

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Daiva Verkulevičiūtė

GYVENIMO LYGIO TERITORINIAI SKIRTUMAI LIETUVOJE PAGAL
SOCIALINIUS EKONOMINIUS RODIKLIUS

Daktaro disertacija
Fiziniai mokslai, geografija (06 P)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 1999 – 2009 m. Klaipėdos universitete

Disertacija ginama eksternu Vilniaus universitete

Mokslinis konsultantas:

prof. habil. dr. Stasys Vaitekėnas (Klaipėdos universitetas, fiziniai mokslai,
geografija – 06 P)

TURINYS

VADAS	5
1. TYRIM APŽVALGA	10
1.1. Gyvenimo lygio sampratos interpretacijos	10
1.2. Gyvenimo lygio teritorini tyrim metodologini problem analiz	21
1.2.1. Rodikli pasirinkimo problematika ir jos tyrimai.....	25
1.2.2. Gyvenimo lygio teritorini skirtum ir juos nusakan i rodikli tyrimai.....	28
1.3. Skurdo tyrim teritorinis aspektas.....	36
1.4. Gyvenimo lygio tyrimai Lietuvoje	41
1.5. Erdvin ir funkcin gyvenimo lygio schema.....	50
2. METODOLOGIJA.....	54
2.1. Bendrieji tyrimo metodologijos aspektai.....	54
2.2. Statistiniai – matematiniai tyrimo metodai	58
3. DARBO REZULTATAI	64
3.1. Ekonomini ir socialini veiksniai, lemian i gyvenimo lygio skirtumus, teritorinis pasiskirstymas.....	64
3.1.1. Nedarbo lygio kitimas ir teritoriniai skirtumai	64
3.1.2. Užimtumo rodikli tarp savivaldybi palyginimas ir nedarbo problemos sprendimo b d ai	72
3.1.3. Savivaldybi skirtumai pagal gyventoj išsilavinim /išsimokslinim	79
3.2. Gyventoj pajam teritoriniai skirtumai	85
3.2.1. Gyventoj pagrindiniai pajam šaltiniai	85
3.2.2. Darbo užmokes io teritorin diferenciacija	92
3.2.2.1. Darbo užmokes io palyginimas Ryt Baltijos valstyb se.....	92
3.2.2.2. Darbo užmokes io kitimo ir jo dydžio teritoriniai skirtumai.....	93

3.2.3. Socialini išmok dydži ir gav j pasiskirstymo skirtumai.....	102
3.2.4. Senatv s pensij gav j ir senatv s pensij dydžio teritoriniai skirtumai.....	113
3.2.5. Nam ki pajamos ir j strukt ra	119
3.2.5.1. Nam ki pajam skirtumai bei kaita miestuose ir kaimuose	119
3.2.5.2. Pajam pagal nam kio galvos išsilavinim skirtumai	125
3.2.5.3. Nam ki pajamos pagal socialin grup	127
3.2.5.4. Nam ki nari asmeninio gyvenimo lygio vertinimas.....	129
3.2.5.5. Perkamojo paj gumo teritoriniai skirtumai	131
3.3. Lietuvos gyventoj apsir pinimas gyvenamuoju b stu ir jo kokyb	134
3.3.1. Gyvenam j b st statyba ir socialinis b stas	134
3.3.2. Gyventoj apsir pinimo gyvenamuoju b stu skirtumai	140
3.3.3. B sto patogum teritoriniai skirtumai	147
3.4. Apsir pinimas ilgalaikio naudojimo prek mis	152
3.5. Nam ki vartojimo išlaid strukt ros skirtumai tarp miest ir kaim	155
3.6. ūskurdo rizik patenkan i gyventoj teritorinis pasiskirstymas	162
3.7. Gyvenimo lygio rodikli pasireiškimo laipsnis ir veiksm prioritetai savivaldyb se.....	168
IŠVADOS.....	175
NAUDOTA LITERAT RA	177
PRIEDAI	191

VADAS

Gyvenimo lygio užtikrinimas pasaulyje yra vienas iš žmonijos raidos veiksmų, kurį reglamentuoja svarbūs tarptautiniai dokumentai. Visuotiniame žmogaus teisių deklaracijoje, priimtoje Jungtinių tautų organizacijos Generalinėje Asamblėjoje 1948 m. Paryžiuje, skelbiama, kad „kiekvienas žmogus turi teisę pakankamam gyvenimo lygiui, kuris garantuotų jo ir jo šeimos sveikatą ir gerovę, ir ypač maistą, drabužius, būstą, medicininį priežiūrą ir būtinas socialines aptarnavimo...“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2009). Lietuva priešios deklaracijos prisijungė 1991 m. irsipareigojo laikytis dokumente nustatytais principais.

1994 m. Kaire vykusios tarptautinės konferencijos "Gyventojai ir socialinė raida" vienas iš principų teigia, kad kiekvienas žmogus turi teisę „pakankamam gyvenimo lygiui“. Viena iš žmogiškųjų išteklių vystymo prielaidų, išskeltų JTOT konstantmeio deklaracijoje 2000 m. - pakankamas gyvenimo lygis.

Pakankamos svarbiausios prielaidos žmogaus egzistencijai yra ilgas, sveikas gyvenimas, išsimokslinimas, aukštas gyvenimo lygis, politiniai ir pilietiniai laisvės turėjimas. Su turtinga nelygybe ir skurdu susiduria daugelis pasaulio valstybių, taip pat ir Lietuvos, gyventojai. Gyvenimo lygio skirtumai būdingi ne tik tarp atskirų šalių, bet ir jų viduje - tarp atskirų teritorinių vienetų (savivaldybių).

Lietuvos administracinių vienetų raida, atkūrus Nepriklausomybę, buvo skirtinga ir dalinai priklausė nuo ekonomikos išvystymo bei struktūros, buvusios tarybiniu laikotarpiu; svarbi reikšmė tenka ir politinei bei ekonominei geografinei padėčiai. Didelė nevienodė ekonomikos raidos tempų, skirtingos demografinės ir socialinės sudėties, pradėjo didėti atotrūkis tarp kaimo ir miesto bei didmiestų taip pat tarp savivaldybių ir apskričių. Išaugo gyventojų pajamų skirtumai, atsirado aukšto nedarbo lygio arealai, padidėjo socialinės paramos poreikis, atsirado probleminės teritorijos. Pajamų diferenciacija lemia ir gyventojų vartojimo - fizinio, dvasinio ir socialinio poreikių tenkinimo

skirtumus. Daliai neturting gyventojų, ypač gyvenančių atokesnėse vietose, tapo sunkiau prieinamos sveikatos apsaugos paslaugos, padidėjo sergamumas socialinėmis ligomis, vis daugiau mokyklinio amžiaus vaikai nelanko mokyklos ir neįgyja net pagrindinio išsilavinimo, taip netekdami galimybių ateityje gauti gerai mokamą darbą ir yra pasmerkti skurdi.

Žemas gyvenimo lygis - vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių gyventojų išvykimą iš skurdžiausių rajonų. Išvykus darbingo amžiaus gyventojams, dar labiau pablogėja ekonominė situacija, kadangi sukuriama mažesnė bendrojo produkto dalis, išauga išlaikytinų skaičius, didėja savivaldybių išlaidos socialinei paramai. Be to, susidaro kritinė demografinė situacija, nes tokiose vietose dėl labai žemo gimstamumo lygio atsiranda prielaidos dar spartesniems gyventojų senėjimo tempams. Tuo tarpu didžiuosiuose miestuose, ypač sostinėje, pastebimas intensyvus ekonomikos augimas, daugiausia investicijų, daug didesnės galimybių gauti ne tik aukštesnes pajamas, bet ir patenkinti vairesnius socialinius poreikius.

Didelį gyvenimo kokybės erdvinį vairovą ateityje gali sukelti socialinius konfliktus, kurių atsiradimo tikimybė didžiausia tarp administracinių vienetų, kuriuose yra santykinai didesnė skurstančių ir turtingų žmonių santykinė dalis.

Išvardintos problemos skatina mokslininkus tirti teritorinius gyvenimo lygio skirtumus bei ieškoti būdų jiems mažinti. Šis uždavinys sprendžia daugelis valstybių, nukreipdamos politinę veiklą atskirai, ypač atsiliekantiems vietovių socialinėms ir ekonominėms situacijos gerinimui ir gyvenimo lygio skirtumų mažinimui, nors visiškai išlyginti gyvenimo lygio skirtumų neįmanoma.

Teritoriniai skirtumų mažinimas yra nustatytas ir svarbiuose Lietuvos Respublikos dokumentuose. Valstybės ilgalaikėje raidos strategijoje numatyta iki 2015 metų Lietuvoje sukurti gerovės valstybę, kurioje būtų žemas nedarbo lygis, didelė darbo kaina, tvirtos socialinės garantijos, minimalus skurstančių šeimų skaičius ir aukštas socialinis sanglaudos lygis. Visa tai apibūdina aukštą gyvenimo lygį šalyje ir jos teritoriniuose dariniuose.

Pagal LR bendrajame plane priimtą regioninę politiką samprat, šalies regioninė politikoje turėtų būti siekiama dviejų svarbiausių strateginių tikslų, kurių vienas – švelninti gyvenimo kokybės regionines disproporcijas mažinant socialinius ir ekonominius Lietuvos regionų skirtumus (Lietuvos Respublikos teritorijos..., 2002). Be to, viena iš būtinų strateginių šalies raidos krypčių, skirta Lietuvos Respublikos strateginiam principui (užtikrinti šalies tvartį ir pusiausvirą raidą) gyvendinti, yra gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas, plėtojant socialinę, ir kultūrinę bei techninę infrastruktūrą (ten pat). Pagrindinis nacionalinėje regioninėje politikos tikslas – mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp regionų ir regionų viduje, skatinti visos valstybės teritorijos tolygią ir tvartį plėtrą (Lietuvos Respublikos regioninė..., 2002, p. 2).

Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros statyme (2002) apibrėžiama kaimo plėtra, kaip kaimo vietovių gyvenimo kokybės gerinimas, kaimo ūkinis ir socialinis struktūros, taip pat bendruomeninių ryšių tobulinimas siekiant užtikrinti ekonominį ir socialinį sanglaudą, saugoti ir kurti darbo vietas kaimo vietovėse... (Lietuvos Respublikos..., 2002).

Taigi gyvenimo lygio išsamaus mokslinio tyrimo teritorinės sklaidos (skirtumų) **aktualumas** yra neabejotinas. Mokslinio **tyrimo objektas** – gyvenimo lygis Lietuvos Respublikos administraciniuose teritoriniuose vienetuose – savivaldybėse bei gyvenamosiose vietovėse – miestuose ir kaimuose. **Darbo tyrimo dalykas** – gyvenimo lygio rodiklių netolygus pasiskirstymas šalyje.

Tyrimo tikslas – nustatyti gyvenimo lygio teritorinius skirtumus tarp atskirų Lietuvos savivaldybių, miestų ir kaimų gyvenamųjų vietovių pagal socialinius ir ekonominius rodiklius dydžio ir teritorinės sklaidos specifiką bei išaiškinti nustatytų skirtumų priežastis.

Tyrimo tikslo gyvendinimui formuluojami **tyrimo uždaviniai**:

1. Nustatyti gyvenimo lygį lemiančius bei jį apibūdinančius socialinius – ekonominius rodiklius skirtumus tarp savivaldybių (2000 – 2008 m.) ir palyginti juos su šalies vidurkiu;

2. Palyginti skirtingo urbanizacijos lygio savivaldybi grupi gyventoj gyvenimo lygio rodikli skirtumus;
3. Gyvenimo lygio rodiklius analizuoti savivaldybi demografini , gyventoj užimtumo, socialini ir ekonomini s lyg kontekste;
4. Atlikti savivaldybi klasterin analiz pagal nustatytus socialinius – ekonominius gyvenimo lygio rodiklius.
5. Atlikti savivaldybi tipologij pagal gyvenimo lygio rodikli pasireišimo laipsn ir nustatyti veiksni prioritetus gyvenimo lygio gerinimui kiekvienoje iš j .

Tyrimo naujumas

Šiame moksliniame darbe nauja yra tai, kad:

- 1) Nustatomi gyvenimo lygio rodikli teritoriniai skirtumai administracini vienet (savivaldybi) lygiu ir j kitimas Lietuvoje (2000 – 2008 m.);
- 2) Tai išsamus teritorinis tyrimas savivaldybi lygiu, vertinant gyvenimo lyg tiesiogiai bei netiesiogiai lemian ius veiksnius;
- 3) Tyrime atlikta klasterin analiz apima ne tik konkre i gyvenimo lygio rodikli bet ir j lemian i kit socialini ekonomini reiškini reikšmes, padedanti tiksliau apibr žti jo pasireišimo teritorin specifik ;
- 4) Savivaldyb s išd stytos pagal gyvenimo lygio pasireišimo laipsn ir nustatomi problem sprendimo prioritetai jose.

Tyrim rezultat pritaikymas

- Šio tyrimo rezultatai yra svarb s socialini bei demografini prognozi sudarymui.
- Lietuvos Respublikos savivaldybi teritorij bendr j plan ir kit strategini dokument papildymui ir koregavimui.

Ginamieji teiginiai:

1. Augant ekonominiams teritoriniams skirtumams Lietuvoje, did ja ir gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai;
2. Gyvenimo lygio skirtumai tarp teritorini administracini vienet

tiesiogiai priklauso nuo urbanizacijos lygio;

3. Šalyje formuojasi savivaldybi grupės (klasteriai), kuri socialiniai ekonominiai rodikliai, nusakantys gyvenimo lygį, yra panašūs.
4. Gyvenimo lygio rodikli pasireiškimo laipsnis savivaldybėse padeda nustatyti veiksmų prioritetus, leidžiančius diferencijuotai spręsti į teritorinio netolygumo problemas.

Darbo rezultat aprobacija ir publikacijos. Disertacinio darbo rezultatai paskelbti 9 recenzuojamuose leidiniuose. Tyrimo rezultatai pristatyti 5 tarptautinėse mokslinėse konferencijose.

Disertacijos apimtis ir struktūra. Disertaciją sudaro vadas, ankstesni tyrimų apžvalga, metodologija, 7 tyrimų skyriai, išvados, literatūros šaltinių sąrašas, priedai. Disertacijos medžiaga išdėstyta 214 puslapiuose, pateikti 50 paveikslai, 7 lentelės ir 25 priedai.

Padėka. Už pagalbą rašant mokslinį darbą, pasiūlymus bei patarimus dėkoju Lietuvos katalikų mokslų akademijos akademikui prof. habil. dr. S. Vaitekūnui taip pat Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Socialinės geografijos katedros kolektyvui.

1. TYRIM APŽVALGA

1.1. Gyvenimo lygio sampratos interpretacijos

Dar senovės graikų filosofai stengėsi nurodyti gaires, kurios padėtų gyventojams pasiekti optimalų funkcionavimo lygį ir klausia, koks geriausias būdas gyventi? Aristotelis minėjo „*eudaimonia*“, kuri tapatino su laime ir gerove. *Eudaimonia* būseną pasiekama skirtingai per asmeninį sivaizdavimą ir poreikius ugdant supratimą, ką žmogus daro ir ką turi daryti. Aristotelio nuomone, laimė – tai veiklos produktas, nukreiptas aiškiai tikslui siekimui (Cheung Chung ir kt., 2008, p. 80). Tačiau Aristotelis rašė apie laimę, neišryškindamas teritorinio aspekto, kuris kaip tik ir sudaro šio mokslinio darbo pagrindą.

Žmonių išgyvenimo problema, susijusi su gyventojų skaičiaus didėjimu ir maisto produktų trūkumu išdėstyta XVIII a. anglų ekonomisto ir sociologo T. Maltuso darbuose.

Vienas iš gyvenimo lygio teritorinių tyrimų pradininkų galima vadinoti ekonomistą Adamą Smitą, kuris XVIII a. pabaigoje suformulavo hipotezę apie tai, kad vietovės geografija gali turėti tokios ekonominei veiklai. Jis pastebėjo, kad pakrantių ekonominės sistemos paprastai turi pranašumą prieš vidines teritorijose esančias sritis (Sachs ir kt., 2000). Buvo teigiama, kad geografija turi svarbią reikšmę formuojantis pajamų pasiskirstymui ir ekonomikos augimui. Pakrantių rajonai ir laivuojamose upių srityse iš tiesų yra turtingesni, nei nutolusios vietovės. Be to, klimatas taip pat gali turėti reikšmę ekonomikos raidai. Daugelyje pasaulio pakrantių valstybių BVP vienam gyventojui yra aukštesnis nei giluminėse srityse esančių valstybių (Sachs ir kt., 2000).

Socialiniu geografiniu požiūriu gyvenimo lygio aspektus analizavo prancūzų geografas P. Vidal de la Blache (genre de vie), vėliau – F. Kobo (1947). Gyvenimo lygį pastarasis siejo su gyvenimo būdu, kuris plačiau prasme suprantamas ne tik kaip žmonių sigyja priemonė gyvenimui, bet ir kokios yra susisiekimo priemonės, įskaitant pasiskirstymą vietovėse, kur statomi

miestai ir kaimai, koks yra b stas, drabužiai, maistas ir kt. (, 1989, p. 253; Johnston, 2004, 294).

Gyvenimo lygis pasaulio mokslinink darbuose išsamiai analizuojamas ne tik teoriniu aspektu; gyvenimo lygio tyrimai atliekami ir praktiniu lygiu. Vienas iš svarbiausių - 1979 m. Pasaulio banko iniciatyva prad tas vykdyti gyvenimo lygio tyrimas (Living Standards Measurement Study). Pradinis šito tyrimo tikslas buvo pl toti gyvenimo lygio, skurdo ir nelygyb s steb jimus besivystančiose valstyb se. Pagal sukurt metodik (nam ki tyrimai), vadovaujant šiai pasaulinei organizacijai, atliekami gyvenimo lygio tyrimai daugelyje pasaulio valstybi , siekiant surinkti duomenis, leidžiančius palyginti šalis pagal skurd ir nelygyb . Šiuo metu tokie gyvenimo lygio tyrimai atlikti keliasdešimtyje pasaulio valstybi .

Ta iau norint detaliai apžvelgti ankstesni gyvenimo lygio tyrim tematik ir vairov , pirmiausia b tina išsiaiškinti gyvenimo lygio sampratos daugialypiškum . Tai b tina padaryti ir d l to, kad b t galima nustatyti esmin skirtum tarp kit panaši termin – gyvenimo kokyb s, gerov s, gerb vio ir kt. bei identifikuoti gyvenimo lygio rodiklius.

Gyvenimo lygis - sud tingas, vairiai suvokiamas socialinis ekonominis reiškinys, reikalaujantis sampratos paaiškinimo ir sukonkretinimo. Visuomen je dažniausiai gyvenimo lygis suprantamas labai siaurai - individo gaunam pajam ir sukaupto turto aspektu. Be to, ši samprata paprastai tapatinama su gyvenimo kokyb s, gerov s, gerb vio kategorijomis ir netgi laikoma j sinonimu. Gyvenimo lygio vertinimas yra taip pat santykinis, priklausantis nuo to, koki vertinimo skal pasirenka tyr jas. Tod l, atliekant gyvenimo lygio tyrimus, b tina apibr žti ši s vok , nustatyti jo viet ir ryš su kitais socialiniais ekonominiais reiškiniais.

vair s tyrai, užsiimantys gyvenimo lygio nustatymu ir analize, s vok aiškina ir interpretuoja nevienodai. Dažnai tai priklauso ne tik nuo tyrimo tikslo, objekto, metodikos, problemos, tiriamos teritorijos, bet ir nuo subjektyvaus poži rio.

Pati siauriausia koncepcija gyvenimo lygį aiškina tik materialiniu aspektu, kaip asmens arba bendruomenės apsirpinimo turtu ir materialiniais patogumais laipsnis (The New Oxford..., 1999, p. 1812) arba net susiaurinama iki asmens ar namų kio materialinės gerovės lygio (pvz. prekės bei paslaugos, gaunamos už tam tikras pajamas) (Socialinės apsaugos..., 2000). Tačiau gyvenimo lygis priklauso ne tik nuo materialinių komponentų. Dėl to daugelis autorių, pateikdami gyvenimo lygio apibrėžimą, plačiau ar siauriau detalizuoja jį: gyvenimo lygis - kategorija, apibūdinanti gyventojų materialinę gerovę: jie išskiria apsirpinimo materialinius ir kultūrinius bei grynus komponentes (..., 1989). Panašiai gyvenimo lygį apibūdina ir kiti autoriai. Taigi galima sakyti, kad tai sudėtinga kompleksinė socialinė ekonominė kategorija, kuri išreiškia fizinius, dvasinius ir socialinius poreikių išvystymo lygį, į patenkinimo laipsnį, bei sąlygas jį išvystymui ir patenkinimui. Jis apima vis žmonių gyvenimui būtinas socialines ekonomines priemones kompleksą, gyvenimo, darbo ir užimtumo, buities, laisvalaikio sąlygas, sveikatą, išsimokslinimą, aplinkos sąlygas ir kt. (..., 2001, p. 72).

Daugelyje gyvenimo lygio tyrimų akcentuojami gyventojų *poreikiai* ir jų patenkinimas. Gyventojų poreikiai tenkinami naudojant (vartojant) prekes ir paslaugas. Dėl to gyvenimo lygis apibrėžiamas kaip individo, grupės ar tautos pasiektas vartojimo lygis. Tačiau reikia pripažinti, kad ši samprata taip pat labai plati ir reikalaujanti konkretumo.

Visi poreikiai sudaro hierarchiją - žemutinėje pakopoje išsidėstę pagrindiniai (baziniai) poreikiai, garantuojantys fiziologinį išgyvenimą (maistas, apranga), aukštesnioje - dvasiniai poreikiai (meilė, pagarba, savipagarba ir kt.) (Pacione, 2001, p. 337). J. Wiśniewska - Michniewska (2004) ir T. Słaby (1994) susistemino keletą tyrėjų darbų ir pateikė poreikių tipų gyvenimo lygio tyrimuose lentelę (1.1. lentelė). Šioje klasifikacijoje galima žvelgti tam tikrą poreikių hierarchiją, tačiau kai kurie autoriai (Luszniewicz; Chojnicki, Czy) tarp prioritетinių poreikių išskiria ne mitybą, o būsimo sąlygas, pasaulio prieinamumą. Galima manyti, kad mityba, jų nuomone - savaime suprantamas poreikis, kuris net neminimas.

Poreiki ir vartojimo išvystymui tokos turi vartotojo asmenybės savybės (amžius ir šeiminių padėtis, užsimumo pobūdis, ekonominė padėtis (pajamos), gyvenimo stilius, asmenybės tipas, nuomonė apie save, gyvenamosios vietovės demografinė struktūra, šeimos dydis, jau turimų prekių kiekis, socialinės aplinkybės ir kt. (Vengrienė, 1998, p. 82 – 83; Bagdonienė, 1999, p. 43 – 45; Urbanskienė ir kt., 2000, p. 53). Žinant šiuos procesus, galima numatyti skirtingų prekių ir paslaugų poreikį vairiuose teritoriniuose vienetuose ir atsižvelgiant tai, planuoti infrastruktūros plėtros kryptis. Tuo tarpu infrastruktūros išvystymas yra viena svarbiausių gyvenimo lygio gerėjimo sąlygų.

1.1. lentelė. Poreikių tipai gyvenimo lygio tyrimuose (Wiśniewska – Michniewska, 2004, p. 119; Słaby, 1994)

Table 1.1. Types of the needs in the researches of living standard (Wiśniewska – Michniewska, 2004, p. 119; Słaby, 1994)

Luszniewicz (1961)	Zienkowski (1979)	Przeciszewski (1983)	Luszniewicz et al. (1985)	Chojnicki, Czyż (1978)
1. Būsto sąlygos 2. Materialinė kokybė 3. Kultūrinis aktyvumas 4. Sveikata 5. Šeimos biudžetas 6. Paslaugų rėmimas 7. Laisvalaikis	1. Mityba 2. Sveikata 3. Išsilavinimas 4. Būstas ir jo aplinka 5. Poilsis 6. Kultūra 7. Darbas ir jo sąlygos 8. Socialinė apsauga 9. Viešoji tvarka ir saugumas 10. Pajamų paskirstymas 11. Socialinis pasitenkinimas ir mobilumas 12. Šeima ir seksualinis gyvenimas	1. Mityba 2. Kitos prekės 3. Būsto nuoma 4. Kit vartojimo prekių nuoma 5. Materialinės paslaugos 6. Nematerialinės paslaugos 7. Darbas ir jo sąlygos 8. Sveikata 9. Švietimas 10. Kultūros skleidimas 11. Poilsis 12. Fizinės aplinkos kokybė 13. Socialinė apsauga	1. Mityba 2. Būstas, drabužiai, avalynė 3. Sveikata 4. Švietimas 5. Rekreacija 6. Socialinė apsauga 7. Materialinis apsirpinimas 8. Gamtinė aplinka	<i>Pozityvūs:</i> 1. Paslaugų prieinamumas 2. Butas 3. Sveikatos apsauga 4. Švietimas 5. Kultūra 6. Pajamų perteklius <i>Negatyvūs:</i> 1. Būsto deficitas 2. Mirtingumas 3. Gamtinės aplinkos kokybė

Gyvenimo lygio sampratoje painiav sukelia semantin vairov . Vakar mokslin je literat roje kiek re iau naudojamas „*level of living*“ terminas. Jis turi platesn reikšm , negu labiau prastas „*standard of living*“ („*living standard*“) ir atspindi b sto, sveikatos, švietimo, užimtumo, turto, laisvalaikio ir socialinio stabilumo visum teritorijoje kartu su demografin s strukt ros aspektais, gamtine aplinka ir socialin mis institucijomis (Goodal, 1987, p. 451 - 452).

Nat raliai kyla klausimas, kuris terminas tiksliau nusakyt gyvenimo lygio esm . Dabartin s lietuvi kalbos žodyne *standartas* - dokumentas, nustatantis vienodus reikalavimus produkcijai, darbams, dokument formoms ir kt. Tuo tarpu *lygis* nusakomas kaip kokyb s, dydžio, raidos laipsnis (Dabartin s lietuvi ...). Taigi taikant standarto samprat , reik t nustatyti vienodus reikalavimus tiems socialiniams ekonominiams reiškiniams, kurie patenkint žmogaus poreikius. Ta iau reikalavimus sulyginti nekorektiška, nes žmoni poreikiai labai skirtingi ne tik socialiniu, bet ir teritoriniu poži riu. Tuo tarpu lygio samprata nurodo, kad b tinas tiriam reiškini tarpusavio palyginimas. Tokio pob džio samprata yra esmin socialiniuose geografiniuose tyrimuose taigi ir gyvenimo lygio teritoriniuose tyrimuose.

Užsienio valstybi gyvenimo lygio tyrimuose kartais sutinkama gerov apib dinanti charakteristika - *pragyvenimo lygis* (Subsistence Level, o). Lietuvoje ši dimensija artima minimaliam gyvenimo lygiui (MGL), (nuo 2009 m. sausio 1 d. – bazin socialin išmoka, BSI), kuri atitinka pajam sum , garantuojan i minimal socialiai priimtini poreiki patenkinimo lyg – kitaip tariant, užtikrina tik minimal pragyvenim arba išgyvenim (Gyventoj pajam garantij statymas, 1990). Vakar pasaulyje pragyvenimo minimumo samprata atspindi pajamas, kurios užtikrina "deram gyvenimo lyg ", atitinkant susiformavusius vartojimo standartus. Rusijoje pragyvenimo minimumas atitinka tik minimal vartojim . Taigi pragyvenimo lygio supratimas Lietuvoje ir kitose valstyb se nesutampa.

Gyvenimo lygio tyrimuose dažniausiai išryškėja dvi pagrindinės kryptys - gerovės ir socialinės raidos lygis.

Plačiausiai yra naudojama *gerovės* samprata. Šiame kontekste gerovės sutampa su kitai aptarta gyvenimo lygio samprata. Gerovė - tai žmogaus (šeimų) poreikių patenkinimo lygis materialiniais ir nematerialiniais (taip pat ir dvasiniais) grybais, kuris gali būti tiek absoliutus, tiek ir santykinis, palyginamas su visuomenėje priimtomis normomis ir standartais (

..., 2000, p. 2). Reikėtų kritiškai vertinti tokią traktuotę, kadangi daugeliu atvejų nustatyti socialinius standartus ir normas yra sudėtinga. Gerovė suvokiama daug plačiau negu gyvenimo lygis. Pirmiausia tai gera sveikatos būklė ir apraipintas gyvenimas (Socialinės apsaugos..., 2000).

Kai kurie tyrėjai (Chambers, 1997*; Henninger, 1998, p. 5) pateikia gerovės daugiamačiškumą, išskirdami devynias gerovės komponentų grupes, kuriuos sudaro ne tik tradiciniai poreikiai, bet svarbi reikšmę turi vaikų gerovės komponentai.

1. Maisto, žemės, kininkavimo rangos, vandens, pajam turėjimas.
2. Atitinkamas gyvenamas būstas.
3. Išteklių, skirti vaikų išsilavinimui.
4. Laisvuoju sipleigojimo vaikus išsieti dirbti pas kitus.
5. Gebėjimas užimti aukštesnes pareigas.
6. Vaikų išlaikymo sunkumai, išsiskyrimas ar vienišas tėvas (motina).
7. Socialinė parama ir socialiniai ryšiai.
8. Galėjimas atlikti socialinius sipleigojimus.
9. Tinkamas palaidojimas.

Daugumai išvardintų teiginių galima pritarti, nes jie apima labai plau gyvenimo sferų vaivus – pagrindinius poreikius, šeimų, socialinę paramą, visuomeninę veiklą ir net tinkamą palaidojimą. Tačiau šiame siraše galėtų būti sveiko vaiko gimimo ir apskritai - sveikatos užtikrinimas. Reikia prieštarauti 6 teiginiui (vaikų išlaikymo sunkumai, išsiskyrimas ar vienišas tėvas (motina)),

---

* Henninger N. (1998). *Mapping and Geographical Analysis of Human Welfare and Poverty – Review and Assessment*.

tod l kad jame kaip tik išskiriama viena iš priežas i , d l kurios gerov negali b ti visiškai užtikrinta.

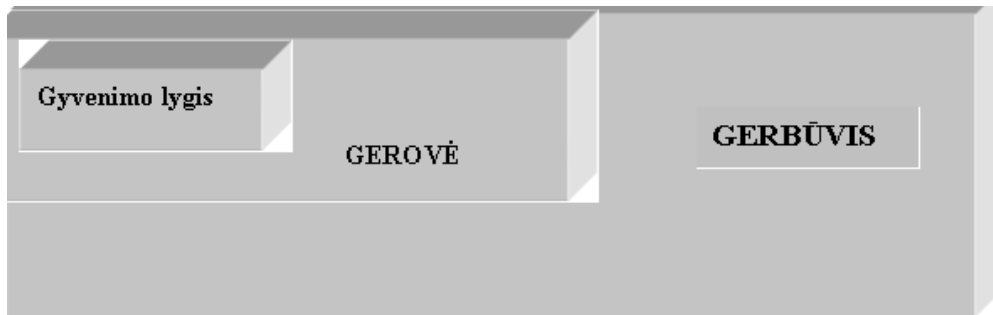
Galima nustatyti tarpusavio ryš tarp gyvenimo lygio, gerov s ir gerb vio. Gyvenimo lygis siejamas tik su materialin mis g ryb mis, pajamomis, turtu. Gerov suprantama kaip tam tikras santykis tarp turto ir poreiki : jei turtas pakankamas poreiki patenkinimui, gerov yra aukšta. Taigi gerov siejama su žmogaus savijauta, kuri priklauso nuo materialinio apsir pinimo. Pagaliau, gerb vis suprantamas dar platesne prasme - jis apima pasitenkinim visuomene, aplinka, sveikata, b stu, laisvalaikiu, draugais, santuoka, šeimyniniu gyvenimo (Antonides ir kt., 1998, p. 519). Taigi, turime tarsi tris tarpusavyje susietus elementus (1.1. pav.). Gerb vio fone pirmiausia išsiskiria gerov , o gyvenimo lygis jau remiasi gerb viu ir gerove. Be abejo, tarp j yra tiesioginiai ir netiesioginiai ryšiai. Pasiekus aukšt gyvenimo lyg , žmon s aktyviai gerina savo visas b ties s lygas.

Nors G. Antonides pateikia gyvenimo lygio, gerov s ir gerb vio skiriamuosius bruožus, ta iau iš tikro yra sud tinga nubr žti rib tarp gerov s ir gerb vio. Poži ris kit žmog (simpatija arba antipatija) yra vienas iš kriterij , nusakantis skirtumus tarp ši dviej kategorij . L. F. Gamboa poži riu, vieno asmens gerov n ra susijusi su kito asmens gerove. Tuo tarpu gerb vio samprat eina ir kito asmens gerov s suvokimas. Jei vieno asmens gyvenimo lygis yra aukštas, jo gerb vis tuo pat metu gali b ti sumaž j s d l to, kad ken ia kitas asmuo (Gamboa ir kt., 2001, p. 4). Gyventojai savo gerov lygina ne tik pagal visuotinai priimt pajam ir vartojimo lyg , bet ir pagal atitinkamos socialin s grup s bei gyvenamos vietov s bendr lyg . Taigi šiuo poži riu skirtumas yra psichologinio pob džio.

Gerov s samprata neatsiejama nuo vairose valstyb se vykdomos socialin s politikos. Pagal tai, kaip skirtingos šalys vykdo savo sipareigojimus, kurdamos socialin gerov , išskiriami trys pagrindiniai gerov s valstybi tipai: liberalusis, konservatyvusis – korporatyvinis ir socialdemokratinis. Kiekvienam modeliui b dinga atitinkama valstyb s socialin politika ir vykdomos priemon s, suteikiant gyventojams socialin param ir užtikrinant

gerovės. Socialinis gerovės modelius aptaria ir juos lygina tarp vairių šalių V. Stankienė ir kt. (2001).

1.1. pav. Gyvenimo lygio, gerovės ir gerbūvio tarpusavio santykis (Antonides ir kt., 1998)

Fig. 1.1. Relationship among living standard, welfare and wellbeing (Antonides ir kt., 1998)

Venas iš gerovės valstybių skirtum rodiklių – skurdo lygis jose. Mažiausias skurdo lygis XX a. pabaigoje buvo Šiaurės Europos šalyse (Danijoje, Suomijoje, Norvegijoje, Švedijoje) – vidutiniškai 4,4 - 5,5% tuo tarpu santykinai didžiausias skurdas (vidutiniškai 11,1% – 15,5%) buvo JAV, Jungtinėje Karalystėje, Kanadoje – liberaliojo (likutinio, marginaliojo) gerovės valstybės modelio valstybės – 5,6% – 7,4%. Palyginti mažas skurdas buvo ir „tipiško socialinio draudimo“ principais organizuoto korporatyvinio modelio šalyse. Socialinis apsaugos išmokė dalis BVP didžiausia visaapimanio (skandinaviškojo) ir korporatyvinio modelio valstybės – daugelyje valstybių jis viršija 20%. (Mäkinen, 1999, p. 8 - 14; Guogis, 2000, p. 227 - 31).

Taigi, valstybės pasirinktas gerovės modelis ir jo gyvendinimui vykdoma socialinė politika lemia šalies gyventojų gyvenimo lygį ir skurdo, nedarbo lygį, socialinį atskirties pasireiškimo mastą.

Dar viena artima gyvenimo lygiui - gyvenimo kokybės kategorija. Tačiau moksle ir visuomenėje taip pat nėra vieningos nuomonės, kaip reikėtų traktuoti šiuos vokius.

Gyvenimo kokybę, palyginus su gyvenimo lygiu, apima žymiai platesnis spektras gyventojų veiklos vertybinių charakteristikų. Gyvenimo

kokyb susijusi ne tik su gyventoj pagrindini (mitybos, saugumo, gimin s prat simo ir pan.) poreiki patenkinimu, bet ir su galimyb mis save realizuoti darbe, dvasiniame gyvenime ir kitoje veikloje. Tuo pa iu metu gyvenimo kokyb - tai žmogaus ir visuomen s laisv , pasitenkinimas gyvenimu, socialiniais santykiais ir aplinka (, 2003, p. 4). Aukšta gyvenimo kokyb lemia ilgesn gyvenimo trukm (Stepukonis, 1998). Nuo gyvenimo lygio gyvenimo kokyb skiriasi ir tuo, kad atskleidžia materialini ir kult rini poreiki patenkinimo kokybin pus . Ji išreiškia žmogaus socialin s laisv s laipsn , visapusiškos raidos, geb jim ir gyvenimo tiksl realizavimo galimybes Gyvenimo kokyb apibr žiama kaip viso komplekso poreiki ir interes išvystymo ir patenkinimo lygis. Tokia samprata skiria gyvenimo lyg nuo gyvenimo kokyb s, kadangi j traukiama ir „interes “ s voka (ir kt., 2002, p. 4).

Tuo tarpu sveikatos poži riu gyvenimo kokyb suprantama kaip individo fizin ir emocin b sena. Literat roje teigiama, kad yra mažiausiai 800 galim gyvenimo kokyb s aspekt (Cheung Chung ir kt., 1997, p. 81).

Pakankamai aiškius skirtumus tarp gyvenimo lygio, gyvenimo kokyb s, pasitenkinimo ir laim s nubr ž Allardt (1976; 1981):

- *gyvenimo lygis* suprantamas kaip materialiniai poreikiai sveikatos, maisto, užimtumo, pajam ir kt. poži riu;
- *gyvenimo kokyb* suprantama kaip nematerialin s gyvenimo s lygos, kurias atspindi socialiniai santykiai, socialin ir kult rin integracija, aplinkos kokyb ;
- *pasitenkinimas* remiasi subjektyviu gyvenimo lygio suvokimu;
- *laim* apima subjektyv gyvenimo kokybes suvokim .

Šis poži ris dar kart patvirtina anks iau išsakyt mint , kad gyvenimo lygis siejamas su materialiniais poreikiais, o j gyvendinim atspindi individualus pasitenkinimas. Materialinis gyvenimo lygis drauge su gyvenimo kokybe bendrai lemia gerov ir gerb v .

domus W. Zapf (1984) poži ris, kuris parod tarpusavio santyk tarp objektyvi gyvenimo s lyg ir subjektyvaus gyvenimo kokyb s suvokimo.

Gyvenimo kokybės jis susiaurino iki dviejų išraiškų: *gerai* ir *blogai* o subjektyvi ir objektyvi gyvenimo kokybė apjungta 2 X 2 matricėje. Taigi, yra galimybė, kad asmuo gyvena objektyviai geromis sąlygomis, tačiau jo subjektyviai suvokiama gyvenimo kokybė yra bloga. Šios sąlygos buvo pavadintos *disonansu*. Ir priešingai, jei, nežinoma, kaip blogai gyvenimo sąlygos, asmuo mano, kad jo subjektyvios gyvenimo sąlygos yra geros, tokia būklė buvo pavadinta *adaptacija*. Jei tiek objektyvios, tiek subjektyvios sąlygos geros, turime gerovę, jei blogos - nepritekli (Evaluating..., 1999, p. 5).

JTO tyrimuose gyvenimo lygio aspektas siejamas su *socialinės raidos indeksu*. JTO specialistai, sukūrė Žmogaus socialinės raidos indekso koncepciją ir sako, teigia, kad šis indeksas yra gyvenimo kokybės rodiklis. Ir nors yra daug mokslininkų, nepritariančių šiam tvirtinimui, tačiau autorės nuomone, socialinės raidos indeksas, kuris sudarytas iš trijų pagrindinių dalių, susisteminą gyvenimo kokybės rodiklį visum ir atspindi labai koncentruotą gyvenimo kokybės modelį.

Valstybių socialinės raidos indeksas nuo 1990 m. skaičiuojamas kasmet ir pagal jį nustatoma šalies vieta tarp kitų pasaulio šalių (Human Development..., 2000; Rimkutis, Vološius, 2001). Tyrime yra vertinamos trys pagrindinės dimensijos - gyvenimo trukmė, išsimokslinimo pasiekimas ir gyvenimo lygis. Skaičiuojant žmogaus socialinės raidos indeksą, gyvenimo lygio svarbiausias rodiklis - BVP, tenkantis vienam gyventojui (apskaičiuotas JAV doleriais pagal perkamosios galios paritetą - PGP). Tačiau būtina vertinti tai, kad socialinė pažanga (taigi ir gyvenimo lygis) lemia politiniai sprendimai, nuo kurių priklauso šalies ekonominė bei žmogaus socialinė raida. Deja, regioniniu, o tuo labiau savivaldybių lygiu vertinti žmogaus socialinė raida Lietuvoje nėra galimybių dėl statistinių duomenų trūkumo. Ir šis integruotas rodiklis gali būti taikomas tik palyginimams tarp valstybių.

Kraštutinė neigiama gyvenimo lygio išraiškos forma yra *skurdas*. Skurdas apibrėžiamas kaip pajamų ir kitų išteklių (materialinių, kultūrinių ir socialinių), užtikrinančių visuomenei priimtinius gyvenimo standartus neturėjimas (Skurdo mažinimo..., 2000). Pasaulyje ir Lietuvoje yra atlikta

daug skurdo tyrim ir pasi lyta vairi skurdo skai iavimo bei vertinimo metodik . Vienas iš metodini tr kum yra tai, kad Lietuvoje statistiniai duomenys pateikiami tik kaim ir miest gyvenam j vietovi lygmenimis, tod l išsamiai analizuoti skurdo teritorinius skirtumus n ra galimyb s.

Dažnai gyvenimo lygio s voka gretinama su gyvenimo s lyg , gyvenimo b do kategorijomis, tod l reikia paaiškinti min t kategorij reikšm ir tarpusavio ryš . D l gyvenimo s lyg kategorijos sampratos vieningos nuomon s n ra. Tai vienas iš svarbiausi gyvenimo lygio rodikli , o tuo pa iu ir gyvenimo lygio veiksnys. Gyvenimo s lyg samprata apima tiek bendras s lygas - socialines ekonomines, klimatinės geografinės, demografinės ir kt., tiek ir specifines: darbo, išsilavinimo, medicininio, prekybinio, buitinio aptarnavimo, b sto ir kt. s lygas. Tod l galima teigti, kad gyvenamoji ir darbo vieta turi tiesiogin tak gyventoj poreiki formavimuisi ir j tenkinimui.

Tarp gyvenimo lygio ir gyvenimo b do taip pat yra abipusis tarpusavio ryšys. Gyvenimo lygis lemia gyvenimo b d , tuo tarpu pastarasis priklauso tiek nuo ekonomini , socialini , politini , tiek individuali žmogaus savybi bei gyvenamos vietos. J. Kay (2001) teigimu, didžiausi tak gyvenimo b dui turi gimimo vieta. Gyvenimo b das apima poreiki tenkinim darbo, laisvalaikio ir buities sferose. Taigi gyvenimo b d nusako žmogaus veikla, pom giai, nuomon .

Taigi galima teigti, kad gyvenimo lygis, gyvenimo b das ir gyvenimo s lygos – viena kit papildan ios ir persipinan ios viena su kita žmogaus gyvenimo sferos, pasireiškian ios konkre ioje vietov je (1.1. priedas).

Kaip matome, gyvenimo lygio supratimas apima labai plat gyvenimo reiškini ir poži ri spektr . Šis daugialypiškumas – viena iš gyvenimo lygio tyrimo problem , nes reikia surasti tuos rodiklius, kurie visapusiškai ir kiek manoma tiksliau leist vertinti šio reiškiniio sklaid šalies teritorijoje.

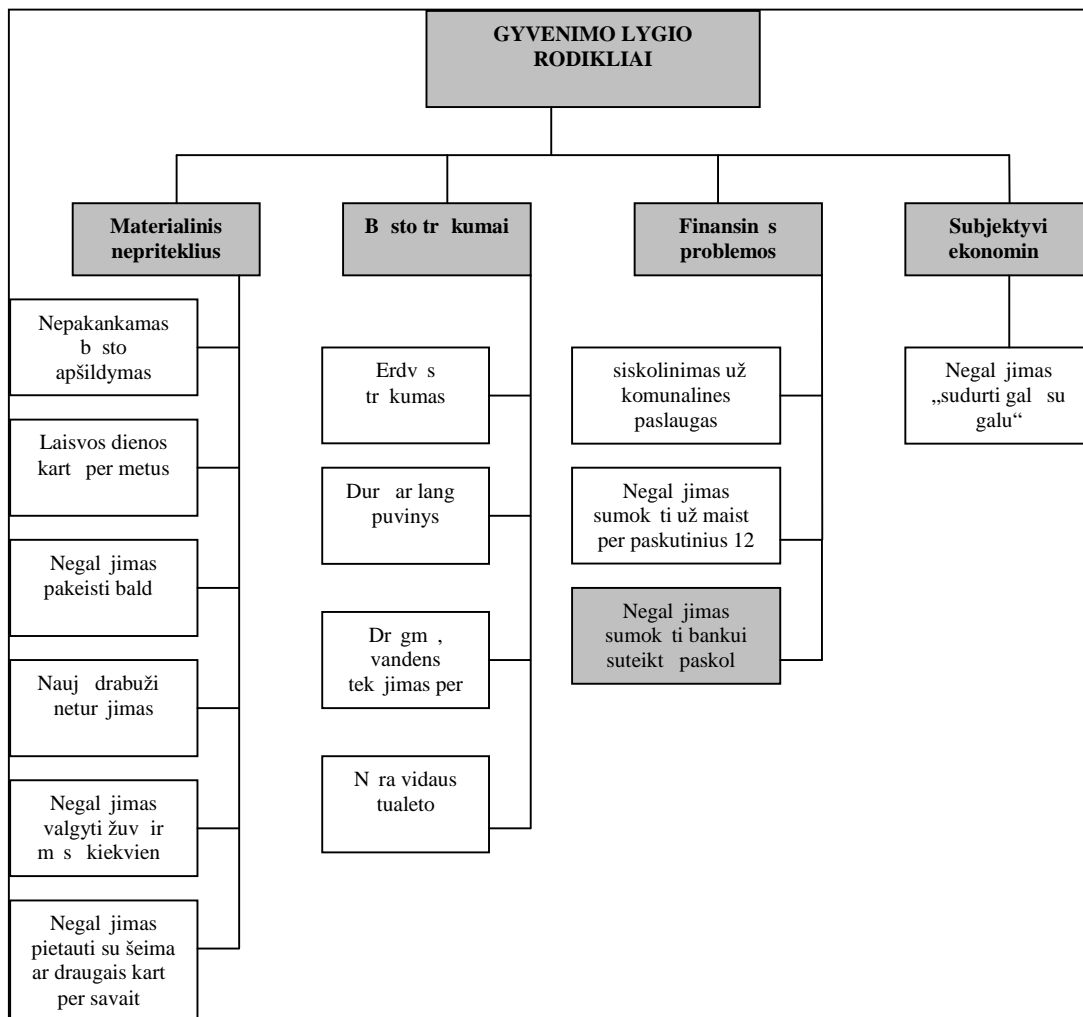
1.2. Gyvenimo lygio teritorini tyrim metodologini problem analiz

Gyventoj poreiki vairov ir j sud tingas ryšys su veiksniais, lemianiais gyvenimo lyg , nusako b tinyb panaudoti *rodikli sistem* , kurios pagalba galima b t ištirti poreiki išvystym ir patenkinim . Gyvenimo lygio rodikli sistemos pasirinkimas priklauso nuo tyrimo tiksl , uždavini , jis skiriasi variose šalyse ir apima nevienod skai i socialini ekonomini charakteristik . Gyvenimo lygio teritorini skirtum nustatymui tyr jai si lo vertinti gyventoj poreiki patenkinim tiriamose vietov se, vertinant s lygas ir veiksnius, lemianius šiuos skirtumus.

JTO pateikia išsami ir visapusišk gyvenimo lygio rodikli sistem , kuri buvo sudaryta 1978 m. Ji apima 10 pagrindini rodikli grupi :

1. Gimstamumas, mirtingumas ir kitos demografin s charakteristikos.
2. Sanitarin s higienin s gyvenimo s lygos.
3. B sto s lygos.
4. Išsilavinimas ir kult ra.
5. Darbo s lygos ir užimtumas.
6. Gyventoj pajamos ir išlaidos.
7. Transportas.
8. Poilsio organizavimas.
9. Socialinis apr pinimas.
10. Žmogaus laisv .

Be ši grupi JTO Statistikos komisija pateikia dar informacines charakteristikas, kurios b tinos gyvenimo lygio vertinimui. Jos apima nacionalines pajamas, BVP, tenkant vienam gyventojui, socialini paslaug r šis ir apimtis, gyventoj asmeninio vartojimo išlaidas, transporto paslaugas, ryši , pašto paslaugas ir kt. (..., 2001, p. 80).

1.2. pav. Gyvenimo lygio rodikliai Europos Sąjungos gyvenimo kokybės tyrimų kontekste (Fahey ir kt., 2005, p.15)

Fig. 1.2. Indicators of living standard in the context of EU quality of life researches (Fahey ir kt., 2005, p. 15)

Panašius rodiklius taiko ir kiti autoriai gyvenimo lygio tyrimuose. Ch. A. Sarlo (1998), kaip ir daugelio tyrėjų, nuomone, nėra vieningo rodiklio, kuris galėtų tiksliai nusakyti gyvenimo lygį.

Europos Sąjungos gyvenimo kokybės tyrimuose išskirti gyvenimo lygio rodikliai, tarp kurių – tik materialinis gyvenimas (nepritekliai) nusakantys rodikliai.

Modifikuota gyvenimo lygio rodiklių sistema (1.2. pav.) parodo neigiamus gyvenimo lygio aspektus, nes originaliajame variante pozityvūs ir neigiamūs rodikliai apskaitomi atskirai. Schemos finansinių problemų

komponent papildyta šiuo metu ypa aktualia problema, kai iš banko paimtos paskolos gyventojai negali grąžinti.

Todėl Ch. Sarlo siūlo naudoti gyvenimo lygio indeksą, kurį sudarytų 8 komponentų grupė, turinti svertinį dalį. Šie komponentai yra:

1. Realusis namų ūkio vartojimas (1 gyventojui);
2. Realios namų ūkio pajamos (1 gyventojui);
3. Negyvenamųjų skurdė gyventojų dalis, (%);
4. Namų ūkio patogumų indeksas;
5. Gyventojų, gijusių aukštesnį, nei vidurinį išsimokslinimą, dalis;
6. Nedarbo lygis;
7. Gyvenimo trukmė;
8. Namų ūkio turto rodiklis (bendra vertė vienam gyventojui).

Keturi pirmieji ir aštuntasis rodikliai atspindi materialų gyvenimo lygio aspektą. Išsimokslinimas rodo potencialaus gyvenimo lygio pasikeitimus, nes jis susijęs su investicijomis žmogiškajam kapitalui. Nedarbo lygis atspindi žmogiškąjį išteklių praradimą, nekalbant apie moralinį pavojų. Tuo tarpu gyvenimo trukmė yra visų minėtų komponentų rezultatas ir siejamas su gyvenimo kokybe. Ch. A. Sarlo nra toks kategoriškas gyvenimo lygio rodiklio parinkimo klausimas. Jis teigia, kad gyvenimo lygio indekso komponentų pasirinkimas – patogumo klausimas. Kiekvieno iš minėtų punktų padidėjimas pagerina ir gyvenimo lygį (Sarlo, 1998, p. 46).

Nežinant didžiulės vairovės, visus gyvenimo lygio rodiklius galima lyginamai suskirstyti tris rėšis pagal pobūdį:

- Sintetiniai vertės rodikliai (BNP, gyventojų bendrosios pajamos, vartojimas ir kt.).
- Natūriniai rodikliai, nusakantys konkrečius materialinius vertybių apimtį (turtas, maisto produktų vartojimas ir kt.).
- Struktūriniai ir proporciniai pasiskirstymo rodikliai (gyventojų pasiskirstymas pagal pajamų grupes, pajamų ir vartojimo koncentracijos ir diferenciacijos rodikliai) (, 1999, p. 1 – 2).

- Dažnai gyvenimo lygio ir gyvenimo slyg tyrimai sutapatinami ir naudojami tokie pat gyvenimo slygas ir gyvenimo lyg nusakantys rodikliai. (Marczy ska – Witczak, 1998).

Gyvenimo lygio rodikli sistema yra be galo sud tinga, tod l juos galima suskirstyti kelet grupi (1.2. lentel).

1.2. lentel . Gyvenimo lygio rodikli sistema (Esping – Andersen, 2000; Grosh, 1995; Lithuanian Human..., 1998; Sen, 1994; ir kt., 2002 ir kt.)

Table 1.2. The system of living standard's indicators (Esping – Andersen, 2000; Grosh, 1995; Lithuanian Human..., 1998; Sen, 1994; ir kt., 2002 ir kt.)

GYVENIMO LYGIO RODIKLIAI
1. Ekonominiai
<i>Makroekonominiai:</i> BVP, vartojimo kain indeksas ir jo kaita, nelygyb s matai (santykis tarp turtingiausiai ir skurdžiausiai gyvenan i j), Gini indeksas, skurdo riba, minimalus gyvenimo lygis (MGL), preki ir paslaug importas (% nuo BVP), kitas privatus finansavimas (% nuo BVP), preki ir paslaug eksportas (% nuo BVP), tiesiogin s užsienio investicijos (% nuo BVP), nedarbo lygis (% darbo j gos), ilgalaikis nedarbas, (% bendro nedarbo lygio), ilgalaikis nedarbas (% bendro nedarbo lygio), moter nedarbo lygis, mažmenin prekyba (1000 gyventoj);   <i>Individualios pajamos:</i> santaupos, skola, pajam dydis ir strukt ra (apimant ir duomenis apie pajam šaltinius), pajam skirtumai (teritoriniai, tarp socialini grupi , pagal nam kio dyd ir sud t);   <i>Vartojimo išlaidos:</i> vartojimo išlaid dydis ir strukt ra;   <i>B stas:</i> b st fondas, gyvenamojo b sto fondas, tipas ir nuosavyb , pastatymo metai, patogumai, apr pinimas geriamuoju vandeniu, b st statyba;   <i>Apsir pinimas ilgalaikio naudojimo prietaisais:</i> telefono linijos (1000 gyventoj), mobilieji telefonai, asmeniniai kompiuteriai, interneto vartotojai (1000 gyventoj), televizoriai (spalvoti ir nespilvoti), vaizdo grotuvai, šaldytuvai, šaldikliai, skalbimo mašinos, indaplov s, automobiliai, motociklai.
2. Socialiniai
<i>Sveikatos:</i> gydytoj skai ius (100000 gyventoj), išlaidos sveikatos apsaugai (% nuo BVP), išlaidos sveikatos apsaugai (vienam gyventojui), lov ligojin se skai ius (1000 gyventoj), neprivalgantys gyventojai, užsikr tusi ir sergan i ŽIV/AIDS dalis, sergan i j tuberkulioze dalis, k diki mirtingumas (1000 gimusi), moter mirtingumas (100000 gimim), duomenys apie vairius sveikatos sutrikimus (galvos skausmo, nugaros skausmo dažnumas, kraujotakos sistemos problemos ir kt.), hospitalizacija, geb jimas normaliai jud ti ir dirbti, sirgimo laikas, dvasinis stresas, nuovargis;   <i>Išsimokslinimo:</i> turin i išsilavinim (pradin , vidurin , profesin , aukšt j) skai ius, raštingumo lygis, išlaidos švietimui (% nuo BVP), dalyvavimas suaugusi j švietime, tobulinimasis ir neformalus švietimas, žmogišk j ištekli panaudojimo duomenys

Nukelta kit puslap

Socialin parama: poreikis globai;
Saugumo: nusikalstamumo lygis, pl šimai, vagyst s, nužudymai, savižudyb s, nelaimingi atsitikimai.

3. Demografiniai

Gyventoj skai ius, miest gyventoj dalis, gyventoj amžiaus strukt ra, fertilumo rodiklis, gimstamumo lygis, mirtingumo lygis, mirtingumas nuo vairi lig , (kraujotakos sistemos, onkologini lig , infekcini ir parazitini lig , diabeto, kv pavimo tak lig ir kt.), nat ralus gyventoj priaugis, vidutin b simo gyvenimo trukm , migracijos saldo.

4. Kiti

Laisvalaikio rodikliai, darbo s lygos, dalyvavimas politiniame gyvenime, socialiniai kontaktai, aplinkos kokyb (oro, vandens ir kt.), paslaug pasiekiamumas, atstumas iki darbo, fizin izoliacija.

Taigi visapusiškai gyvenimo lygio analizei naudojamas be galo platus spektras rodikli . Suprantama, kad visus juos taikyti teritoriniuose tyrimuose yra sud tinga ar netgi ne manoma. Tod l viariose valstyb se buvo bandym sukurti viening integruot rodikl , visapusiškai atspindint gyvenimo lyg .

1.2.1. Rodikli pasirinkimo problematika ir jos tyrimai

Analizuojant gyvenimo lyg , atsiranda pagr stas klausimas - kuriai mokslo šakai jo tyrimai yra priskiriami ir kokia geografijos mokslo vieta gyvenimo lygio tyrimuose. Gyvenimo lygiu vairiais aspektais domisi daugelis socialini moksl : ekonomikos, sociologijos, politikos ir kiti mokslai. N ra jokios abejon s, kad gyvenimo lygio teritorinius aspektus tiria socialin geografija. Socialin s geografijos pagrindu išskiriamos dar siauresn s šakos, tirian ios atskirus gyvenimo lygio klausimus teritoriniu poži riu - gerov s geografija ir vartojimo geografija. *Vartojimo* geografija tiria žmogaus poreiki (maisto, drabuži ir avalyn s, ilgalaikio naudojimo prietais) patenkinimo teritorinius skirtumus (Mansvelt, 2008; ir kt., 2003). Šis supratimas leidžia gyvenimo lygio teritorini skirtum tyrimus laikyti vartojimo geografijos dalimi. Gyvenimo lygio tyrimuose geografai derina ekonomikoje ir sociologijoje taikomus tyrimo metodus ir suteikia pastariesiems erdvin aspekt (Płaziak, 2004, p. 107).

Gyvenimo lygiui svarbi reikšm turi tiek gamtiniai, tiek ir socialiniai veiksniai, susij su ekonominiu, socialiniu, politiniu regiono vystymusi (ekonomin geografin , transporto geografin , pasienin pad tis,

geodemografiniai, gamybiniai geografiniai, socialiniai geografiniai ir kiti) veiksniai.

Tod labai svarbu taikyti geografinį rodiklį, kuris koreguotų ekonominius, socialinius, ir kitą gyvenimo lygio rodiklį statistiniais veiksniais geografiniu pagrindu, būdingais vienai ar kitai teritorijai. Tokius teritorinius tyrimus vykdo OECD institucijos (Territorial Indicators..., 2002). Daugelis specialistų ieško integruoto rodiklio, kuris užtikrintų pilniausią, efektyvų vienos ar kitos sferos veiklos funkcionavimą teritorijoje. A. Kabaila (Kabaila, 1999) siūlo nustatyti agreguotus socialinio ekonominio išsivystymo lygio indeksus regionams, kurie leistų vertinti santykinę regiono socialinę paramos poreikį. Suformavus integralinį rodiklį, siūloma reitinguoti rajonus, išskirti rajonų grupes ir numatyti skirtingus socialinę apsaugos poreikio apskaičiavimo algoritmus kiekvienai rajonų grupei.

Vieni iš sudėtingiausių klausimų gyvenimo lygio tyrimuose yra rodiklio parinkimas ir teritorini skirtumų nustatymas. Tyrimuose labai svarbu atsižvelgti į rodiklio nevienareikšmiškumą; pavyzdžiui, žemą gyvenimo lygą nusako ne tik aukštas, bet ir mažas gimstamumas, migracijos rodikliai (Kubacki, 2004). Dėl statistinių duomenų trūkumo, dažniausiai tenka apsiriboti materialiniais poreikių tenkinimu nusakantiais rodikliais, nors gyvenimo lygą nusako ir dvasiniai poreikių tenkinimas, tačiau kai kuriuos juos statistiškai sudėtinga išreikšti (pvz. asmeninis laisvumas ir pan.). Be to, gyvenimo lygio rodiklio yra labai daug, todėl viena iš tyrimo problemų, su kuria susiduria tyrėjai – būdingiausi gyvenimo lygą nusakantys rodiklio pasirinkimo sudėtingumas. Labai svarbu skirti rodiklius, betarpiškai apibūdinančius gyvenimo lygą nuo jų lemiančių veiksnių.

Teritorinio vieneto gyventojų gyvenimo lygis apibūdinamas daugelio komponentų – maisto, gyvenimo sąlygų ir vietos, sveikatos, saugumo, pasirinkimo galimybių, mobilumo. Išsilavinimo pasiekiamumo ir lygio, dalyvavimo visuomeniniame gyvenime – bendra taisyklė (Płaziak, 2004, p. 107). M. Płaziak (Płaziak, 2004) tyrimas atliktas smulkiausi Lenkijos teritorini

vienet – gmin (išskiriant jas miesto ir kaimo) – lygiu taikant standartizavimo formulę .

Šis metodas leido nustatyti ne tik gyvenimo lygio kaitą kiekvienoje gminoje, bet ir išryškinti jo gyvenimo lygio skirtumus Lenkijos Šiaurės ir Pietų regionuose, kuriems būdingas nevienodas urbanizacijos lygis ir industrializacija (Płaziak, 2004, p. 113). Beveik analogiškas metodas taikytas tyrinant gyvenimo lygį 1990 – 2000 m. Lenkijos kaimiškose gminose (Sobala – Gvosdz, 2004), tačiau papildomai buvo išskirti nepriteklius arealai, kuriems būdingos trys ar daugiau charakteristikų, žemesnės už šalies vidurkį. Tyrimo metu paaiškėjo, kad gyvenimo lygio skirtumai gminose priklauso nuo skirtingo regioninio centro augimo. Gyvenimo lygio augimas priklauso ir nuo svarbios transporto sąsajos artumo. Taigi gyvenimo lygio teritoriniai tyrimai padeda nustatyti ne tik skirtumus tarp administracinių vienetų, bet ir išskirti tuos skirtumus lemiančias priežastis.

Gyvenimo lygis – ne tik socialiniai ir ekonominiai veiksniai rezultatas. Dažnai ekonominė veikla remiasi gamtinės aplinkos kokybe, jos sąlygomis, todėl gyvenimo lygio vertinimas turėtų būti kompleksiškas. Literatūroje yra nurodoma daug tokių vertinimų pavyzdžių, kuriuose dažniausiai rekomenduojama vertinti temperatūrą ir drėgmę – šie klimato veiksniai labiausiai lemia žmogaus gyvenimo sąlygų ir veiklos vaizdą. Tačiau Lietuvoje klimatinės sąlygos nėra tokios skirtingos, kad turėtų esminę reikšmę žmonių gyvenimo lygiui, todėl tyrimuose jas dažniausiai neatsižvelgiama. Tuo tarpu dirvožemio našumas neabejotinai lemia žemės ūkio kultūrų derlingumą ir kaimo gyventojų pajamas iš žemės ūkio veiklos.

Su gyvenimo lygiu siejamas *laisvalaikio* pakankamumas. Laisvalaikio priklausomybė nuo gyventojų užimtumo tyrė A. Mitrikas (1997). Autoriaus teigimu, žmogaus poreikių tenkinimui yra naudojamas laikas, dažnai ir laisvalaikis. Nustatytas dėsningumas: kuo didesnėmis pajamomis disponuoja žmogus ar šeima, tuo mažiau jie linkę aukoti laisvalaikį; taigi prioritetas teikiamas pajamų didinimui laisvalaikio sąskaita (Mitrikas, 1997, p. 262).

Gyvenimo lygio rodikliai kartu su kitais gyvenimo kokybės vertinimo komponentais leidžia visapusiškai nustatyti subjektyvų tyrimo požirius. Tai daugelį duomenų galima gauti tik apklausos metu, kurie apima ne tik materialinio apsirpinimo klausimus, bet ir pasitenkinimą socialine ekonomine padtimi. Geografiniu požiūriu šie tyrimai atlikti lyginant miestų ir priemiesčių gyventojų atsakymus (Wiśław – Michniewska, 2004). Lietuvoje namieki tyrimuose yra nustatomas tik subjektyvios ekonominės tampos komponentas – gebėjimas sudurti „gal su galu“.

1.2.2. Gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai ir juos nusakanie rodikliai tyrimai

Jungtini Tautų Pranešime apie pasaulio socialinę padtį (2005) teigiama, kad pajamų dydžio atotrakis tarp pačių turtingiausių ir skurdžiausių valstybių per paskutinį ketvirtą amžiaus išaugo. Be to, pajamų nelygybė per paskutiniuosius du dešimtmečius išaugo ir valstybių viduje XX a. 80 – j metų pradžioje 29 valstybėse iš 73 Gini koeficientas buvo aukštesnis 0,35 – 0,40 – aukščiau slenkstinio lygio, kuris lemia skurdo masto augimą arba mažėjimą. XX a. 90 – j antrojoje pusėje tokių valstybių skaičius padidėjo iki 48 (The Inequality 2005, p. 44). Visose buvusiose planinės ekonomikos valstybėse nelygybė didėja. Šiose valstybėse 1989 – 1996 m. skurstančiųjų skaičius išaugo dešimt kartų, o Gini koeficientas padidėjo 10-20 punktų. Daugelyje valstybių pajamų nelygybė padidėjimas sutampa su nelygybės išaugimu tarp miestų ir kaimų bei regionų (The Inequality..., 2005, p.47). Todėl teritoriniai skirtumai tarp valstybių ir valstybių viduje nustatymas yra vienas iš uždavinių gyvenimo lygio tyrimuose.

Remiantis vairių autorių tyrimais, išskiriami veiksniai, nuo kurių priklauso gyvenimo lygio skirtumai tarp miestų ir kaimų:

1. *Ekonominės veiklos vairovė ir specifika.* Gyvenimo lygio skirtumai susiję su gyventojų adaptacija prie rinkos sąlygų ir ekonomine veikla. Kaimuose nėra ekonominės veiklos vairovės, tai stabdo investicinius procesus, smulkieji neužtikrina kininkų ir jų šeimos narių užimtumo bei kinų

veiklos efektyvumo bei pajam (Tamošaitien , 2003, p. 144). Kadangi didesn kaim gyventoj dalis yra užimti žem s kyje, tai j pajamos, o kartu ir gyvenimo lygis priklauso nuo žem s kio gamybos efektyvumo, o pastarasis – nuo žem s našumo bei kit veiksnii (Ribašauskien , 2002, p. 117). Tuo tarpu miestuose darbo rinka labiau diversifikuota, juose sutelkta daugiau darbo viet aukštos kvalifikacijos darbuotojams, negu mažuose miestuose, greiiau atsiranda naujos veiklos r šys. Lietuvoje išsami gyvenimo lygio skirtum miest ribose nera atlikta, tod l tai tur t b ti tolesni tyrim uždavinys.

2. Infrastrukt ros išvystymas. Infrastrukt ra yra vienas iš pagrindini veiksnii , lemian i ekonomin raid .Silpniau išpl tota kaim socialin infrastrukt ra yra nepakankama žmogaus ugdymui, tobul jimui ir gyvenimo kokyb s gerinimui. Tuo tarpu miestuose gerai išvystyta infrastrukt ra ne tik užtikrina gyventoj poreiki tenkinim , bet ir skatina nauj poreiki formavim si.
3. Poreiki skirtumai. Gyventoj amžiaus strukt ros, nam ki dydžio bei strukt ros skirtumai lemia nevienodus j poreikius miestuose ir kaimuose.
4. Kvalifikacijos ir išsilavinimo skirtumai. Žemesn s kvalifikacijos darbas neužtikrina kaimo gyventojams didesni pajam , o mažos pajamos riboja galimyb siekti mokslo, kelti kvalifikacij (Tamošaitien ir kt., 2002, p. 114). Miest gyventojams išsilavinimo, išsimokslinimo bei kvalifikacijos k limo galimyb s yra didesn s.

Visi veiksniai, lemiantys gyvenimo lyg administraciniuose vienetuose, yra svarb s, ir esant vienodiems statistiniams rodikliams, gyvenimo lygis juose gali b ti skirtingas.

Gyvenimo lygio skirtumus pirmiausiai nusako *pajam nelygyb* , kuri atspindi ne tik netolyg pajam pasiskirstym tarp skirting socialini grupi , bet ir skirting gyvenam j vietovi gyventoj .

Lietuvoje 1997 – 2001 m. nelygyb sumaž jo didžiausias ir mažiausias pajamas gaunan i gyventoj grup se, bet išaugo vidutinio gyventoj sluoksniu pajam nelygyb . 1996 – 2001 m. išaugo vis gyventoj grupi

disponuojamos pajamos, tačiau turtingiausi jų pajamos padidėjo daugiau negu neturtingiausi. Dešimtadalio turtingiausi ir dešimtadalio skurdžiausi gyventojai vidutiniškai pajamos skyrėsi daugiau kaip 10 kartus. (Lazutka, 2003, p. 24 - 25). Pajamų nelygumas nustatymas taikomas ir skurdo tyrimuose. Kuo nelygiau pasiskirs įsios pajamos, tuo didesnę žmonių dalis gyvena skurde (Lazutka, 2004, p. 724).

Taigi teritorinis pajamų nelygumas nustatymas leistų išskirti (ir prognozuoti) vietas, kuriose gyvena ar gyvens santykinai daugiau skurstančiųjų. Tačiau dėl statistinių duomenų trūkumo, Lietuvoje savivaldybių lygiu tokių tyrimų atlikti nėra galimybių.

V. Spiezia (2003) teritorinius skirtumus tyrimuose šio skaičiuoti trims būdais:

1. Analizuojant BVP skirtumus vienam gyventojui tarp regionų, visiems regionams suteikiama ta pati svarba (svoris).
2. Regionai „pasveriami“ pagal gyventojų skaičių. Tačiau šis metodas nevertina regionų geografiškumo. Kadangi kaimiškieji regionai yra mažiau apgyvendinti, indeksas gali nepakankamai vertinti skirtumus tarp kaimo ir miestų regionų.
3. Regionai „pasverti“ pagal jų teritorijos plotą (atmetant ledynus, dykumas ir kt.) (Spiezia, 2003, p. 2).

Verta atsižvelgti „svorį“ taikymo galimybes gyvenimo lygio tyrimuose, nes gauti rezultatai turėtų atskleisti išsamesnius, realesnius teritorinius skirtumus. Tačiau tai jau yra tolesni moksliniai darbai uždavinys.

Nors visuomeninis moralinis požiūris nelygumams mažinimas dažniausiai vertinamas teigiamai, tačiau B. Vengrien (Vengrien, 1992) aiškina, kodėl pajamų išlyginimas nėra teigiamas reiškinys. Pajamų lygiava mažina žmonių iniciatyvą. Išlyginus darbo pajamas, nyksta darbo stimulai; sumažinus pelną, palūkanas, rentą – dingsta polinkis taupyti, investuoti, mažėja žmonių verslumas ir noras rizikuoti. Viso šio mastu šie procesai sumažina bendrąjį nacionalinį produktą, sukelia kio stagnaciją ir net nuosmukį (Vengrien, 1992, p. 17). Tačiau nemažai autorių išdėsto priešingą mintį. R. Foellmi,

Zweimüller (2003), F. Bourguignon (2004), T. Gylfason ir kt. (2003) pripažįsta, kad iki tam tikro masto pajam perskirstymas gali prisidėti prie ekonomikos augimo. Taigi, apibendrinus minėtų autorių nuomonę, visiškas nelygybės eliminavimas visuomenėje rinkos ekonomikos sąlygomis nėra teigiamas reiškinys ir turėtų neigiamos takos valstybės ekonomikos raidai.

Tačiau socialinės apsaugos požiūriu pajam perskirstymas yra būtinas. Palygindamas išlaidas socialinei apsaugai dydį ir pajam nelygybės rodiklį, R. Lazutka (2003) pastebi, kad šalyse, kuriose išlaidos socialinei apsaugai didžiausios, nelygybė yra mažiausia ir priešingai. Lietuva pasižymi didele pajam nelygybe ir mažomis išlaidomis socialinei apsaugai (Lazutka, 2003, p. 27). Todėl autorius siūlo daugiau dėmesio skirti Vakarų šalyse paplitusioms pažiūroms pajam perskirstymo reikšmę, reformuojant mokesčių ir plėtojant socialinės apsaugos sistemas (Lazutka, 2003, p. 28).

Kodėl būtina spręsti nelygybės klausimus? Šis klausimas atsako A. McKay (2002):

- Didėjanti nelygybė (pajam, išsilavinimo, žemės nuosavybės ir kt.), beveik visada reiškia didesnį tiek absoliutų, tiek ir santykinį nepriteklį.
- Valstybės, kuriose nelygybė didesnė, pasiekia vidutiniškai žemesnį ekonominio augimo lygį. Tuo pačiu, namie pajam didėjimas, turintis didesnį taką skurdo mažinimui, kadangi pajamos bus paskirstytos tolygiau.
- Nelygybė paprastai sukelia nusikalstamumą, socialinius neramumus, stiprius konfliktus.
- Labai svarbus lygybės etinis klausimas tarp individų, nors nesutariama, kokia lygybė turėtų būti (galimybių ar rezultatų).

Tačiau A. McKay nevardina dar vieno labai svarbaus reiškinio, su kuriuo glaudžiai susijusi nelygybė. Tai *socialinės atskirties* susiformavimas. L. Žalimienis (2004) teigimu, asmenys ar socialinės grupės, kurios ilgą laiką gyveno materialiniame nepriteklyje, anksčiau ar vėliau patenka į socialinę atskirtį. Šiai grupei jau galima priskirti kai kuriuos vietovius (dažniausiai kaimo) gyventojus, ilgą laiką neturinčius darbo bedarbius (Žalimienis, 2004, p. 46).

Tokiems bendruomenės nariams mokslas, darbas nėra siektinos vertybės, vien materialinė parama ar bendros socialinės apsaugos priemonės tokie socialiniai grupės atstovams negali padėti, jiems reikia specializuotų programų ir pagalbos ypač socialinei paslaugai, individualaus darbo (Žalimienė, 2004, p. 47, 48). Socialinį atskirtis palyginti su skurdu socialiniu ekonominiu požiūriu yra pavojingesnė, nes, pasak L. Žalimienės, išvengti ar sumažinti skurdą leidžia šiuolaikiniai valstybių ekonominė galia, o socialinės atskirties nei vienoje, net labai išsivysčiusioje nepavyksta išvengti.

Su nelygybe ir teritoriniais skirtumais tiesiogiai susijusi ir *geografinė koncentracija* bei *poliarizacija*. Geografinė koncentracija apibūdina dinamiškas mastas, kuriuo keliuose regionuose didelė proporcija pasireiškia tam tikras ekonominis fenomenas. Tuo tarpu teritorinis skirtumas nurodo kokiu laipsniu tas fenomenas skiriasi tarp regionų (tai santykinis dydis) (Geographic..., 2002).

Ch. A. Sarlo (1998) didesnę dalį mes skiria darbo užmokesčio poliarizacijai. Atlyginimai labiau poliarizuoti, jei yra didelė dalis gyventojų, gaunančių aukštą ir žemą darbo užmokestį ir mažą santykinį dalį vidutinio darbo užmokesčio. Auganti poliarizacija gali parodyti sumažėjusį vidurinį klasę (Sarlo, 1998, p. 24). Viduriniajai klasei priskiriama gyventojų grupė, kurios pajamos sudaro 60% arba 80% pajamų dydžio. Skurstantiesiems priskiriami gyventojai, kurių pajamos sudaro tik 20% arba 10% visų pajamų dydžio. Turtingiesiems priskiriami gyventojai, kurių pajamos ir turtas sudaro 5% - 10% viršutinės procentilės (Sarlo, 1998, p. 24).

R. Baubinas (2000) pateikia teritorinį vienetų socialinį *kontrast* skaičiavimo ypatumus, kurie taip pat nusako teritorinę nelygybę. Autorius pastebi, kad kontrastingumo rodikliai rodo gilius teritorinius socialinius ekonominius skirtumus. R. Baubino nuomone, socialinis ekonominis kontrastingumas (išsivystymo skirtumai) tarp gretimų teritorinių vienetų, gali tiesiogiai paveikti ekonomines ir politines gyventojų nuostatas, tokios regioninės ir švytuoklinės migracijos (Baubinas, 2000, p. 331 – 332).

Nelygybę yra išreiškiama vairiais *indeksais* (Gini, kvadratinis variacijos koeficientas, vidutinio logaritminio nuokrypio indeksas, Atkinson indeksas ir

kt.) pagalba. Tačiau gyvenimo lygio skirtum nustatymui būtinas vienas *integruotas rodiklis*, apjungiantis keletą visapusiškai nusakančių aspektų.

Daugelyje gyvenimo lygio tyrimų *integruotas rodiklis* yra bendrasis vidaus produktas (BVP). Bet BVP savaime visapusiškai neatspindi kio aktyvumo ir gyvenimo kokybės, kadangi išskyla kainų lygio, realiai vietoje išliekančių pajamų, aktyvi gyventojų dalies ir kitos problemos (Burneika, 2004, p.43).

D. Burneikos (2004) pasiūlytas BVP skaičiavimo savivaldybėms variantas yra gana domus ir pagrįstas. Yra siūloma remtis apskrities BVP korekcija, vertinant užimtųjų skaičių, jų atlyginimo dydį bei kitą BVP sudedamųjų sklaidą savivaldybėse. Tačiau pripažįstama, kad toks BVP atskleidžia tik ekonominio aktyvumo, bet ne gyvenimo lygio skirtumus, nes skaičiavimai atliekami pagal darbo vietas, o ne pagal gyvenamąsias vietas. Dėl to ši metodika reikalauja daug korekcijų ir gali tik apytiksliai parodyti skirtumus tarp savivaldybių (Burneika, 2004, p. 44).

Panašiai BVP reikšmę gyvenimo lygio vertinimui pateikia ir P. Lazutka (2004) - BVP 1 gyventojui arba nacionalinės pajamos 1 gyventojui ne visai tiksliai apibūdina gyvenimo lygį, nes dažnai darbu na neapskaitoma ekonominė veikla, o gyvenimo lygis priklauso ne tik nuo vidutinių pajamų, bet ir nuo pajamų pasiskirstymo visuomenėje. Vienodo dydžio pajamos lemia skirtingą gyvenimo lygį naminiams, kuriuose yra skirtingas išlaikomųjų narių skaičius, taip pat priklauso nuo galimybių gauti viešąsias paslaugas, kurias gyventojams teikiamos nemokamai, nuo gamtinių bei socialinių aplinkos (Lazutka, 2004, p. 722 – 723).

Dažniau gyvenimo lygio tyrimuose skaičiuojamas BVP, tenkantis vienam gyventojui. Tačiau BVP (tenkantis vienam gyventojui) rodiklis yra silpnas lyginis, nes skaičiuojami ir tie gyventojai, kurie nedalyvauja produkto kūrime, be to neatsižvelgiama į ekonomikos struktūros specifiką. Panašias mintis išsako ir B. Vengrien (1992), Ch. A. Sarlo (1998): BVP atspindi valstybės gamybą. Tačiau jis neapima vertės, kuri sukuriama naminiams, ki,

main ar operacij metu, neapmokamo savanoriško darbo, nes šios veiklos yra pasl ptos ir sunkiai apskaitomos.

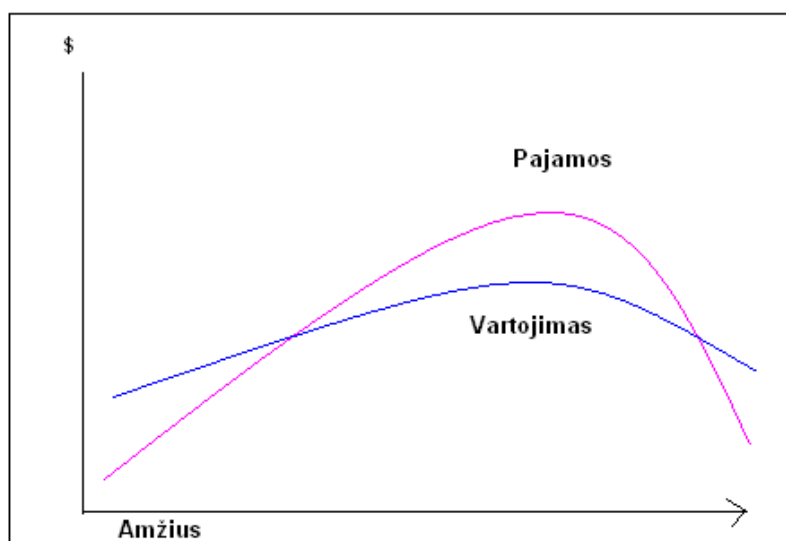
dom integruoto rodiklio skai iavimo b d pasi l geografai (ir kt., 2004), suk r teritorijos *transporto pasiekiamumo koeficient* , kuris atspindi gyvenimo lygio ekonomines geografines ypatybes. Šio koeficiento esm ta, kad jis vertina santyk tarp realiai egzistuojan io automobili keli ilgio ir vidutinio atstumo kur nuvažiuoja gyventojai per dien arba per savait (ir kt., 2004, p. 2). Nors šioje metodikoje bandoma pagr sti, kad teritorijos transporto sisavinimas visapusiškai atspindi ekonomini ir socialini veiksmi vairov ir turi reikšming tak gyvenimo lygiui, vis d lto nereik t pervertinti transporto takos, atmetant kitus svarbius veiksmius.

Integruoto gyvenimo lygio rodiklio suk rimas remiasi ir matematin s statistikos metodais: *klasterin analiz* (Rovan ir kt., 2003), *faktorin analiz* (Study Programme... ir kt., 2000.; Molien ir kt., 2002), *vidurkinis indeksas*, *MIN/MAX metodas* (Misi nas ir kt., 2003) ir kt.

Taigi akivaizdu, kad d l gyvenimo lygio rodikli didžiul s gausos ir vairov s, negalima sukurti vieno, kompleksinio rodiklio, visapusiškai atspindin io š reiškini .

Aptarti metodai leidžia vertinti gyvenimo lyg regioniniu ar savivaldybi lygiu. Ta iau tiek pasaulyje, tiek ir Lietuvoje vykdomi ir siauresnio lygio gyvenimo lygio tyrimai - pagal viening metodik renkami statistiniai duomenys apie nam ki biudžet . Nam ki biudžeto tyrimuose naudojamas labai platus rodikli spektras, leidžiantis visapusiškai nustatyti gyvenimo lyg .

Nam ki gyvenimo lygio ir skurdo tyrimuose dažniausiai naudojamas pajam arba išlaid rodiklis, ta iau dauguma užsienio ir Lietuvos tyr j si lo naudoti *vartojimo išlaid rodikl* . Šio rodiklio naudojimas yra labiau pagr stas, nes vartojim lengviau vertinti, ypatingai t nam ki , kuri pajamos labai priklauso nuo sezoniškumo (pajamos iš žem s kio, kurort veiklos). Be to, išlaidos atspindi santaup naudojim .

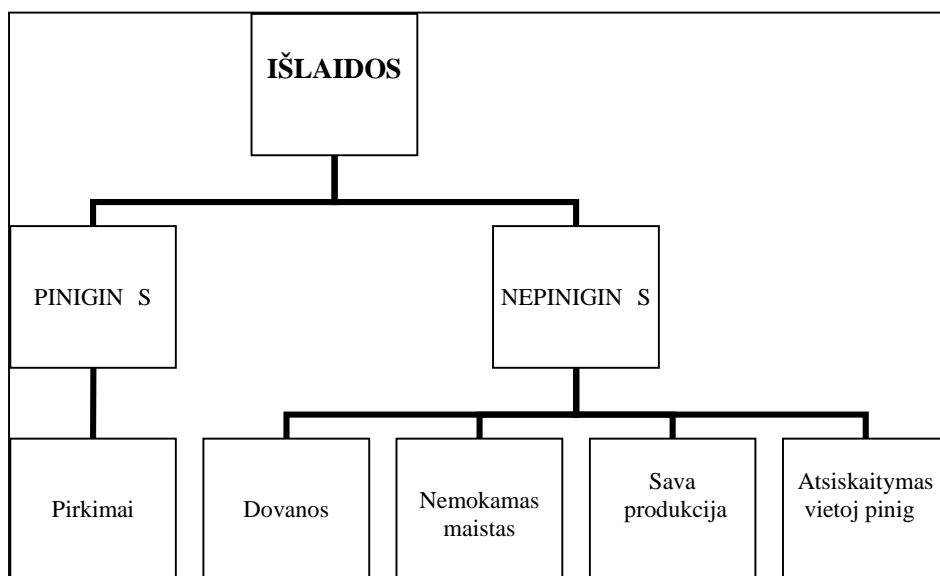
1.3. pav. Gyvenimo ciklo hipotezė . Pajamos ir vartojimas (Sarło, 1998)

Fig. 1.3. The hypothesis of life cycle. Income and consumption (Sarło, 1998)

Mokslininkų nuomone, nam ūkiai planuoja savo gyvenimą ir bei vartojimą ilgesniam laikotarpiui ir sieja jį su ilgalaikėmis pajamomis, o ne su esamomis (Sarło, 1998). Pajamos sparčiau keičiasi, o nam ūkio vartojimui būdingi santykinai žemesni vartojimo tempai. Taigi, dalį pajamų gyventojai skiria santaupoms.

Ši tendencija atspindi gyvenimo ciklo hipotezę (1.3. pav.). Tai svarbi priežastis, dėl ko nam ūkio gyvenimo lygio tyrimuose dažnai taikoma ne pajamų, o vartojimo išlaidų analizė.

Nam ūkio išlaidos yra dvi tipų: pinigines ir nepinigas (1.4. pav.). Prekių ir paslaugų sigijimas už pinigines išlaidas sudaro tik dalį visų išlaidų. Kitą išlaidų dalį sudaro nam ūkio teikiamas nemokamas maistas, nam ūkyje pagaminta produkcija ir teikiamos dovanos artimiesiems, draugams ar kitiems asmenims. Kai kuriais atvejais ūkyje pagaminta produkcija ar sigytomis prekėmis bei paslaugomis atsiskaitoma vietoj piniginių mokėjimų. Šis išlaidų būdas labiau vyrauja kaimuose, nei miestuose.

1.4. pav. Vartojimo išlaid struktūra (Workshop..., 2004)

Fig. 1.4. The structure of consumption expenditure (Workshop..., 2004)

Taigi gyvenimo lygio tyrimuose iš didelės gausos ir vairovės rodiklių reikia parinkti tuos, kurie ne tik visapusiškai atspindėtų žmonių gyvenimo lygį, bet ir leistų palyginti teritorinius administracinius vienetus bei nustatyti netolygaus gyvenimo lygio pasiskirstymo priežastis.

1.3. Skurdo tyrimo teritorinis aspektas

Nors skurdo tyrimas nėra šio darbo uždavinys, tačiau nuo gyvenimo lygio tiesiogiai priklauso skurdo lygis. Be to, skurdui taip pat būdingas teritorinio pasiskirstymo netolygumas tiek pasaulio mastu, tiek ir Lietuvoje. Šis aspektas paskatino trumpai pristatyti pagrindinius teritorinius skurdo tyrimo rezultatus.

JTO Pranešime apie žmogaus socialinę raidą teigiama, kad skurdas neapsiriboja viena valstybe – jis plinta kartu su narkotikais, ligomis, užterštumu, migracijomis, terorizmu ir politiniu nestabilumu (Human..., 1994).

Globaliniu mastu skurdas yra kaimo problema. Skurstančios valstybės yra agrarinės valstybės, o skurstantys žmonės daugiausiai gyvena kaimuose. Pagal ekonominius rodiklius sostinės ir didieji miestai visose valstybėse dažniausiai užima pirmaujančias vietas, tuo tarpu toliau nuo centrų esantys

rajonai ekonomiškai atsilieka. Tai sukelia dar didesnį nelygybę su augimu tarp rajonų bei regionų ir jų viduje. Jungtini tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) duomenimis, pasaulio skurdžiausiose valstybėse 75% gyventojų gyvena kaimuose ir priklauso nuo žemės ūkio veiklos. Susivilioj maisto, darbo, paslaugų ir kitomis galimybėmis, gyventojai vyksta miestus ir papildo miestų skurstančiąją gretas. Daugelis tokių gyventojų yra ilgalaikiai bedarbiai, nes daugybė miestų, augant gyventojų skaičiui, negali migrantams suteikti darbo vietų ar būsto.

Santykis tarp 20% pasaulio turtingiausių ir 20% skurdžiausių gyventojų 1990 – 1991 m. padvigubėjo nuo 30:1 iki 61:1. Didžiausia skurstančiųjų dalis yra Bangladeše (apie 80% visų gyventojų) (The Geography..., 1996). Tačiau kaimuose skurdo koncentracija didesnė, juose jis gauna kraštutines formas (..., 2005, p. 64; Sainz, 2004).

Nėra priimto vieningo skurdo apibrėžimo. Pagal Jungtinių Tautų Organizacijos Raidos programą (Human..., 1997), gyventojai laikomi skurstančiais, kai negali užsitikrinti minimalaus gerovės lygio (standarto) ir/ar jų galimybes bei pasirinkimai normaliam gyvenimui yra suvaržyti. Daugelis autorių gerovės laiko daugiamačiu reiškiniu ir apibrėžia skurdą kaip gerovės trūkumą (Henninger, 1998, p. 4).

Tarptautinis žemės ūkio vystymosi fondas išskiria aštuonis skurdo komponentus (Jazairy, 1992*):

1. Materialinis nepriteklus – apima nepakankamą apsirpinimą maistu, nepakankamą mitybą, blogą sveikatą, žemą išsilavinimo lygį, drabužius ir gyvenamojo būsto stoką, kuro trūkumą, nepakankamą apsirpinimą atsargomis.
2. Turto trūkumas – tiek materialinio turto (žemės, žemės ūkio inventoriaus ir kt.) ir žmogiškojo kapitalo (išsilavinimas, gūdžiai ir kt.) stoka.
3. Izoliacija – šis komponentas nusako socialinį, politinį ir geografinį

---

* Henninger N. (1998-11-05). *Mapping and Geographical Analysis of Human Welfare and Poverty – Review and Assessment*.

marginalizacij . Yra areal , nutolusi nuo paslaug institucij , turin i ribot pri jim prie transporto, keli , rink ir komunikacij .

4. Atskirtis – izoliacijos ir išnaudotojišk socialini santyki rezultatas, apimantis gyventojus, stokojan ius identiteto ir kontrol s, neužimtus ar per daug užimtus, žemo perkamojo paj gumo, ir turin i ribot mokymosi ir kvalifikacijos k limo pasiekiamum .
5. Priklausomyb – skurstantys žmon s dažnai b na siejami priklausomyb s ryšiais, kurie b na tarp šeimininko ir nuomininko, darbdavio ir darbuotojo, skolintojo ir skolininko, pirk jo ir pardav jo.
6. Sprendim pri mimo iniciatyvos stoka – ribotos pasirinkimo laisv s ir veiklos rezultatas.
7. Išorini veiksniai pažeidžiamumas - išoriniai veiksniai gali b ti gamtiniai (sausros, potvyniai, li tys ir kt.), rinkos (svarbiausi preki kain svyravimai, darbo pasi la ir paklausa), demografiniai (pajamas gaunan i nam ki nari netekimas, mirtis, ištuokos ir kt.), sveikatos (pajamas gaunan i nari ligos) ir karas.
8. Nesaugumas – apibr žiamas kaip rizika b ti paveiktam fizinio susidorojimo.

Tyrin tojai (Ravallion, 1999 ir kt.), analizuojantys skurdo erdvinio susitelkimo priežastis, dažniausiai išskiria individualias ir strukt rines priežastis. Individualiose sutelkiamas d mesys žmogišk j kapital (išsilavinim , g džius ir pan.) ir gamybos ištekli ind l . Strukt rin se – d mesys sutelkiamas strukt rinius veiksnius, kurie suvaržo galimybes. Jie apima suvaržymus, nulemtus ekonomikos, socialin s sistemos ir geografijos, pvz. ribota darbo pasi la, diskriminacija, nepakankami gamtiniai ištekliai. Kaimo vietov se esama ir *kult rinio skurdo* – d l finansini , socialini žmogaus ar kit ištekli tr kumo žmon s negali dalyvauti normaliaame kult riniame visuomen s gyvenime. Kadangi pastebima kaim gyventoj sen jimo tendencija, apskritai maž ja bendruomen s nari , turin i poreik dalyvauti meno m g j veikloje (Liutikas, 2004, p. 68).

Skurdas kaimuose yra kompleksiškas: JAV tyrim metu nustatyta (Cotter, 2002, p. 535), kad daugiau skurstančių asmenų nemetropolitiniuose Amerikoje yra baltieji, jie yra vyresni, nei metropolitiniuose vietovėse; tuo pat metu mažumos, vaikai ir šeimos, kurių galva – moteris, tik tina, kad labiau skurs nemetropolitiniuose teritorijose nei metropolitiniuose teritorijose.

Migracijų ir skurdo tyrimai JAV patvirtino, kad skurdo erdvinė koncentracija yra ekonominių galimybių atspindys. Skurstantys gyventojai migravo skurdžius arealus, kadangi jie susidūrė su bendru galimybių trūkumu daugelyje vietovių. Didelio skurdo vietovės suteikia jiems mažas bet realias ekonomines galimybes, pvz. daugiau žemos kvalifikacijos reikalaujamo darbo, pigus būstus. Tačiau šie tyrimų rezultatai iš dalies prieštarauja migracijos dėsniams, jog migruojama daugiausiai iš ekonomiškai silpnesnių rajonų ekonomiškai stipresnius.

Palyginus Egiptą, Vengriją, Lenkiją ir Slovakiją duomenis, nustatyta, kad skurdo lygis mažėja, didėjant vietovės dydžiui (Milanovic, 1998, p.106). Tai susiję su didesniu skaičiumi labiau kvalifikuotų gyventojų sostinėse.

Remiantis N. Henninger (Henninger, 1998) susistemintais ir kituose šaltiniuose pareikiamais teoriniais samprotavimais, galima išskirti šiuos *skurdo veiksnius*:

- Gyventojų pasilikimas skurde yra nulemtas *kaimynystės* (neighborg) – išsilavinimo, vairių paslaugų pasiekiamumo, socialinės aplinkos, vietinės bendruomenės, kuri lemia individualius lokesnius ir troškimus (O'Regan* ir kt.,1990);
- Skurdas lemia tarpusavyje susiję *geografiniai veiksniai*, tokie kaip rinkos pasiekiamumas, prekių buvimas ir paslaugų išvystymas, ribotos agroklimatinės sąlygos, žema darbo jėgos kokybė, netinkama verslo aplinka (Rasmussen, 1994*). Skurdo erdvinis santalkis gali takoti vienas iš šių komponentų arba jų kombinacija;

---

* Henninger N. (1998). *Mapping and Geographical Analysis of Human Welfare and Poverty – Review and Assessment*.

- *Izoliacija* yra vienas iš svarbiausių elementų, paaiškinančių geografinį skurdo efektą. Tačiau izoliacija ne visada gali lemti skurdą. Ji paryškina skurdą, padidina natūrali nelaimių riziką. Izoliacija gali net sumažinti motyvaciją gamybai (El Sherbini, 1986*).
- Erdvinių skurdo koncentracija gali būti sustiprinta *tolimesnės diskriminacijos ar atskirties* (pvz. bankas gali neteikti kreditą aukšto skurdo arealams). Taip dar didėja skirtumai tarp skurdžių ir neskurdžių arealų (Leyshon, 1995*).
- *Aukštas gimstamumas* pagilina skurdą, nes didėjantis gyventojų skaičius skatina ne kaupimą, o vartojimą. Didėja išlaikytini skaičius, kurių vis daugiau turi išlaikyti darbingo amžiaus gyventojai (..., 2005, p. 65).
- *Migracija* taip pat susijusi su skurdu. Bendruomenės netenka ekonomiškai aktyviausi asmenys. O atvykę naujas bendruomenes, migrantai nėra prisitaikę prie kitokių gyvenimo sąlygų, neturi gero darbo ir skursta (..., 2005, p. 65).
- Skurdas gali būti viena iš gyventojų *sveikatos* pablogėjimo priežasčių, o prasta sveikata gali turėti tokos nusukdimui (..., 2005, p.69).

Vertinant skurdo pasiskirstymą teritoriniu požiūriu, reikėtų taikyti skirtingas skurdo ribas kaimams ir miestams. Taikant vienodą skurdo ribą kaimams ir miestams, gaunami duomenys, neatitinkantys tikrovės: santykinai padidinamas skurdo paplitimas kaimuose ir sumažinamas miestuose, ypač didžiuosiuose miestuose (Socialinis pranešimas, 1999, p. 134). Tai siejama su skirtingo dydžio vartojimo išlaidomis būstui, prekėms ir paslaugoms.

Skurdo veiksniai Lietuvoje išskiria keletas autorių. Paminėtini D. Liutiko (2004) nustatyti skurdo veiksniai. Kaimo vietovės nuo miestų skiriasi ekonomine struktūra, išteklių prieinamumu, institucijų veiksmingumu. Skurd

---

* Henninger N. (1998). *Mapping and Geographical Analysis of Human Welfare and Poverty – Review and Assessment*.

kaimo vietovėse gali lemti *gamtiniai veiksniai* (periferinė geografinė padėtis, žemas dirvožemio našumas), *ekonominiai veiksniai* (susiję su darbo vietomis tik žemės ūkio sektoriuje, nedarbu), *demografiniai veiksniai* (jaunimo išvykimas miestus, nepalanki gyventojų amžiaus ir išsilavinimo struktūra) *nesusikursi kaimo bendruomenė, silpnos viešosios institucijos ir kt.* Šie veiksniai veikia kartu, tik vienose vietovėse stipriau pasireiškia vieni, kitose – kiti (Liutikas, 2004, p. 63).

Skurdo mažinimas – vienas iš Lietuvos tarptautiniuosesipareigojimų. 1995 m. Jungtini Tautų viršūnių susitikime Kopenhagoje Lietuvos Respublikos prezidentas Algirdas Brazauskas pasirašė socialinės raidos deklaraciją irsipareigojo užtikrinti, kad nacionalinis biudžetas ir valstybės politika būtų skirti tenkinti pagrindinius žmonių poreikius, mažinti nelygybę, o skurdo mažinimasipareigojo laikyti strateginiu siekiu. 2000 m. Lietuvoje buvo patvirtinta skurdo mažinimo strategija.

Strategijoje numatyti skurdo mažinimo ir skurstančiųjų padėties palengvinimo sprendimai, kurie konkretinami viešosios politikos priemonėmis (Skurdo mažinimo,... 2000). Bendrijos skurdo ir socialinės atskirties mažinimo procese Lietuva sujungė pasirašiusi su Europos Komisija Susitarimo memorandumą ir parengė Bendrąjį aprašyties memorandumą. Taip Lietuva sipareigojo kurti Nacionalinę kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planą ir imtis visapusiškų veiksmų silpniausi gyventojų grupių padėčiai pagerinti, jų galimybes padidinti bei skurdui ir socialinei atskirtumai sumažinti (Lietuvos..., 2004).

1.4. Gyvenimo lygio tyrimai Lietuvoje

Lietuvoje gyvenimo lygio klausimais labiau susidomėta po Nepriklausomybės atkūrimo, integruojantis Europos struktūras ir gaunant vairių fondų finansavimą. Šiuo metu gyvenimo lygio klausimai vairiais aspektais analizuojami tiek atskirais mokslininkais, tiek ir institucijų vykdomuose tyrimuose.

Vieni pirmj tyrim , susijusi su gyvenimo lygiu, buvo atliekami tarpukario Lietuvoje (skai iuojamas m nesinis pragyvenimo minimumas). Šiuos skai iavimus vykd Centralinis statistikos biuras.

Atk rus Nepriklausomyb , gyvenimo lygio teorines ir metodologines problemas Lietuvoje analizavo A. Šileika (Šileika, 1992). Autorius pateik gyvenimo lygio sampratos aiškinim , pabr ždamas, kad socialiai efektyvios gamybos tyrimo aspektu asmenini poreiki strukt ra ir tenkinimo lygis turi koreliuoti su kiekvienam konkre iam laikotarpiui istoriškai susiklos iusia ekonomin s gerov s turinio samprata (Šileika, 1992). Autorius akcentuoja socialinio efektyvumo ir socialinio teisingumo tarpusavio ryš : jo nuomone socialinis teisingumas priklauso nuo nuostatos, kaip tur t b ti reguliuojami j lemiantys ekonominiai ryšiai, kas didele dalimi yra politinio proceso objektas.

Gyvenimo lygio tyrimai neatsiejami nuo nam ki biudžet tyrim , kurie Lietuvoje vykdomi nuo 1996 m. ir atitinka pagrindinius EUROSTAT reikalavimus. Ši tyrim objektas – nam kis, t. y. vienas asmuo ar asmen grup , kuri gyvena viename bute (name), turi bendr biudžet ir kartu maitinasi. Šie tyrimai visapusiškai parodo nam ki pajam ir išlaid dyd , strukt r ; b sto s lygas, apsir pinim ilgalaikio vartojimo prek mis, gyvenimo s lyg vertinim . Tyrim duomenys diferencijuoti pagal nam kio tip , vaik skai i nam kyje, nam kio galvos amži , išsimokslinim , socialin ekonomin grup , gyvenam j viet (kaimuose ir miestuose, tame tarpe ir didžiuosiuose miestuose).

Gyvenimo lygio problemas Lietuvoje vairiais aspektais tiriamos Darbo ir socialini tyrim institute. Teritoriniu poži riu svarb s tyrimai, kuriuose analizuojami darbo rinkos poreikiai atskiruose Lietuvos regionuose, sprendžiant gyvenimo lygio ir užimtumo problemas, parengtas socialin s paramos modelis bendruomen je, atliktas Lietuvos region diferenciacijos vertinimas ES regionin s politikos kontekste ir kt. Šio instituto mokslininkai pasi l agreguot minimalaus gyvenimo lygio rodikl , pagr st minimaliu normatyviniu vartojimo biudžetu (MNVB), kuris parodo absoliutaus skurdo socialin rib . Skai iuojant MNVB, buvo atsižvelgta tiek objektyvus

minimalaus vartojimo normatyvus, tiek faktiškai susiklosčiusius Lietuvos gyventojų vartojimo prokus, vyraujančias tradicijas, ypatybes ir esančią šalies ekonominio išsivystymo lygį (Šileika ir kt., 2000). Šie išvardinti dydžiai apibūdina minimalų gyvenimo lygį ir padeda nustatyti skurdą ribą.

1994 ir 1999 m. Lietuvoje buvo vykdomi gyvenimo sąlygų tyrimai, kuriuos organizavo Norvegijos taikomasis sociologinis tyrimų institutas (FAFO) kartu su Lietuvos profesine bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistais. Tikslas - vertinti gyvenimo sąlygas, jų pasikeitimą 1994 - 1999 m. ir palyginti su kitų šalių rezultatais. Tyrimo sfera apėmė 10 rodiklių grupių, kurios visapusiškai atspindi gyvenimo sąlygas. Teritoriniu požiūriu tyrimas apėmė kaimo ir miesto gyvenamąsias vietas. Miestai suskirstyti smulkiau: didžiuosius bei mažuosius miestus, taip pat atskirai išskirtas Vilniaus miestas (Lietuva ..., 2000). Tokie tyrimai atlikti Latvijoje ir Estijoje (Aasland, Tyldum, 2000). Šio tyrimo vienas iš tikslų yra tai, kad jame neanalizuojami gyvenimo sąlygų rodikliai Lietuvos teritoriniuose administraciniuose vienetuose.

1994 - 1995 m. Lietuvoje buvo atliktas Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos koordinuojamas tarptautinis tyrimas "Šeima ir gimstamumas Lietuvoje". Šiame tyrime didelis dėmesys buvo skiriamas šeimai socialinėse ir ekonominėse padėties klausimams. Jie apėmė šeimai gaunamas pajamas, pajamų šaltinius, taip pat pajamų, jų sąlygojamą išlaidą bei apskritai gyvenimo lygio vertinimą, laisvalaikio turėjimą, ekonominę gerovės lykes ir nustatymą (Šeima..., 1997).

Pakankamai išsamus tyrimas, atspindintis kompleksinę informaciją apie gyvenimo kokybę su faktiniais duomenimis krašte buvo atliktas rengiant Lietuvos Respublikos teritorijos bendrąjį planą. Atlikta Lietuvos apskrinių, miestų ir rajonų gyvenimo kokybės parametrų analizė ir gyvenimo kokybės kompleksinis vertinimas, o gauti rezultatai buvo panaudoti krašto bendrojo plano sudarymui, kurio vienas pagrindinių tikslų - *pagerinti žmonių gyvenimo kokybę ir išlyginti regionų skirtumus*. Vienas iš Lietuvos Respublikos teritorijos Bendrojo plano rengėjų J. Vanagas (Vanagas, 1997) nustatė

svarbiausius gyvenimo kokybės prioritetus, nuo kurių priklauso ir neišvengiamas kitas priežastinis parametras kokybės gerėjimas, taip pat susistemino Lietuvos miestų ir rajonų statistinius rodiklius ir sudarė administracinius vienetus (miestus, rajonus, apskritys) jungtinę seką pagal kompleksinius gyvenimo kokybės parametrus. Kituose darbuose J. Vanagas (1999) pateikia gyvenimo kokybės parametru gerinimo metodiką, pagal kurią iš anksto būtų galima prognozuoti, kokių realių pokyčių žmoniai gyvenime galima laukti, gyvendinus Lietuvos Respublikos teritorijos bendrąjį planą.

Nors šiame darbe akcentuojamas gyvenimo kokybės gerinimas, tačiau daugelis rodiklių priskiriami gyvenimo lygio rodikliams.

Su teritoriniais gyvenimo lygio tyrimais labai glaudžiai susiję Vilniaus universiteto Bendrosios geografijos ir kraštotvarkos katedros specialistų Socialinio lauko tyrimai, kuriuose analizuojama priešprieša tarp tokių visuomenės reiškinių: prabanga – skurdas, pajamų lygis – kainų lygis, užimtumas – bedarbių, miestiečių gyvenimo lygis – kaimiečių gyvenimo lygis ir kt. (Kavaliauskas ir kt., 2002, p. 46). Šie tyrimai papildoma praplečia gyvenimo lygio analizės spektrą, nes daugelyje kitų autorių darbų yra išryškintas tik vienas iš priešpriešos elementų (pvz. skurdas).

Socialinės problemos, socialinė apsauga, socialinis draudimas, gyventojų užimtumas ir pajamos bei kiti panašūs klausimai aptariami Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ruošiamame kasmetiniame socialiniame pranešime (Socialinis..., 1998..., 2008). Tačiau nei viename iš šių darbų nėra analizuojami geografiniai aspektai.

Pastaruosiu metu didelis dėmesys skiriamas gyvenimo lygiui ir socialinėms problemoms kaimuose. Lietuvos žemės ūkio ministerijos paruoštoje Kaimo socialinės raidos ir gyventojų užimtumo programoje nemažas dėmesys skiriamas ir kaimo gyventojų gyvenimo lygio pokyčių apžvalgai ir raidos prognozoms (Kaimo..., 1995). 2000 m. parengta Lietuvos Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija, kuria siekiama sukurti palankią aplinką vairiapusei ekonominei, socialinei kaimo plėtrai, jo gamtosaugai ir etnokultūrai, kad būtų slygos nuosekliai gerinti gyvenimo kokybę ir

integuotis Europos Sąjungoje (Žemės ūkio..., 2000). Joje nustatomos žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos gyvendinimo kryptys, siekiant didinti kaimo gyventojų užimtumą, gerinti socialinę būklę ir gyvenimo lygį. Tyrimus atlieka ir atskiri mokslininkai. Ekonomini lygiai (pajamais) pasiskirstymą tarp skirtingų kaimo gyventojų grupių, socialines garantijas valstybinės socialinės apsaugos sistemos priemonėmis požiūriu aptaria V. Vitunskienė (Vitunskienė, 1999). Vėlesniuose darbuose V. Vitunskienė (Vitunskienė ir kt., 2007) analizuoja gyvenimo kokybę tarptautiniu, nacionaliniu ir vietiniu lygiu ir nustato reikšmingus skirtumus tarp Lietuvos kaimo vietovių ekonominės ir socialinės raidos. Siūloma sukurti du gyvenimo kokybės monitoringo sistemos lygius, kurie būtų pritaikyti bendruomenės poreikiams, vietinės valdžios institucijoms ir socialiniams partneriams.

Kaimo gyventojų užimtumo, sidarbinimo problemas analizuoja R. Adamonienė (Adamonienė, 2004). Autorės nuomone, kaimas darosi vis didesniu traukos centru, didėja vis amžiaus grupių gyventojų migracija iš miesto į kaimą. Kita vertus, dėl sumažėjusio gyvenimo lygio vis mažiau kaimo jaunimo išvyksta mokytis, ir jo didesniąją dalį papildo kaimo realiuosius mažai kvalifikuotus žmogiškuosius išteklius (Adamonienė, 2004, p. 94 - 95).

R. Adamonienė pastebi, kad šalyje išryškėjo regioniniai ypatumai, susijusi su žemės ūkiu ir žemės našumu. Ateityje turėtų išryškėti dvi kryptys: specializuoti bei tradicinę produkciją gaminantys intensyviai. Mažo našumo žemės ūkiai modernizuosis, didesnę kinšią veiklos vairovę. Tai lems žemės ūkio subjektų pajamingumo regioninius skirtumus (Adamonienė, 2004, p. 116). Jei autorės prognozė ateityje pasitvirtins, Lietuvos kaimo gyventojų pajamos iš žemės ūkio turėtų augti. Tačiau teritoriniai skirtumai ir dabar yra aukšti, o žemės ūkio modernizavimas tik tinas dar negreit.

Taigi gyvenimo lygio tyrimai Lietuvoje vykdomu daugiausiai visos šalies mastu ir atskirų gyvenimo sferų (kurias galima traktuoti kaip gyvenimo lygio rodiklius), aspektu. Tuo tarpu apibendrinami tyrimai, kuriuose būtų analizuojami ir sisteminami gyvenimo lygio skirtumai tarp administracinių teritorinių vienetų, nėra gausu.

Gyventoj užimtumo ir nedarbo lygio tyrimai Lietuvoje. Aukšto gyvenimo lygio užtikrinimui būtina sąlyga – gyventoj užimtumas. Šalies teritorijoje nusistovėjo aukštesnis užimtumas miestuose ir žemesnis – kaimuose. Miestuose aukštesnis užimtumas. S. Vaiteknaš, (2006) sieja su palankesne darbo rinka, siūlančia didesnį spektrą specialybių su vairiais kokybiniais ir kiekybiniais reikalavimais. Mažesnis užimtumas kaimvietovėse (kai aktyvumo lygis didelis), rodo paslėptą nedarbą, santykinai gyventojų perteklių. Vakar Lietuvoje didesnį užimtumą su lygoja intensyvesnė pramonė (skaitant jos verslus) ir žemės ūkio gamyba, Šiaurės Rytų Lietuvoje – depopuliacija ir didelio sumažėjimo darbo išteklių. Didesnis užimtumas ir mažesnis nedarbas vidurio Lietuvoje (Kauno – Kėdainių regione) lemia kultūros plėtrą (Vaiteknaš, 2006, p. 219). Reikėtų papildyti paskutinią profesoriaus mintį: Kauno – Kėdainių – Vilniaus areale gyventojų užimtumas yra labai taylorizavamas dviejų didžiausių šalies miestų traukos. Be to, dalis Lietuvos gyventojų dideli vairai priežasčiai pasitraukia neoficiali darbo rinką, yra užimti nelegalioje veikloje. Ypač aukštas neoficialus užimtumas buvo 1996 – 1997 m., kai neoficiali darbo rinka apėmė 15% užimtą šalies gyventojų.

Apžvelgus vairius autorius (Bagdonienė, 1999, Kocai, 2004 ir kt.) tyrimus, galima išskirti tokias gyventojų užimtumo ir ekonominio aktyvumo skirtumus tarp miestų ir kaimų priežastis:

1. Gyventojų aktyvumo lygį daugiausia lemia jų *demografinės charakteristikos* (lytis, amžius) ir su jomis susiję socialiniai vaidmenys (šeimos galva, namų šeimininkas, moksleivis, studentas, pensininkas).

2. Gyventojų užimtumas lemia ne tik formalūs požymiai, (išsimokslinimas, kalba), bet ir *sugebėjimas prisitaikyti* prie rinkos sąlygų. (Kocai, 2004, p. 72).

3. Kaimo verslininkai santykinai žvelgia naują verslą, nes *kaimo aplinka mažiau palanki vairiems veiksniams*. Verslo steigimo stabdo pradinių išteklių trūkumas verslui pradėti, netinkamos verslo sąlygos, specialieji žiniatvirkštumo motyvacijos trūkumai ir kt.

Kai kuri žemo urbanizacijos lygio savivaldybi santykinai maža užsiregistravusi j darbo biržose dalis – ne tik žemo nedarbo lygio rodiklio rezultatas. Svarbi reikšm turi geografiniai veiksniai: didelis atstumas nuo gyvenamosios vietov s iki teritorin s darbo biržos, transporto išlaidos, laiko s naudos kelionei ir pan. Tod l A. Pocius nuomone (1998, p. 20), žemo urbanizacijos lygio savivaldyb se nedarbas gyja labiau pasl pt form .

Viena iš teritorini nedarbo problem yra strukt rinis nedarbas (tai nedarbo r šis, kurio atsiradim lemia gamybos techninio lygio augimas). Strukt rinis nedarbas dažnai gauna regioninio nedarbo form , b ding tam tikroms teritorijoms (Pocius, 2005, p. 17). Autoriaus nuomone, viena iš strukt rinio nedarbo priežas i – darbo pasi los ir paklausos neatitikimas regionuose. Ta iau b tina suprasti, kad norint kad augt pasi la, reikia didinti ir žmogišk j ištekli kokybin (ir kiekybin) potencial .

Nedarbo padariniai vertinami tiek makroekonominiu, tiek ir mikroekonominiu poži riais (Valentinavi ius, 2001). Ypa gyvenimo lygio poži riu aktual s yra mikroekonominiai nuostoliai, nes netek s darbo, žmogus praranda ne tik pajam šaltin , patiria gyvenimo lygio smukim , bet ir didžiul psichologin diskomfort . Makroekonominiai nedarbo nuostoliai – tai nuostoliai pla iuoju poži riu, juos patiria visa šalies ekonomika.

Mažos pajamos ir nedarbas turi neigiam tak šeimai ir gyventoj reprodukciniam elgesiui. Šiuos klausimus analizuoja V. Stank nien (2004). Autor akcentuoja neigiamas nedarbo pasekmes šeimai. Mažai pajam turintys šeimos nariai ieško papildomo darbo, dirba prailgint darbo dien , tod l mažai d mesio gali skirti vaik prieži rai ir aukl jimui. Neigiamas t v prieži ros stokos pasekmes atskleidžia vaik mokymosi rezultatai, elgesys. Autor teigia, kad svarbu ne tik duoti žmon ms darbo, bet ir leisti uždirbti tiek, kad b t užtikrinamas visavertis šeimos funkcionavimas (Stank nien , 2004, p. 45). Didelis jaunimo nedarbas Lietuvoje lemia ne tik masin jaun žmoni migracij ir gyventoj amžiaus strukt ros disproporcijas, sudaro palanki terp probleminiam elgesiui plisti bei didina socialin tarp – ekonominio

savarankiškumo, materialinio pagrindo nebuvimas yra viena iš šeimos krizės ir vaikų gimdymo atidėjimo ar visiško atsisakymo priežasčių.

Pagyvenusi žmoniai darbinio gyvenimo tendencijas Lietuvoje aptaria L. Dromantienė (2008). Autorė akcentuoja, kad nors pagyvenusi žmoniai ankstesnis išėjimas į pensiją yra veiksmingas nedarbo problemų sprendimo būdas, tačiau tai gali būti tik laikina gyventojų užimtumo problemų sprendimo priemonė, neatitinkanti tolesni šalies socialinės – ekonominės bei demografinės raidos perspektyvų (Dromantienė, 2008, p. 179)xd.

Gyventojų nedarbo, užimtumo, išsimokslinimo taktika darbo rinkai analizuojama ir kituose moksliniuose darbuose (Gruževskis, 2002; Gruževskis ir kt., 2007).

Migracijos tyrimai. Atrodo, kad nedarbo lygio ir gyvenimo lygio skirtumai turėtų paskatinti gyventojų migraciją iš aukšto nedarbo lygio ir žemo gyvenimo lygio vietovių. Vidutiniškai 10% padidėjus realiam BVP (vienam gyventojui), esant kitoms sąlygoms nekintamoms, metinis migrantų skaičius siekia mažiau nei 0,1% (Barro ir kt., 1995; Breinlich, p. 4).

Tačiau, kaip teigia A. Kabaila (Kabaila, 1999), šalies darbo rinka skiriasi nuo išsivysčiusių šalių tuo, kad ji charakterizuojama nedidele gyventojų migracija tarp atskirų Lietuvos rajonų. Šio reiškinio priežastys yra tiek turtingos (nuosavybė), tiek psichologinės (prasta aplinka, šeima), tiek ekonominės (dabartiniu metu itin brangūs persikėlimo kaštai), o taip pat žemas, palyginti su ekonomiškai išsivysčiusiomis šalimis darbo užmokestis. Dėl to susiformavo skirtingas socialinės apsaugos poreikis skirtinguose šalies teritoriniuose vienetuose (Kabaila, 1999, p. 91). Panašią nuomonę yra išsakęs ir D. Mašys (2005), kuris teigia, kad nedarbas yra geografiškai nemobilus. Labai dažnai šeimos, gaunančios mažas pajamas, patenka savotiškus spūstus, didelio nedarbo zonas ar regionus ir negali iš jų ištrūkti ekonomiškai augančius regionus. (Mašys, 2005, p. 17 – 18). D. Mašio (Mašys, 2005) teigimu, migracijų tarp regionų skatina uždarbio skirtumas. Kai jis susilygina, migracija turėtų sustoti. Bet ji vyksta ir visiškai pusiausvyros lygumais

veikiančius rinkose. Ne visada gyvenimo būdo pakeitimo priežastis lemtingais gyvenimo momentais yra darbo užmokestis.

Gyventojų migracijų priežastis tarp atskirų Lietuvos savivaldybių vertinti yra sudėtinga dėl labai nevienodos gyventojų demografinės sudėties. Yra žinoma, kad vyresnio amžiaus žmonės labiau inertiški, rečiau migruoja, tuo tarpu darbingo amžiaus, ypač jauni asmenys, dažniau renkasi naują gyvenamąją vietą. Reikia vertinti ir tai, kad paskutinį dešimtmetį labai aktyviai miestų gyventojai keliausi priemiestius ar užmiestis, tačiau šis reiškinys būdingesnis didiesiems Lietuvos miestams, o nustatyti išsikeliančių žmonių skaičius yra sudėtinga, nes Lietuvos statistikos departamentas tokių duomenų neteikia. Dėl to šiame darbe gyventojų migracijos (tiek vidaus, tiek ir tarptautinės) detaliau analizuojamos nebus.

Gyvenamųjų būstų ir jų patogumų teritoriniai tyrimai. Gyvenimo lygio teritoriniuose tyrimuose aktuali yra miestų ir kaimų gyventojų gyvenamųjų būstų problematika. Tarp Lietuvos geografų daugiausiai nekilnojamojo turto tyrimą atliko D. Burneika (Burneika, 1999). Autorius loginiu samprotavimų metodu bandė nustatyti nekilnojamojo turto lygių skirtumų tarp atskirų miestų priežastis ir veiksnius. Teigiama, kad nekilnojamojo turto kainų sklaidą gali nulemti tiek pasiūlos, tiek paklausos skirtumai, tačiau realiai didesnė turto paklausos skirtumai, nes jų kaita gali būti žymiai didesnė. Autorius išskiria keturis veiksnius, lemiančius nekilnojamojo turto paklausos lygį: 1) rinkos subjektų skaičius ir tankis; 2) subjektų perkamoji galia; 3) išorinė paklausa; 4) visi šie veiksniai kaita, nes rinka negali staiga reaguoti paklausos pokyčiais, padidindama pasiūlą. Šio darbo autorius sutinka su D. Burneikos mintimi; nors paskutiniaisiais metais statybos tempai augo, tačiau dar ir dabar Lietuvoje yra gyvenamųjų būstų trūkumas.

Perkamosios galios teritoriniai skirtumai nulemia nekilnojamojo turto kainų vairovę. D. Burneikos manymu, turėtų susiformuoti kainų lygio skirtumai tarp teritorijų su skirtingo lygio aktyvumu ar struktūrine ekonomika, nuo kurios ir priklauso perkamoji galia.

P. Juškevičius (Juškevičius, 2003), analizuodamas butų skaičiaus ir būsto ploto skirtumus variose valstybėse, nurodo, kad šie variovė lemia daugybė veiksniai, taia svarbiausi yra keli: 1. Šalies ir gyventojų finansinė galimybė (gyvenama erdviau, kiekvienam gyventojui tenka ne mažiau kaip po vieną kambarį); 2. Gyventojų demografinės ypatybės; 3. Gyvenimo būdo bruožai, kuriuos formuoja turimas antrasis būstas; 4. Suaugusių vaikų atsiskyrimas nuo tėvų; 5. Tradicinis prisirišimas prie gyvenamosios arba, atvirkščiai, prie darbo vietos (Juškevičius, 2003). Dabartinėmis sąlygomis, esant ekonomikos nuosmukiui, gali sumažėti 4 veiksnio (suaugusių vaikų atsiskyrimas nuo tėvų) reikšmė, o antrojo būsto sigijimas bus manomas tik mažai daliai žmonių. Be to, dalis miestų gyventojų, negalinti sumokėti komunalinių mokesčių, apsigyvens sodo namuose.

Butų fondų rinkos suvaržymai turi būti laikomi galimais judėjimo barjerais. Galimybės keisti regionų ribojama patogumų rinkas nuomojamuose butuose ir skirtingos namų bei nuomos kainos (Valentinavičius, 2001, p. 165). Galima daryti prielaidą, kad gyvenamojo būsto sigijimo galimybė sumažėjimas turės takos išgyventojų migracijoms šalies teritorijoje.

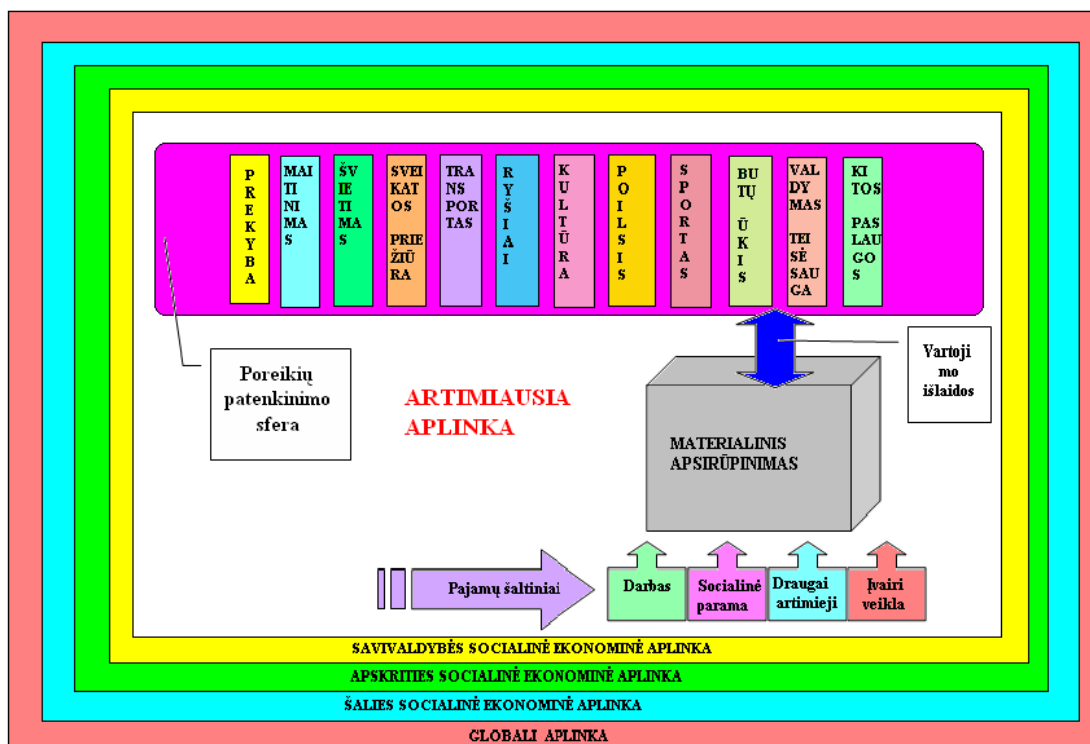
Taigi gyventojų apsirpinimo gyvenamuoju būstu ir jo sąlygų skirtumai neabejotinai atspindi gyvenimo lygio skirtumus, nors nereikia atmesti ir demografinių bei psichologinių priežasčių.

Kadangi gyvenimo lygio tyrimai dažnai neatsiejami nuo skurdo tyrimų, toliau apžvelgiami svarbiausi darbai, kuriuose analizuojamas skurdas, jo veiksniai ir pasiskirstymo teritorinė specifika.

1.5. Erdvinė ir funkcinė gyvenimo lygio schema

Kiekvieno žmogaus gyvenimo lygis priklauso nuo jo individualių savybių ir pasiekimų (1.2. priedas). Tai ne tik išsimokslinimas, gyta profesinė patirtis, gebėjimai, bet ir amžius, šeimyninė padėtis ir net charakterio savybės. Šios individualios savybės pasireiškia gyvenamojoje aplinkoje, kurios ypatybės formuoja individualius pasiekimus ir savybes, taigi tarp gyvenamosios aplinkos ir žmogaus individualių savybių yra abipusis tarpusavio ryšys. Šiuo

atveju gyvenamoji aplinka ir jos s lygos suprantamos pla i ja prasme – tai gali b ti ir artimiausia aplinka (kurioje gyvena žmogus ir jo šeima), kuri hierarchiškai priklauso nuo aukštesnio rango teritorini vienet (1.5. pav.). Gyvenamojoje vietov je ir tolimesn je aplinkoje formuojasi socialiniai, ekonominiai, demografiniai, apgyvendinimo reiškiniai.

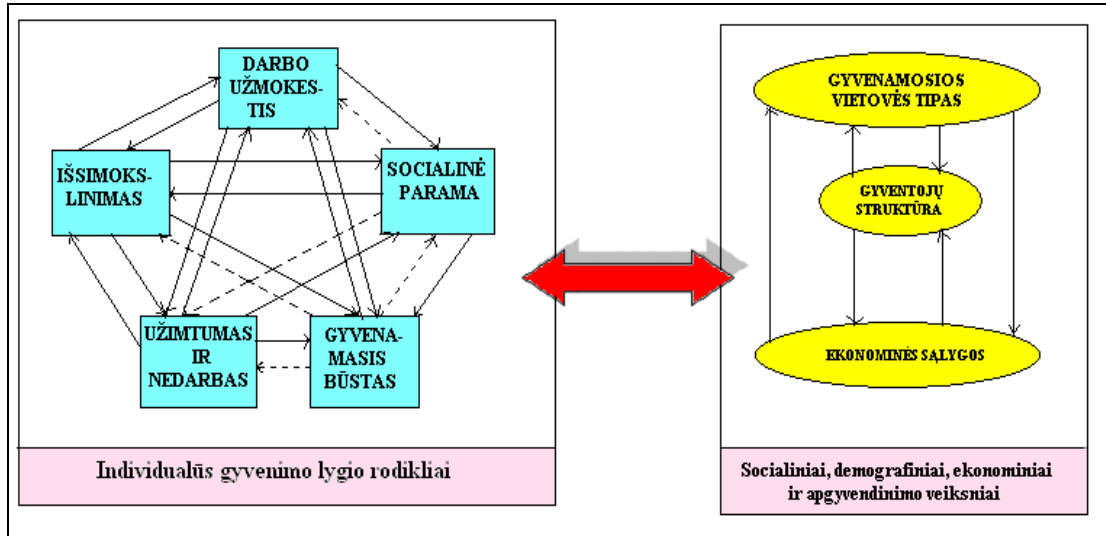
1.5. pav. Erdvin ir funkcin gyvenimo lygio schema

Fig. 1.5. The spatial land functional scheme of living standard

Daugelis individuali poreiki tenkinami artimiausioje aplinkoje. Tai gali b ti nam kis, bendruomen , miestas, miestelis, kaimas ar vienkiemis. Artimiausia aplinka, s veikaudama su aukštesnio rango aplinkomis, formuoja poreiki patenkinimo sfer (paslaugas), kuri ne tik padeda patenkinti biologinius ir socialinius žmogaus poreikius, bet ir realizuoti savo žinias, profesinius geb jimus.

Patenkindamas reikmes, žmogus jau ia pasitenkinim gyvenimu, ta iau tam reikalingas materialinis pagrindas (apsir pinimas prek mis). Poreiki patenkinimo išraiška yra vartojimas. Ta iau norint sigyti reikalingas prekes ir paslaugas, vartojimui, b tinos pajamos, gaunamos iš keturi

pagrindini šaltini : darbo, socialin s paramos, artim j ar draug materialin s pagalbos; pajam šaltinu gali b ti ir kita veikla.

1.6. pav. Gyvenimo lygio analiz s schema

Fig 1.6. The scheme of analysis of living standard

Žmogus, gyvendamas artimiausioje aplinkoje, nėra izoliuotas, jis vairia veikla palaiko ryš su aukštesnio rango: savivaldyb s, apskrities, šalies socialine ekonomine aplinka. Be to, nuo aukštesnio rango socialin s ekonomin s aplinkos išvystymo lygio priklauso ir artimiausios aplinkos išvystymas, poreiki patenkinimo galimyb s bei lygis. Aukš iausias aplinkos rangas, kuriame vyksta poreiki realizavimas ir kuris veikia su žemesnio rango aplinka – globali (globalin aplinka).

Taigi gyvenimo lyg galima apibr žti kaip sud ting polistrukt rin sistem , sudaryt iš daugelio vairi socialini , ekonomini , demografini ir apgyvendinimo element , susijusi tarpusavio ryšiais ir pasireiškian i konkre ioje geografin je aplinkoje. Šie elementai kartu yra ir gyvenimo lygio rodikliai, sudarantys individuali gyvenimo lygio rodikli ir socialini , demografini , ekonomini ir apgyvendinimo veiksniai posistemes. Šios posistem s tarpusavyje susietos abipusiais tiesioginiais ryšiais ir pasižymi visomis sistemoms b dingomis savyb mis. Tod l gyvenimo lygio analizei galima taikyti ši strukt r , kaip pagrind , norint nustatyti teritorinius skirtumus. Gyvenimo lyg formuoja (ir nusako) šie pagrindiniai sistemos

elementai: darbo užmokestis, socialinės paramos komponentai (socialinės pašalpos pensijos), išsimokslinimas, nedarbo lygis ir užimtumas, gyvenamasis būstas. Šie elementai sudaryti iš daugybės smulkesnių elementų, sudarančių polisistemą. Individuali gyvenimo lygio komponentų funkcionavimas negalimas be socialinių, ekonominių, demografinių ir apgyvendinimo veiksnių, kuriuos sudaro gyvenamosios vietovės tipas, gyventojų struktūra ir ekonominės bei politinės lygos (1.6. pav.).

Šiame skyriuje aprašytos gyvenimo lygio priežastys ir sudarytos schemas sudaro mokslinio darbo pagrindą. Šiame tyrime analizuojami pagrindiniai gyvenimo lygio rodikliai (darbo užmokestis (pajamos), socialinės pašalpos ir pensijos, gyvenamasis būstas, nedarbo lygis ir užimtumas, išsimokslinimas) vertinus socialinius, ekonominius, demografinius veiksnius ir urbanizacijos lygį.

2. METODOLOGIJA

2.1. Bendrieji tyrimo metodologijos aspektai

Nustatant gyvenimo lygio teritorinius skirtumus, būtina apibrėžti *teritorinius vienetus*, kurie analizuojami darbe. Pagrindiniai administraciniai teritoriniai vienetai, kurie tarpusavyje lyginami pagal vairius gyvenimo lygio rodiklius yra savivaldybės. Tokiu pasirinkimu lemiamos keletas priežastys: pirmiausia – statistiniai duomenys, kuriuos pateikia Lietuvos statistikos departamentas, prieinamumas. Be to, stambesni administraciniai vienetai (apskritis) jungia keletą savivaldybių, besiskiriančių vairiais rodikliais, todėl apskrities rodikliai tarsi suvienodina, išlygina skirtumus tarp savivaldybių. Be to, apskritys – laikinas reiškinys Lietuvos administracinio suskirstymo raidoje bei regioninėje politikoje. Tuo tarpu daugelyje Lietuvos teritorijos plotuose dokumentu numatoma vystyti smulkesnio, nei apskrities lygio, administracinius teritorinius vienetus.

Taigi darbe analizuojami teritoriniai administraciniai vienetai – savivaldybės. Be to, namieki tyrimo duomenys analizuojami ir pagal gyvenamąjį vietovės (miestai ir kaimai). Nustatant gyvenimo lygio teritorinius skirtumus, vienas iš lemiančių veiksnių yra *urbanizacijos lygis*, kuris neatsiejamas nuo savivaldybės teritorijos dydžio, gyventojų skaičiaus, ekonominės veiklos ir funkcinės struktūros. Šie veiksniai netiesiogiai lemia gyvenimo lygį, todėl norint tiksliau nustatyti gyvenimo lygio skirtumus tarp savivaldybių, jos suskirstytos grupės.

Atsižvelgiant Lietuvos gyventojų pasiskirstymo ir tankumo ypatybes bei socialinį ekonominį išsivystymą, šiame darbe pasirinkta tokia savivaldybių klasifikacija pagal urbanizacijos lygį (2 priedas):

Aukšto urbanizacijos lygio savivaldybės – urbanizacijos lygis 100%.

Ši grupė patenka didžiausi šalies miestai – Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys ir Alytus. 100% urbanizacijos lygis būdingas taip pat ir Palangos m., Neringos bei Visagino (iki 2003m.) savivaldybėms, tačiau atsižvelgiant šiuos administracinius vienetų specifiku, ekonominius bei socialinius rodiklius ir palyginus nedidelį gyventojų skaičių, jas logiškiau skirti

antrajai grupei - vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybės. Šiuo metu Vilniaus savivaldybės urbanizacijos lygis taip pat jau nesiekia 100%, taigi sostinė taip pat ir svarba leidžia Vilniaus m. savivaldybės neabejotinai laikyti aukščiausio urbanizacijos lygio teritoriniu administraciniu vienetu.

Vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybės – urbanizacijos lygis - 50% ir daugiau. Šios grupės savivaldybių yra 18. Nors 2001 – 2003 m. Rokiškio ir Kazlė Rūdos savivaldybės miest gyventojai sudaro atitinkamai 50,4% ir 50,2% visų gyventojų, tačiau atsižvelgiant vėlesni metų urbanizacijos lygio mažėjimą, minėtoms savivaldybėms laikomos žemo urbanizacijos lygio grupės savivaldybėmis.

Žemo urbanizacijos lygio savivaldybės miest gyventojai sudaro iki 50% visos savivaldybės gyventojų. Tokių administracinių vienetų yra 36, tačiau urbanizacijos lygis jose labai skirtingas - nuo 4,1% (Panevėžio r.) iki 50,4 (Rokiškio r.).

Ši urbanizacijos lygio schema taikoma visame darbe, analizuojant gyvenimo lygį, socialinius, ekonominius teritorinius reiškinius, norint parodyti kiek jiems turi tokios urbanizacijos lygis. Šis tyrimo etapas papildomas koreliacijos koeficiento apskaičiavimu, kuris parodo ryšio, tarp urbanizacijos lygio ir socialinių ekonominių reiškinių stiprumą ir kryptį.

Skirtingo urbanizacijos lygio Lietuvos savivaldybių pasiskirstymui pagal teritorijos plotą ir gyventojų skaičių būdingos ryškios disproporcijos. Aukšto urbanizacijos lygio savivaldybės, kurias sudaro didžiausi šalies miestai (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys ir Alytus), gyvena daugiau kaip 2/5 šalies gyventojų, nors šios teritorijos užima tik 1,27% šalies ploto. Tuo tarpu 3/4 teritorijos užimaniose žemo urbanizacijos lygio savivaldybėse, gyvena beveik 2/5 šalies gyventojų. Tolygiausiu teritorijos ploto ir gyventojų skaičiaus pasiskirstymu išsiskiria vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybės (23,43% teritorijos ir 20% gyventojų) (2.1. pav.).

Analizės kompleksiskumas. Norint visapusiškai atskleisti gyvenimo lygio pasireiškimo netolygumų bei jo priežastis, būtina atsižvelgti į veiksnius, kurie lemia tokį pasiskirstymą, todėl aptariami ekonominiai, demografiniai ir

socialiniai reiškiniai, urbanizacijos lygis ir kt. Tai būtina padaryti, nes savivaldybės viena nuo kitos skiriasi daugeliu parametrais, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai lemia gyvenimo lygio skirtumus.

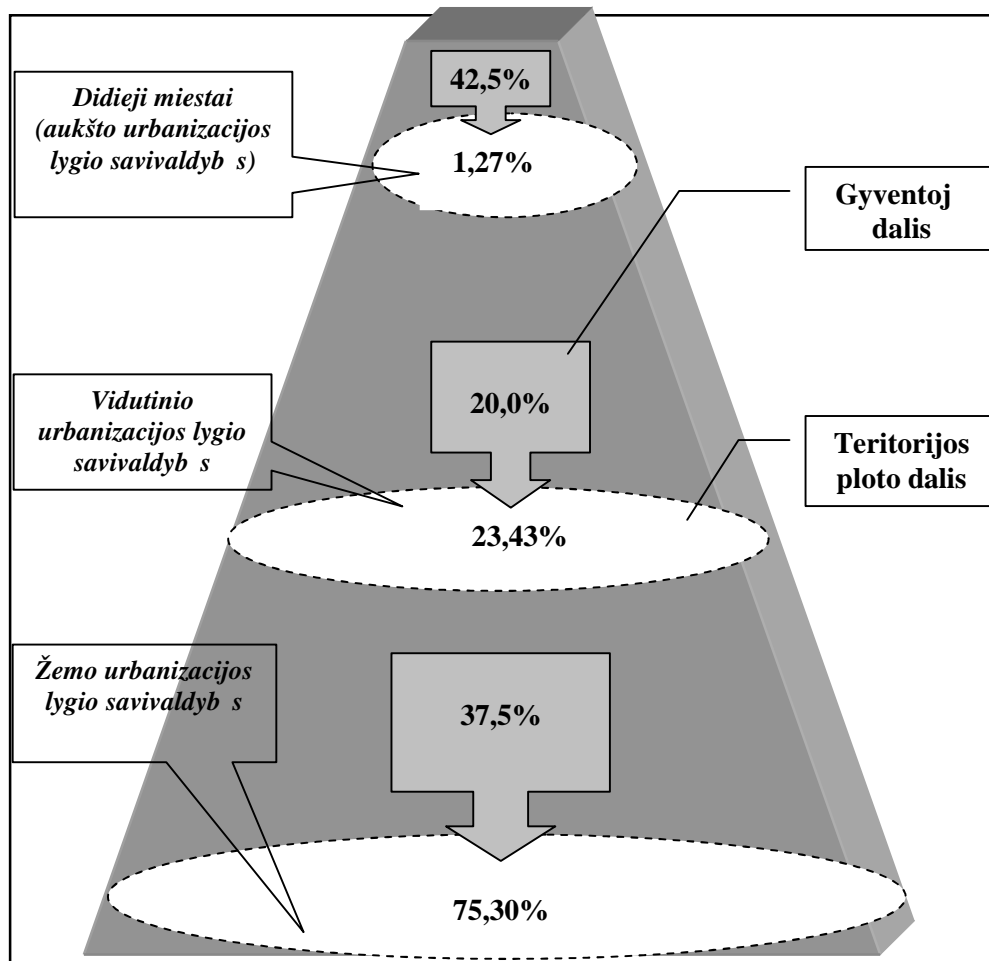
Tiriamas laikotarpis. Norint palyginti gyvenimo lygio kitimą laike, gyvenimo lygio rodikliai analizuojami dviem laikotarpiais – 1) 2000 – 2003 m.; 2) 2008 m. Toks tiriamojo laikotarpio pasirinkimas lėmė tai, kad pirmuoju laikotarpiu Lietuva išgyveno ekonominę stagnaciją, po kurios prasidėjo ekonomikos augimas; antrasis laikotarpis – ekonominio pakilimo. Šie du laikotarpiai atspindi skirtingus Lietuvos ūkio ir socialinės raidos etapus. Norint išvengti atskirų metų duomenų svyravimų, skaičiuojamas tiriamo laikotarpio (2000 – 2003 m.) reikšmių aritmetinis vidurkis. Valstybinio socialinio draudimo valdybos statistiniai duomenys pateikiami pagal teritorinius skyrius. Teritoriniai skyrių duomenys apima didžiąją miestų bei rajonų savivaldybes.

Gyvenimo lygio rodikliai. Šiame darbe išskiriami gyvenimo lygio rodikliai, kurie toliau analizuojami, vertinami, pagal jų reikšmes grupuojamos ir analizuojamos savivaldybės. Išanalizavus daugelio autorių tyrimus ir atlikus koreliacinę analizę, darbe analizuojami tokie gyvenimo lygio rodikliai:

1. Nedarbo lygis;
2. Užimtumo rodiklis;
3. Gyventojų išsilavinimas/išsimokslinimas;
4. Pajamų šaltiniai:
  - 4.1. Vidutinis darbo užmokesčio dydis;
  - 4.2. Finansinės socialinės paramos dydis;
  - 4.3. Vidutinis senatvės pensijų dydis;
5. Apsirūpinimas gyvenamuoju plotu;
6. Gyvenamojo būsto patogumai;
7. Skurdo rizikos grupių santykinis rodiklis.

Pirmieji keturi lemia kitus gyvenimo lygio rodiklius – jėgą, mastą, pasiskirstymą. Likusieji – atspindi įvairius gyvenimo lygio aspektus.

2.1. pav. Savivaldybių pasiskirstymas pagal gyventojų ir teritorijos ploto dalį (%), (Lietuvos statistikos..., 2005)

Fig. 2.1. Municipalities' distribution by share of population and territory area (%), (Lietuvos statistikos..., 2005)

Visame darbe naudojamas *lyginamosios geografinės analizės metodas*, kur taikant palyginamos savivaldybes pagal vairių gyvenimo rodiklių pasireiškimo mastą. Šis metodas neatsiejamas nuo *grafinio* ir *kartografinio* metodų, kurie vaizdžiai išreiškia tiriamų reiškinių pasiskirstymą teritorijoje, jo kitimą ir struktūrą. Žemėlapiams sudaryti naudojant ArcView GIS 3.2a žemėlapių sudarymo programą ir geoinformacinių duomenų bazę GDB 200, ją modifikavus. Reiškinių kitimą ir struktūrą ir pasiskirstymą parodo vairo tipo diagramos.

Viso darbo metu ir ypač aptariant ankstesnius kitų autorių tyrimų rezultatus, taikoma *literatūros šaltinių analizė*, kuri padeda atskleisti tiriamos

temos problematik , s vok daugialypiškum , tyrim vairov pasaulyje ir Lietuvoje. Gyvenimo lygio tyrimai remiasi turim *dokument* (statym , strategij , teritorijos bendrojo plano ir kt.) *analize*. Atlikus gyvenimo lygio rodikli analiz ir vertinus dokumentuose išd stytus teiginius, gali b ti daromi si lymai problem sprendimui.

2.2. Statistiniai – matematiniai tyrimo metodai

Didžiausi dal vis darbe taikyt metod sudaro statistiniai ir matematiniai tyrim metodai. Teritoriniai skirtumai nustatomi ir analizuojami:

1. Palyginant tiriam reiškini reikšmes su šalies vidurkiu;
2. Palyginant tiriam reiškini reikšmes tarp administracini vienet ;
3. Duomenis standartizuojant;
4. Skai iuojant procentin variacijos (kitimo) koeficient ;
5. Skai iuojant decili ir kvartil santyk .

Toliau šie skai iavimo b dai aptariami išsamiau.

1. Tiriam reiškini reikšmi palyginimas su šalies atitinkam reiškini **vidutinais dydžiais** išreiškiamas:

$$x_{i(\text{vid})} = x_i / x_{\text{vid}} \cdot 100, \quad (1)$$

kur $x_{i(\text{vid})}$ – konkre ios vietov s tiriamo reiškinio reikšm , palyginus su šalies vidutine reikšme; x_i – konkre ios vietov s tiriamojo reiškinio reikšm , x_{vid} – tiriamojo reiškinio vidutin reikšm respublikoje (vidurkis).

Šiame darbe lyginamas nam ki *pajam dydis* su šalies vidurkiu bei savivaldybi gyventoj vidutin s m nesio bruto darbo užmokes io reikšm s palyginamos su šalies vidurkiu. Ta iau reikia pasteb ti, kad šalies vidurkis dažniau paslepia, nei atskleidžia ekonominius ir socialinius teritorinius skirtumus.

2. Palyginant reiškini reikšmes tarp tiriam vietovi , skai iuojamas **skirtumas ir santykis** tarp j :

a) skirtumas:

$$X_{i(m-k)} = X_{i(m)} - X_{i(k)}, \quad (2)$$

kur $x_{i(m-k)}$ – tiriamo reiškinių reikšmių skirtumas tarp miest ir kaimų; $x_{i(m)}$ – tiriamo reiškinių miest reikšmės; $x_{i(k)}$ – tiriamo reiškinių kaim reikšmės.

Taikant tokią formulę, apskaičiuotas bendro naudingojo ploto, tenkančio vidutiniškai vienam gyventojui, skirtumas, palyginus su 2020 m. perspektyviniu naudingojo ploto dydžiu savivaldybių miestuose ir kaimuose (m^2) - iš tiriamojo laikotarpio bendro naudingojo ploto (tenkančio vienam gyventojui) atimtas 2020 m. atitinkamus duomenis. Kad būtų lengviau analizuoti ir pastebėti skirtumus, savivaldybės (pagal miestus ir kaimus atskirai) išdėstytos didėjančia tvarka (ranguojamos). Pagal formulę taip pat apskaičiuoti disponuojamų pajamų ir vartojimo išlaidų skirtumai.

b) santykis:

$$X_{i(km)} = X_{i(k)} / X_{i(m)} \cdot 100, \quad (3)$$

kur $x_{i(km)}$ – i vietovės kaimams tenkančio tiriamojo reiškinių dydžio dalis, palyginus su miestams tenkančio tiriamojo reiškinių dydžio dalimi, $x_{i(k)}$ – i vietovės kaimų tiriamojo reiškinių dydis, $x_{i(m)}$ – i vietovės miestų tiriamojo reiškinių dydis.

Šiuo būdu kaimams tenkančių disponuojamų pajamų (ir vartojimo išlaidų) dydis palyginamas su miestams tenkančių pajamų (išlaidų) dydžiu, kuris yra prilyginamas 100%.

3. **Standartizuojant** savivaldybių duomenis, nustatoma jų vieta kitose administracinėse vienetuose (savivaldybėse) atžvilgiu. Šiam tikslui statistiniai duomenys standartizuojami (skaičiuojamos *z reikšmės*):

$$Z_i = \frac{x_i - \bar{x}}{s}, \quad (4)$$

kur z_i – standartinis nuokrypis nuo vidurkio, x_i - i savivaldybės reikšmės, $\bar{x}$ - vidurkis, s – standartinis nuokrypis.

Kiekvienos savivaldybės tiriamo reiškinio z reikšmės nusako jos nuokrypį nuo bendro administracinio vienetų reikšmių vidurkio. Standartizuotos duomenų aibės vidurkis lygus 0. Lyginant skirtingais laikotarpiais apskaičiuotas z reikšmes, galima nustatyti, kaip kito reiškinys tarp savivaldybių. Šis kitimas netiesiogiai atspindi gyvenimo lygio kaitą.

Gyvenimo lygio rodiklių z reikšmių sumos rodiklis leidžia nustatyti kiekvienos savivaldybės vietą tarp kitų savivaldybių. Tačiau skaičiuojant z reikšmių suminį rodiklį, atsižvelgta gyvenimo lygį nusakančius neigiamus visuomeninius reiškinius, todėl nedarbo lygis, socialinių pašalpų dydis bei gyventojų, rašytinį eilį socialiniams burtams gauti, dalies z reikšmės ne sumuojamos, o minusuojamos.

Veiksmų prioritetai, kuriuos reikėtų stiprinti pirmiausiai, sprendžiant gyvenimo lygio mažinimo problemas, išdėstyti pagal gyvenimo lygio reikšmių grupes. Tačiau negatyvi reikšmė turintys reiškiniai (nedarbo lygis, socialinių pašalpų dydis ir rašytinį eilį socialiniams burtams gauti, dalis) turi ypatingą reikšmę ir priskirti didžiausios svarbos prioritetams. Visi prioritetai suskirstyti į 5 grupes: 1) didžiausios svarbos; 2) labai didelės svarbos; 3) didelės svarbos; 4) vidutinės svarbos; 5) mažos svarbos. Šie prioritetų lygiai rodo, kokių eiliškumu reikėtų spręsti problemas, susijusias su gyvenimo lygio gerinimu.

4. **Variacijos (kitimo) procentinis koeficientas** parodo reiškinio kitimą vidurki atžvilgiu:

$$CVP = \frac{\sigma}{\mu} \cdot 100 \%, \quad (5)$$

kur CVP – procentinis variacijos (kitimo koeficientas), σ - standartinis nuokrypis, μ - vidurkis.

5. Teritorini skirtum nustatymas neatsiejamas nuo diferenciacijos laipsnio, kur rodo **decili santykis**. Decilinis pajam pasiskirstymas leidžia vertinti gyventoj pajam pasiskirstymo netolygum , t.y. skurdžiausi ir turtingiausi teritorini vienetai gyventoj pajam diferenciacij . Pirmasis decilis atitinka 10% savivaldybi , kuriose (darbo užmokestis) mažiausios, o dešimtas decilis rodo 10% savivaldybi , kuri gyventojai gauna didžiausias vidutines pajamas (darbo užmokest).

Diferenciacijos koeficientas pagal deciles lygus – $D_9:D_1$. Atitinkamai skaičiuojamas **kvartilinis** santykis Q_3/Q_1 , kuris išreiškia $\frac{3}{4}$ ir $\frac{1}{4}$ savivaldybi gyventoj socialini pašalp skirtum .

Kvartil s ir decil s skirtos pajam diferencijavimo laipsniui nustatyti: analizuojami vartojimo išlaid skirtumai tarp miest ir kaim turtingiausi ir skurdžiausi nam ūki (I ir X dali - decili).

6. Teritorini skirtum nustatymo metodu galima vadinti ir **klasterin analiz** , kadangi konkret s administraciniai vienetai suskirstomi klasterius pagal kelet panaši požymi , kuriais jie skiriasi nuo kit klasteri . Klasterinis analiz s tikslas – suskirstyti objektus taip, kad skirtumai klasteri viduje būtų kuo mažesni, o tarp klasteri – kuo didesni (Šėkanavičius ir kt., 2002, p. 195).

Kadangi gyvenimo lygio tyrime nebuvo tikslo nustatyti savivaldybi grupi (klasteri) tarpusavio hierarchijos (kur padeda išskirti hierarchiniai klasterinis analiz s metodai), darbe taikomas klasterinis analiz s K – vidurki metodas, kuris priskiriamas nehierarchini metod klasei. Taikant K – vidurki metod , klasteri skaičius nustatomas iš anksto. Išankstinis klasteri skaičius pasirenkamas logini samprotavim būdu, žinant tiriamo reiškinio pasiskirstymo d sningumus ir jo priežastis. Savivaldyb (- s), kuri tiriama reikšm s labai išsiskiria iš kit , laikomos išskirtimis, ne traukiamos klasterinis analiz s duomen baz ir yra analizuojamos atskirai (kaip savarankiškas klasteris). Atliekant klasterin analiz , naudota statistini duomen apdorojimo programa STATISTICA 5.5 A.

7. Tiriam reiškini tarpusavio ryšius, parodo **koreliacijos koeficientas R**:

$$R = \frac{(n-1) \sum X_i Y_i - (\sum X_i) (\sum Y_i)}{\sqrt{((n-1) \sum X_i^2 - (\sum X_i)^2) ((n-1) \sum Y_i^2 - (\sum Y_i)^2)}} ,$$

(6)

kur R – koreliacijos koeficiento vertis, X ir Y – kintamieji.

Norint nustatyti, ar koreliacija statistiškai skiriasi nuo nulio, *tikrinama statistin hipotez* :

$$\begin{cases} X_0: \sigma = 0, \\ X_0: \sigma \neq 0. \end{cases}$$

(7)

Tikrinant dvipus alternatyv , jei $p < \alpha$, tai X_0 atmetama (koreliacija nenulin). Hipotez X_0 neatmetama, jeigu $p \geq \alpha$. Pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$ arba $0,01$ (ekanavi ius ir kt., 2000, p.166 - 167).

8. Daugelio socialini ekonomini reiškini *palyginimui laike* skai iuotas did jimo ir padid jimo tempas.

a) did jimo tempas:

$$T_d = \frac{y_n}{y_1}$$

(8)

kur T_d – did jimo koeficientas, y_n – dinamikos eilut s galutinis lygis, y_1 – pradinis dinamikos eilut s lygis.

b) padid jimo tempas:

$$T_p = \frac{y_n - y_1}{y_n} \cdot 100 \quad (9)$$

kur T_p – padidėjimo tempas (%), y_n – dinamikos eilutės galutinis lygis, y_1 – pradinis dinamikos eilutės lygis.

Šiuo būdu apskaičiuotas namų ūkių vairo pajamų rėži kitimas (didėjimas) (%)

9. Taikant **grupavimo metod**, savivaldybės suskirstomos grupės pagal vien ar kelet požymių.

Šis metodas taikytas skirstant savivaldybės grupes, pagal būst naudingumą, plot ir santykinę būst kainą, užimtumo rodiklio ir nedarbo lygio pasiskirstymą.

10. **Tipologijos** metodas. Galutinis šio metodo taikymo rezultatas – savivaldybių suskirstymas pagal gyvenimo lygio rodiklio pasireiškimo laipsnį ir veiksmų prioritetus (3.4. lentelė).

11. Norint gauti rodiklį, apibendrinant kelet reikšmių, savivaldybių reikšmės yra sumuojamos. Taip apskaičiuotos skurdo rizikos santykinis rodiklis sumins reikšmėmis, gyvenimo lygio rodiklio standartizuotą reikšmių sumą.

Darbe naudoti Lietuvos statistikos departamento, Valstybinio socialinio draudimo valdybos, tarptautinių organizacijų ir kitų institucijų pateikiami statistiniai duomenys.

3. DARBO REZULTATAI

3.1. EKONOMINI IR SOCIALINI VEIKSNI , LEMIANI I GYVENIMO LYGIO SKIRTUMUS, TERITORINIS PASISKIRSTYMAS.

3.1.1. Nedarbo lygio kitimas ir teritoriniai skirtumai

Nedarbas yra didžiul socialin ir ekonomin problema: darbo netekimas arba negal jimas jo rasti yra reiškinys, sukeliantis pajam netekim . Nedarbas dažnai kei ia šeimos ir socialini ryši charakter . Taigi nedarbo lygis pablogina gyvenimo lyg , tiesiogiai sumažindamas darbo užmokest ir netiesiogiai - pablogindamas pasitenkinim gyvenimu gerov s poži riu. Nedarbo lygis sukelia riziking elges , mažina asmenin atsakomyb . Per ilg laikotarp aukštas nedarbo lygis pablogina ne tik žmoni , bet ir region pad t . D l to nesukuriamas BVP, nes ištekliai yra laisvi ir laikui b gant gyvenimo lygis krinta (Sarlo, 1998, p. 17, 24)

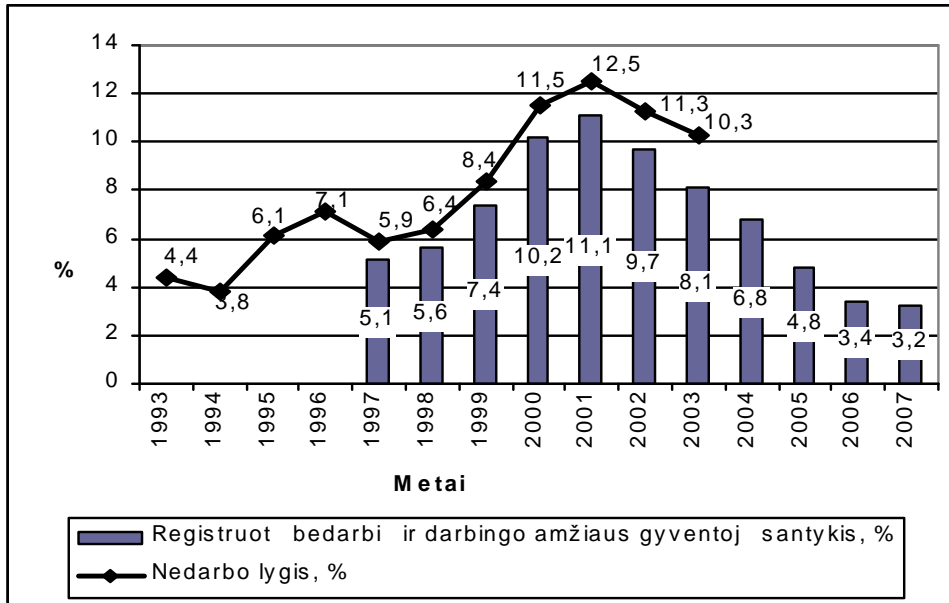
Lietuvoje nedarbo lygio kitimas atspindi ekonomikos raidos procesus. Ta iau iš nedarbo lygio kitimo temp ir masto galima netiesiogiai spr sti ir apie gyvenimo lygio tendencijas, nes darbo pajamos išlieka pagrindiniu pajam šaltiniu, o darb prarad gyventojai netenka ne tik pajam šaltinio, sumaž ja vartojimas, atsiranda skurdas, socialin atskirtis, išauga socialini pašalp poreikis.

Atk rus nepriklausomyb , Lietuvos ekonomikoje pradedami strukt riniai pertvarkymai. Ekonominis nuosmukis, kio restrukt rizacija, privatizacijos procesas iššauk nedarbo atsiradim . Rinkos ekonomikos s lygomis susiformavo aukštas jaunimo ir ilgalaikis nedarbas, teritoriniai nedarbo skirtumai.

Gyventoj užimtumo kitimui po 1990 m. buvo b dingi tokie požymiai: a) bendras gyventoj užimtumo sumaž jimas; b) bedarbi atsiradimas; c) lyginant su Vakar Europos šalimis, dar didelis žem s kyje procentas iš vis

dirban i j ; d) dirban i j iš valstybinio sektoriaus „persiliejimas“ privat .
 Atsirado neoficialus užimtumas (Vaitek nas, 2006, p. 212 – 213).

3.1. pav. Registruot bedarbi ir darbingo amžiaus gyventoj santykio bei nedarbo lygio kitimas Lietuvoje 1993 – 2007 m. (%) (Lietuvos..., 2008)

Fig. 3.1. The change of ratio of registered unemployed and working age population and change of unemployment rate in Lithuania 1993 – 2007 (%) (Lietuvos..., 2008)

Iki 1994 m. nedarbo lygio did jimo priežastis - kio restruct rizavimas. Po 1995 prasid jo ekonomikos augimas, ta iau jis negal jo kompensuoti d l kio restruct rizavimo prarandam darbo viet skai ius. Nedarbui did ti takos tur jo ir palyginti didel s darbo s naudos, žemi produktyvumo rodikliai. D l to moni pagaminta produkcija tampa nekonkurencinga, maž jant pardavim apim iai, maž jo ir darbo viet skai ius.

Pagal nedarbo lygio kitimo tempus ir krypt (augimas ar maž jimas), Lietuvoje galima išskirti kelet etap (3.1. pav.):

- 1994 - 1996 m. – nedarbo lygio did jimo etapas, kuris siejamas su restruct rizavimu Lietuvos ekonomikos sektoriuose. Šiuo laikotarpiu nedarbo lygis šalyje išaugo 3,3 procentinio punkto.

- 1996 – 1997 m. – nežymaus (1,2 procentinio punkto) nedarbo lygio sumaž jimas, kur l m auganti ekonomika.
- 1997 – 2001 m. nedarbo lygio augimo laikotarpis, kuris ypa spar iai did jo 1999 – 2001 m. ir buvo sukeltas ekonomikos nuosmukio. Šiuo laikotarpiu nedarbo lygis padid jo 4,1 procentinio punkto.
- Nuo 2001 m. – nedarbo lygio maž jimo laikotarpis, kur l m dvi pagrindin s priežastys – sparti ekonomikos raida ir darbo j gos skai iaus maž jimas, susij s su dideliu emigracijos mastu.
- D l pasaulin s ekonomikos kriz s takos nuo 2009 m. nedarbo lygis šalyje did ja.

Taigi nedarbo lygio augimo laikotarpis t s si nuo 1997 iki 2001 m. Nuo 2001 m. nedarbo lygis maž jo, ta iau š reiškini reikia vertinti atsargiai, nes didel gyventoj emigracija atspindi žemo gyvenimo lygio tendencijas. Maž jantis nedarbo lygis dar nelemia skurdo maž jimo d l keli priežas i . Pirmiausia, ne visi darbo neturintys gyventojai registruojasi darbo biržoje. Ypa tai b dinga kaim gyventojams, kurie d l atstumo ir netur dami l š nuvykti miest , nesiregistruoja darbo biržoje. Kita priežastis yra ta, kad iniciatyviausi darbo neturintys gyventojai išvyksta darbo ieškoti iš Lietuvos. Lieka motyvacijos neturintys, mokyti nenorintys gyventojai, kurie ir toliau skursta.

2001 m. nedarbo lygis, pasiek s maksimali reikšm , Lietuvoje prad jo maž ti. 2001 – 2003 m. nebuvo savivaldybi , kuriose nedarbo lygis b t išaug s, o užimtumas sumaž j s. Šiuo laikotarpiu nedarbo lygis išaugo tik Var nos ir Rietavo savivaldyb se. Ta iau nedarbo augim sušvelnino užimt j dalies did jimas.

Nors koreliacija tarp nedarbo lygio ir jo kitimo yra silpna neigiama ($R = -0,44$), ta iau kai kuriose ypa aukšto nedarbo lygio savivaldyb se nedarbo lygis maž jo intensyviausiai. Šalyje 2001 – 2003 m. nedarbo lygio sumaž jim Druskinink (5,0 proc. punkto), Jonavos r. (4,1 proc. punkto), Panev žio r. (6,1 proc. punkto), Vilniaus r. (7,2 proc. punkto), Kalvarijos (5,3 proc. punkto) savivaldyb se reikia vertinti kaip labai palank reiškin , rodant , kad ger jo

situacija ne tik darbo rinkoje, bet teigiama linkme kito ir gyvenimo lygis. Tai ypač dalyje savivaldybių aukštas nedarbo lygis mažo labai. Tai: Mažeikių r. (0,9%), Pasvalio r. (1,3%), Šalčininkų r., (1,8%), Lazdijų r. (2,9%), Akmenės r. (3,4%). Visose šiose savivaldybėse 2001 – 2003 m. vidutinis nedarbo lygis viršijo 20%. Ypač palankios tendencijos darbo rinkoje klostosi Elektrėnų, Zarasų, Plungės, Kaišiadorių, Kupiškio r. ir Birštono savivaldybėse, kuriose nedarbo lygis 2001 – 2003 m. buvo žemesnis už vidutinį ir jis mažo sparčiau negu vidutiniškai. Varnių r. – buvo vienintelė savivaldybė, kurioje nedarbo lygis metu laikotarpiu padidėjo (0,7 procentinio punkto) (3.1. priedas).

Urbanizacijos lygis neturėjo didelės reikšmės nedarbo lygio kitimui. Tai patvirtina ir statistiniai duomenys: trijuose didžiauosiuose šalies miestuose nedarbo lygio mažėjimo tempai nesiekė šalies vidurkio, tačiau reikia atsižvelgti ir tai, kad šiuose miestuose nedarbo lygis buvo ir lieka vienas žemiausių. Ypač sparčiai nedarbo lygis mažo Šiaulių mieste (5,3 procentinio punkto), todėl galima manyti, kad pastaraisiais metais gyvenimo lygis šiame mieste turėjo augimo tendencijas.

Panevėžyje, kuriame nedarbo lygis buvo aukščiausias tarp didžiųjų miestų, jis mažo lėčiau nei Šiaulių mieste.

Sparčiai nedarbas mažo vidutinio urbanizacijos lygio (50% ir daugiau miestų gyventojų) savivaldybėse, kuriose sėkmingai buvo plėtojama pramoninė veikla ir paslaugos: Marijampolės, Jonavos r., Akmenės r., Utenos r., Ukmergės r. Palyginti aukšti nedarbo lygio mažėjimo tempai Lietuvos kurortų savivaldybėse - Druskininkų, Birštono ir Palangos m. Tačiau labai nežymus nedarbo lygio mažėjimas Mažeikių r., Visagino ir Neringos savivaldybėse (iki 1 procentinio punkto).

Labai palankios tendencijos darbo rinkoje klostosi Panevėžio, Kalvarijų, Skuodo r., Joniškio r., Šiaulių r., Radviliškio r. savivaldybėse, kuriose daugiau kaip penktadalis gyventojų užimta žemės ūkio sektoriuje. Tačiau neigiamos nedarbo kaitos tendencijos išliko žemės ūkio rajonuose, kuriuose nėra stambi pramonė bei paslaugų centrai – Šakių r., Pasvalio r.,

Rietavo, Anykščių r. Šias savivaldybes galima vadinti ne tik l tai auganios ekonomikos, bet ir nepalankios lyg gyvenimo lygio gerėjimui teritorijomis.

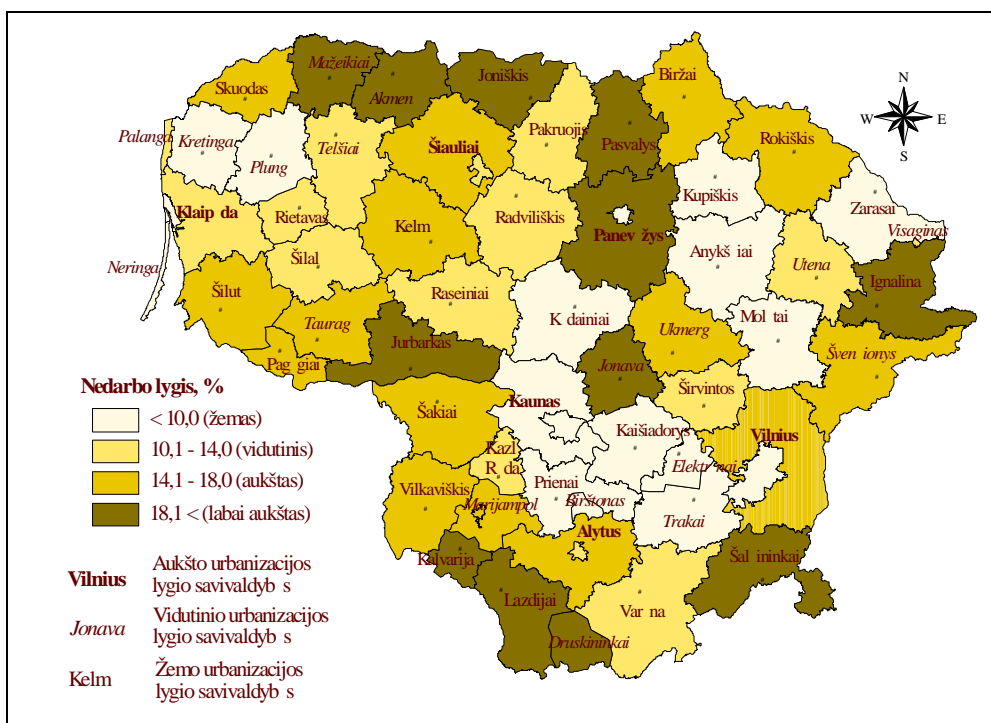
Nedarbo lygio pasiskirstymui šalyje būdingi dideli skirtumai (nedarbo lygis tarp savivaldybių skyrėsi 19,4 procentinio punkto) bei tam tikri geografiniai dėsningumai, kuriuos per kelet metų ir suformavo šio reiškinio kitimas.

V lesniame laikotarpyje (2004 – 2008 m.) mažėjant bendram šalies nedarbo lygiui, intensyviausiai šis procesas vyko aukščiausio nedarbo lygio savivaldybėse (labiausiai sumažėjo Mažeikiai r., Akmenė r., Pagėgiai, Pasvalio r. savivaldybės). Išliko priklausomybė tarp nedarbo lygio dydžio ir jo mažėjimo tempo. Mažiausiai nedarbo lygis kito tose savivaldybėse, kuriose jis buvo žemiausias (3.2 priedas). Tautinio determinacijos koeficientas R^2 tarp šių dviejų kintamųjų tik 0,75.

Pagal 2001 – 2003 m. bei 2008 m. statistinius duomenis, galima išskirti keturias stambias savivaldybių grupes, kurios sudaro daugiau ar mažiau vientisus arealus (3.2. pav.).

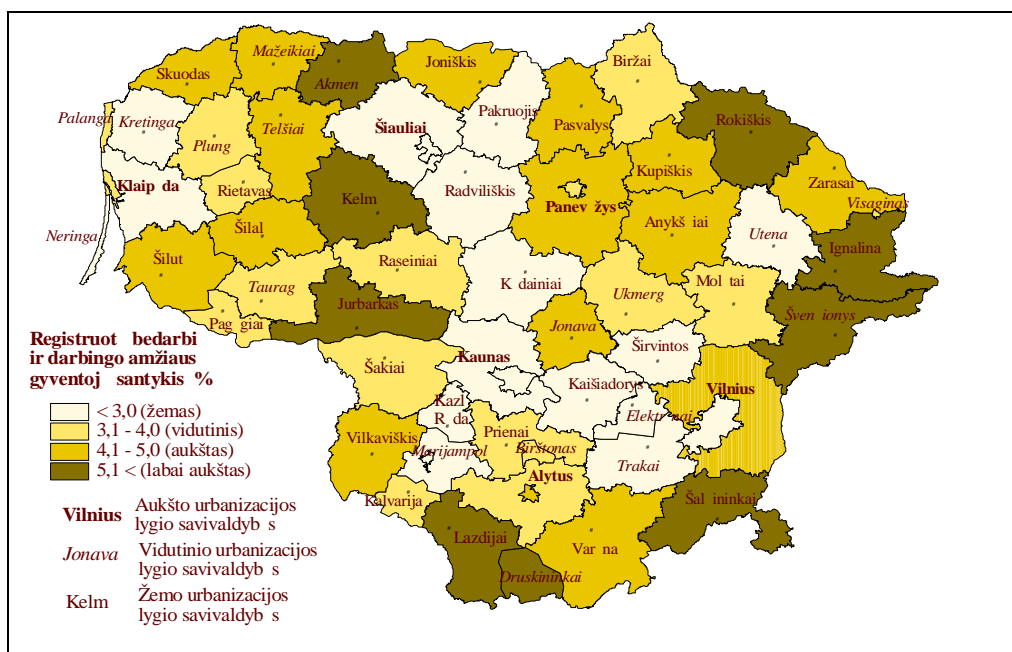
1. *Žemo nedarbo lygio savivaldybių grupė*. Šios grupės savivaldybės sudaro tris arealus, iš kurių didžiausias apima teritoriją tarp Vilniaus ir Kauno miestų. Ši dviejų didžiausių miestų trauka ir taktinė aplinkiniams rajonams turi įvairaus pobūdžio poveikį: koncentruoja kultūrinio subjekto, pritraukia investicijas ir taip skatina darbo jėgos migraciją. Pastaruoju metu vyksta gyventojų koncentracija priemiesčiuose ir didžiuosiuose miestų rajonuose, tačiau darbo vietos paprastai išlieka miestuose. Vilniaus – Kauno juostoje koncentruojasi aukštos kvalifikacijos darbo jėga, sukauptas didelis gamybinis ir intelektualinis potencialas. Visa tai užtikrina dideles gyventojų pajamas ir santykinai aukštesnį gyvenimo lygį.

Kitas žemo nedarbo lygio arealą sudaro Vakarų Lietuvos savivaldybės, susikonglomeravusios apie Klaipėdos miestą ir patenkančios į tokias zonas, o Kretingos r., Plungės r., Neringos savivaldybės nedarbo lygis yra žemiausias Vakarų Lietuvoje.

3.2. pav. Nedarbo lygis savivaldybėse 2001 – 2003 m. (%) (Lietuvos..., 2007)

Fig. 3.2. Unemployment rate by municipalities in 2001 – 2003 (%) (Lietuvos..., 2007)

3.3. pav. Registruot bedarbi ir darbingo amžiaus gyventoj santykis savivaldybėse 2008 m. (%) (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.3. The ratio of registered unemployed and working age population in municipalities in 2008 (%) (Lietuvos..., 2009)

Treiasis – Šiaurės Rytų arealas atsilieka nuo pirmųjų dviejų ir labiausiai yra veikiamas Utenos apskrities centro takos. Žemam nedarbo lygiui šiose savivaldybėse takos gali turėti ir santykinai mažesnį darbingo amžiaus gyventojų dalis. Todėl aukštesnėms savivaldybėms gyvenimo lygiui slygus yra mažiau palankios. Tačiau 2008 m. žemo urbanizacijos lygio savivaldybių arealas Šiaurės Rytų Lietuvoje beveik išnyko (išliko tik Utenos r. savivaldybė). Tuo tarpu Vidurio Lietuvoje žemo nedarbo lygio savivaldybių juosta nusitęsė iki šiaurinės šalies dalies (3.3. pav.).

2. *Vidutinio nedarbo lygio savivaldybės.* Koncentruotas arealas šios savivaldybės sudaro Vakarų Lietuvoje ir patenka dviejų centrų – Klaipėdos m. bei Telšėjų r. takas. Šiose savivaldybėse santykinai didelė dalis gyventojų užimti žemės ūkio veikloje, todėl tokia veikla dar neužtikrina didelio užimtumo bei aukštų pajamų. Kitos vidutinio nedarbo lygio savivaldybės 2001 – 2003 m. nesudarė vientiso arealo, o 2008 m. jau apima Pietų Lietuvą. Šiai kategorijai 2001 – 2003 m. taip pat buvo priskirtinos miestai – Šiauliai, Panevėžis, Palangos, Alytaus savivaldybės, taip pat Visagino savivaldybė. Didžiuosiuose miestuose (išskyrus Kauną) nedarbo lygis buvo žemesnis negu jų rajonuose. Po penkerių metų Klaipėdos m., Kauno m. ir Alytaus m. nedarbo lygis viršijo jų rajonų atitinkamus rodiklius.

Šiose savivaldybėse taip pat didesnį užimtųjų dalis žemės ūkio sferoje, o ne pramonėje.

3. *Aukšto nedarbo lygio savivaldybės.* 2001 – 2003 m. šios grupės savivaldybės buvo išsidėsiusios daugiausia pasienyje ir sudarė tris pagrindinius arealus: Pietvakarių, Rytų ir Šiaurės Lietuvos. 2008 m. savivaldybių pasiskirstymas jau kitoks: susiformavo savivaldybių juosta Vakarų Lietuvoje tarp Klaipėdos ir Šiaulių miestų (labiausiai nuo jų nutolusios savivaldybės). Antrasis arealas koncentruojasi apie Panevėžio m. savivaldybę. Nutolimas nuo didžiųjų pramonės ir paslaugų centrų, žemas urbanizacijos lygis, silpnai išplėtotą gamybos ir socialinę infrastruktūrą, aukštas gyventojų užimtumas žemės ūkio veikloje bei spartus gyventojų senėjimas ypatingai Ryt

Lietuvoje sudaro ištis priežas i kompleks , lemiant aukšt nedarbo lyg šioje savivaldybi grup je. Tod l ekonomin s galimyb s gauti darbo pajamas yra mažesn s ir tai yra viena iš žemesn gyvenimo lyg lemian i priežas i .

4. *Labai aukšto nedarbo lygio savivaldyb s.* Daugiausiai jos išsid s iusios šalies pasienyje ir nesudaro stambi areal . Ši savivaldybi ekonomin s veiklos strukt roje vien iš svarbiausi viet užima žem s kis, ta iau 2001 – 2003 m. Jonavos r., Mažeiki r. ir Akmen s r. savivaldyb se veikia stamb s pramon s centrai ir užimt j pramon s sektoriuje dalis viršija 20%. Ta iau šie centrai yra rajon miestuose, o kaimuose vyrauja žem s ko sektorius. Druskinink , Lazdij r., Jonavos r., Šal inink r., savivaldyb se aukštas nedarbo lygis išlieka jau nuo XX a. dešimtojo dešimtme io vidurio, kitose savivaldyb se nedarbo lygis ypa išaugo 1999 – 2000 m.

Iš naujesni statistini duomen matyti, kad nedarbo lygio Lietuvoje variacija did ja. Jei 2001 – 2003 m. vidutinis nedarbo lygio variacijos koeficientas CVP buvo 35,74%, tai 2004 – 2008 m. jis išaugo iki 40,92%. Ta iau paskutiniaisiais metais (2008 m.) variacijos koeficientas sumaž jo iki 35,4%, o skirtumas tarp savivaldybi siek tik 6,6 procentinio punkto. Tod l galima daryti išvad , kad paskutini j met ekonomikos augimas ir Lietuvos gyventoj migracijos tur jo takos nedarbo lygio skirtum maž jimui. 2004 – 2008 m. Trak r., Elektr n ir Neringos savivaldyb se registruot bedarbi ir darbingo amžiaus gyventoj santykin dalis nesiek 2%. Akmen s r. savivaldyb je, kurioje registruot bedarbi ir darbingo amžiaus gyventoj santykin dalis didžiausia, ji buvo 10,1%, o 2008 m. sumaž jo iki 6,8%. Taigi skirtumas tarp Akmen s r. ir Elektr n savivaldybi 2004 m. - 2008 m. sumaž jo nuo 13,8 iki 6,0 procentinio punkto.

Nors nedarbo lygis yra viena iš pagrindini žem gyvenimo lyg lemian i priežas i , ta iau norint visapusiškai analizuoti ir vertinti gyvenimo lyg , b tina išsamesn darbo rinkos analiz . Vienas iš veiksn i , užtikrinan i darbo pajamas, yra gyventoj užimtumas.

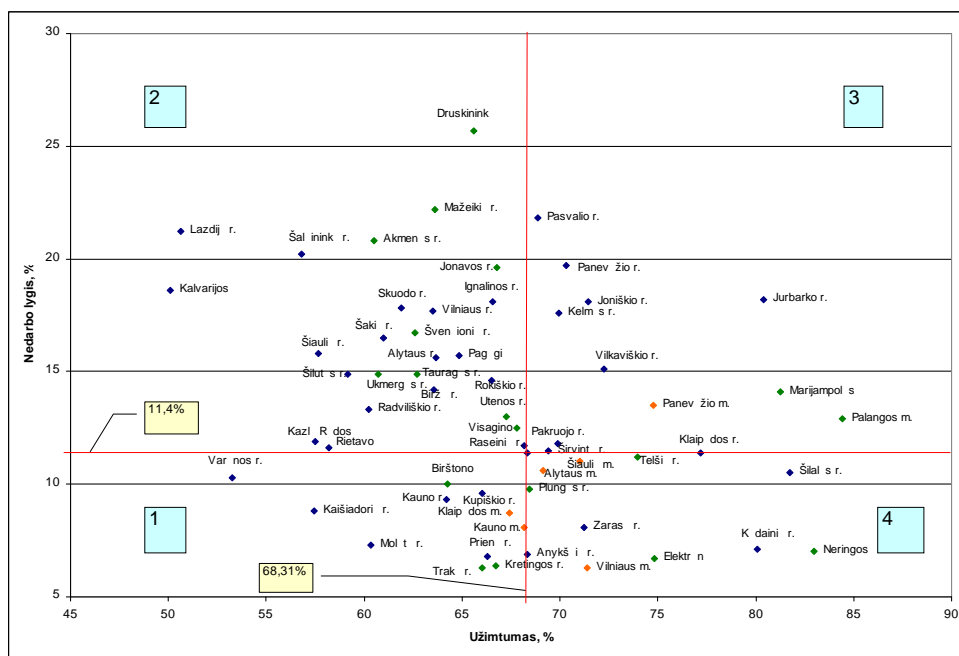
3.1.2. Užimtumo rodiklis tarp savivaldybių palyginimas ir nedarbo problemos sprendimo būdai

Gyventojų užimtumas pareiškia dvejopai: 1) aukštas užimtumas yra viena iš ekonominių raidos sąlygų, ir nusako ekonominio augimo prielaidas bei garantuoja šalies ekonominį stabilumą; 2) tuo pačiu užimtumas užtikrina žmonių pragyvenimą ir gerovę. Ir priešingai, nedarbo lygio padidėjimas 1 procentiniu, punktu stumtelis skurdą apie 18 tūkst. žmonių šeimoje. Didelį ilgalaikio nedarbo atsiranda nuolatinio skurdo situacija, kai šeima pripranta prie gyvenimo iš pašalpų ir ne sivaizduoja jo kitokio (Dobravolskis, 2006).

1998 – 2007 m. Lietuvoje gyventojų užimtumo lygis kito nuo 62,3% iki 69,9%, tačiau šimtmečio sandoroje dėl šalies palietusios ekonominės ir finansinės krizės, jis buvo sumažėjęs iki 57,2% (2001 m.) (Lietuvos statistikos..., 2008). Iki 2004 m. užimtumo lygis kaimuose ir miestuose buvo labai panašus, tačiau vėliau skirtumas pradėjo didėti ir 2007 m. miestuose užimtumo lygis viršijo kaimo rodiklį 7,7 procentinio punkto (atitinkamai 67,3% ir 59,6%) (Lietuvos statistikos..., 2008). Aukštesnį užimtumą miestuose lemia palankesnė gyventojų amžiaus struktūra, todėl atsižvelgus gyventojų amžį, galima sakyti, kad darbingo amžiaus gyventojų užimtumas yra panašus miestuose ir kaimuose, nors lieka tam tikras skirtumas (Vaitekūnas, 2006, p. 214).

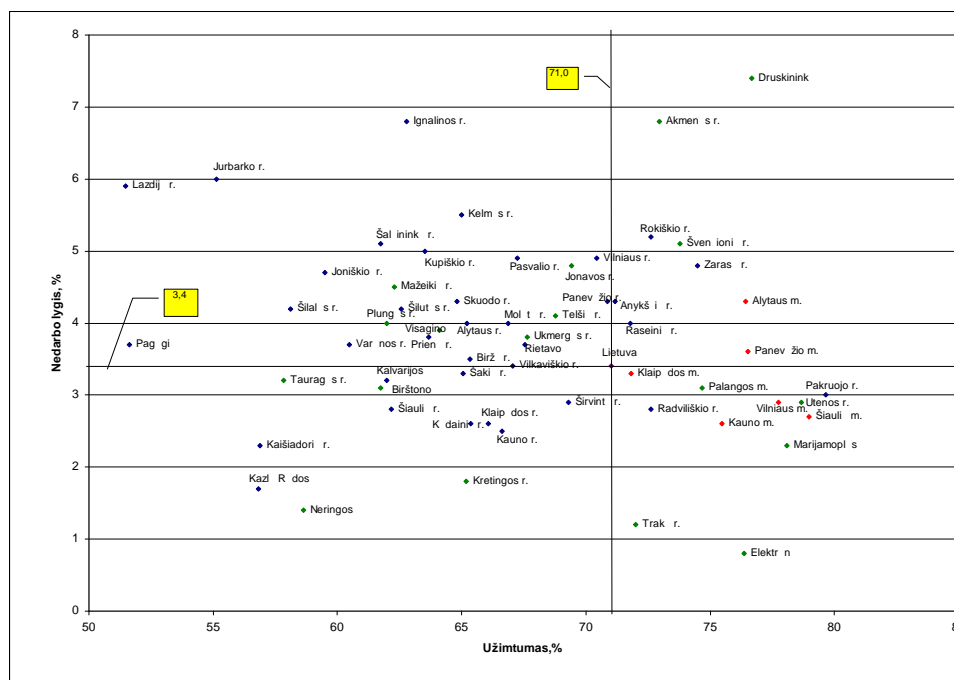
2001 – 2003 m. Lietuvoje tarp savivaldybių užimtumo rodiklis varijavo nuo 50,15% (Kalvarijos savivaldybėje) iki 84,41% (Palangos m. savivaldybėje), taigi variacija buvo vidutinė (CVP = 11,27%). Žemiausia užimtųjų ir darbingo amžiaus gyventojų santykinis dalis yra žemo urbanizacijos lygio savivaldybėse, daugelis jų išsidėstusios pasienyje, o pagrindinė gyventojų veikla – žemės ūkis. Tačiau tarp kai kurių savivaldybių, kurių urbanizacijos lygis yra žemas, galima išskirti aukštą užimtumo rodiklį turinčias Šilalės, Jurbarko, Vilkaviškio, Joniškio rajonų savivaldybes. Vis dėlto šis lygis darbo rinkoje geriau atskleidžia bendras užimtumo ir nedarbo lygio vertinimas.

3.4. pav. Užimtumo rodiklis ir nedarbo lygis savivaldybėse 2001 – 2003 m. (%), (Lietuvos..., 2007)

Fig. 3.4. Indicator of employment and unemployment rate in municipalities in 2001 – 2003 (%), (Lietuvos..., 2007)

3.5. pav. Užimtumo rodiklis ir nedarbo lygis savivaldybėse 2008 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.5. Indicator of employment and unemployment rate in municipalities in 2008 (%), (Lietuvos..., 2009)

Visas savivaldybes pagal užimtumo rodiklį ir nedarbo lygį (palyginus su šalies vidurkiu galima suskirstyti 4 grupes. Šis suskirstymas atspindi procesus darbo rinkoje ir leidžia išskirti palankios ir nepalankios darbo rinkos savivaldybes (3.4. – 3.5. pav.).

1. *Žemo gyventojų užimtumo rodiklio ir žemo nedarbo lygio savivaldybės.* 2001 – 2003 m. tokių savivaldybių nebuvo daug ir jos sudarė apie 18% visų savivaldybių. Pagal ekonominę išsivystymą ir gyventojų amžiaus sudėtį savivaldybės labai varios: Varėnos, Molėtų, Kupiškio rajonai bei Birštono savivaldybės santykinai didelį gyventojų dalį sudaro pensinio amžiaus gyventojai, tuo tarpu kitose savivaldybėse – daug mokyklinio amžiaus vaikų ir paauglių, kurie taip pat dar nedirba. Šiai grupei priskiriami Klaipėdos ir Kauno miestai, bei greta didžiųjų miestų esantys Kauno, Kretingos, Kaišiadorių, Trakų rajonai, kuriems būdinga švytuoklinė darbo jėgos migracija. 2008 m. šioje grupėje iš buvusių išliko tik trys savivaldybės. Tai jau išryškėjo tendencija, kad grupėje koncentruojasi arti didžiųjų miestų esančios savivaldybės.

2. *Žemo gyventojų užimtumo rodiklio ir aukšto nedarbo lygio savivaldybės.* Tai gausiausia administracinė vienetų grupė ir darbo rinkos požiūriu situacija jose sudėtingiausia. Vyrauja savivaldybės, kuriose santykinai aukšta užimtumas žemose veiklose gyventojų dalis, tačiau yra ir pramoninių savivaldybių: Akmenės r., Švenčionių r., Jonavos r., bei Visagino. Aukščiausio nedarbo lygio Druskininkų savivaldybėje užimtumo rodiklis tik nežymiai (2,7 proc. punkto) mažesnis už šalies vidurkį. Ypač žemas užimtumo rodiklis ir aukštas nedarbo lygis 2001 – 2003 m. buvo Lazdijų r. bei Kalvarijų savivaldybėse, kurių gyventojai turi mažiau galimybių, nei kitur, gauti darbo pajamas ir dažniau gali patekti socialinės atskirties, skurstančių grupių. 2008 m. Akmenės r., Švenčionių r., Druskininkų savivaldybės pateko trečioje grupėje.

3. *Aukšto gyventojų užimtumo rodiklio ir aukšto nedarbo lygio savivaldybės.* 2001 – 2003 m. daugelyje šių grupės administracinių vienetų aukštas gyventojų užimtumas buvo žemose sektoriuose. Šiai grupei

priskirtinos Panevžio ir Palangos miest bei Marijampolės savivaldybės, kuriose vyrauja paslaugų sektorius ir yra aukštas urbanizacijos lygis. Demografiškai šie administraciniai vienetai jaunesni už antrosios grupės savivaldybes. Daugelis jų yra pasienio savivaldybės. 2008 m. šioje grupėje liko tik Panevžio m. savivaldybė. Dauguma likusių pateko antrąją grupę ir, palyginus su ankstesniu laikotarpiu, jose sumažėjo užimtumo rodiklis.

4. *Aukšto gyventojų užimtumo rodiklio ir žemo nedarbo lygio savivaldybės*, kurias galima vadinti palankiausios darbo rinkos savivaldybėmis. 2001 – 2003 m. ši grupė pateko trys didieji miestai (Vilnius, Šiauliai ir Alytus), Neringos kurortas, pramoninės Telšiai r., Kdainiai r., energetinė Elektrėnai savivaldybės. Būdinga santykinai jaunesni gyventojų amžiaus struktūra, o vairiašak ekonominė veikla užtikrina aukštą užimtumo rodiklį. 2008 m. daugelis savivaldybių pateko kitas grupes. Palankiausia darbo rinka buvo didžiuosiuose šalies miestuose (išskyrus Panevžio m.), priemiestinėse Trakai ir Elektrėnai savivaldybėse. Reikėtų išskirti Pakruojo r. ir Radviliškio r. savivaldybes, kuriose santykinai sumažėjus nedarbo lygiui (Pakruojo r.) ir padidėjus užimtumo rodikliui (Radviliškio r.), jos pateko 4 grupę.

Toks savivaldybių priklausymas vienai ar kitai grupei yra sąlyginis ir atspindi labai apibendrintus reiškinius. Ypatingai tai būdinga administraciniams vienetais, kuriuose gyventojų užimtumo rodiklis ir nedarbo lygis artimas šalies vidurkiui.

2008 m., palyginus su 2001 – 2003 m., užimtumo rodiklio minimali reikšmė nežymiai išaugo iki 51,5%, o maksimali sumažėjo iki 79,6%. Sumažėjimo ir variacijos koeficientas (iki 10,4%). Tai ypač labai ryškūs pasikeitimai vyko tarp pačių savivaldybių. Vienas aukščiau užimtumo rodikliu buvo Jurbarko r., Neringos, Šilalės r. savivaldybės, kuris sumažėjo daugiau kaip 20 procentini punktu.

Reikia pabrėžti, kad šiame grupavime *užimtumo rodiklis* ne visiškai atitinka Lietuvos statistikos departamento pateikiamą *užimtumo lygio* skaičiavimo metodiką*.

Nedarbo lygio ir užimtumo rodiklio koreliacija yra silpna neigiama ($r = -0,2774$), todėl galima teigti, kad šalyje nėra stiprios priklausomybės tarp nedarbo lygio ir užimtumo. Aukštas oficialus nedarbas didelė dalimi nėra žemo gyventojų užimtumo priežastis, nes jo rodikliai gali būti geri. Tai oficialaus užimtumo požymiu liudija apie aukštą gyventojų ekonominį aktyvumą ir ženkli institucinio nedarbo poveikį (Pocius, 1998, p. 20).

Pagrindinis darbas neužtikrina daugeliui gyventojų pragyvenimo, todėl dalis jų dirba papildomai. Papildomai dirbančių šalies gyventojų dalis Lietuvoje nuo 2000 m. mažėjo ir 2004 m. sudarė 6,22%.

Žemas darbo užmokestis ir darbo vietų trūkumas lemia tai, kad papildomai dirba daugiausiai žemasio, medžioklės, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriaus atstovai (2000 – 2004 m. vidutiniškai 18,5%). Kituose sektoriuose užimtų ir papildomai dirbančių gyventojų dalis 2004 m. sudarė iki 5% (Statistikos metraštis..., 2005).

Nepakankamos pajamos ir nepilnas laikas narių užimtumas lemia tai, kad trečdalis kininkų užsiima alternatyvia veikla laisvalaikyje, apie 50% - už laisvalaikį, iš viso apie 60% kininkų vairina vežimą. Samdomas darbas dirbantiems užtikrina socialines garantijas ir pastovias pinigines pajamas, todėl nemaža dalis (%) neatsisako dirbti samdomai net ir pradėjusi savarankiškai kininkauti (Rutkauskaitė, 2003, p. 96 - 97).

Aukščiau aprašytos gyventojų užimtumo ir nedarbo problemos skatina ieškoti būdų, kurių pagalba būtų galima didinti gyventojų sidarbinimo galimybes ypatingai kaimo vietovėse ir mažinti skirtumus tarp savivaldybių, juolab kad ir šalies statyminėje bazėje ši veikla yra akcentuojama: Lietuvos

---

* Darbe užimtumo rodiklis skaičiuojamas kaip visų užimtųjų ir darbingo amžiaus gyventojų santykis (%). Todėl analizėje naudojamas *užimtumo rodiklio* terminas. Pagal Lietuvos statistikos departamento metodiką, užimtumo lygis išreiškiamas kaip 15 – 64 metų amžiaus gyventojų ir to paties amžiaus visų gyventojų santykis. (Statistikos departamentas..., 2008).

Respublikos užimtumo r mimo statyme (2006) nurodomas užimtumo r mimo sistemos tikslas – siekti visiško gyventoj užimtumo, mažinti j socialin atskirt ir stiprinti socialin sanglaud .

Išanalizavus valstybinius dokumentus ir vairi sri i specialist si lymus, užimtumo r mimo tiksl galima gyvendinti keletu priemoni .

1. Lietuvoje sigali jau daugelyje šali pasiteisinusi praktika vidines problemas spr sti vietiniu lygiu. Ši praktika rodo, kad daug veikmingiau ir labiau ekonomiškai pagr sta yra kurti vietines strukt ras, koordinuojan ias pastangas, spr sti tam tikr problem (Kabaila, 2002, p. 116).

Nuo 2001 m. Lietuvoje vykdoma Vietini užimtumo iniciatyv skatinimo ir gyvendinimo programa, kurios tikslas - sukurti gyventoj užimtumo iniciatyv skatinimo sistem . Vietini užimtumo iniciatyv projektai realizuojami didžiausio nedarbo teritorijose (nedarbo lygis didesnis už šalies vidurk), siekiant spr sti nedarbo problemas ir pl toti socialin ekonomin infrastrukt r .

2005 m. buvo gyvendinti 78 vietini užimtumo iniciatyv projektai 21 savivaldyb je. Galimyb dirbti ir gauti darbo pajamas buvo suteikta 452 bedarbiams. Daugiausiai žmoni darbinta Pasvalio r. (86) ir Šal inink r. (61) savivaldyb se.

Vis d lto, ne visus numatytus projektus pavyksta gyvendinti – 2005 m. buvo numatyta naujas darbo vietas sukurti 27 savivaldyb se ir seni nijose, ta iau, kaip min ta, sukurta 21 savivaldyb je. 2006 m. savivaldybi , kuriose numatyta gyvendinti VUI projektus, skai ius išaugo iki 34, ta iau Lietuvos darbo biržos duomenimis, gyvendinti 43 projektai tik 23 savivaldyb se ir j seni nijose. Kasmet savivaldybi (ir j seni nij), kuriose gyvendinti VUI projektai, skai ius did jo - 2008 m. 55 projekt d ka darbinti 262 žmon s. Ši tendencij reik t vertinti teigiamai – vis daugiau bedarbi traukti aktyvi ekonomin veikl .

gyvendinti projektai yra gamybinio ir paslaug pob džio: modernizuojamos gamybin s baz s, vykdoma maitinimo staig , kaimo

turizmo, automobili priežiūros ir remonto paslaugų veikla, plėčiama medienos gaminių gamyba ir kt.

Vietini užimtumo iniciatyvų plėtra yra viena iš svarbiausių nedarbo mažinimo priemonių, kadangi sukuriamos ne tik naujos darbo vietos, kuriose darbinami žmonės, bet ir valstybės lėšos, skirtos jiems gyvendinti, ne tik sugrąžta, bet ir atneša nemažą ekonominę naudą.

Vietini užimtumo iniciatyvų projektų gyvendinimas – tai tik viena iš priemonių gyventojų užimtumui didinti. Kitos užimtumą skatinančios priemonės:

2. Užimtumo tarybos prie SADM sprendimu, numatyta galimybė organizuoti viešuosius darbus kaimiškose ir žemės ūkio bendrovėse (Socialinis..., 1999, p. 143). Tačiau tik viešųjų darbų organizavimas aukšto nedarbo lygio savivaldybėse ir seniūnijose problemos neišspręs.

3. Atsižvelgiant OECD valstybių patirtį, kaimo gyvenamosiose vietovėse žemės ūkio veiklų palaipsniui reikėtų keisti kitomis veiklomis, pirmiausia – aptarnavimo. Nedarbo problemų sprendimas ir tolygus ekonominis socialinis kaimo vietovių vystymasis siejamas su spartesne alternatyvi žemės ūkių veiklų plėtra.

4. Dar vienas užimtumo problemų sprendimo būdas – *mobilumo didinimas* tiek keičiant profesijas (profesinis mobilumas), tiek tarp šalių ar vienos šalies viduje (geografinis mobilumas) (EURES).

5. Teritoriniams nedarbo lygio skirtumams mažinti Lietuvos darbo birža yra numačiusi ir kitas priemones, tarp kurių – didinti darbo jėgos kvalifikaciją siekiant verslumo (Lietuvos darbo..., 2002, p. 37).

Išvardintos priemonės labiau taikomos kaimo gyvenamosioms vietovėms. Tuo tarpu miestuose viena svarbiausių politikos priemonių – naujų darbo vietų steigimas, gerinant infrastruktūrą ir didinant privačias investicijas. Skurdo mažinimo strategijoje (2000) siūloma panaudoti didesnius miestų patogius geografinius padėtis, kuri pritrauktų kaimo gyventojus darbo vietas.

3.1.3. Savivaldybi skirtumai pagal gyventoj išsilavinimą /išsimokslinimą

Gyventoj išsilavinimas/išsimokslinimas – valstybės ekonominės raidos pagrindas, per kur pasiekiamas individualus gyvenimo lygis. Kiek išsilavinimas svarbus gyvenimo lygio formavimui? Norint išsiaiškinti šį klausimą, reikia išskirti gyvenimo sferas, per kurias išsilavinimas/išsimokslinimas turi tokios gyvenimo lygiui.

1. **Investicijos žmogiškajam kapitalui didina darbo produktyvumą, skatina technologijų kaitą.** Papildomi studijų metai padidina produktyvumą 6,2% (The Social Situation..., 2004, p. 19), lemia aukštesnį konkurencingumą, o rinkos dalyviams tai padidina gebėjimus ir galimybes konkuruoti dėl geresnių užimtumo galimybių (Sarlo, 1998, p. 12; Territorial indicators..., 2002, p. 12).
2. **Aukštasis išsimokslinimas gali sumažinti nedarbą, padidinti ekonominį aktyvumą.** Europos Sąjungos valstybėse 25 – 64 m. turintys aukštąjį išsimokslinimą bedarbiai sudaro 4,2% visų bedarbių. Veiksniai, lemiantys gyventojų užimtumo didėjimą, yra infrastruktūros išvystymas, gebėjimas vystyti technologijas, pramonės tipas, tiesioginės užsienio investicijos, žmogiškasis kapitalas (Territorial indicators..., 2002, p. 10 - 12).
3. Aukštesnis išsilavinimas gali **sumažinti pajamų paskirstymo nelygumą.** Išsilavinimas ne tik skatina ekonominį augimą per augantį ir gerėjantį žmogiškąjį kapitalą, bet ir fizinį bei socialinį kapitalą, tai yra – mažinant nelygumą (Gylfason ir kt., 2003, p. 577). Išsilavinimo nelygumą lemia užimtumo, pajamų, gyvenamosios vietos ir socialinės padėties skirtumai atsiradimui. (..., 2005, p. 88).
4. **Gyventojai, turintys aukštąjį išsimokslinimą, rečiau skundžiasi sveikatos sutrikimais palyginus su turinčiais žemesnį išsimokslinimą** (The Social Situation..., 2004, p. 83). Tik 21 % asmenų, kurie met mokslus iki 15 metų, teigė esantys puikios ir labai geros sveikatos. Esantys labai geros sveikatos nurodė 41% gyventojų, kurie mokėsi iki 20 metų ar ilgiau (Gyvenimo kokybė ..., 2004, p. 7).

5. **Vaik išsimokslinimas yra tiesiogiai susijęs su t v išsimokslinimu.** Mokymosi motyvacija šeimoje perduodama vyresniosios kartos jaunesniajai.
6. Aukštesnis išsimokslinimas – **potencialas gyvenimo kokybės pagerinimui ir gyvenimo lygio kilimui.** Jis negarantuoja finansin s s km s, bet padidina galimybes (Sarlo, 1998, p. 12). Gyventoj išsilavinimas yra vienas iš gyvenimo trukm s veiksn . Tyrim duomenimis (Demografiniai, socialiniai ir teritoriniai..., p. 57), vyr vidutin s gyvenimo trukm s skirtumus rajonuose dalinai galima paaiškinti išsimokslinimo skirtumais. Did jant vyr su pradiniu ir aukštuju išsimokslinimu santykiui rajone, vidutin gyvenimo trukm turi tendencij trump ti. Moter populiacijoje toki tendencij nenustatyta. Toliau detalesn gyvenimo trukm s analiz n ra šio darbo uždavinys ir toliau tiriama nebus.

Šie teiginiai apib dina išsilavinimo teikiam reikšm vairioms visuomen s ir asmens gyvenimo sritims, o vis j ger jimas lemia gyvenimo lygio kilim .

Gyventoj išsilavinimas ir išsimokslinimas neatsiejamas nuo gyvenamosios vietov s tipo. Miestuose didesn s sidarbinimo galimyb s turintiems aukštesn išsilavinim ir vairesn ekonomin veikla. Jauni žmon s, baig studijas, dažnai lieka miestuose, nes kaimo vietov se negali rasti darbo pagal gyt išsimokslinim .

Ta iau ne visi gyventojai turi motyvacij mokytis – 21 – 35% žmoni nenori mokytis joki dalyk . Kuo savivaldyb mažesn , tuo gyventoj motyvacija žemesn (Tamoši nas, 2004, p.87).

Statistiniai duomenys rodo, kad Lietuvoje gyventoj išsimokslinimas susij s su urbanizacijos lygiu. Miestuose yra susitelkusi didžiausia aukšt j išsimokslinim gijusi gyventoj dalis. Tai patvirtina ir matematin skai iavim rezultatai. Kuo aukštesnis urbanizacijos lygis, tuo savivaldyb se turin i aukšt j išsimokslinim gyventoj dalis didesn (o ryšys tarp ši rodikli stiprus teigiamas ($r = 0,798$)) (3.3. priedas). Koreliacijos koeficientas

tarp aukštųjų išsimokslinimo gijusio jaunimo ir miest gyventojų dalies savivaldybėse yra kiek mažesnis ir siekia $r = 0,65$) (Švietimas..., 2003, p. 7).

Savivaldybių skirtumai pagal aukštųjų išsimokslinimo turinį gyventojų dalį (2001 m. gyventojų surašymo duomenimis) yra aukšti (variacijos koeficientas $CVP = 46,1\%$) ir svyruoja nuo 4% (Kalvarijos savivaldybėje) iki 23,1% (Vilniaus mieste). Žemo urbanizacijos lygio savivaldybėse aukštojo išsimokslinimo lygio skirtumai nėra tokie aukšti ir svyruoja tarp 4% - 8,2% (išimtis - Kauno r. savivaldybė - 13,8%), tuo tarpu tarp vidutinio ir aukšto urbanizacijos lygio savivaldybių aukštojo išsimokslinimo skirtumai didesni. Druskininkų savivaldybė, priklausanti vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybių grupei, išsimokslinimo lygiu 2001 m. lenkia kurias aukšto urbanizacijos lygio savivaldybes (Alytaus m., Šiaulių m.). Tarp aukšto urbanizacijos lygio savivaldybių aukštojo išsimokslinimo gyventojų dalies skirtumai dar aukštesni ir viršija 10 procentinį punktą.

Aukštesnį išsimokslinimą gijusi gyventojų didelė dalis taip pat yra susikoncentravusi miestuose (koreliacija tarp urbanizacijos lygio ir aukštesnį išsimokslinimo turinį gyventojų dalies 2001 buvo vidutinė $r = 0,69$) (3.4. priedas). Aukštesniojo išsimokslinimo lygio skirtumai tarp savivaldybių nėra tokie aukšti ir siekia nuo 13,0% (Šalčininkai r.) iki 26,9% (Alytaus m.), o variacija - vidutinė ($CVP = 13,7\%$).

Detaliau savivaldybių pasiskirstymą pagal gyventojų išsimokslinimo/išsilavinimo lygį atskleidžia jų skirstymas klasteriais. Klasterinį analizę skirtingo urbanizacijos lygio savivaldybių grupės analizuojamos atskirai (3.5. priedas).

Didžiuosiuose šalies miestuose susitelkę daugiausiai aukštųjų išsimokslinimą gijusių žmonių tiek absoliučiai, tiek ir santykinai (vidutiniškai 17,5% visų gyventojų). Palyginti didelį ir aukštesniojo išsimokslinimo gyventojų santykinį dalį (22%). Tuo tarpu pagrindinio ir pradinio išsilavinimo bei neturinčių pradinio išsilavinimo gyventojų dalis - mažiausia, palyginus su kitomis savivaldybių grupėmis.

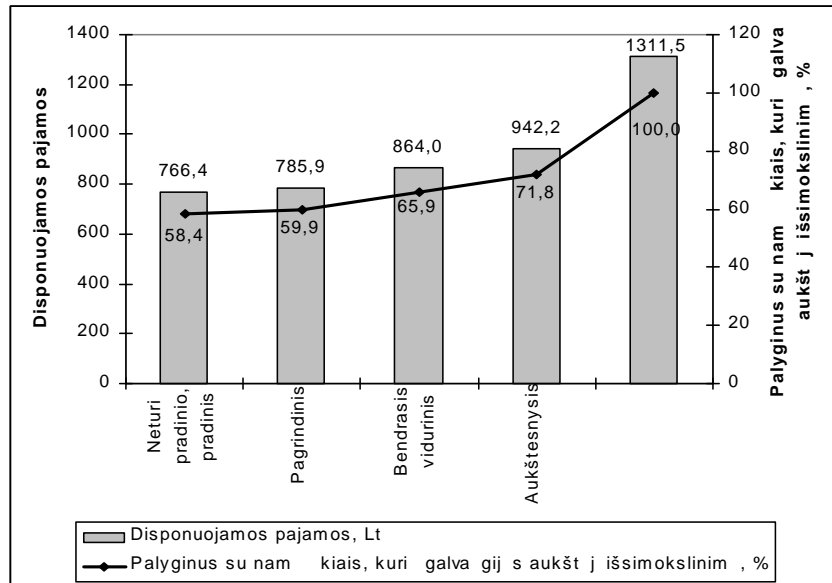
Vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybi grupę išskirtini du klasteriai su bdinga specifine ekonomine veikla. Pirmąjį klasterį lyginai galima vardinti kaip aukšto gyventoj išsimokslinimo savivaldybi grupę. Šiose savivaldybėse - pati didžiausia aukštesnį išsimokslinimą turinti gyventoj dalis (22,5%). Taip pat ši savivaldybi grupė tik nežymiai atsilieka nuo didžiųjų miestų pagal aukštesnį išsimokslinimą gijusių gyventoj dalį. Antrojo klasterio savivaldybėse daugeliu atvejų pramoninės ir joms bdingi žemesni gyventoj išsimokslinimo rodikliai nei pirmojo klasterio savivaldybėse.

Žemo urbanizacijos lygio savivaldybi grupę galima išskirti 3 klasterius. Pirmojo (kurį sudaro trys savivaldybės – Vilniaus r., Šalčininkų r. ir Kauno r.) klasterio išskirtinis bruožas - santykinai aukšta vidurinė išsilavinimą gijusių žmonių dalis (31,4%) taip pat didžiausia aukštesnį išsimokslinimą gijusių gyventoj dalis žemo urbanizacijos lygio savivaldybi grupėje. Žemo urbanizacijos lygio savivaldybi grupėje antrojo ir trečiojo klasterio (vidutinis ir žemiausias išsilavinimas) skirtumai pagal gyventoj išsilavinimą ir išsimokslinimą nėra dideli. Trečiojo klasterio savivaldybės iš kitų Lietuvos savivaldybių išsiskiria žemiausiu aukštojo išsimokslinimo vidurkiu (5,8%) ir didžiausiais pradinio išsilavinimo (28,0%) rodikliais bei didžiausia neturinti pradinio išsilavinimo (7,3%) 15 m. ir vyresni gyventoj dalimi.

Išanalizavus 2001 m. gyventojų ir bstat surašymo duomenis, nustatyta, kad savivaldybėse, kuriose aukštesnis gyventoj išsilavinimas, didesnės dalies gyventoj pajamų šaltiniai yra darbo užmokestis bei nuosavas verslas, nei kitur (koreliacijos koeficientas tarp gyventoj dalies, kuriems bdingi šie požymiai yra $r = 0,75$), taigi mažiau yra gyvenanti iš socialinių pašalpų ir žemesnio pajamų.

Namų kių tyrimo duomenimis, turinti aukštesnį išsimokslinimą šeimos galvos disponuojamos pajamos 28,2% žemesnės už pajamas, kurias gauna aukštesnį išsimokslinimą gijusių namų kių galva (3.6. pav.), o koreliacijos koeficientas tarp aukštesnį išsimokslinimą gijusių gyventoj dalies bei

vidutinio bruto darbo užmokesio per mėnesį siekia $R = 0,13$. Taigi tarp aukštesniojo išsimokslinimo ir darbo užmokesio ryšys yra silpnas.

3.6. pav. Vidutinis disponuojamosios pajamos pagal namieškio galvos išsilavinimą /išsimokslinimą (vienam namieškio nariui, Lt/m n.) ir namieškiai, kurių galva gij s ne aukštj išsimokslinim, disponuojam pajam palyginimas (%) 2008 m. (Statistikos..., 2009)

Fig. 3.6. Average of disposable income by education of household's head (per capita per month, LTL) and comparison of disposable income by households' head except high education (%) 2008 (Statistikos..., 2009)

Disponuojamos pajamos t namieškiai, kurių galva yra gij s vidurinis, pagrindinis, pradinis ar neturi pradinio išsilavinimo, yra labai panašios (sudaro 58,4% – 65,9% disponuojam pajam dydžio, kurias gauna namieškiai, kurių galva yra gij s aukštj išsimokslinim). Taigi akivaizdu, kad pajamas reikšmingai padidina darbo užmokestis, kuris susij s su gyvu aukštuoju išsimokslinimu.

Išsilavinimas gyjamas ne tik gyvenamojoje vietovje. Dauguma gyventoj aukštesn negu vidurinis išsilavinim gyja miestuose ir šis procesas priklauso nuo gyventoj vykimo iš kaim miestus. Paprastai ne visi gij išsilavinim gyventojai gr žta kaimus.

Šis teiginys patvirtina ir namų ūkių gyvenimo lygio ir skurdo tyrimą, kuriuos vykdo Lietuvos statistikos departamentas, rezultatai. Daugiausia skurstančių yra namų ūkių grupė, kuri galvos išsilavinimas - žemas. Namų ūkių grupėje, kur galva turėjo žemiausi išsilavinimą ar neturėjo jokio, santykinio skurdo lygis buvo didžiausias – 38,9% (Gyvenimo lygis ir skurdas..., 2006, p. 18).

Gyvenimo lygio augimo ir skurdo mažinimo požiūriu svarbu, kokia dalis gyventojų, baigusių vidurinį mokyklą, tęsia mokslus toliau. 2007 m. po vidurinio mokyklos mokslų tęsė 83,9% jaunuolių. Kolegijose tęsiančių mokslus dalis 2007 m. siekė 24,8%, o universitetuose – 53,9%, taigi iš viso aukštojo mokslo siekia beveik 80% abiturientų. Likusi dalis mokosi profesinėse mokyklose. Šie skaičiai leidžia daryti prielaidą, kad durti daliai šalies gyventojų, ateityje neturėtų susidurti su skurdu. Tačiau tai priklausys nuo gytos specialybės, jos paklausos darbo rinkoje, darbo užmokesčio dydžio, asmens asmeninių savybių ir tolimesnių sprendimų bei veiksmų.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, užsienio valstybes išvyksta daugiausia asmenys, giję vidurinį išsilavinimą (beveik 68%), aukštesnį ir aukštesnį – kas ketvirtas. Gijusieji pagrindinį, pradinį ir neturintys pradinio išsilavinimo gyventojai emigruoja rečiau (Demografijos..., 2008, p.164. Šie duomenys akivaizdžiai liudija apie poreikį skatinti jaunus žmones siekti aukštesnio, nei vidurinio, išsimokslinimo, nes tai gali būti viena iš gausių gyventojų emigraciją stabdančių priežasčių.

Europos Sąjungos Tarybos 2003 m. sprendimu „Dėl valstybių narių užimtumo politikos gairių“ buvo numatyta, kad kartu siekdamas nacionalinį prioritetą, ES valstybės narės sieks, jog iki 2010 m. mažiausiai 85% 22-mečių Europos Sąjungoje turėtų būti giję aukštesnį, nei vidurinį išsilavinimą – dalyvavimo vis gyvenimą trunkančiame mokymesi Europos Sąjungos vidurkis turėtų būti mažiausiai 12,5% vis suaugusių darbingo amžiaus gyventojų (amžiaus grupė nuo 25 iki 64 metų) (Socialinis..., 2005, p. 22). Lietuva, būdama Europos Sąjungos nare, taip pat turėtų gyvendinti numatytus prioritetus.

Išvardintos priežastys ir be to dar did janti aukštojo mokslo studij apr ptis, liudija apie did jant aukštojo išsimokslinimo poreik . Tod l švietimo, o ypa aukštojo išsimokslinimo reikšm gyventoj užimtumo lygio augimui ir gyvenimo lygio k limui yra neabejotina ir tur t likti viena iš prioritetini šalies tolimesn s raidos kryp i .

3.2. Gyventoj pajam teritoriniai skirtumai

3.2.1. Gyventoj pagrindiniai pajam šaltiniai

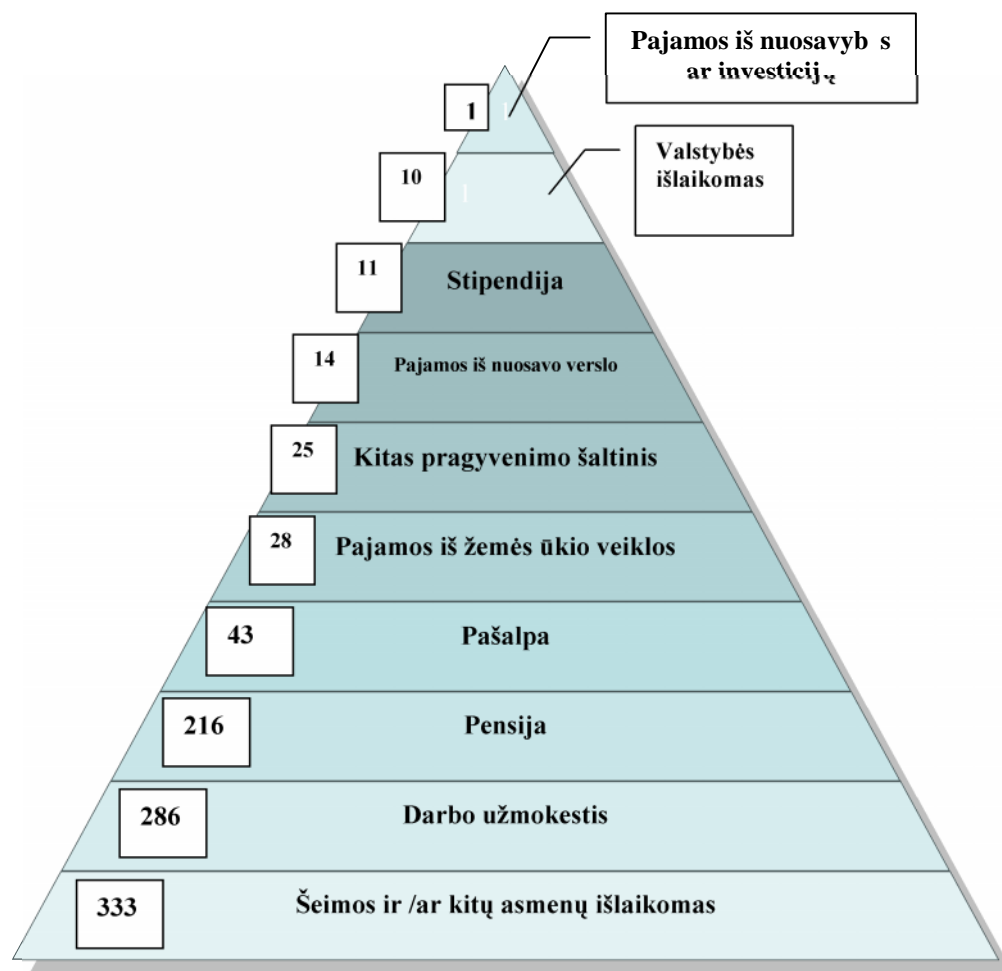
Gyventoj nam kio biudžet formuoja iš vairi šaltini gaunamos pajamos. Ta iau didžiausi reikšm gyvenimo lygiui turi tas šaltinis, iš kuri gaunamos didžiausios pajamos (jis vadinamas *pagrindiniu pajam šaltiniu*).

Kadangi gyventoj pajam šaltini vairov yra didel , atliekant Lietuvos visuotin gyventoj ir b st surašym , buvo išskirtas pagrindinio pajam šaltinio matmuo ir nustatytas santykinis gyventoj skai ius (1000 gyventoj), kuriems tam tikras pajam šaltinis yra svarbiausias. Savivaldybi grupavimas pagal gyventoj pagrindinius pajam šaltinius leidžia nustatyti gyvenimo lygio skirtum priežastis atsižvelgiant pajam pasiskirstymo netolygum .

2001 m. Lietuvoje daugiausia gyventoj (835 iš t kstan io) gyveno iš trij pagrindini pajam šaltini – darbo užmokes io, pensijos arba buvo išlaikomi šeimos ir /ar kit asmen (3.7. pav.). Tok pasiskirstym lemia gyventoj amžiaus strukt ra - šeimos ar kit asmen išlaikom gyventoj dal sudaro daugiausia mokyklinio amžiaus vaikai, paaugliai ir jaunuoliai, finansiškai priklausantys nuo pajamas gaunan i šeimos ar kit asmen . Šios grup s gyventoj teritorinis pasiskirstymas priklauso nuo konkre ios vietov s demografin s situacijos, gyventoj amžiaus strukt ros. D l šios priežasties šeimos ar kit asmen išlaikom gyventoj skai ius, tenkantis 1000 gyventoj , tarp savivaldybi varijuoja nuo 279 (Ignalinos r.) iki 375 (Šiauli r.).

Tokie dideli skirtumai b dingi žemo urbanizacijos lygio savivaldybi grupei. Miestuose išlaikytini dalies skirtumas mažesnis (310 – 347 –

t kstan iui gyventoj), kur galima paaiškinti žemesniais gimstamumo rodikliais ir aukštesne užimt gyventoj dalimi.

3.7. pav. Gyventoj pasiskirstymas pagal pagrindinį pragyvenimo šaltinį 2001 m. (1000 gyventojų) (Lietuvos..., 2003)

Fig. 3.7. The distribution of population by main living source in 2001 (per 1000 population), (Lietuvos..., 2003)

Darbo užmokestis, kaip pagrindinis pajamų šaltinis, yra antroje vietoje (286 gyventojų iš 1000). Tai jau teritorinis darbo užmokesio, kaip pagrindinio pajamų šaltinio, reikšmės pasižymi didele variacija (CVP = 20,3%). Šio rodiklio pasiskirstymo netolygumo priežastys - ne tik gyventojų amžiaus struktūros, bet ir užimtumo skirtumai, bendras savivaldybių ekonomikos išvystymas. Nustatyta, kad mažiausiai darbo pajamas, kaip pagrindinį pajamų

šaltinį, gaunamą jį yra savivaldybės, kuriose santykinai didesnė, nei šalies vidurkis - pensinio amžiaus gyventojų dalis, o užimtumo struktūroje svarbi reikšmė turi žemės ūkio veikla. Daugiausiai tai yra savivaldybės, kuriose kaimo gyventojai sudaro daugiau kaip pusę visų gyventojų. Ypatingai mažos reikšmės 1000 gyventojų - Alytaus r. (154), Paigė (160), Kelmės (164), Kalvarijos (169), Šilalės r. (171), Skuodo r. (172) savivaldybės (Lietuvos apskritys..., 2003, p. 80 – 81). Šiose savivaldybėse santykinai didesnė dalis sudaro kiti pajamų šaltiniai – pensijos, pajamos iš žemės ūkio veiklos. Tačiau didžiąją miestų rajonuose (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos), gyventojams turint geresnes sidarbinimo galimybes miestuose, darbo užmokestis yra pagrindinis pajamų šaltinis santykinai didesnei gyventojų daliai, negu kitų rajonų savivaldybėse. Vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybėse darbo pajamų, kaip pagrindinio pajamų šaltinio, rodiklis viršija pensijų rodiklį, o didžiuosiuose miestuose darbo užmokestį gaunamą jį dalis (309 – 375 t kstančių gyventojų) dvigubai didesnė už pensijas gaunamą dalį. Aukšta darbingo amžiaus gyventojų santykinė dalis Visagino mieste lemia tai, kad darbo pajamas, kaip pagrindinį pajamų šaltinį, gauna didžiausia Lietuvoje gyventojų dalis – 395 iš t kstančių.

Pensija – pajamų šaltinis, kurią gaunamą jį teritorinio pasiskirstymo netolygumai daugiausiai priklauso nuo gyventojų amžiaus sudėties (senatvės pensijas gauna 54,8% visų socialinio draudimo pensijas gaunamųjų asmenų) (Valstybinis..., 2008, p. 34). Lietuvoje gaunamą jį pensijas, kaip pagrindinį pajamų šaltinį, skaičiaus variacija taip pat yra didelė (CVP=20,5%). Miestuose šio rodiklio reikšmės neviršijo 200 (1000 gyventojų), o Visagino m. tik dešimtadalio gyventojų pagrindinės pajamos yra pensija. Tuo tarpu aukšta pensijas gaunamą jį lyginamoji dalis susikoncentravusi Rytų ir Pietų Lietuvos savivaldybėse, o Alytaus, Lazdijų, Anykščių, Ignalinos ir Molėtų rajonuose pensija pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu 2001 m. buvo daugiau kaip 300 gyventojams iš 1000.

Nors pašalpa, kaip pagrindinį pajamų šaltinį, gauna santykinai nedaug – vidutiniškai 43 gyventojai iš 1000, tačiau atsižvelgiant socialinės pašalpos

dyd, galima daryti prielaid, kad šios grupės gyventojai patenka skurstančią grupę, o toki gyventoj santykin dalis savivaldybėse rodo socialini problem gilum. Šis pajam šaltinis dažniau sutinkamas žemo urbanizacijos lygio savivaldybėse, kuriose ypatingai sudėtinga ekonomin situacija, menkos sidarbinimo galimybės: Pagal savivaldybę 2001m. buvo 129 gaunantys pašalpas, kaip pagrindin pajam šaltin (iš 1000 gyventoj). Kitose savivaldybėse šio rodiklio reikšmės neviršija 100 (tiktai gyventoj), tačiau jeigu didžiuosiuose miestuose iš pašalp gyveno 25 – 40 gyventoj iš 1000, tai kitose savivaldybėse rodiklio reikšmės varijuoja nuo 28 iki 74.

Norint visas savivaldybes suskirstyti pagal gyventoj pagrindin pragyvenimo šaltin, atlikta klasterin analiz, išskiriant klasterius pagal urbanizacijos lyg (3.8. pav.; 3.6. priedas).

Kiekvienam savivaldybi klasteriui būdinga teritorin išsidėstymo specifiška ir požymiai, nulemti ekonominės veiklos, gyventoj sudėties ir urbanizacijos lygio.

Aukšto urbanizacijos lygio savivaldybės.

I klasteris. J sudaro šeši didžiausi miest savivaldybės. Pajamas iš žemės ūkio veiklos šios grupės miest gyventojai gauna retai. Didieji miestai išsiskiria ir kitomis pajam šaltiniais – juose yra didžiausia gyventoj dalis, palyginus su kitomis savivaldybėmis, kaip pagrindin pajam šaltin, gaunanti stipendijas. Tuo tarpu aukštas darbo užmokestis yra viena svarbiausi priežastis, lemianti santykinai maž gaunantį pašalp, kaip pagrindin pajam šaltin, dalį. Miestuose darbo užmokestis, kaip pagrindin pajam šaltin, gauna ne didžiausia gyventoj dalis. Didžiuosius miestus pagal š rodikl lenkia savivaldybės, sudarančios II klasterį.

Vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybės.

II klasteris. Tai keturi savivaldybi grupės, kurioms būdingas ekonominės veiklos specifiškumas – Neringa ir Palanga – svarbiausi pajamų kurortai, o Visaginas ir Elektrėnai – Lietuvos energetikos centrai. Šiose savivaldybėse iš vis klasteri didžiausiai gyventoj daliai (353,69 iš 1000)

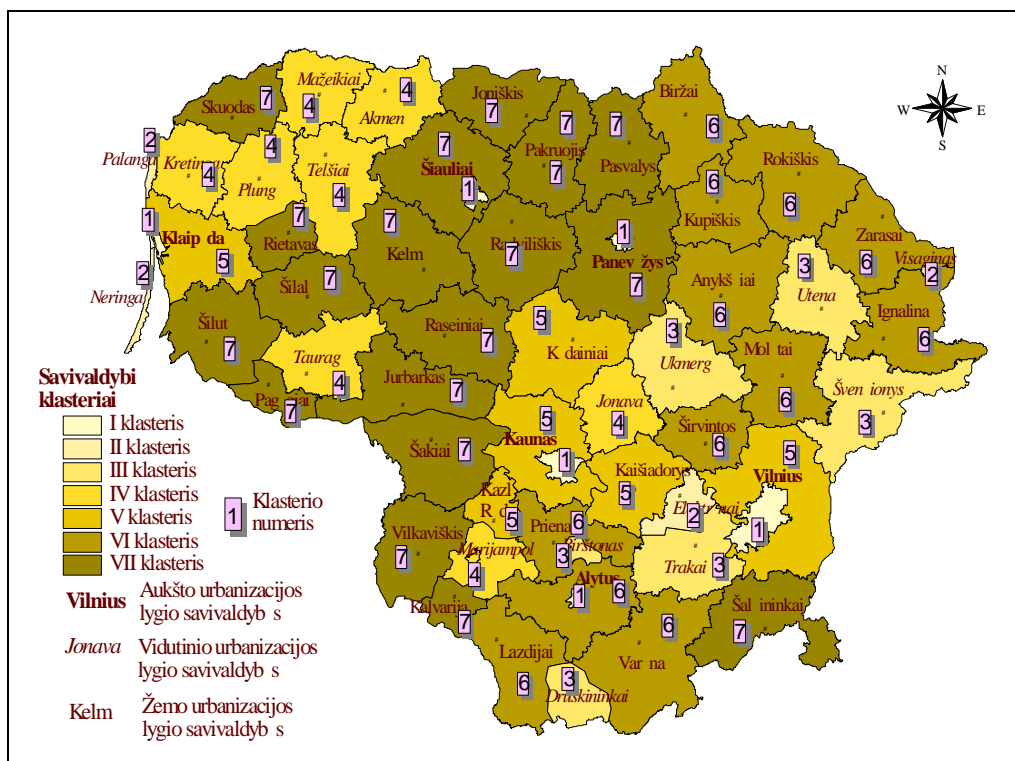
darbo užmokestis yra pagrindinis pajam šaltinis, o Visagine ir Neringoje (virš 390 žmoni iš 1000) rodiklis viršijo net didži j miest reikšmes. Pajam iš verslo reikšm s varijuoja nuo pa ios didžiausios 46,25 (Neringos) iki pa ios mažiausios 7,57 (Elektr n) tarp vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybi . Tai galima paaiškinti ypa pla iai išvystytu priva i paslaug sektoriumi kurort (Neringos, Palangos m.) savivaldyb se. Su šia veikla ir susij s didžiausias šalyje pagrindini pajam rodiklis iš nuosavyb s – Neringos savivaldyb je jis siekia 1,2, o Palangos – 2,2 iš 1000 gyventoj . Žem s kio veikla, kaip ir didžiuosiuose miestuose, pl tojama silpnai (4,4 žmoni iš 1000). Palyginti jauna gyventoj amžiaus strukt ra, ypa Visagino savivaldyb je, lemia pensij , kaip pagrindin pajam šaltin , gaunan i gyventoj santykinai mažiausi dal (mažesn net už didži j miest reikšm). Palankiai reikia vertinti ir tai, kad šioje savivaldybi grup je yra mažiausia gyvenan i iš socialin s pašalpos gyventoj dalis.

III klasteris apima Ryt ir Piet Lietuvoje esan ias šešias vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybes: Utenos r., Ukmerg s r., Trak r., Švenioni r., Birštono ir Druskinink .

IV klasteris. Klaster sudaro aštuonios vidutinio urbanizacijos lygio savivaldyb s, išsid s iusios Vakar Lietuvoje bei Jonavos r. savivaldyb .

III ir IV klasterius sudaran ios savivaldyb s išsid s iusios skirtingose Lietuvos dalyse, ta iau tarp j yra ir panašum , ir skirtum . Vakar Lietuvos savivaldyb ms b dingas aukštesnis gyventoj užimtumo rodiklis pramon je ir žem s kyje, tuo tarpu Ryt ir Piet Lietuvos savivaldybi klasteryje be pramonin s veiklos gerai išpl totas paslaug sektorius, kurort kis (Birštono ir Druskinink savivaldyb s). Kitas svarbus skirtumas susij s su gyventoj amžiaus strukt ra bei nat raliu jud jimu. Vakar Lietuvos savivaldyb se d l santykinai didesn s darbingo amžiaus gyventoj dalies yra aukštesni gimstamumo rodikliai, kurie lemia ir didesn vaik dal , palyginus su Ryt bei Piet Lietuvos savivaldyb mis. Tod l IV klasterio savivaldyb se, palyginus su III klasterio savivaldyb mis, yra santykinai didesn šeimos ar/ir kit asmen išlaikom gyventoj dalis. Gyventojai, negaunantys darbo užmokes io, pensij

ar pašalp , priversti ieškoti kit pajam šaltini , tod l Vakar Lietuvos vidutinio urbanizacijos lygio savivaldyb ms b dinga didžiausia žmoni , gyvenan i iš kit pajam šaltini , dalis.

3.8. pav. Savivaldybi klasteriai pagal gyventoj pagrindin pajam šaltin 2001 m. (1000 gyventoj), (Lietuvos..., 2003)

Annex 3.8. Clusters of municipalities by population' main living source in 2001 (per 1000 population), (Lietuvos..., 2003)

Žemo urbanizacijos lygio savivaldyb s.

Žemo urbanizacijos lygio savivaldyb s pagal pagrindin gyventoj pajam šaltin sudaro 3 klasterius, kuriuos analizuoti ir palyginti galima kartu.

V klasteris yra pats mažiausias tarp žemo urbanizacijos lygio savivaldybi – sudarytas iš šeši savivaldybi , iš kuri trys – didži j miest (Vilniaus, Klaip dos ir Kauno) rajonai, o K daini r., Kaišiadori r. ir Kazl R dos savivaldyb s yra greta Kauno rajono. Taigi ši savivaldybi grup patenka didži j miest takos zon .

VI klasterio savivaldyb s geografiškai susikoncentravusios dvejose Lietuvos dalyse: šiaur s rytin je (8 savivaldyb s) ir pietin je (4 savivaldyb s).

VII klasteris yra pats didžiausias, jungiantis 18 savivaldybi ir geografiškai tįsiasi iš šiaurinės Lietuvos dalies vakarus bei pietvakarius. Tik Skuodo ir Šalčininkų rajon savivaldybės teritoriškai nėra susijusios su didžiąja šio klasterio savivaldybi dalimi.

Žemo urbanizacijos lygio savivaldybi klasteriams būdingas didelis nisingumas – mažėjant darbo užmokesiui, kaip pagrindinio pajam šaltinio reikšmei, auga kitų pagrindinių pajam šaltinių (žemės kio, pašalpų) svarba. VI klasterio savivaldybėse santykinai didžiausia gyventojų dalis gauna pensijas (297,1 iš 1000), tuo tarpu šeimos ar/ir kitų asmenų išlaikomi gyventojai pagal pajam šaltinį sudaro mažiausią dalį (314,12 iš 1000).

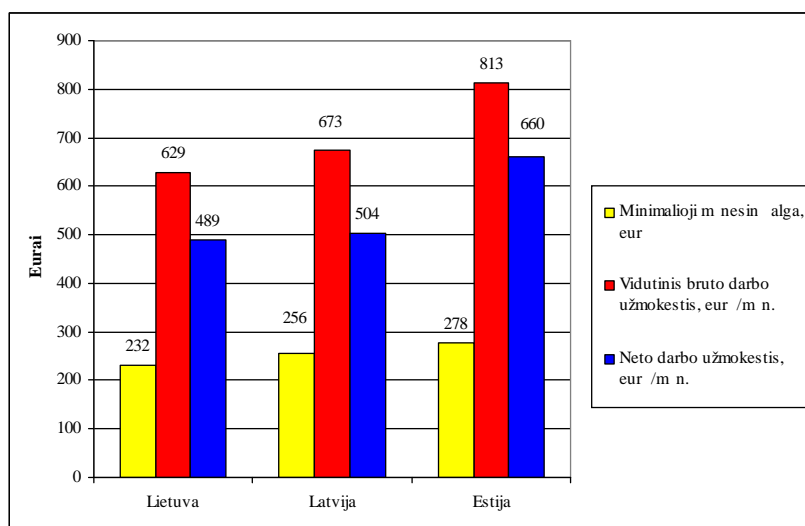
Didžiausia skurdo grėsmė ir daugiausiai socialinės paramos reikia VII klasterio žemo urbanizacijos lygio savivaldybi gyventojams. Šiose savivaldybėse vidutiniškai tik 197,7 gyventojams iš 1000 pagrindinis pajam šaltinis buvo darbo užmokestis, o pašalpas gavo didžiausia iš visų savivaldybi grupių gyventojų dalis (66,48 gyventojai iš 1000). Tarp visų savivaldybi reikia išskirti Pagėgių savivaldybę, kurioje mažiausia gyventojų dalis, kaip pagrindinis pajam šaltinis, gauna darbo užmokestį (159,9 iš 1000), tuo tarpu iš pašalpų gyvena net 129,26 Pagėgių gyventojai iš 1000.

Apie gyventojų pasiskirstymą pagal pagrindinį pajam šaltinį skirtumus galima spręsti iš variacijos koeficiento (CVP), kuris daugeliu atvejų rodo, kad variacija tarp savivaldybių yra didelė (viršija 20%) (3.7. priedas), o vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybių grupėje pajamos iš žemės kio veiktos, nuosavybės ir investicijų viršija 70% - 80%. Mažai skiriasi tik savivaldybės pagal gyventojų dalį, kurie yra išlaikomi šeimos ar kitų asmenų – visų trijų pagal urbanizacijos lygį savivaldybių grupių variacijos koeficientas CVP nesiekia 10%.

3.2.2. Darbo užmokes io teritorin diferenciacija

3.2.2.1. Darbo užmokes io palyginimas Ryt Baltijos valstyb se

2001 m. pasaulyje buvo 2735 mln. arba daugiau kaip pus (53%) gyventoj , kuri pajamos per dien nesiek 2 JAV doleri , o Piet Azijoje ir Afrikos Sahelio zonoje tokie skurstantys gyventojai sudar 77% vis gyventoj . Europos ir Centrin s Azijos valstyb se šis rodiklis siek 20% (World..., 2005; ..., 2005. p. 61).

3.9. pav. Darbo užmokestis Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2009 m. II ketvirt , (Eur), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.9. Salary in Lithuania, Latvia and Estonia in November, 2009 II Quarter, (EUR), (Lietuvos..., 2009)

Dideli pajam skirtumai lieka Europos S jungos valstyb se nepaisant giljan ios integracijos. Ger jantis periferini region pasiekiamumas sumažina transporto kainas ir turi teigiam reikšm darbo užmokes io lygiui (Breinlich, 2006, p. 13).

2005 m. pagal darbo užmokest Lietuva už m tarpin viet tarp Ryt Baltijos respublik . Taciau jeigu skirtumai palyginus su Latvijos analogiškais duomenimis buvo nedideli, tai tarp Lietuvos ir Estijos darbo užmokes io skirtumai - aukštesni. Minimali mėnesinė alga Lietuvoje 1,4 karto buvo aukštesn nei Latvijoje ir 7,3% žemesn negu Estijoje, tuo tarpu neto ir bruto

darbo užmokestis tik 1,12 – 1,13 karto didesnis nei Latvijoje, bet 28,31% (neto) ir 19,8% (bruto) darbo užmokestis mažesnis už Estijos analogiškus rodiklius. Ypač atkreiptinas dėmesys neto darbo užmokesio skirtumui, kuriuose reikėtų sieti su mokesčių dydžio skirtumais.

2009 m. darbo užmokesio skirtumai pakito – Lietuva pagal darbo užmokesio dydį liko paskutinioji tarp Baltijos valstybių. 2009 m. II ketvirtį minimalioji mėnesinė alga Lietuvoje buvo 9,4% mažesnė nei Latvijoje ir 16,6% – nei Estijoje. Atitinkamai vidutinis mėnesio bruto darbo užmokestis mažesnis 6,95% ir 22,6%, o vidutinis mėnesio neto darbo užmokestis buvo 3,0% mažesnis nei Latvijoje ir net 25,9% – nei Estijoje (3.9. pav.). Visa tai rodo, kad paskutiniaisiais metais Lietuvoje ekonomikos nuosmukis ir politiniai sprendimai smarkiai ir neigiamai paveikė gyventojų pajamas.

3.2.2.2. Darbo užmokesio kitimo ir jo dydžio teritoriniai skirtumai

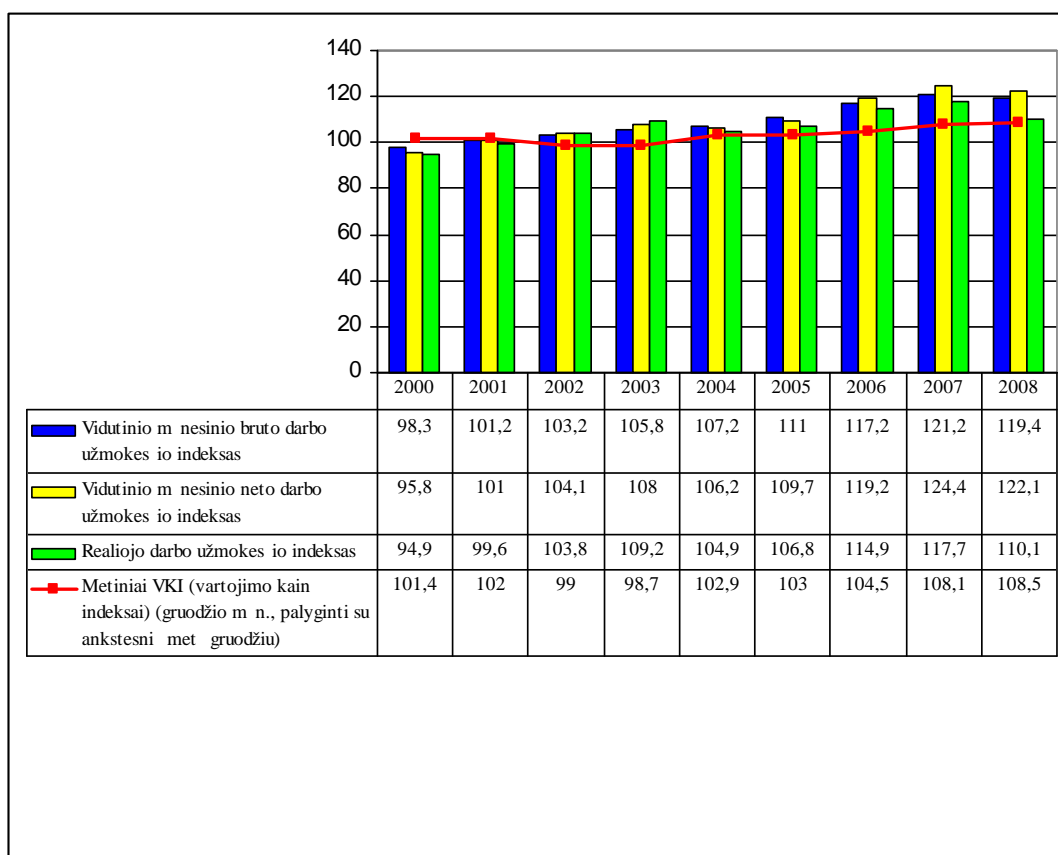
Planinio kio sąlygomis darbo užmokesio statistika buvo mažai prieinama visuomenei, o statistikos metraščiuose buvo publikuojami neabsoliutus darbo užmokesio dydžiai, o jų didėjimo tempai.

Statistikos departamento duomenimis. 1950 m. valstybinio sektoriaus darbuotojų vidutinis darbo užmokestis buvo 54,0 rublių ir iki 1967 m. nesiekė 100 rublių. 1950 – 1990 m. valstybiniame sektoriuje darbo užmokestis padidėjo 5,2 karto, o 1990 m. palyginti su 1960 m. – 3,9 karto. Per metus vidutinis darbo užmokestis padidavo nežymiai – apie 2 – 5%. 1990 m. vidutinis darbo užmokestis jau siekė 283,4 rublių (Zarembaitė, 1997, p. 14 – 15).

Ypač sparčiai darbo užmokestis didėjo nuo 1990 m., tačiau vartojimo prekių kainos ir paslaugų tarifai 1991 – 1993 m. didėjo sparčiau negu darbo užmokestis. Didžiausias vartotojų prekių ir paslaugų tarifų šuolis pastebimas 1992 m. kai minėti dydžiai padidėjo 11,2 karto, tuo tarpu darbo užmokestis – 7,6 karto. Tai lėmė realaus darbo užmokesio sumažėjimą. Realių pajamų sumažėjimas skatino gyvenimo lygio diferenciaciją. Kai kurie ekonominių veiklų susilpnėjimas lėmė pajamų sumažėjimą arba praradimą šiose veiklose

dirbusiems gyventojams. Dalis toki darbuotojų buvo aukštos profesinės kvalifikacijos, turėjo aukštą išsimokslinimą, taigi jiems teko persikvalifikuoti, nes rasti jiems profesinį pasirengimą atitinkant darbą gyvenamojoje vietoje ar Lietuvoje nebuvo galimybės. Šis reiškinys turėjo ryškų teritorinį aspektą – labai sumažėjo šiose veiklose užimtųjų skaičius Šiauliuose, Plungės, Telšiuose rajonuose.

Nors nuo 1994 m. realus darbo užmokestis pradeda didėti, tačiau 1990 – 1995 m. realaus darbo užmokesčio indeksas sumažėjo 63,4%, taigi prekės ir paslaugų už darbo užmokestį 1995 m. buvo galima sigyti 2,7 karto mažiau, negu 1990 m. (Zarembaitis, 1997, p. 16). Realus darbo užmokesčio mažėjimas lėmė ir perkamosios galios mažėjimą.

3.10. pav. Darbo užmokesčio ir metinio vartotojo kainų indekso kitimas Lietuvoje 2000 – 2008 m. (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.10. The change of salary and the indices of monthly consumption prices in Lithuania in 2000 – 2008 (Lietuvos..., 2009)

Remiantis Lietuvos gyventoj pajam garantij statymu, darbo užmokestis gali būti didinamas, kai vartotojų kainų indeksas didesnis kaip 1,1.

Šio dešimtmčio pradžioje (2000 – 2001 m.) kainos augo sparčiau negu darbo užmokestis ir tik nuo 2002 m. vyko spartesnis darbo užmokesio didėjimas, kuris lenkė kainų augimo tempus (3.10. pav.).

Didelį sumažėjusios gyventoj pajam mokesčių naštos (nuo 2003 m. pr. padidėjo neapmokestinamas pajam minimumas) ir mažėjant kainoms, realusis darbo užmokestis pakilo 7,8%. Tuo tarpu 2000 – 2001m. nors gamyba didėjo, realusis darbo užmokestis buvo smukęs atitinkamai 5,1 ir 0,3% (Stankevičius, 2004, p. 39). Darbo užmokestis Lietuvoje didėjo iki 2007 m., bet jau 2008 m., pradėjus ekonomikos smukimui, darbo užmokesio augimas sulėtėjo.

Šalyje vykusios darbo užmokesio kitimo tendencijos dar stipriau pasireiškė teritoriškai.

Nuo 2000 metų Lietuvos savivaldybėse darbo užmokesio dydis kito gana sparčiai: kai kuriuose administraciniuose vienetuose 2000 – 2003 m. išaugo 10,1% ir daugiau (3.9. priedas). Toks augimas būdingas ne tik pramoniniams Mažeikių ir Telšių rajon savivaldybėms ar energetinei Visagino savivaldybei, bet ir Neringos bei Palangos m. kurortams. Sparčiai darbo užmokestis augo ir Šilalės, Skuodo, Zarasų, Vilniaus rajon savivaldybėse, kuriose gyventojų darbo užmokestis buvo vienas iš žemiausių šalyje. 2001 – 2003 m. nuosekliai darbo užmokestis augo didžiuosiuose šalies miestuose (išskyrus Panevėžį). Tai ypač Alytaus m., Druskininkų, Vilkaviškio r., Šalčininkų r., ir Ignalinos r. savivaldybėse darbo užmokestis 2001 – 2003 m. sumažėjo. Pastarosios savivaldybės darbo užmokesčių reikšmių sumažėjimas siejamas su Ignalinos r. ir Visagino savivaldybių administraciniais pakeitimais.

2004 – 2007 m. darbo užmokestis ir toliau augo (šalyje 56,8%). Tarp sparčiausio darbo užmokesio augimo savivaldybių (60,1% ir daugiau) išryškėjo pramoniniai, taip pat didieji miestų rajonai (Vilniaus r., Kauno r., Klaipėdos r.) savivaldybės. Tarp miestų labiausiai darbo užmokestis padidėjo Kauno m., o Panevėžys liko paskutinis tarp didmiestių (47,3%). Labiausiai

darbo užmokestis augo žemo urbanizacijos lygio ekonomiškai silpnose savivaldybėse bei Visagino ir Mažeikių r. (<50,0%) (3.1. lentelė).

3.1. lentelė. Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio kitimas savivaldybėse 2004 – 2007 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

Table 3.1. The change of average monthly gross earnings in municipalities in 2004 – 2007 (%), (Lietuvos..., 2009)

Savivaldybės	<50,0	Savivaldybės	50,1-55,0	Savivaldybės	55,1-60,0	Savivaldybės	60,1<
Visagino	30,9	Radviliškio r.	50,2	Tauragės r.	55,2	Klaipėdos r.	60,2
Mažeikių r.	35,7	Kupiškio r.	50,2	Šakių r.	55,2	Druskininkai	60,0
Zaras r.	36,5	Šilutės r.	50,3	Trakų r.	55,2	Raseiniai r.	61,1
Ignalinos r.	43,2	Neringos	51,0	Vilniaus m.	55,5	Kauno r.	61,4
Kauno r.	45,8	Biržų r.	51,5	Lazdijų r.	55,52	Kauno m.	61,8
Panevėžio m.	47,3	Birštono	51,8	Šiaulių r.	55,8	Jonavos r.	63,4
Anykščių r.	48,1	Utenos r.	52,3	Kretingos r.	56,4	Ukmergės r.	64,3
Rokiškio r.	48,7	Kalvarijos	52,5	Šiaulių m.	56,6	Telšiai r.	64,5
Skuodo r.	48,8	Prienų r.	52,7	Palangos m.	56,9	Pakruojis r.	65,9
Panevėžio r.	49,5	Akmens r.	52,8	Joniškio r.	57,1	Vilniaus r.	66,7
		Vilkaviškio r.	52,8	Molėtų r.	57,3	Plungės r.	67,5
		Varėnos r.	53,2	Marijampolės	57,4	Kaštonų r.	69,5
		Kelmės r.	53,2	Klaipėdos m.	57,5		
		Šilalės r.	53,3	Rietavo	57,6		
		Pagėgiai	54,4	Pasvalio r.	57,8		
		Švenčionių r.	54,4	Šalčininkai r.	58,0		
		Širvintų r.	54,5	Kaišiadorys r.	58,4		
				Alytaus m.	59,0		
				Jurbarko r.	59,3		
				Elektrėnai	59,4		
				Alytaus r.	59,6		
Lietuvos Respublika			56,8				

Lietuvos ekonomikos sektorių nevienodas išvystymas, gyventojų kvalifikacijos ir išsimokslinimo skirtumai, kurie istorinės raidos specifika lemia tai, šiuo metu Lietuvoje gyventojų darbo pajam pasiskirstymas gavo specifinę geografinę diferenciaciją, o vidutinis darbo užmokestis tarp savivaldybių 2000 – 2003 m. skyrėsi 2,3 karto.

Vidutiniams pajam pasiskirstymui būdingas didėjimas – nuo gyvenamosios vietovės dydžio tiesiogiai priklauso ir gyventojų pajamų dydis.

Lietuvoje 2007 m. vidutinio bruto darbo užmokesio ir urbanizacijos lygio koreliacija yra tiesioginė ir vidutinė ($r = 0,5808$).

Kadangi darbo užmokesio dydis kasmet kinta, norint nustatyti jo skirtumus tarp savivaldybių, buvo apskaičiuota santykinė reikšmė – vidutinis darbo užmokestis savivaldybėse palygintas su šalies vidutiniu darbo užmokesio dydžiu, kuris lygus 100%. Gautas darbo užmokesio santykinis dydis (toliau DUSD) parodo, kiek kiekvienos savivaldybės gyventojams tenka vidutinio šalies darbo užmokesio (%).

DUSD 2000 – 2003 m. tarp savivaldybių svyravo nuo 70,1% iki 161,8%, o 2007 m. sumažėjo: 69,9% ir 121,9%. Tačiau šis intervalas dar neatskleidžia teritorinio nesningumo, todėl visos savivaldybės pagal apskaičiuotą DUSD suskirstytos į kelias grupes ir nustatyta darbo užmokesio pasiskirstymo teritorinė specifika (3.11. – 3.12. pav.). Analizuojant išskirtas grupes, vertinami ir kiti rodikliai (užimtumas ekonominiuose sektoriuose, nedarbo lygis, urbanizacijos lygis), kurie lemia darbo užmokesio dydį, taip pat nustatomas darbo užmokesio dydžio kitimas 2000 – 2003 m. (%).

Darbo užmokesio netolygumo pagrindinė ypatybė 2000 – 2003 m. – tik penkiose savivaldybėse jis viršijo šalies vidurkį – Jonavos r., Klaipėdos m., Vilniaus m., Mažeikių r. ir Visagino. Kiekvienoje iš šių savivaldybių būdinga ekonominės veiklos – pramoninės ar aptarnavimo sferos, specifika, lemianti ypatingai aukštą gyventojų darbo pajamas.

1. Žemo darbo užmokesio savivaldybių grupė (iki 75% šalies darbo užmokesio vidurkio). Ši grupė pateko ketvirtadalis savivaldybių, kuriose gyventojų darbo užmokestis yra žemiausias.

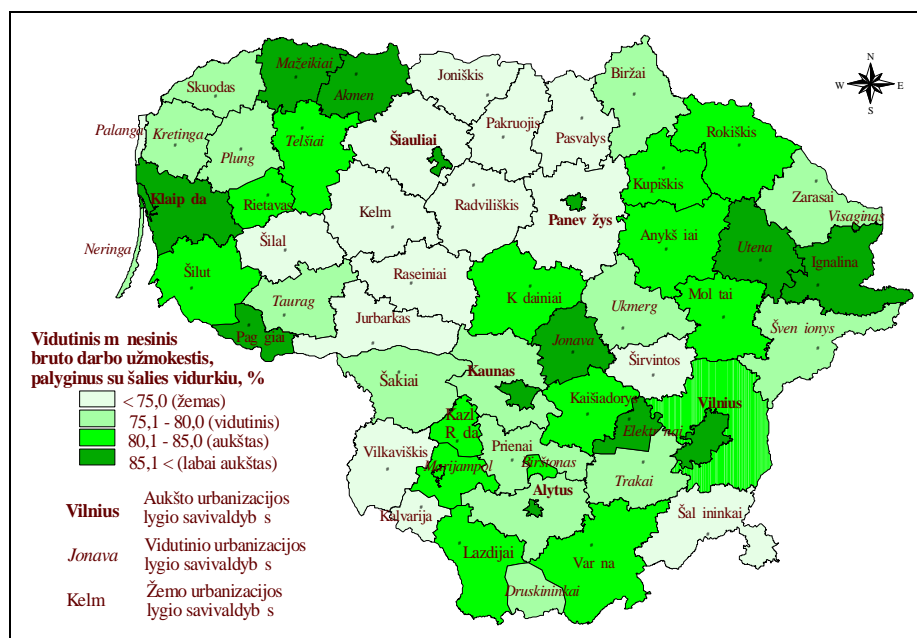
Geografiškai šios savivaldybės sudarė vientįs arealą Šiaurės – Vidurio Lietuvoje, taip pat kitos savivaldybės pagal ekonominę išsivystymą artimos šio arealo administraciniais vienetams (Širvintų r., Vilkaviškio r., Šalčininkų r., Kalvarijos). Priskirtinas ir Palangos miestas, kurio ekonominė veikla susijusi su sezoniniu gyventojų aptarnavimu poilsio, rekreacijos, prekybos ir maitinimo sferoje. Dauguma žemo darbo užmokesio savivaldybių išsiskiria santykinai aukštesne, nei kitose savivaldybėse, užimtajame dalimi žemės ūkio veikloje

(12,3%), kurioje darbo pajamos yra vienos iš žemiausių. Stambi pramonė šioje savivaldybių grupėje nėra, užimtųjų dalis pramonės sektoriuje siekia tik 12,8%. Šioje savivaldybių grupėje aktualesnė yra nedarbo problema (nedarbo lygis viršijo šalies vidurkį). Užimtumas paslaugų sektoriuje taip pat nesiekia šalies vidurkio.

2007 m. žemo bruto darbo užmokesio grupės savivaldybių skaičius išaugo ir arealas išplito. Šiaurės Rytus. Iš grupės pasitraukė Palangos m. ir Pakruojo r. savivaldybės.

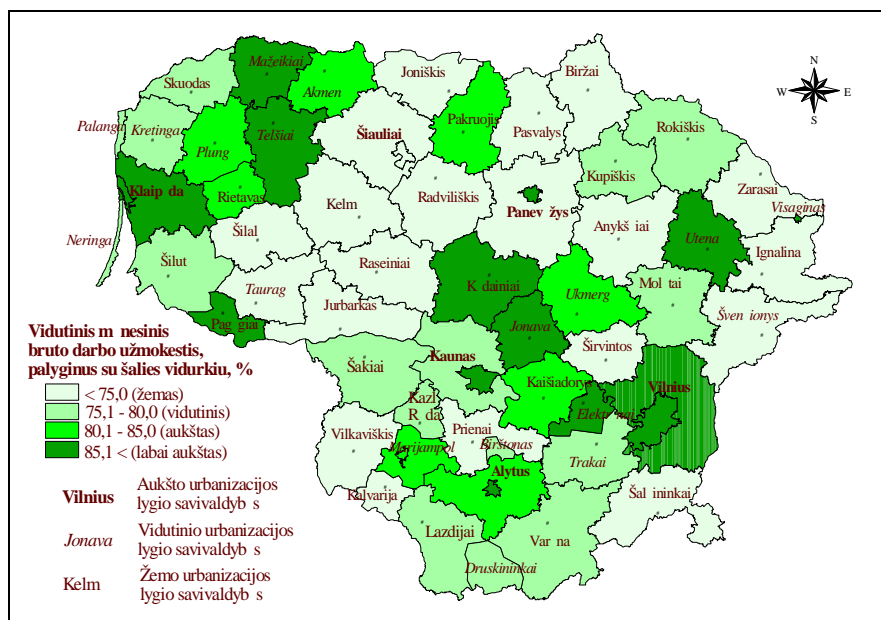
2. *Vidutinio* darbo užmokesio savivaldybių grupė (75,1% – 80,0% šalies darbo užmokesio vidurkio). 2000 – 2003 m. ši grupė sudarė ketvirtadalį savivaldybių, tačiau jos jau neapima vientiso stambaus arealo, o po kelias susitelkusios viariose šalies teritorijos vietose. Didžiausias šios grupės savivaldybių arealas buvo Vidurio – Pietų Lietuvos dalyje, tarp Kauno ir Vilniaus miestų. Antras mažesnis arealas yra Vakarų Lietuvoje. Šioje savivaldybių grupėje daugiau gyventojų yra užimta paslaugų ir apdirbamosios pramonės sektoriuose negu žemo darbo užmokesio savivaldybių grupėje, tačiau užimtumas žemės ūkio sektoriuje išlieka aukštas (21,3%). Druskininkai ir Neringos savivaldybės daugiau kaip 70% gyventojų užimta aptarnavimo sektoriuje. Didžiausia užimtųjų dalis pramonėje buvo Švenčionių r. (22,5%) ir Plungės r. (27,5%) savivaldybės. Kitose savivaldybėse užimtumas pramonės sektoriuje – artimas šalies vidurkiui. Vienas pagrindinių šios grupės savivaldybių bruožas – palyginti aukštas urbanizacijos lygis (48,7%), o aštuoniose savivaldybėse jis viršija 50%.

2007 m. šios grupės savivaldybių padaugėjo Pietų Lietuvoje, taip pat grupė pateko buvusios aukšto darbo užmokesio savivaldybės (Rokiškio r., Kupiškio r., Molėtų r., Šilutės r., Kazlų Rūdos, Birštono). Iš grupės pasitraukė Plungės r., Alytaus r., Ukmergės r., kurios perėjo aukšto darbo užmokesio grupę, bei Švenčionių r., Zarasų r., Prienų r. – perėjo žemo darbo užmokesio savivaldybių grupę.

3.11. pav. Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio dydžio savivaldybėse santykis su šalies vidurkiu 2000 – 2003 m. (%), (Lietuvos..., 2005)

Fig. 3.11. Share of average monthly gross earnings in municipalities as compared with country average salaries in 2000 – 2003 (%), (Lietuvos..., 2005)

3.12. pav. Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio dydžio savivaldybėse santykis su šalies vidurkiu 2007 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

Fig.3.12. Share of average monthly gross earnings in municipalities as compared with country average salaries in 2007 (%), (Lietuvos..., 2009)

3. *Aukšto* darbo užmokesio savivaldybių grupė (80,1% - 85,0% šalies darbo užmokesio vidurkio), kurios 2000 – 2003 m. sudarė ketvirtadalį visų savivaldybių. Nors ši savivaldybių grupė neapima vienos teritorijos arealo, tačiau daugumą jų išsidėsčiusios Ryt – Piet Lietuvos ruože. Gyventojų užimtumas žemės ūkio sektoriuje daugelyje savivaldybių viršija šalies vidurkį, tuo tarpu užimtumas pramonės sektoriuje yra žemas ir tik Kazlų Rūdos, Marijampolės, Rokiškio r., Rietavo ir Vilniaus r. savivaldybės užimtą pramonę dalis viršijo šalies vidurkį.

Šioje savivaldybių grupėje iki 2007 m. buvo daugiausiai pakitimų: jų skaičius sumažėjo nuo 14 iki 8. Neliuko aukšto darbo užmokesio grupės savivaldybių Šiaurės Rytų Lietuvoje, jų skaičius sumažėjo Pietinėje dalyje. Ši grupė perėjo Plungės r., Akmenės r., Pakruojo r., Ukmergės r., Alytaus r. savivaldybės.

4. *Labai aukšto* darbo užmokesio savivaldybių grupė (85,1% ir daugiau). Labai aukštą darbo užmokestį lemia pramoninės veiklos bei paslaugų sferos vairovė ir jos išvystymas. Kadangi nuo 2003 m. pasikeitė Visagino ir Ignalinos r. savivaldybių gyventojų darbo užmokesio duomenų statistinis pateikimas, todėl šiame darbe analizuojamas ne vidutinis 2000 – 2003 m. dydis, o 2003 m. duomenys, kurie atspindi artimesnį dabartiniam darbo užmokesio dydį.

Labai aukštas darbo užmokestis būdingas ir visiems didiesiems miestams, kurie išsiskiria labiausiai išvystyta paslaugų sferos vairove.

Iš visų ketvirtos grupės savivaldybių, tik vienintelė – Pagėgiai, urbanizacijos lygis yra žemas (23,3%). Likusiose savivaldybės urbanizacija didesnė negu 50%. Pagėgiai savivaldybėje labai aukštas gyventojų užimtumas žemės ūkyje, tuo tarpu kitose ekonominės veiklose dirba santykinai mažą gyventojų dalį.

Ypač aukštą gyventojų darbo užmokesio rodiklį Visagino savivaldybėje lemia didelis darbo užmokesio koeficientas energetikos sektoriuje, kuriame 2000 – 2003 m. dirbo apie 30% visų užimtųjų gyventojų.

2003 m. Visagino savivaldybėje darbo užmokestis buvo 1,5 karto didesnis už šalies vidurkį.

Santykinai aukštas darbo užmokestis 2000 – 2003 m. taip pat buvo Akmenės r., Utenos r., Jonavos r. bei Mažeikių r. savivaldybėse, kuriose veikia stambios pramonės centrai, užtikrinantys aukštas pajamas jiems dirbuotojams, todėl darbo užmokesio dydžiai lemia santykinai didesnį vidutinį rajono darbo užmokestį. Elektrėnų savivaldybėje, kurioje veikia stambi energetikos įgaita, o šiame sektoriuje dirba apie 13% užimtųjų gyventojų. Tačiau Elektrėnų savivaldybėje plėtojama ir kita veikla – kaimuose gyvena apie trečdalis gyventojų, užimti žemės ūkyje ir kituose sektoriuose.

2007 m. labai aukšto darbo užmokesio savivaldybių grupę perėjo Telšiai r., Kėdainiai r., Vilniaus r.; tačiau žemesnio darbo užmokesio grupės pasitraukė Akmenės r. ir Ignalinos r. savivaldybės.

Visuose penkiuose didžiuosiuose miestuose bei Alytuje vidutinis gyventojų darbo užmokestis viršijo šalies vidutinį darbo užmokestį.

Aukšto darbo užmokesio savivaldybių grupėje galima išskirti penkias savivaldybes, kuriose gyventojų darbo užmokestis 2000 – 2003 m. viršijo šalies vidurkį (2% - 62%) ir silyginai jas galima vadinti *labai aukšto* darbo užmokesio savivaldybėmis: tai Jonavos r., Klaipėdos m., Vilniaus m., Mažeikių r., Visagino m. Tos pačios tendencijos išliko ir vėlesniais metais.

Tai, kad vidutinis darbo užmokestis 2000 – 2003 m. sparčiai augo Kalvarijos savivaldybėje, galima laikyti teigiamu reiškiniu šioje teritorijoje, kur darbo pajamos yra mažiausios šalyje. Spartus darbo užmokesio augimas taip pat buvo Pagėgių, Elektrėnų, Kazlėnų R. savivaldybėse (daugiau kaip 16%). Visos šios savivaldybės buvo steigtos 2000 m., todėl galima teigti, kad šios savivaldybių statusas paspartino ekonominį raidą, teigiamai paveikdamas ir gyvenimo lygį.

Darbo užmokesio variacija tarp skirtingo urbanizacijos lygio savivaldybių svyruoja nuo mažos (žemo urbanizacijos lygio savivaldybės) iki didelės (vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybės) (3.8. priedas). Ypatingai dideli darbo užmokesio skirtumai tose ekonominiuose veiklose, kur dominuoja

privatus sektorius (apdirbamoji gamyba, statyba, prekyba, viešbučiai ir restoranai). Valstybiniame sektoriuje užimtųjų (ypač švietimo) darbo užmokesčio skirtumai yra maži. Didžiausia darbo užmokesčio vairovė – vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybės; miestuose ir žemo urbanizacijos lygio savivaldybėse gyventojai gauna tolygesnį darbo užmokestį.

2004 – 2007 m. tarp savivaldybių darbo užmokesčio variacijos koeficientas sumažėjo iki 15,77% (2000 – 2003 m. CVP = 17,83%). Be to, 2004 – 2007 m. padaugėjo savivaldybių, kuriose vidutinis bruto darbo užmokestis santykinai (palyginus su kitomis savivaldybėmis), sumažėjo. Daugiausiai tai Šiaurės Rytų Lietuvos savivaldybės. Aukščiausias darbo užmokestis išlieka Visagino savivaldybėje (134,9% šalies vidurkio), o žemiausias vidutinis bruto darbo užmokestis 2004 – 2007 m. buvo Šiaulių r., Kalvarijos, Vilkaviškio r., Šilalės r. savivaldybės (iki 71% šalies vidurkio). Vidutinio bruto darbo užmokesčio skirtumas tarp savivaldybių 2000 – 2003 m. ir 2004 – 2007 m. atitinkamai sumažėjo nuo 2,3 karto iki 1,9 karto.

Gyventojų užimtumo ekonomikos sektoriuose skirtumai išlieka pagrindiniu veiksniu, lemiančiu gyventojų darbo užmokesčio teritorinę diferenciaciją. Praradusiems pajamų šaltinį ar gaunantiems mažas pajamas gyventojams, valstybė suteikia socialinę paramą, kurios viena iš formų – socialinės išmokos.

3.2.3. Socialiniai išmokų dydžiai ir gavėjų pasiskirstymo skirtumai

Darbo pajamos yra pagrindinis šaltinis, leidžiantis išvengti skurdo, socialinės atskirties, sudaryti sąlygas normaliam vaikų ugdymui. Tačiau dėl įvairių priežasčių (netekus darbo ar darbingumo, esant dideliams išlaikytiniams skaičiams šeimoje ar kt.), pajamų dydis gali sumažėti tiek, kad nebeužtikrina šeimai pragyvenimo. Negalintiems savarankiškai apsirūpinti pakankamomis pragyvenimui lėšomis asmenims ir šeimoms, valstybė skiria pinigines socialines paramas.

Lietuva yra vienas iš nedaugelio ES regionų (NUTS 2 lygio), kur namai disponuojami pajamų struktūroje pinigines socialines išmokas sudaro

labai nedidel dal (2001 m.- 17,4%). Tuo tarpu Skandinavijos šalyse socialin s išmokos sudaro apie 40%, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje – apie 30% vis nam ki disponuojam pajam (Krüger, 2004, p. 4 – 5).

Ta iau socialin s išmokos tik palengvina skurstan i šeim materialin b kl , padeda palaikyti tam tikr gerov s lyg .

V. Vitunskien (2003, p. 155 – 156) pastebi, kad per pastar j dešimtmet susiformavo socialini pašalp gav j kasta, j daug met gyvenanti iš toki pajam . Kaime gaus ja žmoni , kuri gaunamos socialin s išmokos nemotyvuoja darbui ir norui savarankiškai pasir pinti pragyvenimu. T v gyvenimo b d perima ir jaunoji karta. Socialin pašalp gaunan ius gyventojuos galima priskirti labiausiai skurstan i j gyventoj kategorijai. Socialin s pašalpos gav jai priversti riboti maisto produkt vartojim - žuv ir m s vartoja 90%, pieno pirkim – kas antra šeima (Socialinis..., 1999, p. 136).

Socialin pašalp turi teis gauti šeimos bei vieni gyvenantys nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kuri pajamos vienam asmeniui yra ne didesnes už Vyriausyb s nustatyt valstyb s remiam pajam lyg . Jos dydis lygus 90 % skirtumo tarp valstybes remiam pajam šeimai arba vienam gyvenan iam asmeniui ir šeimos ar vieno gyvenan io asmens pajam per m nes (Socialinis..., 2008). Valstyb s remiamos pajamos nuo 2008 m. rugpj io 8 d. yra 350 Lt.

Savivaldyb savo nuoži ra gali skirti šeimoms ne tik socialin pašalp , bet ir išlaid b sto šildymui, bei karštam vandeniui kompensacij . Kadangi savivaldyb se yra skirtingas socialiai remtin šeim skai ius, nevienodas nedarbo lygis, tod l atskiros savivaldyb s gali skirti labai nevienod l š kiek iš savo biudžet socialin ms pašalpoms.

Pirmiausiai reikia nustatyti, kokia kiekvienos savivaldyb s gyventoj dalis gauna socialin pašalp ir kaip pasiskirst šalies teritorijoje socialin s pašalpos gav jai.

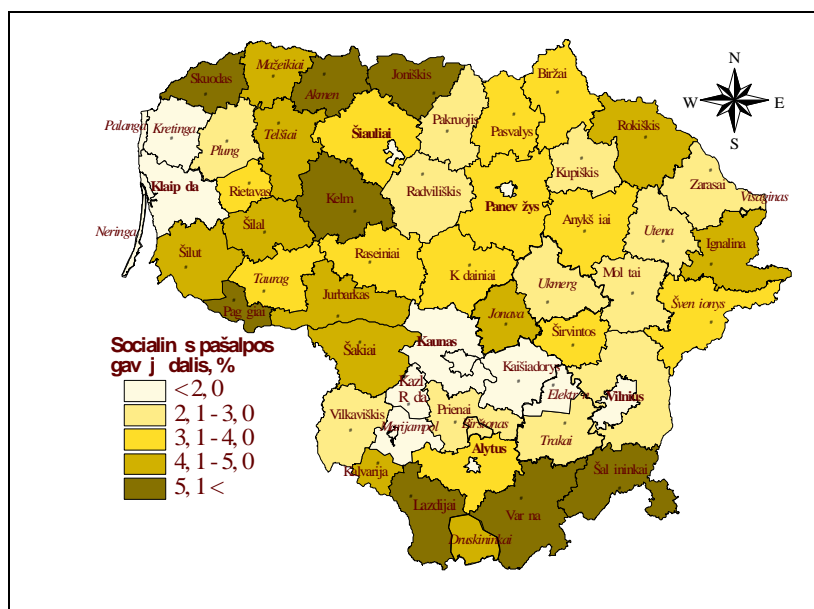
Lietuvoje socialines pašalpas 2004 m. gavo 2,4% vis gyventoj , o 2008 m. j dalis sumaž jo iki 1,1%. Ta iau tai tik vidutinis dydis, tuo tarpu savivaldyb se socialini pašalp gav j dalis 2004 m. buvo nuo 0,14 %

(Neringos savivaldybėje) iki 5,9% (Pagėgi savivaldybėje) (3.13 – 3.14. pav.). 2008 m. Mažiausia socialinis pašalpos gavėjų dalis išliko Neringos savivaldybėje (0,1%), o santykinai daugiausiai ją gavo Akmenės r. savivaldybėje (4,26%). Visuose šalies miestuose, išskyrus Panevėžio, socialiniai pašalpi gavėjų dalis yra mažesnė nei šalies vidurkis. Tai lemia tiek aukštesnės gyventojų pajamos, tiek ir didesnis užimtumas. Santykinai žema socialinių pašalpi gavėjų dalis yra ir didžiuose miestų rajonuose (Kauno r., Klaipėdos r.) taip pat gretimiems esantiuose savivaldybėse (Elektrėnų, Kaišiadorių r., Kretingos r.). Palyginti žemas socialinių pašalpi gavėjų procentas yra Kazlė Rūdos ir Marijampolės savivaldybėse, nors pastarojoje nedarbo lygis 2001 – 2003 m. siekė 15,1%. Nustatyta aukšta teigiama koreliacija tarp socialinio pašalpos gavėjų dalies bei socialinio pašalpos dydžio (tenkančio vienam gyventojui) savivaldybėse ($r = 0,97$, kai $p < 0,05$) (3.10. priedas). 2008 m. koreliacija dar labiau išaugo ($r = 0,98$, kai $p < 0,05$).

Savivaldybės, kuriose socialiniai pašalpi gavėjų dalis 2004 m. siekė 2 – 3% daugiausiai buvo išsidariusios Rytų Lietuvoje ir tik keletas savivaldybių yra kitose šalies dalyse. Daugelyje šių grupių savivaldybių nedarbo lygis yra aukštas – 2004 – 2005 m. siekė virš 6,5% (Radviliškio r., Ukmergės r., Vilkaviškio r., Vilniaus r.), kitose nedarbo lygis buvo žemesnis nei 6,5%.

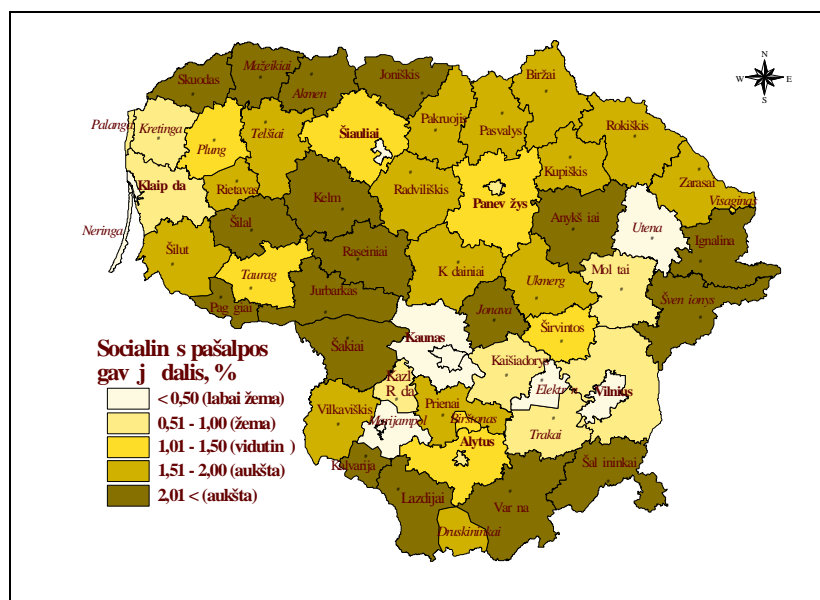
Šiaurės Vidurio Lietuvoje vyrauja savivaldybės, kuriose socialiniai pašalpi gavėjų dalis sudarė 3% – 4% visų gyventojų. Tačiau šioje savivaldybių grupėje ne visur buvo koreliacinis ryšys tarp nedarbo lygio ir socialinių pašalpi gavėjų dalies. Ši grupė pateko ir žemo nedarbo lygio (5,1 – 5,6% - Kėdainių r., Anykščių r.), savivaldybės. Pasvalio ir Panevėžio rajonų savivaldybėse, kuriose nedarbo lygis buvo labai aukštas, socialiniai pašalpi gavėjų dalis palyginti nedidelė (iki 4%). Taigi šiose savivaldybėse socialiniai pašalpi dideliu poreikiu tokos turi ne tik nedarbas, bet ir kitos – specifinės, tik joms būdingos priežastys.

3.13. pav. Socialin s pašalpos gav j dalis savivaldyb se 2004 m. (%), (Lietuvos..., 2005)

Fig. 3.13. The share of recipients of Social assistance benefit in municipalities in 2004 (%), (Lietuvos..., 2005)

3.14. pav. Socialin s pašalpos gav j dalis savivaldyb se 2008 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.14. The share of recipients of Social assistance benefit in municipalities in 2008 (%), (Lietuvos..., 2009)

Savivaldybės, kuriose socialinių pašalpų gavėjų dalis siekė 4% – 5%, sudarė vieną stambų arealą Vakarų Lietuvoje, su dominavimu pasienio savivaldybėse. Tačiau ne visose savivaldybėse, kuriose socialinių pašalpų gavėjų dalis 4% - 5%, nedarbo lygis yra aukštas. Telšiai, Šilalė, Rokiškio r. socialinių pašalpų gavėjų dalis buvo palyginti aukšta, o nedarbo lygis artimas šalies vidurkiui. Likusiose savivaldybėse nedarbo lygis aukštas arba labai aukštas.

Didžiausi socialinių pašalpų gavėjų dalis (5,1% ir daugiau) turinios savivaldybės taip pat išsidėsčiusios pasienyje (išskyrus Kelmės r.). Visose šios grupės savivaldybėse nedarbo lygis buvo aukštas (12% ir daugiau). Daugiau socialiai remtinų šeimų yra ten, kur daugiau darbingo amžiaus šeimų turi pajams tik iš 2 – 3 ha asmeninio sklypo. Ten didesnės ir išlaidos socialinėms pašalpoms.

Urbanizacijos lygis – vienas svarbiausių socialinių pašalpų gavėjų nevienodo pasiskirstymo šalies teritorijoje veiksnys. Jei aukšto urbanizacijos lygio savivaldybėse socialinių pašalpų gavėjai 2004 m. sudarė 1,39% visų gyventojų, (2008 m. – 0,5%) tai vidutiniškai urbanizacijos lygio savivaldybėse – 2,88%, (2008 m. – 1,4%), o savivaldybėse, kuriose kaimo gyventojai sudarė virš 50% visų gyventojų, socialinių pašalpų gavėjų dalis siekė 3,65% (2008 m. – 1,8%). (3.12. priedas). Tačiau didžiausias skirtumas tarp socialinių pašalpų gavėjų dalių grupėje – vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybėse – kadangi šios savivaldybės labai tarpusavyje skiriasi tiek demografinėmis, tiek socialinėmis, tiek ekonominėmis charakteristikomis. Socialinių pašalpų gavėjų dalis miestuose skiriasi nežymiai (2004 m. - 1,09 procentinio punkto), žemo urbanizacijos lygio savivaldybėse skirtumas 2004 m. siekė - 4,67 procentinio punkto. 2008 m. skirtumai tarp savivaldybių sumažėjo.

Nuo 2000 - 2004 m. iki 2008 m. Lietuvoje gaunančiųjų socialines pašalpas gyventojų dalis mažėjo, išskyrus Neringos savivaldybę, kurioje ši dalis išaugo (3.11. priedas). Sparčiausiai gaunančiųjų socialines pašalpas mažėjo tose savivaldybėse, kuriose ji buvo didžiausia dalis. Labai žema ir

žema (iki 1,00 %) socialini pašalp gav j dalis išlieka didžiuosiuose šalies miestuose, taip pat savivaldybėse, išsidariusiose Utenos r. – Vilniaus m. – Kauno m. ruože bei pajuriuose. Daugelyje šių savivaldybių nedarbo lygis taip pat buvo žemas (iki 1,00%). Vidurio ir Vakarų Lietuvoje vyrauja vidutinė ir aukšta (1,01% – 2,00%) socialini pašalp gav j dalis. Mažesni yra didžieji miestai, taip pat apskrinių centrų rajonuose (Tauragės r., Alytaus r.). Šiose savivaldybėse nedarbo lygis buvo jau labai mažas. Socialini pašalp gav j dalis, viršijanti 2,00%, daugiausiai turi pasienio savivaldybės, taip pat stambus arealas yra Vakarų Lietuvoje (3.14. pav.). Daugelyje šių savivaldybių buvo aukštas nedarbo lygis. Tai jau ne visur socialini pašalp gav j dalis susijusi su nedarbo lygiu (koreliacijos koeficientas tarp šių reiškinų 2008 m. $r = 0,6918$).

Piniginės socialinės paramos gav j skaičiaus sumažėjimą paskutiniaisiais metais suligojo: 1) gyventojų pajamų augimas; 2) nedarbo lygio mažėjimas; 3) didėjant gyventojų pajamoms, valstybės remiamos pajamos nebuvo didinamos nuo 1998 metų; tik nuo 2005 metų spalio 1 d. jas numatyta padidinti nuo 135 iki 155 Lt; 4) pradėti teikti taiklesnę piniginių paramą nepasiturintiems šeimoms, vertinus ne tik šeimos pajamas, bet ir jos turtą (Socialinis..., 2005, p. 106).

Atskirų savivaldybių išlaidos socialinėms pašalpoms yra skirtingos. Tai priklauso nuo gyventojų tame rajone skaičiaus, socialiai remtinų šeimų skaičiaus, nedarbo lygio.

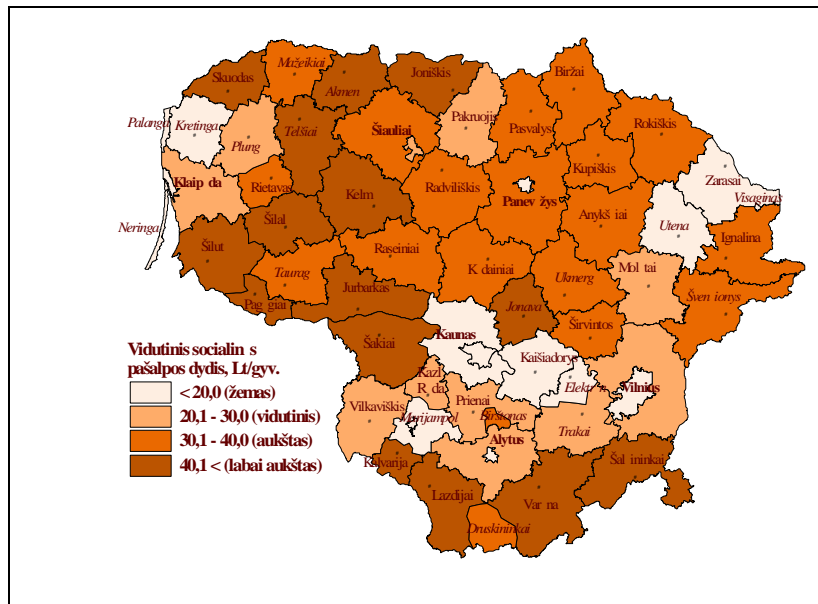
Savivaldybių išlaidos socialinei sferai kasmet kinta, tačiau iš absoliuti dydžiai sudėtinga nustatyti šios kaitos tendencijas, todėl skirtumų analizei labiau tinkamas santykinis dydis - išlaidos socialinei sferai (socialinei globai, rūpybai) dalis visose savivaldybių biudžetų išlaidose. Statistinis analizės rezultatai atskleidžia išlaidos socialinei sferai mažėjimo tendencijas. Rezultatai rodo glaudų tiesioginį tarpusavio ryšį tarp savivaldybių išlaidų socialinei sferai ir socialini pašalpų, tenkančių vienam gyventojui, dydžio ($r = 0,7$). 2004 m. savivaldybių išlaidos socialinei sferai ir socialines pašalpas gaunančiųjų dalies koreliacijos koeficientas r siekė 0,65, o 2008 m. $r = 0,67$.

Išlaid , tenkan i socialinei sferai dalis tarp savivaldybi 2003 m. skyr si 18,44 procentinio punkto (nuo 2,44% - Neringos savivaldyb je iki 20,88% - Taurag s r.), o variacija buvo didel (CVP = 24,43%). 2008 m. variacijos koeficientas dar labiau išaugo: CVP =29,6% , kai išlaid dalis socialinei sferai tarp savivaldybi siek nuo 0,82% (Neringos) iki 19,4% (Skuodo r.) (3.21. priedas) Taigi savivaldybi biudžet išlaid dalis socialinei apsaugai pakito nežymiai.

Žemos išlaidos socialinei sferai b dingos ne tik didiesiems miestams, bet ir vidutinio urbanizacijos lygio savivaldyb ms. Taciau net ir vidutinio urbanizacijos lygio grupei priklausan ioms kai kurioms savivaldyb ms išlaid socialinei sferai dalis yra aukšta: Taurag s r. 20,88%, Telši r. 17,93%, Akmen s r. 17,65%, Mažeiki r. 16,87%, Elektr n 16,86%. Tai dar kart patvirtina teigin , kad viena stambi gamybos mon negali užtikrinti visiems gyventojams aukšt pajam , o likusioje savivaldyb s dalyje yra aukštas nedarbo lygis ir žemos gyventoj pajamos. Visa tai lemia didel socialini išmok poreik . 2008 m. išlaidos socialinei apsaugai Vilniaus mieste buvo didžiausios iš vis miest – 11,2%.

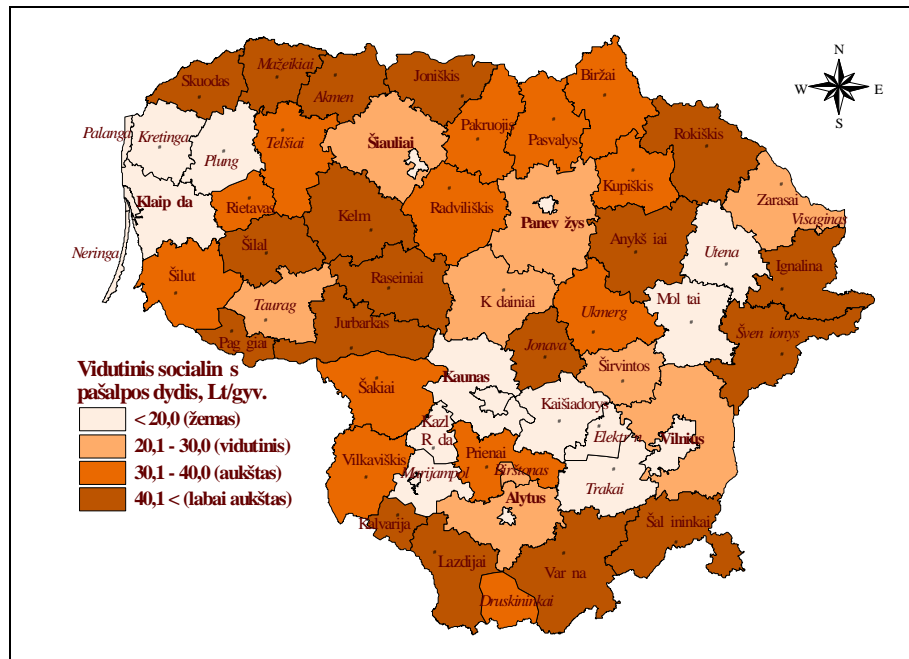
Socialini pašalp dydis labai priklauso nuo nedarbo lygio savivaldyb se. 2000 – 2004 m. žemo socialini pašalp dydžio savivaldybi grup je (iki 20 Lt/gyv.) vyravo žemas nedarbo lygis (iki 10,1%). Iš j aukštas nedarbo lygis buvo tik Marijampol s savivaldyb je (3.15. pav.).

Tos pa ios tendencijos buvo ir savivaldyb se, kuriose socialini pašalp dydis - vidutinis (20,1 Lt - 30,0 Lt), taciau šioje savivaldybi grup je jau daugiau savivaldybi , kuriose nedarbo lygis buvo aukštas (Vilkaviškio r., Vilniaus r., Alytaus r.). Telši ir Šilal s rajon savivaldyb se didelis socialini pašalp poreikis susij s su santykinai didesne vaik ir paaugli dalimi, o Var nos rajone labai aukštam socialini pašalp dydžiui takos gal jo tur ti tuo laikotarpiu spar iau nei kitur augantis nedarbo lygis. Didžiausias socialines pašalpas gavo Vakar ir Piet Lietuvos žemo urbanizacijos lygio ekonomiškai silpn savivaldybi gyventojai.

3.15. pav. Vidutinis socialin s pašalpos dydis savivaldyb se 2000 – 2004 m. (Lt vienam gyventojui), (Lietuvos..., 2005)

Fig. 3.15. Average social assistance benefit in municipalities in 2000 - 2004 (per capita, LTL), (Lietuvos..., 2005)

3.16. pav. Vidutinis socialin s pašalpos dydis savivaldyb se 2008 m. (Lt vienam gyventojui), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.16. Average social assistance benefit in municipalities in 2008 (per capita, LTL), (Lietuvos..., 2005)

2008 m. pagrindinis savivaldybi išsidystymo ypatybs pagal socialin s pašalpos dyd išlieka (pakinta tik keli savivaldybi reikšm s) (3.16 pav.; 3.13. priedas).

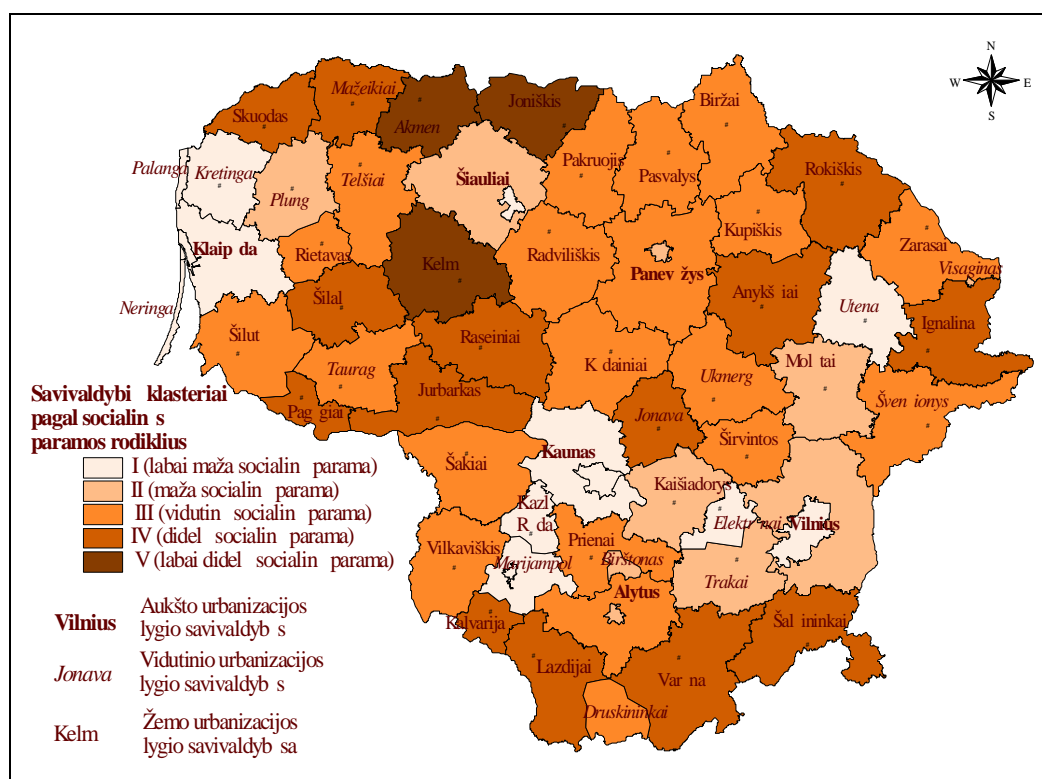
Taip pat nustatyta tiesiogin priklausomyb tarp socialini pašalp gav j dalies, savivaldybi išlaid socialinei paramai dalies ir socialin s pašalpos dydžio vienam gyventojui - kuo daugiau socialin s pašalpos gav j , juo savivaldyb s daugiau skiria l š socialinei paramai ir tuo didesnis pašalp dydis, tenkantis vienam gyventojui. Š pasiskirstym galima steb ti ir suskirsius savivaldybes klasterius pagal aukš iau išvardintus rodiklius (3.15 priedas).

Labai maža ir maža socialin parama (I – II klasteriai) b dinga didiesiems šalies miestams bei vidutin s urbanizacijos lygio savivaldyb ms. Žemo urbanizacijos lygio savivaldybi grupei šie požymiai b dingi Kauno r., Mol t r., Kaišiadori r., Klaip dos r., Zaras r. Tuo tarpu Šiauli m. savivaldyb pagal socialin s paramos reikšmes patenka III klaster , greta Birštono, Kazl R dos, Prien r., Vilkaviškio r. ir Vilniaus r., ir šioje savivaldybi grup je socialin s paramos poreikis yra didesnis, nei kituose didžiuosiuose miestuose. Santykinai mažesn socialin parama reikalinga ir didži j miest rajon gyventojams (Kauno r., Klaip dos r., Vilniaus r.). Labai didel socialin parama reikalinga ir b dinga daugiausiai pasienio savivaldybi žmon ms (V klasteris). V klaster patenka ir vidutinio urbanizacijos lygio pramonin s savivaldyb s, kuriose darbo užmokes io dydis yra vienas aukš iausi šalyje.

2008 m. klasteri sud tis žymiai pakito (3.17 pav.; 3.16 priedas). pirm j klaster (labai maža socialin parama) pakilo Šiauli m. savivaldyb . Tai rodo ger jan ias socialines s lygas šiame mieste. Tuo tarpu Alytaus m. savivaldyb nukrito iš pirmojo antr j klaster . Kazl R dos savivaldyb iš vidutin s socialin s paramos klasterio per jo labai mažos socialin s paramos klaster ir pasikeit vietomis su Druskinink savivaldybe. Dauguma buvusi ketvirtojo ir penktojo klasterio (didel ir labai didel socialin parama) savivaldybi per jo aukštesnio lygio - tre i j klaster (vidutin socialin

parama). Sumažėjo savivaldybių skaičius, kurių gyventojai gauna labai didelį socialinį paramą – jos liko trys (Joniškio r., Akmenės r. ir Kelmės r.).

Socialinio pašalpos dydžio 2000 – 2004 m. kvartilinis santykis – Q_3/Q_1 yra lygus 1,985, o 2008 m. jis išaugo iki 2,85 taigi ketvirtadalyje savivaldybių, kuriose socialinės pašalpos didžiausios, jos reikšmės beveik tris kartus viršija ketvirtadalio savivaldybių, kurių gyventojai gauna mažiausias pašalpas, reikšmes. Decilinis socialinio pašalpos dydis santykis 2000 – 2004 m. D_9/D_1 siekė 3,197, o 2008 m. padidėjo iki 5,970. Šie skaičiai rodo augusį socialinio pašalpos dydžio nelygumą tarp savivaldybių.

3. 17. pav. Savivaldybių klasteriai pagal socialinės paramos rodiklius 2008 m. (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.17. The clusters of municipalities by indicators of social assistance in 2008 (Lietuvos..., 2009)

Apibendrinant galima sakyti, kad 2004 – 2007 m. palyginus su 2000 – 2004 m., socialinės pašalpos dydis daugelyje savivaldybių sumažėjo, tačiau jo

variacijos koeficientas išaugo. Mažiausias socialinis pašalpos dydis 2004 – 2007 m., kaip ir 2000 – 2003 m., liko Neringos savivaldybėje (išaugo iki 2,2 Lt/gyv.), o didžiausios pašalpos teko Akmenės r. savivaldybės gyventojams – 47,01 Lt/gyv. (2000 – 2003 m. – Pagėgių sav. – 50,7 lt/gyv.). 2004 – 2007 m., palyginus su 2000 – 2004 m. išaugo ir socialinis pašalpos gavėjų dalies variacijos koeficientas.

Lietuvos statistikos departamento atliekamo namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis, namų ūkiai, turintys 3 ir daugiau vaikų, gauna žemesnes nei vidutinės pajamas, taigi gali patekti į skurdo rizikos grupę (2004 m. daugiavaikėse šeimose santykinio skurdo lygis buvo 36,6 procento) (Gyvenimo..., 2005). Todėl savivaldybės, kuriose daugiavaikių šeimų yra daug, turi skirti didelę dalį biudžeto lėšų tokioms šeimoms rėmimui, o pačias savivaldybes galima slyginai pavadinti teritorijomis, kuriose yra aukštesnį skurdo grėsmę.

Dabar (nuo 2009 m.) šeimoms, auginantioms vaikus, yra mokama 1,1 bazinis socialinis išmokos dydžio (143 Lt) išmoka per mėnesį; taip pat kiekvienam vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniam, kuris mokosi pagal bendrojo lavinimo programą ar studijuoja aukštojoje mokykloje pagal dieninės studijų formos nuoseklų studijų programą, bet tik iki jam sukaks 24 metai, skiriama 0,75 bazinis socialinis išmokos dydžio (97,5 Lt) išmoka per mėnesį, jei pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį neviršija 3 valstybės remiamų pajamų (VRP) dydžio (1050 Lt) (Socialinis..., 2009).

Mažas pajamas turinti šeimų vaikai yra remiami organizuojant *nemokamą jėgų maitinimą* bendrojo lavinimo mokyklose. Nemokamas moksleivių maitinimas iš dalies padeda spręsti mokyklos nelankymo problemą. Moksleiviai, nelankantys mokyklos skaičiai tokia ir asociali šeimų skaičiaus didėjimas (Socialinis pranešimas, 1999, p. 144).

Priklausomai nuo šeimos gaunamą pajamą (nuo 2009 m. sausio 1 d.) mokiniai turi teisę mokykloje gauti nemokamą maitinimą (pietų arba pietų bei pusryčių):

- nemokamus pietus ir paramą mokinio reikmenims sigyti, jeigu pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 valstybės remiamajam pajam (toliau – VRP) dydžio (525 Lt);
- nemokamus pusryčius, nemokamus pietus ir paramą mokinio reikmenims sigyti, jeigu pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės kaip 1 VRP dydis (350 Lt) (Socialinė s..., 2009).

Ribotos biudžeto lėšos socialinei sferai negali užtikrinti visoms moksleivių mitybos ugdymo staigose. Tačiau vaikų iš socialiai remtinėse šeimose maitinimas ne tik suteikia jiems galimybę pavalgyti dienos metu, bet ir yra vienas iš svarbiausių mokyklos lankomumui užtikrinančių veiksnių.

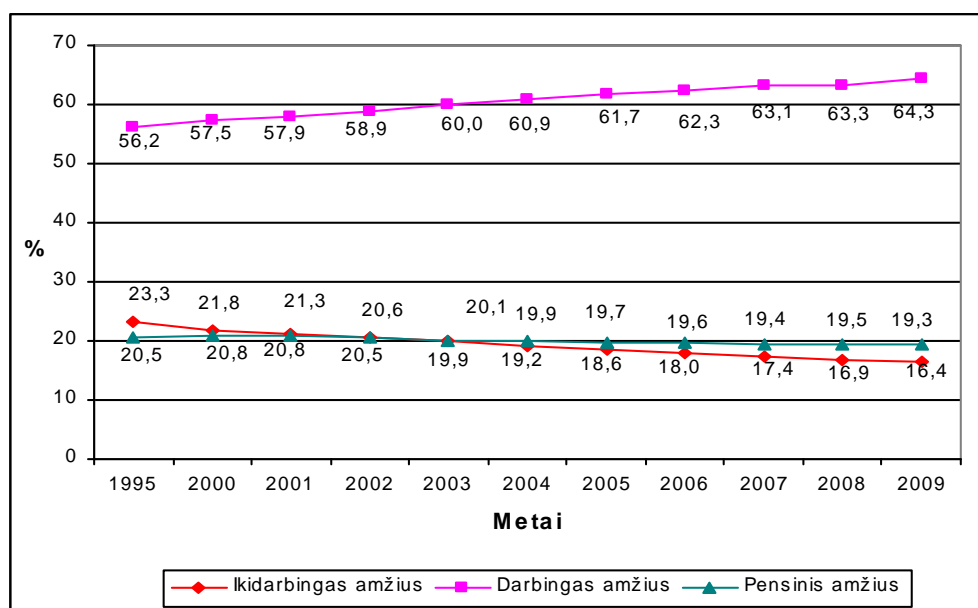
Apibendrinant galima teigti, kad išlaidos socialinei apsaugai dalies BVP didinimas nesumažina skurdo, tai tik laikina priemonė šeimai, sušvelninanti pajamų trūkumą. Savivaldybės, kuriose yra didelė socialinių pašalpų gavėjų dalis, būtina valstybės politika, nukreipta naujų darbo vietų kūrimui ir aktyviam darbo paieškos skatinimui.

3.2.4. Senatvės pensijų gavėjai ir senatvės pensijų dydžio teritoriniai skirtumai

Pensinio amžiaus gyventojų dalis Lietuvoje nežymiai mažėja (3.18. pav.). Tai siejama su darbingo amžiaus ilginimu. 1999 – 2008 m. Lietuvoje santykinis senatvės pensininkų skaičius, tenkantis 1000 darbingo amžiaus gyventojų skaičiui, sumažėjo nuo 299 iki 275. Tačiau daugelyje savivaldybių šis santykinis dydis nukrypsta nuo šalies vidurkio, variacijos koeficientas 2000 – 2008 m. išaugo nuo 6,17% iki 19,59%. Vis dėlto gyventojų senėjimas Lietuvoje yra labai spartus ir šis dirbtinis darbingo amžiaus ilginimas tik atitolina problemą, nes ateityje išlaikytini skaičiai ir toliau didės.

Senatvės pensininkų dalies didėjimo tendencija išlieka demografiškai senose savivaldybėse (Varnių, Akmenės, Tauragės, Ignalinos rajonuose) taip pat kai kuriuose miestuose (Panevėžys, Alytus, Kaunas) bei rajonų savivaldybėse, Palangos m. Demografiškai jaunesnėse Visagino, Trakų r., ir Elektrėnų savivaldybėse santykinis senatvės pensininkų dalis taip pat sparčiai didėja.

Spariausias santykinis senatvės pensininkų dalies mažėjimas būdingas Šalčininkų, Kaišiadorių, Molėtų savivaldybėse. Ypačiai santykinis pensininkų dalis sumažėjo Marijampolės, Kalvarijos ir Kazlų Rūdos; Klaipėdos m., Klaipėdos r., ir Neringos; Šilutės ir Pagėgių savivaldybėse. Reikia pripažinti, kad šiose savivaldybėse senatvės pensininkų dalies, palyginus su darbingo amžiaus gyventojais, mažėjimas yra teigiamas reiškinys.

3.18. pav. Ikdarbingo, darbingo ir pensinio amžiaus gyventojų dalies kaita 1995 m. ir 2000 – 2009 m. pr. (%), (Lietuvos..., 2006)

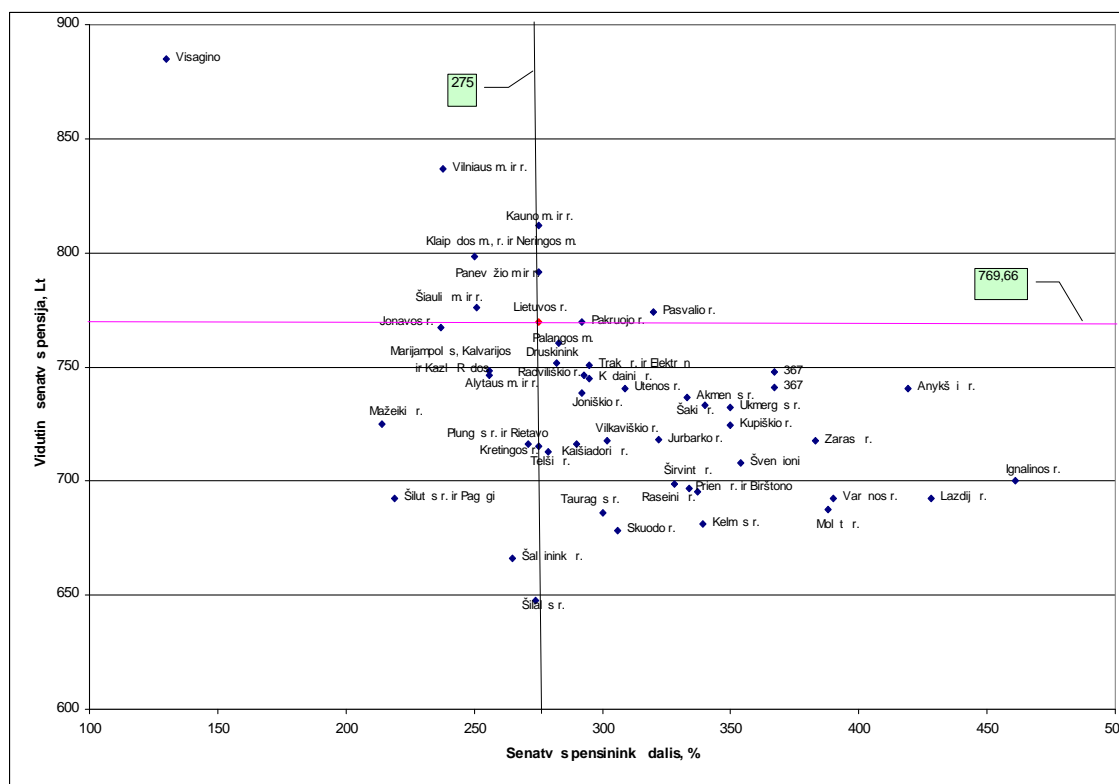
Fig. 3.18. The change of population share by pre-working age, working age and pension age in 1995 and 2000 – 2009 (%), (Lietuvos..., 2006)

Senatvės pensiją gaunanti gyventojų dalis, tenkanti 1000 darbingo amžiaus gyventojų, parodo išlaikytini santykinį dydį ir jų pasiskirstymą šalies teritorijoje. Be to, senatvės pensija, palyginti su darbo užmokesčiu, yra mažesnė, todėl pensijas gaunanti gyventojų pasiskirstymas parodo santykinai žemesnes pajamas gaunanti gyventojų (ypač demografiškai senesnėse savivaldybėse) geografinę diferenciaciją.

2008 m. Lietuvoje 1000 darbingo amžiaus gyventojų teko 275 senatvės pensininkai (3.19 pav.). Tai yra palyginti didelis dalis, nes be pensininkų

darbingiems gyventojams dar tenka išlaikyti vaikus ir paauglius. 2007 m. Lietuvoje darbingo amžiaus gyventojai sudarė apie 43% visų gyventojų, kurie turėjo išlaikyti 57% ikidarbingo ir pensinio amžiaus gyventojų.

Senatvės pensininkų dalis yra svarbus rodiklis, nustatant gyvenimo lygį: kuo ši dalis aukštesnė, tuo didesnė tikimybė, kad daugiau gyventojų gauna žemas pajamas, nes senatvės pensijos yra 54 – 56% mažesnės už neto darbo užmokestį (3.20. pav.). Žemiau santykinio skurdo ribos 2005 m. pateko 28,6% pensininkų namų ūkių narių (Gyvenimo..., 2006, p. 18).

3.19. pav. Senatvės pensininkų dalis (tenkanti 1000 darbingo amžiaus gyventojų) ir vidutinis senatvės pensijos dydis (Lt) savivaldybėse 2008 m. (Valstybinis..., 2009)

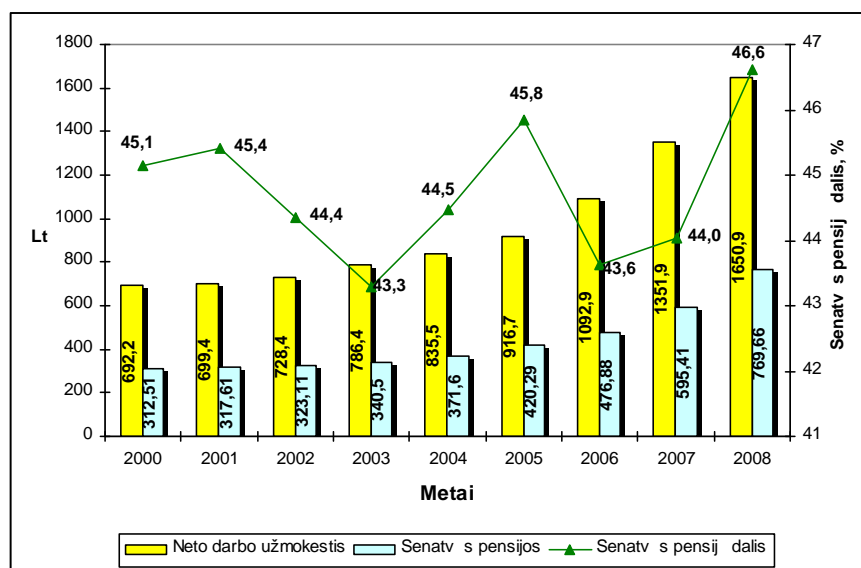
Fig. 3.19. The share of old - age pensioners (per 1000 working age population) and average old-age pension (LTL) in municipalities in 2008 (Valstybinis..., 2009)

Senatvės pensijų dydžio variacija Lietuvoje yra nedidelė (2003 m. CVP = 7,11%), 2008 m. sumažėjo iki 6,06%), o aukštesniausias pensijos dydis,

kur gauna Visagino gyventojai 2003 m. buvo 1,45 karto didesnis už Šilalės rajono gyventojų vidutinę pensiją (2008 m. – 1,37 karto).

Vidutinė senatvės pensijos dydis 2003 m. buvo 340 Lt., o 2008 m. jis išaugo iki 770 Lt. Pensijos dydis yra labai reikšmingas gyvenimo lygio teritorini skirtum rodiklis, kadangi jis turi fiksuotą dydį (bazinė pensija). Kita pensijos dalis priklauso nuo buvusio darbo užmokesčio. Tai ypač galima nustatyti pagrindinius pensijos dydžio pasiskirstymo dėsningumus šalies teritorijoje ir išspręsti apie senatvės pensininkų gyvenimo lygį.

Kadangi senatvės pensijos dydis labiausiai priklauso nuo buvusio darbo užmokesčio, galima daryti prielaidą, kad aukštesnias pensijas gauna savivaldybės, su stipriausiai išvystyta pramonės ir paslaugų sfera, gyventojai. Ir priešingai – santykinai žemesnį darbo užmokesčį gavusiems žemės ir miškinio darbuotojams mokamos mažesnės pensijos. Tai ypač reikia atsižvelgti ir tai, kad netgi užimtųjų žemės ūkyje gyventojų pajamos skiriasi ir aukštesnės gyventojų pensijos yra didesnio našumo dirvožemio turinčiose savivaldybėse.

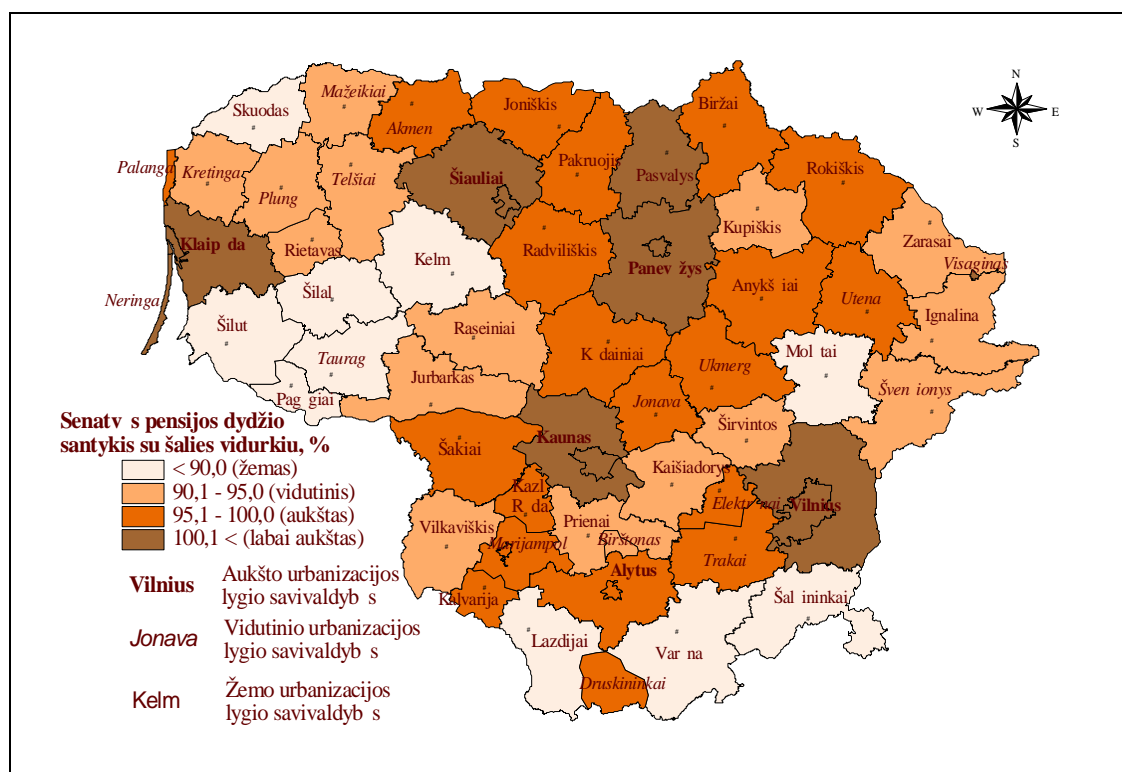

3.20. pav. Neto darbo užmokestis (Lt), senatvės pensijos (Lt) ir senatvės pensijos dalis neto darbo užmokestyje (%) 2000 - 2008 m. (Lietuvos, 2009)

Fig. 3.20. Net earnings (LTL), old-age pensions (LTL) and the share of old-age pensions in the net earnings size (by) in 2000 – 2008, (Lietuvos..., 2009)

Pagal senatv s pensij dydžio santyk su šalies vidurkiu Lietuvos savivaldybes galima suskirstyti 4 pagrindines grupes* (3.21. pav.):

1. Žemo senatv s pensij dydžio savivaldyb s (iki 90,0% vidurkio). Šios savivaldyb s sudaro vientis areal Piet Žemaitijoje. Taip pat Piet ir Ryt Lietuvoje šiai grupei priklauso atskiros savivaldyb s. Tai savivaldyb s, kuriose nei iki Nepriklausomyb s atk rimo, nei dabar nevykdoma intensyvi pramonin veikla. N ra stambi aptarnavimo centr , o d l santykinai žemo dirvožemio našumo žem s kio pajamos mažesn s nei kitur. Var nos r., Šal inink r., Lazdij r. savivaldyb se didel teritorijos dal užima mišk plotai. Šioms savivaldyb ms b dingas spartus gyventoj sen jimas. Beveik visos savivaldyb s patenka žemo urbanizacijos lygio grup , išskyrus Taurag s r.

*Pensij dydis pateiktas pagal teritorinius skyrius, kurie apima kelet savivaldybi
 3.21. pav. Valstybin s socialinio draudimo senatv s pensijos dydžio santykis su šalies vidurkiu 2008 m. savivaldyb se (%), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.21. The ratio of state social insurance old-age pensions value with state average in municipalities in 2008 (%), (Lietuvos..., 2009)

2. *Vidutinio* senatv s pensij dydžio savivaldybi grup (90,1 – 95,0%). Jos sudaro kelet areal Šiaur s Vakar , Vidurio ir Šiaur s Ryt Lietuvoje. Šiose savivaldyb se yra stambi pramon s centr , išvystytas paslaug sektorius, o Pietvakari Lietuvoje pl tojama žem s kio veikla. Kai kuri šios grup s savivaldybi urbanizacijos lygis yra vidutinis, ta iau demografiškai jos labai skirtingos: Šiaur s Vakar Lietuvos areale didesn ikidarbingo ir darbingo amžiaus gyventoj dalis negu šiaur s rytinio arealo savivaldyb se.

3. *Aukšto* senatv s pensij dydžio savivaldybi grup (95,1% – 100,0 Lt). Ji apima didžiul areal Šiaur s ir Vidurio Lietuvoje bei atskiras savivaldybes kitose Lietuvos dalyse: Druskinink ir Palangos m. kurortus, Trak – Elektr n bei Marijampol s – Kazl R dos – Kalvarijos, Šaki r. savivaldybes. Šioje savivaldybi grup je vyrauja žem s kio rajonai, kuriuose aukštas žem s kio našumo balas. Pramonini savivaldybi nedaug (Elektr n , Jonavos r., Akmen s r.), kurioms b dingas vidutinis urbanizacijos lygis.

4. *Labai aukšto* senatv s pensij dydžio savivaldybi grup (100,1 % ir daugiau). Šios grup s išskyrimas yra s lyginis, nes negalima nustatyti didži j miest ir j rajon gyventoj vidutinio pensij dydžio. Didžiuosiuose šalies miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaip doje ir Panev žyje) bei Visagino savivaldyb je senatv s pensijos pa ios didžiausios ir tik tina, kad tai lemia aukštas darbo užmokestis paslaug bei pramon s sektoriuose, kuriuose užimta dauguma gyventoj .

Lietuvoje senatv s pensij dydis nuolatos auga, o augimo tempai did ja. 2004 - 2008 m. vidutin s senatv s pensijos dydis išaugo 107,1%. Spar iausiai pensijos did jo Piet ir Ryt Lietuvos savivaldyb se.

Nors iki 2004 m. senatv s pensij augimas didesnis už vidutinius vartojimo kain indeksus, ta iau kai kuri preki ir paslaug kainos auga daug spar iau už senatv s pensijas. Ypa pensinio amžiaus gyventojams aktual s maisto produkt , gyvenamojo b sto, sveikatos prieži ros preki ir paslaug kain dydžiai. Paskutiniaisiais metais ši preki ir paslaug kainos intensyviai did jo.

Apibendrinant galima teigti, kad labai dideli teritoriniai senatvės pensijų dydžio skirtumai yra. Tose savivaldybėse, kuriose senatvės pensijų dydis mažesnis už vidutinį (tai daugiausiai žemo urbanizacijos lygio savivaldybės), pensinio amžiaus gyventojai papildomas (nors ir nedideles) pajamas gauna iš žemės ūkio, pasigamina produktus savo reikmėms. Tuo tarpu miestuose senatvės pensija daugeliui pagyvenusio amžiaus gyventojų yra vienintelis pajamų šaltinis, o bištos išlaidos yra aukštesnės negu kaimuose. Taigi vien senatvės pensijų dydis dar neleidžia daryti išvadų apie jas gaunančius žmonius gyvenimo lygį – reikia vertinti daugelį kitų veiksnių (tarp jų ir individualius), bet tai jau nėra šio tyrimo uždavinys.

3.2.5. Namų ki pajamos ir jų struktūra

3.2.5.1. Namų ki pajamų skirtumai bei kaita miestuose ir kaimuose

Namų ūkio socialinio ekonominio padėties nusako esamas turtas, gyvenamasis būstas, santaupos, tačiau visa tai yra sukaupta per ilgą laikotarpį. Tuo tarpu nuolatini, kasdienini poreikių tenkinimui būtinos pastovios pajamos.

24 ES šalyse iš 28 pajamos pripažįstamos svarbiausiu veiksmu, galinčiu pagerinti dabartinį gyvenimo kokybę.

Pagal namų ki pajamų dydį Lietuva gerokai atsilieka nuo kitų ES valstybių. Namų ki pajamos aštuoniose ES 2004 m. stojusiose valstybėse buvo mažesnės negu Portugalijoje (mažiausi pajamų valstybėje iš 15 ES senųjų narių). Portugalijos nepriteklis rodiklis tris kartus viršija ES vidurkį, taip pat yra didesnis negu Kipre, Čekijos Respublikoje, Maltoje ir Slovėnijoje. Vidutiniškai namų ki pajamos 2004 m. ES stojusiose valstybėse buvo daugiau nei perpus mažesnės negu vidutiniškai senųjų 15 ES valstybių narių namų ki pajamos (Gyvenimo..., 2004, p. 2). 2001 m. Lietuva užėmė paskutinę vietą tarp esamų ir būsimų ES-25 narių /regionų pagal pirminį pajamų, tenkančių vienam gyventojui, dydį (išreikštą PGVS – perkamosios galios vartojimo standartu) (Krüger, 2004, p. 2 - 3).

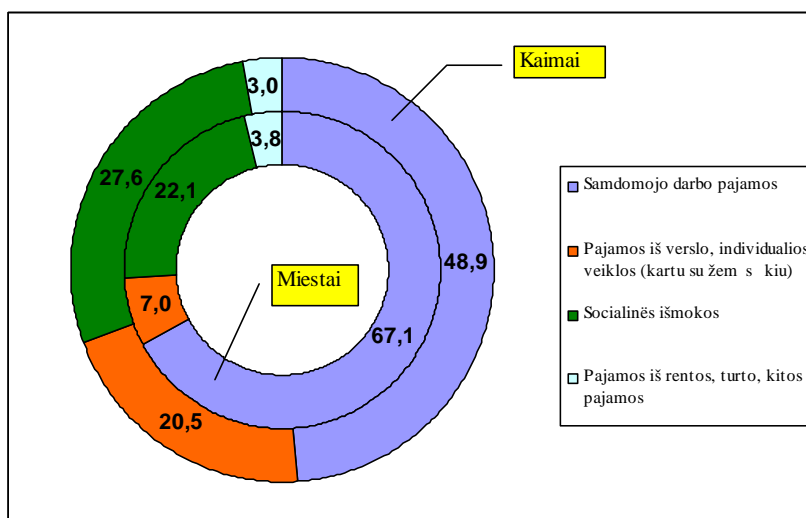
Namiki disponuojamas pajamos yra dvejopos: pinigini s ir nepinigin s. Didži j dal Lietuvos namiki biudžet (86%) sudaro pinigini s pajamos. Tuo tarpu nepinigin s pajamos dažniausiai gaunamos iš darbdavio, gimini , bažny ios ar labdaros organizacij . Didesn dalis namiki miestuose negu kaimuose gauna param iš gimini ar draug , o kaimuose – didesn negu miestuose parama – iš bažny ios ar labdaros organizacij (Lietuva..., 2000, p. 89).

Lietuvoje didžiausi vis pajam dal sudaro *sandomojo darbo pajamos* (2007 m. jos sudar 62,4 % vis namiki disponuojam pajam) ir ši dalis nuolat auga. Tai iau palyginus miest ir kaim statistinius duomenis (2008 m.), matomi ženkli s skirtumai: kaim namikiuose sandomojo darbo pajamoms tenka beveik pus (48,9 %) vis pajam (miestuose – beveik du tre daliai – 67,1%) (3.22 pav.). Sandomojo darbo pajam dalis kaimuose did ja, maž jant žem s kio bei kit pajam daliai ir augant socialini išmok , ypa senatv s pensij daliai. Palyginus nedidel dalis tenka pajamoms iš individualios ne žem s kio veiklos. Nedidel pinigini pajam dalis iš verslo rodo menk prekin s žem s kio gamybos pajamingum ir nepalanki situacij alternatyvioms pajamoms gauti kaime (Tamošaitien ir kt. 2002, p. 114).

Kaimuose pagal disponuojam pajam strukt r tre i pozicij , o miestuose – antr , užima socialin s išmokos senatv je (senatv s pensijos). Spar iai senstant gyventojams, socialini išmok dalis senatv je did ja tiek miestuose, tiek ir kaimuose, ta iau augimo tempai didesni pastaruosiuose (2008 m. socialin s išmokos senatv je jau sudar 27,6% vis disponuojam pajam). Miestuose senatv s pensij dalis vis socialini išmok strukt roje taip pat did ja.

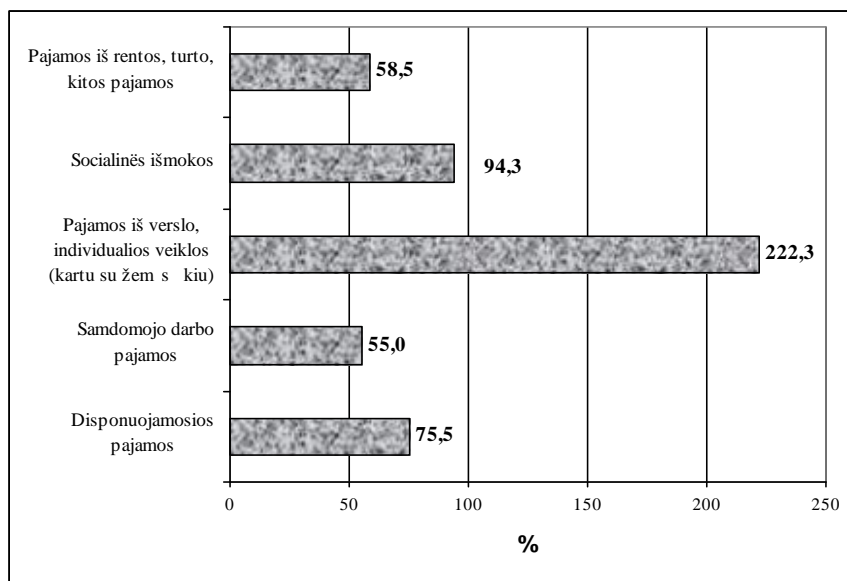
Lietuvoje palyginus dar maža pajam dalis yra gaunama iš turto ir rentos, tod l detaliau j darbe neanalizuojama.

3.22. pav. Nam ūki disponuojam pajam struktūra miestuose ir kaimuose 2008 m. (%), (Nam ūki..., 2009)

Fig. 3.22. The structure of disposable income in urban and rural households in 2008 (%), (Nam ūki..., 2009)

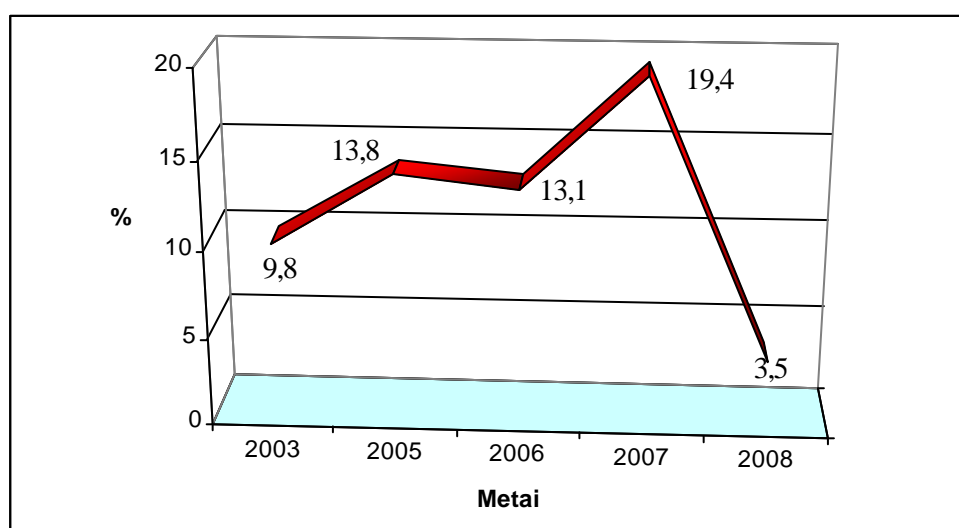

3.23. pav. Disponuojam pajam lyginamoji dalis kaimuose, palyginus su disponuojamomis pajamomis miestuose, vienam nam ūkio nariui 2008 m. (miest nam ūkiai – 100 %), (Lietuvos..., 2009)

Fig.3.23. The share of disposable income in rural households as compared with disposable income in urban households (per capita) in 2008 (urban households – 100 %), (Lietuvos..., 2009)

Kitos socialin s išmokos disponuojam pajam strukt roje sudaro nedidel dal , ta iau visais atvejais ji kaimuose yra aukštesn negu miestuose. Socialin s pašalpos glaudžiai susijusios su nam ki nari skai iumi. Nam ki nari , ypa vaik skai ius yra pagrindinis veiksnys, mažinantis nam ki pajamas, tenkan ias vienam asmeniui.

Nuo 1996 m. daugumos r ši pajam dydis augo, ta iau intensyviausiai – senatv s pensijos, kurios ir miestuose ir kaimuose padid jo daugiau kaip 100%.

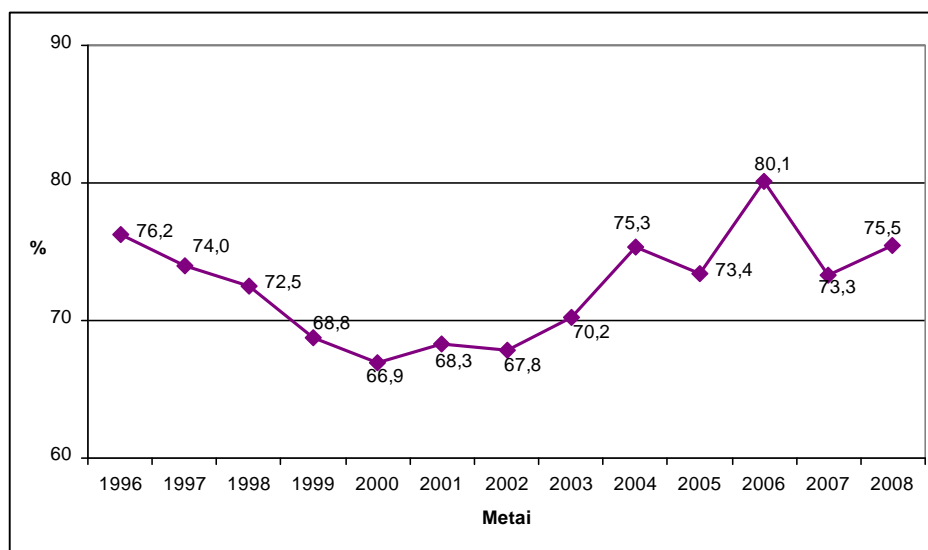
3.24. pav. Reali j disponuojam pajam kitimas šalies nam kiuose 2003 - 2008 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.24. Change of real disposable income in the state households in 2003 - 2008 (%), (Lietuvos..., 2009)

Palyginti maž disponuojam pajam dal kaimuose sudaro pajamos iš turto ir rentos –58,5% miest nam ki šios r šies pajam (3.23. pav.). Iš statistini duomen matyti, kad ši r ši pajamos kaimuose ir toliau sudarys tik nedidel dal ir netur s esmin s reikšm s gyventoj pajam strukt rai. Tuo tarpu žem s kio pajamos ir ateityje sudarys svarbi kaim gyventoj pajam dal .

Realiosios pajamos – vienas svarbiausių ekonominio gerbimo rodiklių. Realiosios pajamos idealiu atveju galėtų atspindėti namų ūkių perkamąją galią, taigi ir gyvenimo lygį (Sarlo, 1998, 13 – 14).

Mažjanios gyventojų pajamos ir kainų augimas nuo 1998 m. lėmė realią disponuojamą pajamų mažėjimą tiek miestuose, tiek kaimuose. Iki 2000 m. realią disponuojamą pajamų mažėjimą buvo spartesnis kaimuose, tačiau 2000 – 2001 m. realią pajamų mažėjimą kaimuose sulėtino ir nebuvo toks spartus, nei miestuose. Tačiau jau 2002 m. miestuose darbo pajamos augo sparčiau ir realią pajamų dydį buvo aukštesnis, negu kaimuose. 2007 m. realiosios pajamos šalyje, pasiekusios maksimalią reikšmę, 2008 m. sumažėjo iki 3,5% (3.24. pav.).

3.25. pav. Kaimo namų ūkių disponuojamą pajamų dalis, palyginti su miestų namų ūkių disponuojamomis pajamomis 1996 – 2008 m. (miestų namų ūkių pajamos = 100%), (Lietuvos..., (Lietuvos..., 1997; 1998; 1999; 2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; 2009)

Fig. 3.25. The share of rural households' disposable income as compared with urban households' disposable income in 1996 – 2008 (urban households' disposable income = 100%), (Lietuvos..., (Lietuvos..., 1997; 1998; 1999; 2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; 2009)

Disponuojamos pajamos vis miest grup je yra 1,1 karto aukštesn s už šalies vidurk , o didžiuosiuose miestuose 1,21 karto. Taigi galima teigti, kad bendr Lietuvos vidurk padidina disponuojam pajam reikšm s didžiuosiuose miestuose.

Nuo 1996 m. maž jant gyventoj disponuojamoms pajamoms, did jo atotr kis tarp miest ir kaim nam ki pajam (3.25. pav.). Didžiausias skirtumas buvo pasiektas 2000 m. (kaim nam ki pajamos siek tik 66,9% miest nam ki disponuojam pajam) ir po nežybaus sumaž jimo 2001 m., šis skirtumas v l išaugo 2002 m. Nuo 2002 m. disponuojam pajam skirtumas tarp miest ir kaim nam ki nuolatos maž jo ir 2006 m. kaimuose disponuojamos pajamos siek 80,1% miest nam ki pajam dydžio. 2008 m. reikšm nukrito iki 75,5%.

Nuo 1998 met geguž s m n. *minimali bedarbio pašalpa* buvo valstyb s remiam pajam dydžio - 135 Lt, o maksimali - dviej minimali gyvenimo lygi dydžio - 250 lit . Vidutin s bedarbio pašalpos dydis svyravo nuo 182,9 Lt (2001 metais) iki 175,7 Lt (2004 metais) (Socialinis..., 2005, p. 26 – 27). Bedarbio pašalp 2004 m. gavo kas dešimtas bedarbis, ta iau maž jant nedarbo lygiui, ši socialin išmok gaunan i j dalis maž jo.

2005 m. sausio 1 d. vietoj bedarbio pašalpos mokama nedarbo socialinio draudimo išmoka, kurios dydis priklauso nuo bedarbiu tapusio asmens buvusio darbo užmokes io dydžio. Minimal 500 lit darbo užmokest gavusio asmens nedarbo socialinio draudimo išmoka sudaro 335 litus. Visos išmokos maksimali riba - 693 litai (Socialinis ..., 2005, p. 27). 2009 m. minimali nedarbo socialinio draudimo išmoka sudar 350 Lt, maksimali - 1041 Lt (vidutin 713,6 Lt/m n.).

Taigi, bedarbio pašalpos dydis, kit pajam neturin iam gyventojui, nepad jo veikti skurdo (santykin skurdo rizikos riba 2007 m. buvo 566 lito vienam ekvivalentiniam vartotojui per m nes) (Lietuvos..., 2009).

Dar viena pajam r šis, kurias gauna studijuojantieji aukštosiose, aukštesniosiose ir profesin se mokyklose – *stipendijos*. Stipendijos dydis buvo prilygintas minimaliam gyvenimo lygiui (MGL), kuris iki 2007 m. sausio 1 d.

buvo 125 Lt, o nuo 2009 01 01 - Bazinei socialinei išmokai (BSI) – 130 Lt. Vairi lygi mokymo staig moksleiviai ir studentai gauna skirtingo dydžio stipendijas, nevienoda ir gaunama jos dalis pagal stipendijos dydį. Profesiniai mokyklai, aukštesnieji mokyklai ir kolegijos virš 60% moksleivių ir studentų gavo mažesnę už 1 BSI stipendiją. Universitetuose gaunama jos stipendijas diferenciacija didesnė – 2008 – 2009 m. beveik pusė (49,7%) jų gavo 1 – 1,5 BSI dydžio, o 30% – mažesnę stipendiją. Studentai, gyvenantys socialiai remtinose šeimose, arba auginantys savo vaikus, gauna socialinę stipendiją (1 MGL dydžio, nuo 2009 m. sausio 1 d. – 390 Lt per mėnesį). Labai gerai studijuojantiems studentams skiriamos mokiškos, organizacijų vardinės stipendijos. Stipendiją gauna 47% visų studentų (2008 – 2009 m. m.), tačiau jos dalis kasmet mažėja.

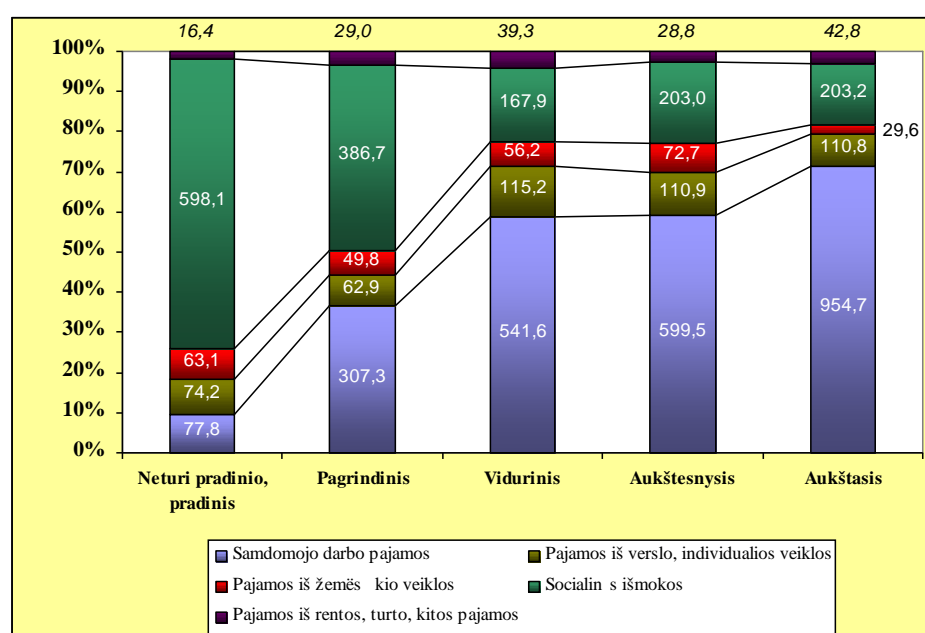
Lietuvoje tiek kolegijos, tiek ir universitetų studentai, studijuojantys savo lėšomis, dalis didėja. Ypatingai išaugo universitetų II pakopos studentų, mokančių už studijas, dalis ir dabar ji jau viršija 50%. Pusė visų kolegijų studentų taip pat moka už studijas.

Namų kių pajamų analizė rodo, kad disponuojamų pajamų dydis ir struktūra priklauso nuo gyventojų užimtumo. Tačiau labai didelį reikšmę turi gyventojų išsilavinimas, užtikrinantis ne tik skirtingas sidarbinimo galimybes, bet ir pajamų dydį.

3.2.5.2. Pajamų pagal namų kių galvos išsilavinimą skirtumai

Palyginus namų kių galvos (didžiausias pajamas gaunantis asmuo) pajamų dydį pagal išsimokslinimą su šalies vidurkiu, galima nustatyti dvi sningumai: kuo aukštesnis išsimokslinimo lygis, tuo didesnės pajamas gauna namų kių galvos ir tuo jų santykinis dydis aukštesnis už šalies vidurkį (3.26. pav.). Jei neturinčio pradinio ir turinčio tik pradinį išsilavinimą namų kių galvos šeimos pajamos vienam nariui sudarė tik 77,2% šalies vidurkio, tai gijusio aukštesnį išsimokslinimą 2007 m. jau siekė 130,0% šalies vidurkio. Be to, tik turinčio aukštesnį išsimokslinimą namų kių galvos šeimoje pajamos yra aukštesnės už vidutines.

Kitok išsimokslinim pasiekusi gyventoj nam kiuose pajamos buvo žemesn s už vidutines. Palyginus 1996 ir 2004 m. analogiškus statistinius duomenis, galima pasteb ti, kad santykinis pajam dydis, palyginus su šalies vidurkiu, pagrindinio, bendrojo vidurinio ir aukštesnio išsimokslinimo šeimos galvos nam kyje, maž jo, o aukštojo išsimokslinimo, taip pat neturin io pradinio ir pradinio išsilavinimo asmen nam kiuose – pajamos santykinai did jo. Tai rodo augan i aukštojo išsimokslinimo svarb nam ki pajam dydžiui.

3.26. pav. Disponuojam pajam strukt ra pagal nam kio gavo išsilavinim 2008 m. (Lt), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.26. The structure of disposable income by education of household's head in 2008 (LTL), (Lietuvos..., 2009)

Tokie skirtumai priklauso nuo gaunam pajam r šies, kuri priklauso nuo socialin s grup s ir ekonomin s veiklos, kurioje asmuo yra užimtas. Turin i aukštesn , nei bendr vidurin išsimokslinim , pagrindinis pajam šaltinis – darbo pajamos, kuri dalis viršija 50% vis pajam , o nam ki , kuri galva yra gij s aukšt j išsimokslinim – net 70%. Tuo tarpu nam kiuose, kuri galva gij s pagrindin , pradin (arba neturi pradinio

išsilavinimo), disponuojam pajam strukt roje darbo pajamos 2004 m. sudar atitinkamai 28,9% ir 4,9%. Pastar j nam ki didžiausi pajam dal sudaro socialin s išmokos ir pirmiausia – socialin s išmokos senatv je (senatv s pensijos). Šioms nam ki grup ms taip pat b dinga aukštesn pajam dalis iš žem s kio veiklos, socialin s išmokos ligos ir negalios atveju.

Dar geriau pajam skirtumai išryšk ja palyginus nam kio, kurio galva gij s aukšt j išsimokslinim , pajamas su kit nam ki pajamomis – pastar j nam ki disponuojamos pajamos 2004 m. sudar 81,0 – 94,0%, o 2007 m. tas skirtumas dar labiau išaugo – 59,4 – 74,9% . .

Pajam skirtumai tarp išsilavinimo /išsimokslinimo grupi kinta laike. 2004 m. aukštojo ir pradinio (bei neturin io pradinio) nam ki galvos išsilavinimo šeim santykinis pajam dydis palyginus su 1996 m. išaugo, tuo tarpu nam ki grup je, kuri šeim os galva yra gij s pagrindin , vidurin , ir aukštesn išsilavinim /išsimokslinim , 2004 m. pajam santykinis dydis, palyginus su 1996 m. – sumaž jo.

Labai dažnai gyventoj išsilavinimas/išsimokslinimas priklauso nuo socialin s grup s. Toliau analizuojami vairi socialini grupi pajam dydžio skirtumai, kurie susij ir su gyvenam ja vieta (žemdirbi nam kiai).

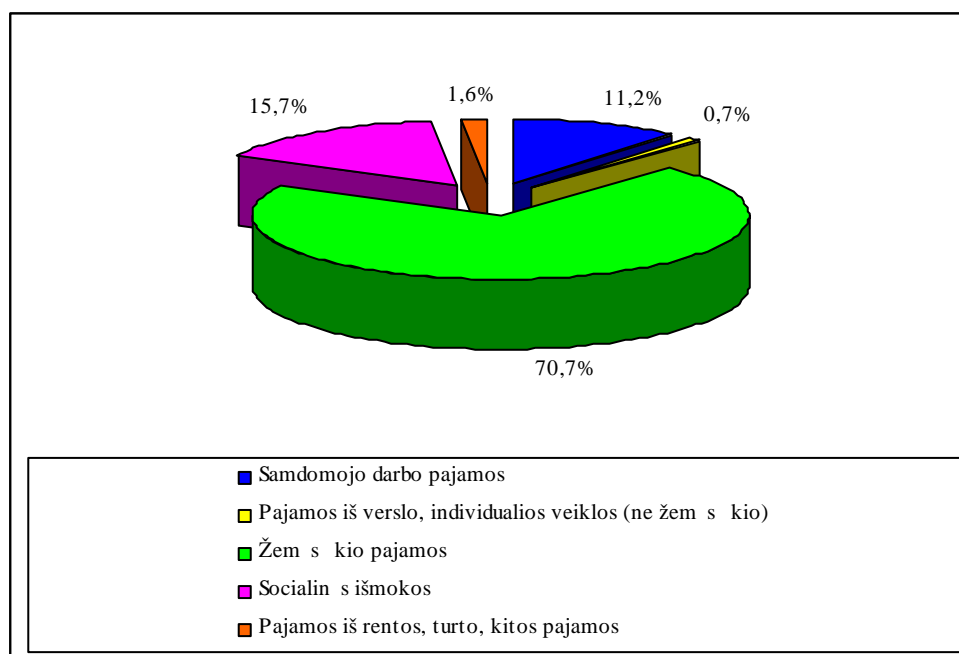
3.2.5.3. Nam ki pajamos pagal socialin grup

Nam kiuose, kuri galva – darbdavys ar dirbantis sau, vidutin s m nesio disponuojamos pajamos vienam šeim os nariui 2007 m. siek 1046,2 Lt. Tai nam ki grup , kuriai tenka pa ios aukš iausios pajamos. Tuo tarpu žemdirbi nam kiuose disponuojamos pajamos vidutiniškai sudar 106,4% samdom j darbuotoj , 144,2% pensinink nam ki pajam ir net ir 2,3 karto viršijo kit nam ki pajamas.

Tuose nam kiuose, kuri didžiausias pajamas gaunantis asmuo yra samdomas darbuotojas, dirbantis sau arba darbdavys, disponuojamos pajamos yra aukštesn s už vidurk . 2004 m. žemdirbi ir pensinink nam kiuose disponuojam pajam dydis 11,3 – 18,5% buvo žemesnis už šalies vidurk , bet jau 2007 m. žemdirbi nam ki pajamos buvo aukštesn s už vidutines nam

ki pajamas. Mažiausios pajamos tenka naminiams, kuri galvos socialin ekonomin grup tyrimuose nurodoma kaip „kita“. Toki namini pagrindinis pajam šaltinis yra stipendija, vairios pašalpos, pajamos iš turto bei kiti pajam šaltiniai. Šios grup s namini disponuojamos pajamos 2007 m. sudar tik 48,8% šalies vidutini disponuojam pajam .

Žemdirbi naminiuose žem s kio pajamos sudaro didžiausi pajam dal (2004 m. - 64,8%, 2007 m. padid jo iki 70,7% Antr j pozicij pagal disponuojam pajam dyd sudaro socialin s išmokos, iš kuri apie pus tenka išmokoms senatv je. Žemdirbi naminiai dar palyginti mažai užsiima individualia ne žem s kio veikla ir pajamos iš šios veiklos 2008 m. sudar 1,6% (3.27. pav.). Ne žem s kio veiklos yra silpnai išvystytos, verslai yra tik papildomas kinink , o ne smulki žemdirbi užsi mimas.

3.27. pav. Disponuojam pajam struktura žemdirbi naminiuose 2008 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.27. The structure of disposable income of self-employed in agriculture households in 2008 (%), (Lietuvos..., 2009)

Žemiau santykinio skurdo ribos 2005 m. pateko 21,6 % žemdirbi ir 28,6 % pensinink naminiai nariai. Didel santykinio skurdo lygio maž jim

žemdirbi nam ki grup je nul m ES tiesiogini išmok ir kit pajam iš žem s kio padid jimas ir žemdirbi nam ki skai iaus maž jimas: maž ja nam ki , kurie, netur dami kito pragyvenimo šaltinio, tik užsiaugina produkt maistui (Gyvenimo..., 2006, p. 18).

3.2.5.4. Nam ki nari asmeninio gyvenimo lygio vertinimas

Gyvenimo kokyb s tyrim duomenimis, kas penktas nauj j ES valstybi nam kis teigia sunkiai suduriantys gal su galu, o senosiose 15 ES valstyb se t nurod tik vienas iš 10 nam ki . (Gyvenimo..., 2004, p. 2). Miest gyventojai optimistiškiau ži ri ateit , negu kaimo gyventojai.

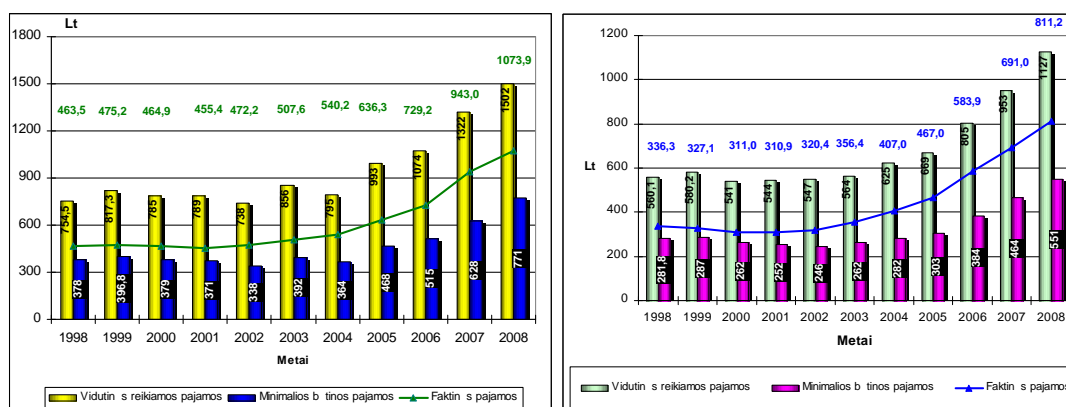
Pasitenkinimas gyvenimo lygiu yra glaudžiai susij s su pajam lygiu ir vienam gyventojui tenkan iu BVP (Gyvenimo..., 2004, p. 1).

Lietuvoje 2004 m. apie 60% nam ki man , kad palyginus su kitais nam kiais yra „vidutiniškai“, 2008 m. j dalis išaugo iki 69%. Ta iau tokiam teiginiui prieštarauja j nurodomas disponuojam pajam dydis, kurio pakakt , kad nam kis gal t gyventi vidutiniškai. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, vidutin s disponuojamos pajamos 2004 m. buvo apie 40% žemesn s už pajam dyd , kuris, nam ki nuomone, užtikrint vidutin pragyvenim . 2008 m. ši dalis sumaž jo iki 37,6%. Miestuose šis santykis 1996 – 2004 m. svyravo nuo 32,05% iki 49,21%, o 2008 m. v l nukrito iki 37,2%. Taigi per aštuonerius metus „pageidaujama “ ir faktini pajam dydžio santykio svyravimo amplitud buvo didesn miest nam kiuose. Did jant disponuojamoms pajamoms, atitinkamai did jo ir pinig sumos, reikalingos gyventi „vidutiniškai“ (3.28. pav.).

Kaim nam kiams reikaling pajam suma vidutiniškai gyventi 1996 – 2004 m. sudar 65,89% - 78,62% miest nam kiams reikalingo pajam dydžio (2008 m. – 73,3%). Taigi kaim gyventoj santykinai mažesni poreikiai lemia ir žemesnes, reikalingas „vidutiniam“ gyvenimui, pajamas.

Tre dalis vis nam ki 1996 – 2004 m. man , kad gyvena žemiau vidutinio lygio (2008 m. j dalis sumaž jo iki 26%), o kad skursta, pripaž sta 4% miest (2% - 2008 m.) ir 5% (3% - 2008 m.) kaim nam ki . Turtingais

save laikan i n ra nei miest , nei kaim nam kiuose, o gyvenan iais aukš iau vidutinio lygio pripaž sta atitinkamai 1% ir 2 % kaim ir miest nam ki ; 2008 m. j dalis padvigub jo (Lietuvos..., 2005, p. 96; Lietuvos..., 2009).

a)

b)

3.28. pav. Vidutin s reikiamos, minimalios b tinos ir faktin s pajamos miest (a) ir kaim (b) nam kiuose 1998 – 2008 m. (Lt), (Lietuvos..., 1997; 1998; 1999; 2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008)

Fig. 3.28. Average required, minimal necessary and factual income for the urban (a) and rural (b) households in 1998 – 2008 (LTL), (Lietuvos..., 1997; 1998; 1999; 2000; 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006; 2007; 2008)

Lietuvos statistikos departamentas taip pat pateikia ir nam ki nuomon apie tai, kokios absoliu iai minimalios m nesin s pajam sumos užtekt , kad nam kis gal t išgyventi (sudurti gal su galu). Miestuose tokios pajamos tur t sudaryti 771Lt (2008 m.). Tai 18,2 % mažesn suma už faktin disponuojam pajam dyd .

Kaimuose disponuojamos pajamos 2008 m. buvo 20,3% didesn s už l š sum , reikaling minimaliems poreikiams patenkinti. Žmoni gyvenimas neatsiejamas nuo jo ateities l kes i . Labai aiški gyvenimo lygio vertinimo ir gyvenimo lygio l kes i priklausomyb – kuo šeima materialin pad t vertina blogiau, tuo pesimistiškiau vertina gyvenimo lygio perspektyvas ateityje (Tureikyt , 1995; Mitrikas, 1997, p. 267). Pesimistai d l ekonomin s pad ties link kaltinti valdži , tuo tarpu gyventojai, kurie tikisi gyvenimo lygio

pagėrimo, šis pagėrimas siejamas su savo darbu, iniciatyva, aktyvumu (Mitrikas, 1997, p. 267).

Galima pastebėti, kad gyvenimo lygio pablogėjimo priežastis miestuose ir kaimuose gyventojai aiškina skirtingai - nors abiejų tipų gyvenamosiose vietovėse daugiausiai namų ūkių gyvenimo lygio pablogėjimą siejama su išaugusiomis kainomis ir nepadidėjusiomis pajamomis, tačiau kaimuose tokių namų ūkių 2004 m. buvo 36%, o miestuose daugiau – 53%. Tuo tarpu darbingumo praradimą, kaip gyvenimo lygio pablogėjimo priežastį, nurodo kaimo namų ūkių 20% ir 7% miestų namų ūkių. Tai galima paaiškinti vyresne kaimo gyventojų demografinė sudėtimi. Nedarbas, kaip gyvenimo lygio pablogėjimo priežastį, nurodo panašiai tiek miestuose, tiek ir kaimo namų ūkių dalis 26% ir 23%. Kaimuose gyvenimo lygio pablogėjimą dažniau sukelia ir kitos priežastys (Namai ..., 2005, p. 97).

3.2.5.5. Perkamojo pajamų gūmo teritoriniai skirtumai

Gyventojų pajamų ir kainų santykis atspindi perkamojo pajamų gūmo reikšmę, kuri pagalba galima nustatyti ne tik kokios prekės kiekį gali sigyti gyventojai ar namų ūkiai per mėnesį, bet ir palyginti perkamojo pajamų gūmo kitimą bei skirtumus tarp miestų ir kaimo namų ūkių (3.2. lentelė).

Perkamojo pajamų gūmo reikšmę miestuose visoms prekėms yra didesnė nei kaimuose, taigi miestų gyventojai už gaunamas pajamas gali sigyti didesnį kiekį prekės. Ypatingai dideli perkamosios galios skirtumai maisto produktams (pienui, duonai, smulkiam cukrui). Didinant gyventojų pajamas, augo ir jų perkamasis pajamų gūmas, tačiau miestuose šis procesas vyko intensyviau, todėl atsirado dar didesnis perkamojo pajamų gūmo skirtumas tarp miestų ir kaimo namų ūkių.

Vidutinio mėnesio bruto darbo užmokesčio ir vairių prekių kainų santykiniai dydžiai 2000 ir 2007 m. rodo, kad Lietuvoje gyventojų perkamoji galia ir toliau augo (sumažėjo tik sviestui, obuoliams ir bulvėms) (3.29. pav.). Tačiau atskirose savivaldybėse kai kurioms prekėms perkamoji galia 2007 m. buvo mažesnė nei 2000 m. Tuo tarpu vairių prekių ir paslaugų kainų skirtumai

tarp savivaldybi 2000 – 2008 m. sumažėjo. Jei 2000 m. variacijos koeficientas (CVP) duonai, jautienai, kiaulienai, pienui, grietinei, obuoliams, karštam vandeniui, centralizuotai tiekiamai šilumai viršijo 10%, šaltam vandeniui net 30%, tai 2008 m. aukštesnis nei 10% variacijos koeficientas buvo duonai, bulvėms, karštam vandeniui bei centralizuotai tiekiamai šilumai (3.18. priedas).

3.2. lentelė. Disponuojamą piniginių pajamų perkamojo pajamų palyginimas miestuose ir kaimuose 1996 m. ir 2002 m. (vienam namų ūkiui per mėnesį), (Lietuvos..., 1993; 2003)

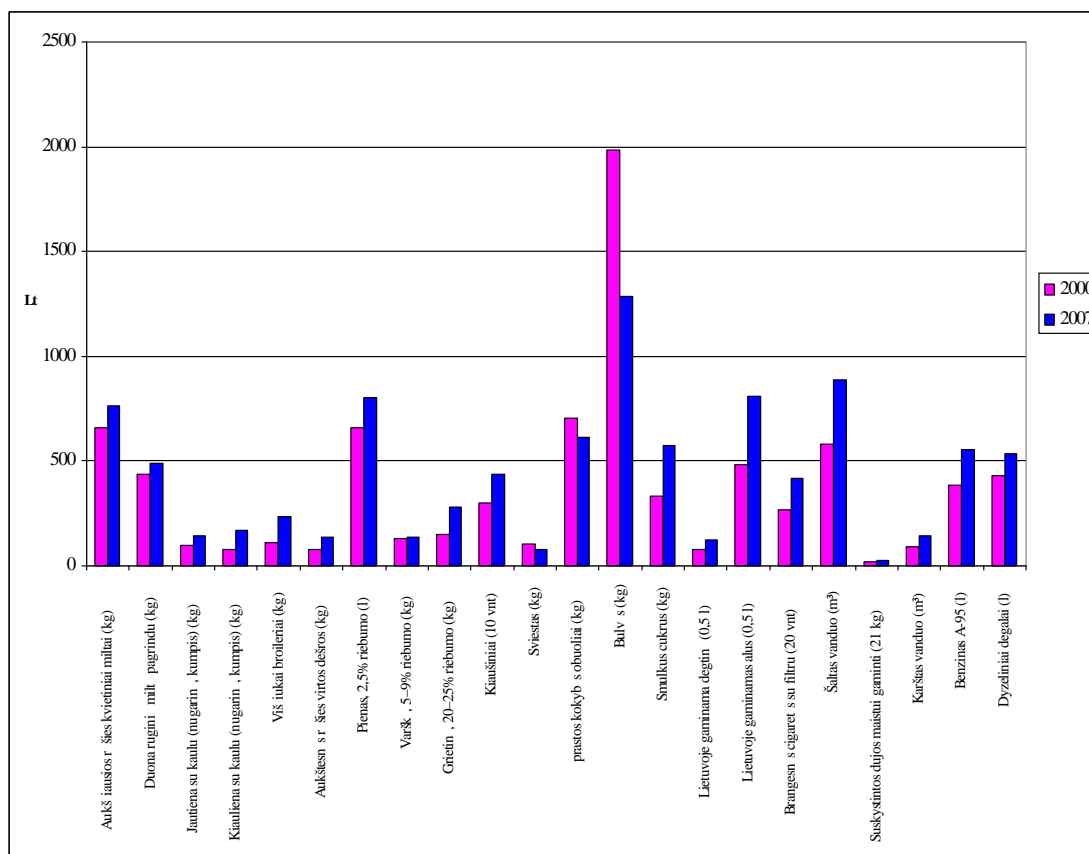
Table 3.2. The comparison of disposable income's purchasable capacity in urban and rural households in 1996 and 2002 (per capita per month), (Lietuvos..., 1993; 2003)

Prekės pavadinimas ir matavimas.	1996 m.		2002 m.	
	Miestai	Kaimai	Miestai	Kaimai
Virta dešra (I rūšies), kg	22,7	17,3	36,9	25,0
Jautiena (I kategorijos), kg	27,0	20,6	42,5	28,9
Sviestas, kg	20,5	15,6	39,1	26,6
Pienas (2,5% riebumo), l	172,0	131,2	297,0	201,5
Smulkus cukrus, kg	80,9	61,7	125,2	85,0
Ruginė ar kvietinė duona, kg	148,2	113,0	186,6	126,6
Vyriškas 2 dalių kostiumas, vnt.	0,65	0,49	0,90	0,61
Moteriški šilti auliniai batai, pora	1,4	1,1	1,4	1,0
Spalvotas televizorius (37cm str.), vnt.	0,28	0,21	0,62	0,42

Aukštesni kainų skirtumai tarp savivaldybių yra būdingi kaimo paslaugoms (vandeniui, šildymui): 2008 m. centralizuoto šildymo kaina tarp savivaldybių skyrėsi daugiau kaip du kartus, šalto vandens – 1,87 karto, karšto vandens – 1,72 karto. Tuo tarpu akcizinių prekių (benzino ir dyzelinų degalų, cigarečių, degtinų, alaus, cukraus) kainų skirtumai yra patys mažiausi. Iš žemės ūkio produkcijos labiausiai tarp savivaldybių skiriasi obuolių ir bulvių kainos (3.19. priedas). Tačiau statistiškai reikšmingi kainų skirtumai tarp savivaldybių nenustatyti. Jos svyruoja atskirais metais ir gali priklausyti nuo žemės ūkio produkcijos derliaus.

Apibendrinant namų ūkių pajamas, galima teigti, kad samdomojo darbo pajamos sudaro didžiąją dalį disponuojamųjų pajamų, nors kaimuose joms

tenka apie tre dalis, o miestuose – du tre daliai vis disponuojam pajam . Spar iai senstant gyventojams, socialini išmok dalis senatv je did ja tiek miestuose, tiek ir kaimuose, ta iau išmok augimo tempai didesni - kaimuose. Miestuose ir toliau did ja nam ki pajamos iš verslo, amat , turto, rentos, socialin s išmokos bedarbiams, o kaimuose –žem s kio ir verslo pajamos.

3.29. pav. Perkamoji galia maisto ir ne maisto prek ms 2000 ir 2008 m. (Lietuvos..., 2008)

Fig. 3.29. Purchasing power of food and non-food goods in 2000 and 2008 (Lietuvos..., 2008)

Kaimuose disponuojamos pajamos sudaro daugiau kaip 75% miest nam ki pajam dydžio. Asmenys, kuri pagrindin s pajamos yra bedarbio išmokos, stipendijos ar kitos pajamos, dažniausiai patenka skurstan i j grup .

Augantys perkamojo paj gumo skirtumai tarp miest ir kaim rodo, kad šalyje gyvenimo lygio diferenciacija did jo.

3.3. Lietuvos gyventojų apsirpinimas gyvenamuoju būstu ir jo kokybė

3.3.1. Gyvenamųjų būstų statyba ir socialinis būstas

Gyvenamasis būstas susijęs su asmens socialine ekonomine padtimi visuomenėje ir yra laikomas socialinės gerovės sudetine dalimi. Tai ir materialiniai ištekliai (ekonominis stabilumas), ir socialinis veiksnys. Būstas yra šeimos kaimo ir funkcionavimo pagrindas ir netgi lemia reprodukcinį procesą. Būsto trūkumas, nepalankios gyvenimo sąlygos yra viena iš šeimos kaimo kliūčių ir nepalankaus socialinio klimato šeimoje priežastis. Gyvenamojo būsto netekimas sukelia prarastą darbą, nutrūkimo socialiniai ryšiai, problemos šeimoje, ligos. Gyvenimo sąlygos, tarp jų – galimybės apsirpinti būstu, pokyčiai veikia gyventojų demografinį elgesį, šeimų kaimosių sąlygas, jų stabilumą.

Tarybiniu laikotarpiu Lietuvos miestuose vyravusi daugiausia daugiaaukščių gyvenamųjų namų statyba buvo oficiali tuometinė politika. Tokia unifikuota ir industrinė statyba – palyginti pigi ir greita, kurios privalumai – daug mažesnis žemės poreikis ir techninės infrastruktūros išlaidos negu vienuobūmių namų statyba. Dėl tokių priežasčių didmiesčiuose daugiau kaip 20 metų buvo draudžiama vienuobūmių namų statyba (Juškevičius, 2003).

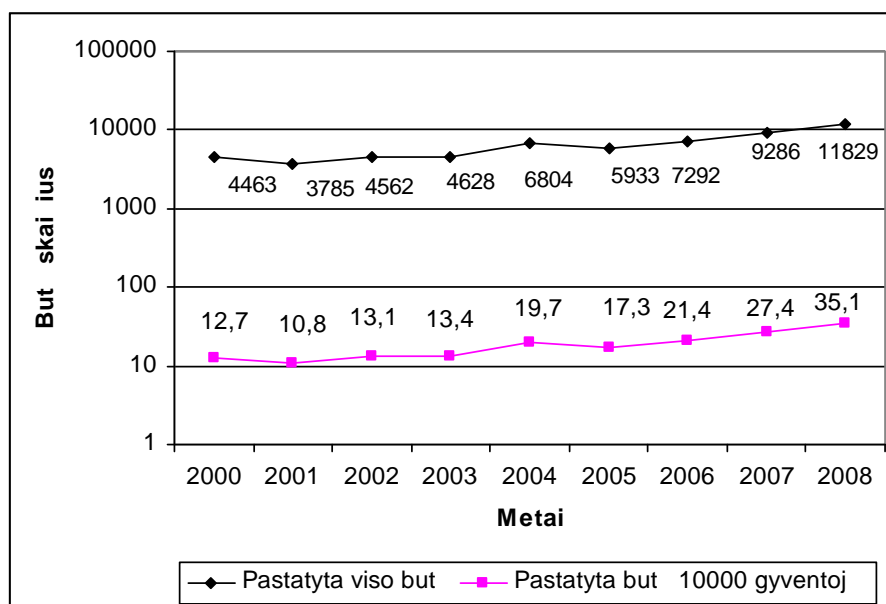
Tuo tarpu kaimuose gyvenamieji namai tarybiniu laikotarpiu sparčiausiai buvo statomi intensyvioji žemdirbystės rajonuose. Vilkaviškio, Kauno, Kėdainių, Raseinių ir kt. rajonuose pastatyti namai kaimuose sudarė daugiau kaip 50% visų tuose rajonuose pastatytų namų. Šiuose rajonuose sparčiausiai tempais buvo likviduojami vienkiemiai. Intensyviai buvo statomi nauji namai centrinėse ir kitose gyvenvietėse (Rupas, Vaitekūnas, 1980, p. 80). Tarybiniais metais kaimuose virš 90% sudarė individualūs namai. Gyvenamojo fondo atnaujinimas buvo siejamas su gyvenimo ir buities sąlygų gerėjimu. Vienam kaimo gyventojui 1975 m. vidutiniškai teko 12 m² gyvenamojo ploto ir 18 m² bendrojo naudingojo ploto. 1967 – 1974 m. vienam pastatytam naujam namui kaimuose teko 88,0 m² naudingojo ploto. Centrinėse gyvenvietėse buvo statomi tik mūriniai namai; mediniai namai intensyviau buvo statomi tiksliai

miškingose respublikos vietovėse: Ignalinos, Zaras, Varėnos, ir kai kuriuose kituose rajonuose (Rupas, Vaitekūnas, 1980, p. 81).

Nekilnojamojo turto rinka Lietuvoje atsirado atkūrus nepriklausomybę, kai pradėtas privatizavimo procesas. Tai paskatino gyventojų apsirpinimo gyvenamuoju būstu teritorini skirtum atsiradimą. Šiuos skirtumus lemiantis ekonominis sąlygos, gyventojų pajamų teritoriniai netolygumai, o būsto pasiūlymas – nevienodi statybų tempai administraciniuose vienetuose. Bendrą gyventojų apsirpinimą gyvenamuoju būstu lemia ir jau iki nepriklausomybės atkūrimo buvusi gyvenamojo būsto privati nuosavybė. Šios sąlygos suformavo dabartinę Lietuvos gyventojų apsirpinimo gyvenamuoju plotu vaizdą.

2004 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Lietuvos būsto strategiją, kurioje teigiama, kad Lietuvoje, palyginus su Vakarų ir Šiaurės Europos valstybėmis, būsto trūkumas sudaro apie 7%. Tačiau pastaraisiais metais intensyviai vykusi gyvenamųjų būsto statyba rodo didį gyventojų apsirpinimą gyvenamuoju plotu bei jo kokybę, augant gyvenimo lygį. Vis dėlto teritoriniu požiūriu šiuo metu gyvenamųjų būsto statybos ir gyventojų apsirpinimo gyvenamuoju plotu reikšmės tarp administracinių vienetų labai skiriasi. Viena ši skirtumų priežastis – aukštos gyvenamųjų būsto kainos, ypač didžiuosiuose miestuose.

Lietuvoje paskutiniaisiais metais būsto statyba augo. Jei 1998 – 2000 m. kasmet būdavo pastatoma 3,8 – 4,5 t kst. būstų, tai vien 2008 m. būsto statyba išaugo iki 11,8 t kst. (Lietuvos..., 2009) (3.30. pav.). Augančias statybos darbas apimtis paskutiniaisiais metais skatino ne tik didinti gyventojų perkamoji galia. Darbo užmokestis yra per mažas, kad namų ūkis galėtų sigyti naujų būstų. Išaugusi būsto paklausa lėmė bank teikiamos paskolos būsto sigijimui. Tačiau spartus būsto skaičiaus didėjimas būdingas didiesiems miestams, tuo tarpu daugelyje kitų savivaldybių 2006 m. būsto statyba augo mažesniais tempais.

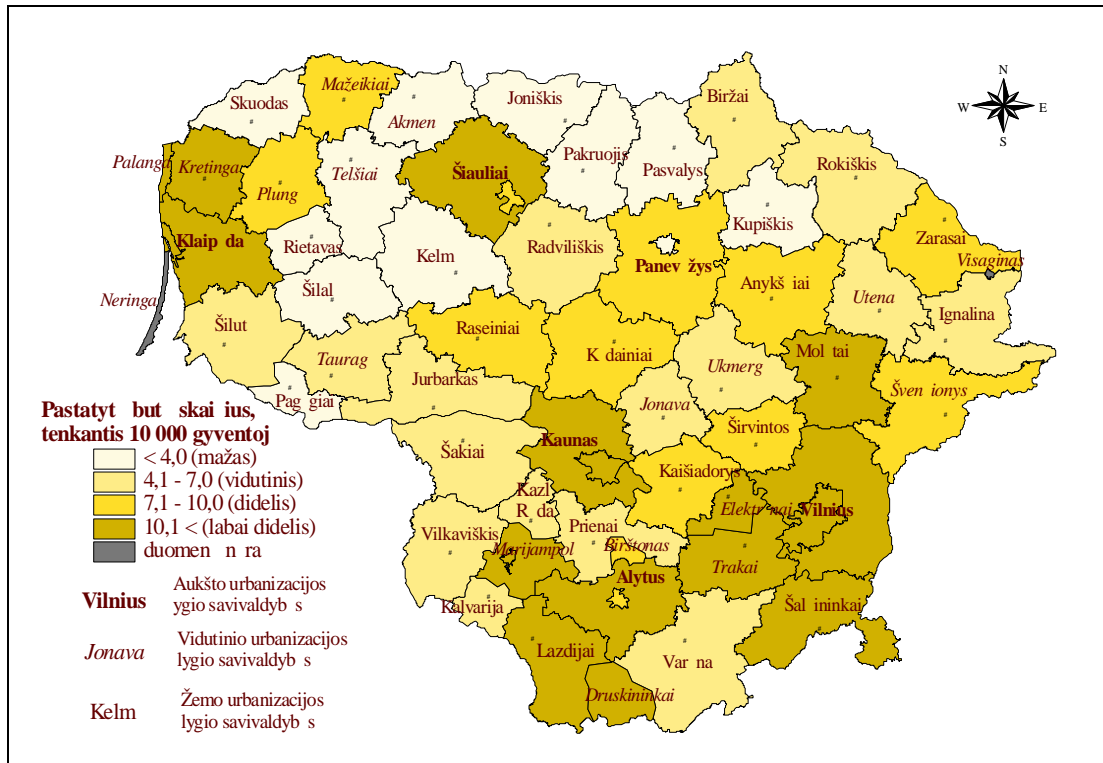
3.30. pav. But statyba Lietuvoje 2000 – 2008 m. (viso ir 10000 gyventoj), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.30. The apartment construction in Lithuania in 2000 – 2008 (total and per 10000 population), (Lietuvos..., 2009)

Lietuvoje but statyba teritoriniu požiūriu vyko nevienodais tempais. Šalyje ryškėja but statybos geografiniai skirtumai, kurie nusako ir gyventojų aprašymo naujų būstų ypatybes (3.31 pav.). Šalies pietrytinėje dalyje, Vilniaus – Kauno traukos zonoje ryškėja but statybos intensyvaus augimo arealas. Ypač aukšti but statybos rodikliai Vilniuje (2004 m. buvo pastatoma 51,4 but , o 2008 m. jau 100,6 but 10000 gyventoj) ir gretimose savivaldybėse: Vilniaus r., Trakų r., Kauno r., Elektrėnų. Kita savivaldybių grupė, kuri išsiskiria santykiniais but skaičiaus augimo tempais – kurort savivaldybės. Pajūrio kurort savivaldybėse būst statybos augimą lemia ypač didelė vietovės paklausa. Palangos mieste 2000 – 2006 m. 10000 gyventojų teko 37,3 but , o 2008 m. jau 70,9 but . Išskirtinai yra Neringos kurorto situacija: 2000 – 2004 m. but statyba šioje savivaldybėje vyko labai netolygiai (2001 – 2002 m. pastatyta po 1 but , o 2003 – 2004 m. – jau po 38 butus. Tuo tarpu nuo 2005 m. duomenys apie naujų but statybą Neringos savivaldybėje Lietuvos statistikos departamentas nepateikia. Tačiau sparčiausiai but

statybos verslas Lietuvoje buvo pl tojamas Druskinink savivaldyb je (10000 gyventoj pastatyta 108 butai).

3.31. pav. But statyba savivaldyb se 2008 m. (10000 gyventoj), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.31. The construction of apartments in municipalities in 2008 (per 10000 population), (Lietuvos..., 2009)

Tuo tarpu žemo urbanizacijos lygio pasienio savivaldyb s Šiaur s Lietuvoje išsiskiria tiek absoliu iai, tiek ir santykinai žemais but statybos rodikliais (iki 4 pastatyt but 10000 gyventoj). Mažai but statoma mažose, 2000 m. kurtose Pag gi , Kalvarijos, Kazl R dos, Rietavo savivaldyb se. Žemus statyb tempus šiose savivaldyb se lemia daugelio priežas i visuma – pasienio pad tis, žemas urbanizacijos lygis, nepalanki demografin strukt ra, vyraujanti žem s kio veikla ir silpniau išvystyta gamybin bei socialin infrastrukt ra. Šiose savivaldyb se per 6 metus (2000 – 2006 m.) nepastatyta nei po 100 nauj but . Beveik nestatomi butai Visagino savivaldyb je (2006 m. pastatytas tik 1 butas, o apie but statyb 2008 m. duomen Statistikos departamentas nepateikia).

Apsirpinimas gyvenamuoju būstu yra pagrindinis socialinis teis ir šiuo požiūriu *socialinis būstas* yra ypatingai svarbus. Neskaitant Pietų ES valstybi ir daugumos naujų narių, visos ES valstybės turi socialinio būsto išteklių, priklausanti savivaldybėms ar nevyriausybinėms organizacijoms. Olandijoje išlieka didžiausia dalis tokio būsto (35%), o penkiose valstybėse (Austrijoje, Danijoje, Suomijoje, Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje) socialiniam būstui tenka apie 1/5 visų būstų (The Social..., 2004, p. 125).

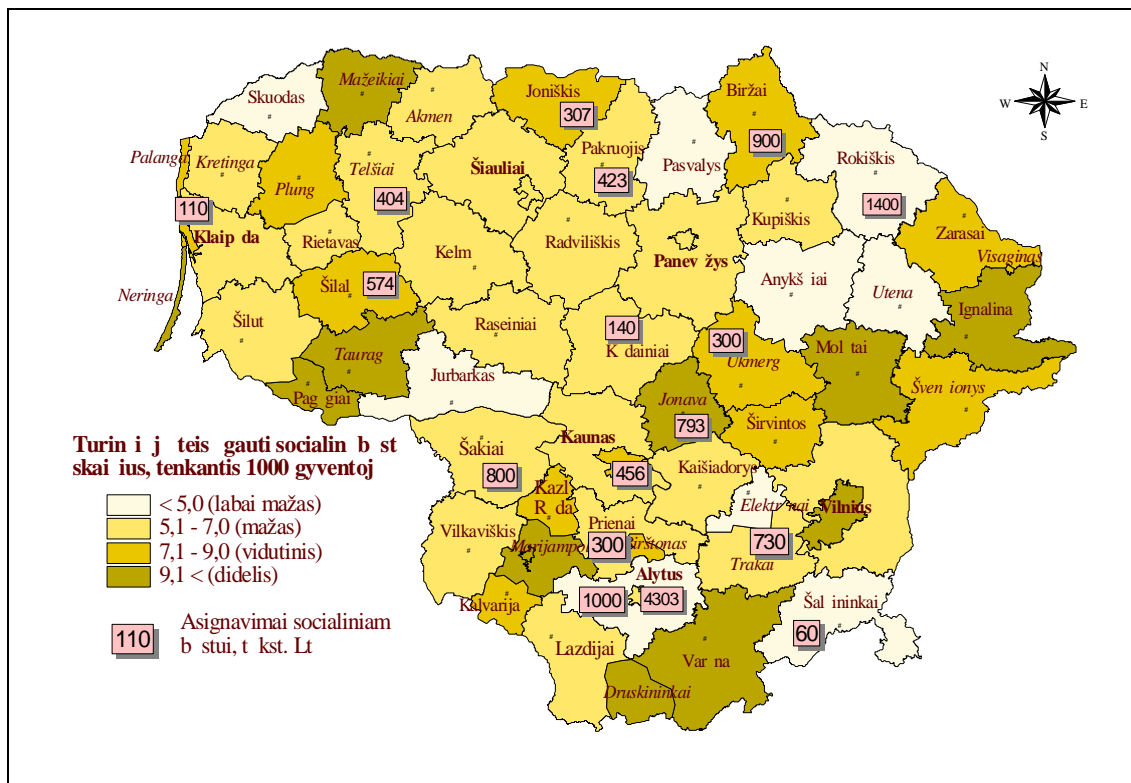
Pagal Lietuvos Respublikos valstybės paramos būstui sigyti ar išsinuomoti statymus, socialiai remiami gyventojai gauna valstybės teikiamas subsidijas būsto paskolos daliai kompensuoti. Taip pat savivaldybės sudaromi sąrašai asmenų (šeimų), turinti teisę išsinuomoti būstą.

2008 m. pradžioje turinti teisę socialiniam būstui ir rašyti savivaldybių sąrašus, gyventojų skaičius siekia 23761 arba 7,1 tūkst. gyventojų. Ši gyventojų dalis 1000 gyventojų siekia nuo 1,6 (Skuodo r.) iki 32,0 (Neringos savivaldybės) (3.32. pav.). Neringos savivaldybėje rodiklis labai aukštas, palyginus su visu savivaldybės gyventojų skaičiumi, nes rašytų sąrašų gyventojų skaičius siekia 108 ir buvo artimas daug didesnei gyventojų skaičiumi savivaldybėms. Mažiausia santykinė gyventojų, turinti teisę socialiniam būstui ir rašyti sąrašus, dalis yra žemo urbanizacijos lygio savivaldybėse, o kai kurios iš jų yra šalies pasienyje: Skuodo r. (1,6), Alytaus r. (3,3), Rokiškio r. (2,3), Pasvalio r. (3,2), Anykščių (3,6) ir kt. Šalyje vyrauja savivaldybės, kurių gyventojai, turintys teisę socialiniam būstui, sudaro 4,1 – 10,0 tūkst. gyventojų, tūkst. gyventojų visose savivaldybėse gyventojų. Aukšto urbanizacijos lygio savivaldybių grupėje sąrašus socialiniam būstui gauti tūkst. gyventojų yra rašyta 5,7 – 9,4 tūkst. savivaldybių žmoniai. Tai pirmiausia šalies sostinė (9,4 tūkst. gyventojų žmoniai). Didelis socialinio būsto poreikis yra kai kuriose vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybėse (1000 gyventojų): Neringos (32,0) Jonavos r., (16,3), Druskininkai (11,3), Tauragės r. (11,2) savivaldybės. Aukštas socialinio būsto poreikis būdingas ir kai kurioms žemo urbanizacijos lygio savivaldybėms (1000 gyventojų): Varėnos r. (10,8), Ignalinos r. (10,4), Molėtų r. (9,1), Pagėgių (9,0).

Lietuvos Respublikos valstybės paramos būstui sigyti ar išsinuomoti bei daugiabu namams modernizuoti statyme nustatyta, kad savivaldybi socialinio būsto fondo plėtra finansuojama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto tikslini asignavimų ir savivaldybi lėšų (Socialinio..., 2005). Visgi asignavimai iš valstybės biudžeto šeimai ar asmeniui, kuriam reikia būsto, nėra adekvatūs būsto poreikiui. Koreliacija tarp gyventojų, rašytis rašyti būstui gyti santykinės dalies dydžio bei valstybės asignavimų, tenkančių vienam asmeniui (šeimai), kuriam reikalinga tokia parama, reikšminga, yra silpna ($r = -0,260$). 2008 m. daugeliui savivaldybi visai nenumatyta lėšų. Santykinai maži valstybės asignavimai tenka savivaldybėms, kurioms būdingas aukštas socialinio būsto poreikis. Tuo tarpu labai aukšti valstybės biudžeto asignavimai tenka Alytaus miesto ir rajono, Rokiškio r., Šakių r., Prienų r., Biržų r. savivaldybėms.

Lietuvoje didžioji dalis būsto fondo sudaro privačių nuosavybės būstas (97,1%) ir tik likusioji labai maža dalis (2,9%) yra valstybės ar savivaldybi nuosavybė (Gyvenamasis..., 2005). Taigi valstybės ir savivaldybi gyvenamuoju plotu gali aprūpinti tik labai mažą gyventojų dalį. 2006 m. savivaldybės išnuomojo 16314 gyvenamąsias patalpas asmenims, esantiems sėrašuose socialinio būsto nuomai. Tai jau didelis savivaldybi būsto fondo, patalpos išnuomojamos vidutiniškai tik 5,4% visų savivaldybi sėrašuose esančių asmenų. Ypač didelis socialinio būsto trūkumas jaučiamas didžiuosiuose miestuose - gyvenamosios patalpos suteiktos tik 1,5 – 2,4% gyventojų (šeimoms), o Marijampolės savivaldybėje gyvenamas plotas suteiktas vidutiniškai vienam iš 100 sėrašuose esančių asmenų (šeimoms).

Santykiškai daugiau gyvenamąsias patalpas išnuomojama daugelyje Lietuvos žemesnio urbanizacijos lygio savivaldybių: Pasvalio r. - 56%, Akmenės r. - 53,2%, Joniškio r. - 29%, Raseinių r. - 23% visų gyventojų, kuriems reikalingas socialinis būstas. Visiškai socialinis būstas 2006 m. neišnuomotas Neringos ir Rietavo savivaldybėse.

3.32. pav. Asmenų (šeimų), turinčių teisę gauti socialinį būstą ir rašytą savivaldybių sąrašus, skaičius, tenkantis 1000 gyventojų 2008 m. bei Lietuvos Respublikos biudžeto asignavimai socialiniam būstui plotei 2009 m. (t kst. Lt), (Lietuvos Respublikos aplinkos..., 2009)

Fig. 3.32. The number of population having the right to rent social housing and included to municipalities' list in 2008 (by 1000 population) and the assignments of Lithuania Republic budget for development of social housing (thousand LTL), (Lietuvos Respublikos aplinkos..., 2009)

Taigi Lietuvoje yra tiek asmeninio, tiek ir socialinio būsto trūkumas, kuris yra išreiškiamas ne tik rašytą sąrašus socialiniam būstui gauti dalimi, bet ir naudinguoju plotu, tenkančiu vienam gyvenimui.

3.3.2. Gyventojų apsirūpinimo gyvenamuoju būstu skirtumai

Minimalus būsto dydis nustato Statybos techninis reglamentas STR 2.02.01:2004 "Gyvenamieji pastatai", patvirtintas aplinkos ministro 2003 m.

gruodžio 24 d. sakymu Nr. 705 (Žin., 2004, Nr. 23-721). Pagal šį reglamentą vienas vienam asmeniui turi būti ne mažesnis kaip 34 m².

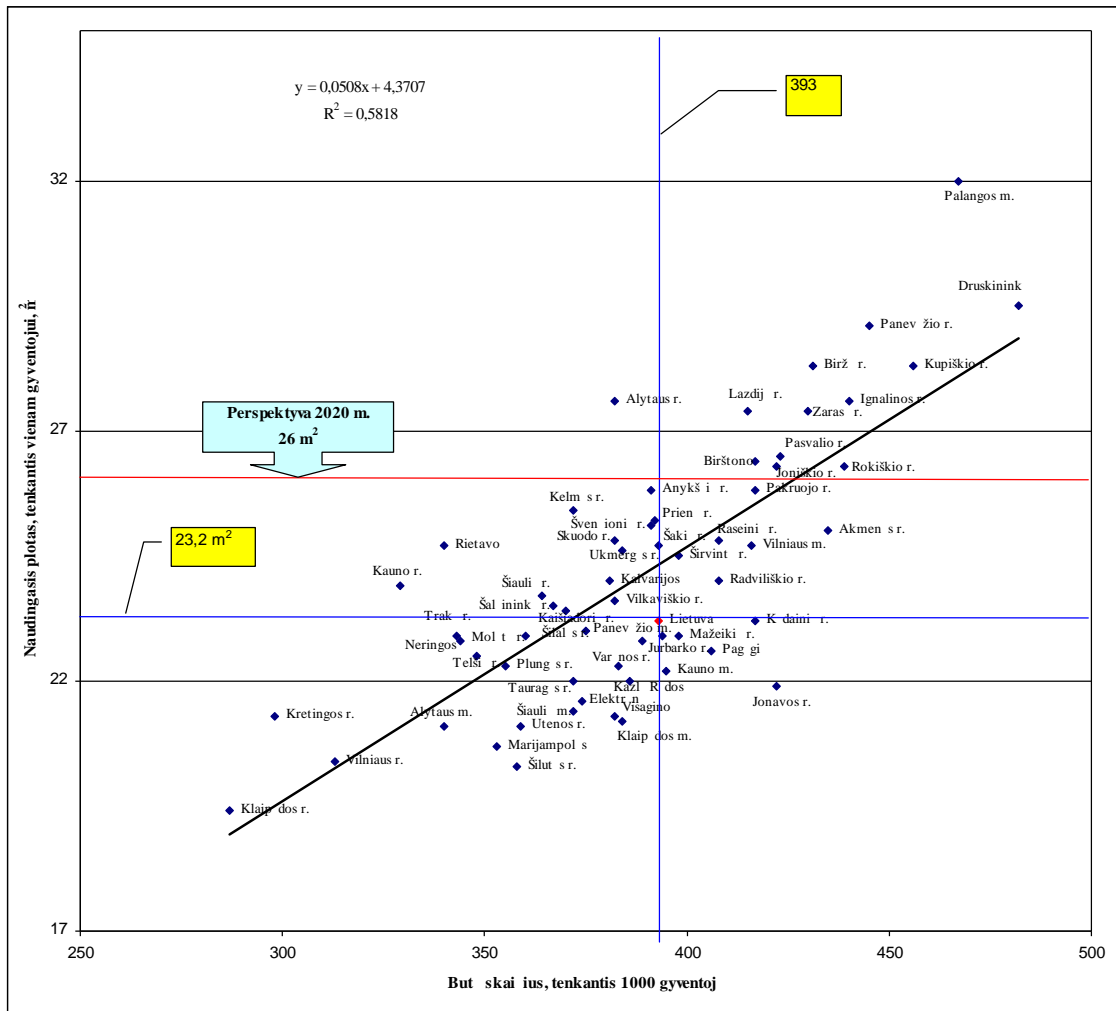
Lietuvos Respublikos teritorijos bendrajame plane numatoma 2020 metų perspektyva - vienam gyventojui bendrojo naudingojo ploto vidutiniškai teksiant 28 m² (26 m² miestuose ir 32 m² – kaimo gyvenvietėse). Tačiau 2004 m. duomenimis, tik 7 savivaldybės miestuose ir 10 savivaldybių kaimuose gyventojų bendrasis vidutinis plotas atitiko šiuos siekius. 2007 m. šis skaičius išaugo atitinkamai iki 13 ir 14 (3.20. priedas).

Lietuvos miestams būdinga tai, kad didėjant santykiniam butų skaičiui (1000 gyventojų), daugėja ir naudingojo ploto, tenkančio vidutiniškai vienam gyventojui (m²). Tarp šių dviejų rodiklių nustatytas stiprus teigiamas ryšys ($R = 0,7178$). Miestuose vidutiniškai 1000 gyventojų 2007 m. teko 393 butai, tačiau apsirpinimas gyvenamaisiais butais tarp savivaldybių miestų varijuoja nuo 287 butų (Klaipėdos rajone) iki 482 butų (Druskininkų savivaldybėje) (3.33. pav.). Galima teigti, kad apsirpinimo gyvenamuoju butu skirtumai miestuose nėra dideli: variacijos koeficientas $CVP = 11,1\%$ (2004 m. - 8,86%). Pastebimas dėsningumas, kad didžiąją miestų rajonuose (Klaipėdos r., Vilniaus r., Kauno r.) taip pat rajonuose, kurių teritorijoje yra apskritimi centrai, apsirpinusi butais miestų gyventojų dalis yra santykinai mažesnė. Tuo tarpu didžiausias butų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, yra kurortų savivaldybėse: Druskininkai (482), Palangos m. (467). Tarp didžiąją šalies miestų geriausias apsirpinimo butais rodiklis yra Vilniaus mieste – 416 butų (1000 gyventojų). Kitą didžiąją miestų (išskyrus Kauno m.), gyventojų apsirpinimas butais yra mažesnis už šalies vidurkį, o pats žemiausias yra Šiaulių mieste (372 butai 1000 gyventojų).

Žmogaus gerai savijautai būtina erdvė, kurioje jis gali dirbti, ilsėtis, bendrauti. Pakankamas gyvenamojo buto dydis užtikrina komforto jausmą, o jo trūkumas sukelia nemalonų diskomfortą.

2007 m. Lietuvoje vidutiniškai vienam miesto gyventojui teko 23,2 m² naudingojo ploto. Variacijos koeficientas $CVP = 10,6\%$ (2004 m. - 9,66%) rodo, kad variacija (taip pat ir skirtumai) tarp savivaldybių išaugo: buto

plotas, tenkantis vienam miesto gyventojui, 2007 m. siek nuo 19,4 m² (Klaip dos r.) iki 32,0 m² (Palangos m.). Taigi skirtumas siekia 12,6 m².

3.33. pav. Naudingasis plotas, tenkantis vienam gyventojui (m²) ir but skai ius, tenkantis 1000 gyventoj miestuose 2007 m. (Lietuvos..., 2008)

Fig. 3.33. Useful area per one resident (m²) and the number of apartments per 1000 residents in cities in 2007 (Lietuvos..., 2008)

Išlieka panaš s teritoriniai b sto ploto d sningumai, kaip ir but skai ius (1000 gyventoj) pasiskirstyme: santykinai žemas b sto plotas, tenkantis vienam gyventojui, yra Vilniaus r. ir Klaip dos r. savivaldyb se. Žemesnis už vidutin yra ir didži j miest - Klaip dos, Šiauli , Panev žio, Kauno b sto ploto vidutinis dydis. Tuo tarpu kurort savivaldyb se (Palangos

m., Druskininkai, Birštonas) būsto naudingasis plotas viršija 26,0 m². Iš didžiųjų šalies miest tik Vilniuje būsto vidutinis plotas aukštesnis už vidurkį.

Kompleksiškiau ir geriau apsirpinimui būstas nusako dvi rodikliai (bet skaičiai, tenkančio 1000 gyventojui ir naudingo ploto, tenkančio vienam gyventojui), analizė. Ši dvi rodikliai bendras vertinimas leidžia visapusiškiau nustatyti gyventojų apsirpinimą gyvenamuoju būstu.

Pagal santykinį būsto skaičių (1000 gyventojui) ir naudingą plotą, tenkantį vienam gyventojui (m²) **miestuose**, visas savivaldybes galima skirstyti 4 grupes:

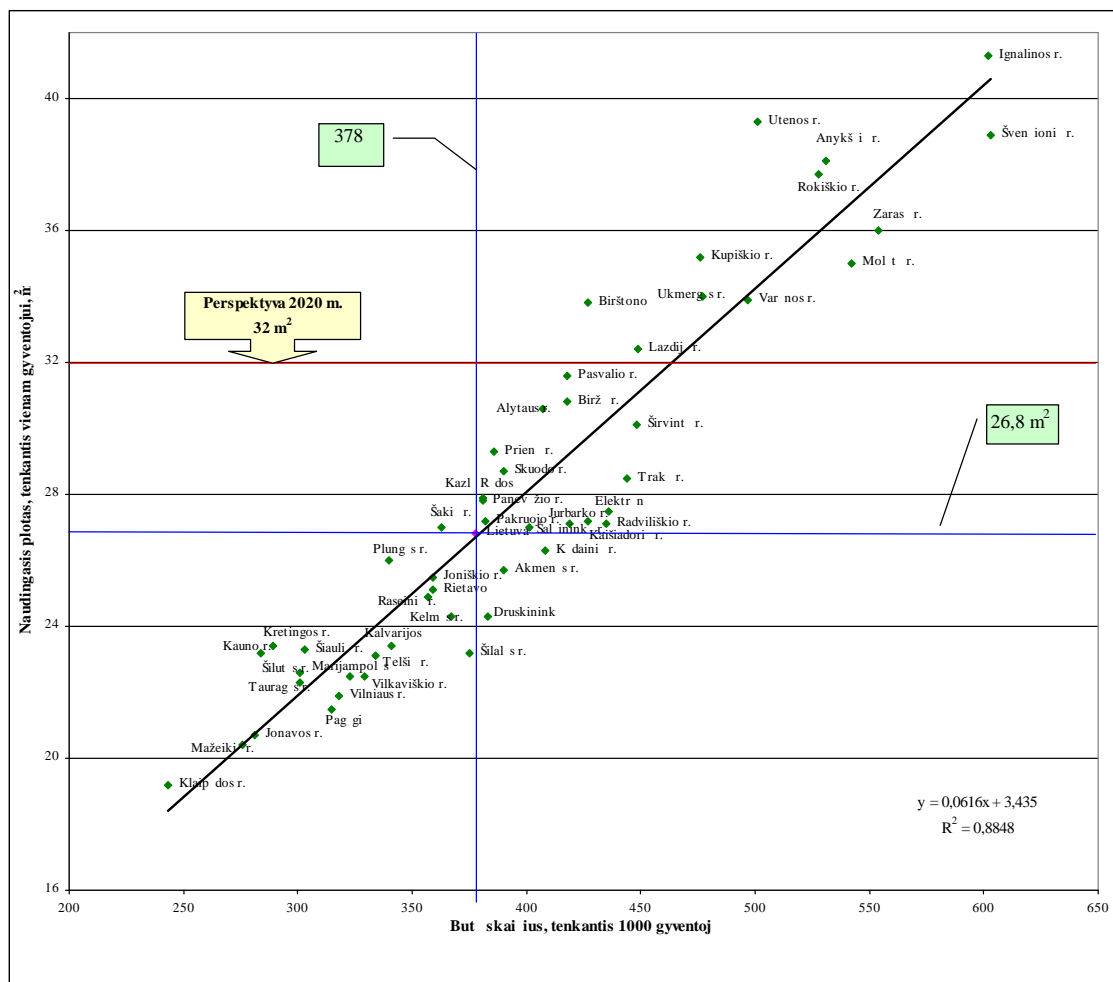
1. *Pirmoji grupė (I)* galima apibūdinti kaip santykinai žemo apsirpinimo butais ir mažo naudingo ploto būsto savivaldybių grupė, kurioje šie rodikliai yra mažesni už vidutinį (<23,2 m²) ir <393 butai 1000 gyventojui). Pastarąją grupę patenka Klaipėdos ir Šiaulių miestai taip pat savivaldybės, kurių teritorijose yra apskrinių centrai (Marijampolės, Tauragės r., Utenos r., Telšiai r.). Geografiškai žvelgiant, tai daugiausiai Vakarų ir Rytų Lietuvos savivaldybės.

2. *Antrojoje savivaldybių grupėje (II)* santykinis butų skaičius miestuose yra mažesnis už vidutinį, tuo tarpu būsto naudingasis plotas viršija vidurkį. Geografiškai šios savivaldybės nesudaro vientiso arealo ir priklauso žemo urbanizacijos lygio savivaldybių grupei.

3. *Trečioji savivaldybių grupė (III)* negausiausia: jai priklauso Mažeikių r., Jonavos r., Kėdainių r., Pagėgiai, Panevėžio m. ir Kauno m. savivaldybės, kuriose santykinis butų skaičius viršija vidutinį, tačiau naudingas plotas yra mažesnis už vidutinį. Šioms savivaldybėms būdingas aukštesnis už vidutinį urbanizacijos lygis (išskyrus Pagėgiai). Tačiau net ir šiose savivaldybėse butų skaičiaus santykinis dydis tik nežymiai aukštesnis už vidurkį.

4. *Ketvirtąją grupę (IV)* galima apibūdinti kaip geriausiai gyvenamaisiais būstais apsirpinusių miestų gyventojų savivaldybių grupę, nes jose ir santykinis butų skaičius ir naudingasis plotas yra aukštesnis už vidutinį. Šios savivaldybių grupės miestai daugiausiai nedideli (išskyrus Vilniaus m.).

Tai ir lemia santykinai aukštesnius už vidurk b sto rodiklius. Labai išsiskiria Palangos m. ir Druskinink savivaldyb s, kuri kurort statusas lemia aukšt apsir pinimo b stais rodickl .

3.34. pav. Naudingasis plotas, tenkantis vienam gyventojui (m²) ir but skai ius, tenkantis 1000 gyventoj kaimuose 2007 m. (Lietuvos..., 2008)

Fig. 3.34. Useful area per one resident (m²) and the number of apartments per 1000 residents in villages in 2007 (Lietuvos..., 2008)

Kaimuose, palyginus su miestais, b dingas dar aukštesnis ryšys tarp santykinio but skai iaus, tenkan io 1000 gyventoj , ir naudingojo ploto, tenkan io vienam gyventojui: apskai iuotas koreliacijos koeficientas $r = 0,9866$. Tai lemia didesnis bendras gyvenamasis plotas, nes kaimuose didesn dalis nam ki turi gyvenam j nam . Kita priežastis – mažas kaim

gyventojų skaičius ir jis senjimas. Visa tai lemia aukštesnius apsirpinimo gyvenamuosiu būstu rodiklius, nei miestuose.

Nustatant kaimų gyventojų apsirpinimo gyvenamaisiais būstais teritorinius dingsumus, pagal santykinę būstų skaičių (tenkant 1000 gyventojų) ir naudingojo ploto dydį (m^2 tenkant vienam gyventojui), galima išskirti dvi pagrindines grupes (3.34. pav.):

1. Savivaldybės, kuriose būstų skaičius kaimuose, tenkantis 1000 gyventojų, ir naudingasis būsto plotas yra žemesnis už vidutinį (<378 t kstantiui gyventojui ir $<26,8 m^2$). Todėl *pirmąją savivaldybių grupę (I)* galima apibūdinti kaip žemo kaimų gyventojų apsirpinimo gyvenamuosiu būstu grupę. Pirmąją grupę sudaro daugiausiai Vakarų ir Pietvakarių Lietuvos savivaldybės, kuriose santykinai aukštesnis kaimų gyventojų gimstamumas, palankesnė demografinė struktūra. Patys žemiausi kaimų gyventojų apsirpinimo gyvenamuosiu būstu rodikliai – Mažeikių r. ir Klaipėdos r. Ši savivaldybių gyventojų žemo apsirpinimo būstais reikia vertinti kaip labai nepalankų rodiklį, nes jauni žmonės yra ta demografinė grupė, kuri poreikis būstui yra ypač didelis.

2. *Antrąją grupę (II)* sudaro savivaldybės, kuriose kaimų gyventojų apsirpinimas gyvenamaisiais būstais yra santykinai geresnis – būstų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų ir naudingasis plotas, tenkantis vienam gyventojui, viršija vidurkį. Šios grupės daugumą sudaro Rytų ir Pietų Lietuvos savivaldybės, kuriose ypač stiprus gyventojų senjimo procesas ir intensyviai mažėjantis gyventojų skaičius. Ypač aukštas gyventojų apsirpinimas būstais Ignalinos, Utenos, Švenčionių, Anykščių, Molėtų, Zarasų, Kupiškio, Ukmergės rajonų ir kitose savivaldybėse, kuriose naudingasis plotas, tenkantis vienam kaimo gyventojui viršija $32 m^2$ – LR Teritorijos bendrajame plane numatomas 2020 m. perspektyvą.

Šios dvi grupės nepatenka Šakių r. savivaldybė, kurioje būsto naudingasis plotas kaimuose viršija vidurkį, tačiau būstų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, yra žemesnis už vidutinį. Kitose trijose savivaldybėse – Kėdainių r., Akmenės r. ir Druskininkų, priešingai – santykinis būstų skaičius

kaimuose didesnis už vidutinį, bet naudingasis plotas nesiekia vidutinio. Tačiau vis ši savivaldybi gyventoj apsirpinimo b stais reikšm s nežymiai nukrypsta nuo vidurkio, todėl atskiros savivaldybi grup s neišskiriamos.

Pastebima neigiama tendencija, kad prieš kelet met Lietuvoje naujos statybos namo 2 kambari buto plotas buvo vidutiniškai 65 m² ploto, tai šiuo metu statomuose daugiabu iuose, 2 kambari buto vidutinis plotas yra apie 55 m². Tai gi maž jantis vidutinis buto plotas lemia mažesn b sto erdv vienam gyventojui ir tuo pa iu neigiamai veikia bendr jo kokyb .

Tiek pasaulyje, tiek ir Lietuvoje egzistuoja priklausomyb tarp miestuose ir kaimuose gyvenan i *benami* : miestuose b sto netek žmon s, migruoja kaimus, tik damiesi pigesnio pragyvenimo, saugesn s aplinkos, o iš kaim išvyk žmon s ne visada miestuose gali sigyti gyvenam j plot .

Statistiškai neapskai iuota, kiek žmoni gyvena l šnose, kanalizacijos šuliniuose, r siuose, laiptin se, s vartynuose, nepritaikytuose sodo nameliuose ir pan.; tai neparodo tikrojo b sto ir skurdo problemos masto (Skurdas..., 2005).

2001 m. gyventoj ir b st surašymo metu buvo surašyta 1250 benami iš j 792 (arba 63,36%) miestuose arba 458 (36,64%) kaimuose. Daugiausia benami surašyta didžiuosiuose miestuose - Kaune, Vilniuje, Klaip doje bei Trak r. savivaldybi teritorijose. Tokiems žmon s dažnai gyvenamuju b stu tampa šilumin s trasos, kanalizacijos šuliniai, s vartynai ir kt. Jie neturi l š bent minimaliam b stui išsinuomoti ar nusipirkti (Skurdas..., 2005).

B sto kokyb (blogos b sto s lygos) parodo santykin nepriteklius lyg , kuris sutampa su skurdu, lemia blog sveikat , socialin atskirt ir saugumo problemas. Blogos sanitarin s s lygos, temperat ra, dr gm , nepakankamas v dinimas, erdv s tr kumas, triukšmas, degraduojanti aplinka, lemia užkre iam lig atsiradim , alergin jautrum , fizin ir psichologin diskomfort .

3.3.3. B sto patogum teritoriniai skirtumai

Lietuvos kaimuose palyginti su miestais, ne tik žymiai silpniau išpl tota technin infrastrukt ra, bet ir gerokai prastesn jos kokyb . Išlieka dideli skirtumai vandens tiekimo, centrinio šildymo, kanalizacijos sistem ir kit patogum poži riu. Ta iau tiek miestuose, tiek kaimuose gyventoj b st apr pinimas komunaliniais patogumais ger ja. Jei vis daugiau nam ki b st apr pinami patogumais, galima sakyti, kad gyvenimo lygis kyla (Sarło, 1998, 15).

B sto patogumus sudaro ši komunalin ir b sto ranga:

- Elektros energija
- Centrinis šildymas
- Vandentiekis
- Kanalizacija
- Elektrin virykl
- Karštas vanduo
- Vonia
- Dujos

Kadangi gyventoj b st pagrindiniai patogumai yra keli, norint nustatyti apsir pinimo patogumais teritorinius skirtumus, atlikta klasterin analiz , taikant K – vidurki metod . klasterin s analiz s skai iavim traukti dar du papildomi rodikliai: but skai ius, tenkantis 1000 gyventoj ir b sto plotas, tenkantis vienam gyventojui (km²).

Klasterin analiz padeda apibendrinti gyventoj apsir pinim b stais ir j patogumais. Kadangi rodikli reikšm s labai skiriasi, b tina miest ir kaim gyventoj apsir pinim b stais ir j patogumais analizuoti atskirai. Apsir pinimo pob dis nustatytas s lyginai, atlikus kiekvieno klasterio vidutini reikšmi rangavim .

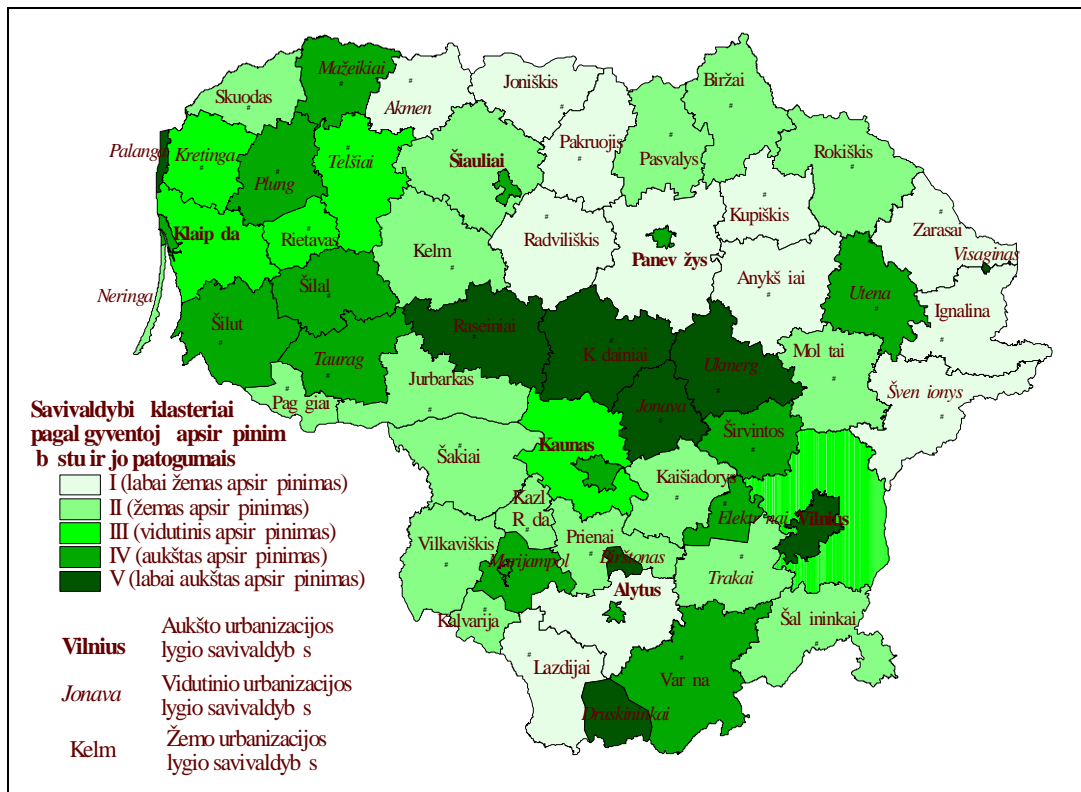
Miest gyventoj apsir pinimo bustu ir jo patogumais klasteriai (3.35. pav.):

1. Pirm j klaster sudaro savivaldyb s, kurioms b dingas aukštas gyventoj apsir pinimas gyvenamuoju b stu (411,9 but - 1000

gyventojų ; 25,5 m³ - vienam gyventojui) bet labai žemas apsirpinimas jo patogumais (b sto kokybė). Daugiausiai tai nedideli miestai, kuri gyventojai dažnai turi nuosavus namus ir tai lemia santykinai didelį b sto naudingumą plotui, tenkant vienam gyventojui, tuo tarpu komunalinė infrastruktūra yra ne visuose b stuose.

2. Antrasis klasteris sudaro savivaldybes, kuriose miestų gyventojų apsirpinimas b stais yra vidutinis, o jo patogumais – žemas. Tai žemo urbanizacijos lygio savivaldybės, kuri daugelis gyventojų turi nuosavus namus, o komunalinės paslaugos ne visiems prieinamos. Ši savivaldybių miestuose nėra stambi pramonė ar paslaugų sferos objektai, todėl darbo pajamos yra santykinai žemesnės už vidutines.
3. Trečiojo klasterio savivaldybės pagal miestų gyventojų apsirpinimo b stus ir jo patogumais rodiklius nedaug skiriasi nuo antrojo klasterio savivaldybių. Tai didžiąją miestų rajonų savivaldybės (Vilniaus r., Kauno r., Klaipėdos r.) taip pat Telšiai r. ir Rietavo savivaldybės, kuriose gyventojų apsirpinimas b stais yra žemas, patogumais – vidutinis.
4. Ketvirtojo klasterio savivaldybių miestų gyventojų apsirpinimo b stais lyginai galima laikyti žemu, o jo kokybę (apsirpinimo patogumais) – labai aukšta. Šis klasteris patenka didieji miestai, išskyrus Vilnių, daugelis apskritimi centrų. Daugelyje šių savivaldybių gerai išplėtotą pramonę ir paslaugų sferą, kuri užtikrina gyventojams aukštas pajamas, leidžiančias gerinti b sto kokybę.
5. penktasis klasteris patenka kurortiniai ir pramoniniai miestai bei respublikos sostinė. Šiems miestams b dingas labai aukštas gyventojų apsirpinimas gyvenamuoju b stais ir jo patogumais.

Kaimų gyventojų apsirpinimo b stais ir patogumais savivaldybių klasteriai (3.36. pav.):

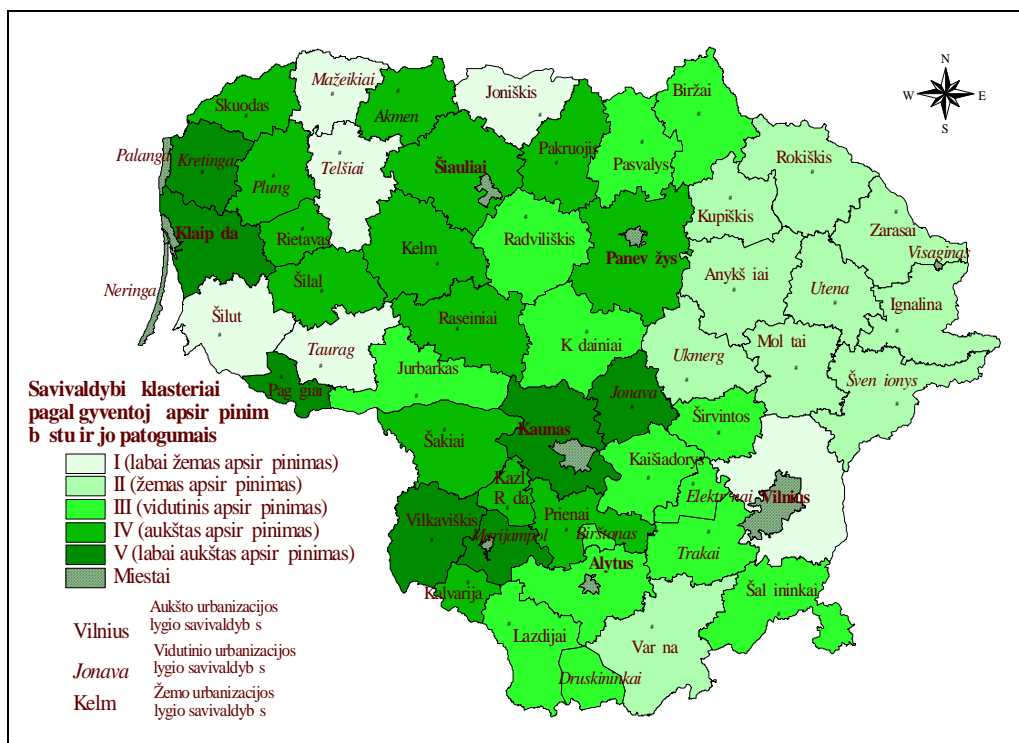
3.35. pav. Savivaldybi klasteriai pagal gyventoj apir pinim b stu ir jo patogumais miestuose 2004 m. (Lietuvos..., 2005)

Fig. 3.35. The clusters of municipalities by residents' provision with housing and its conveniences in cities and towns 2004 (Lietuvos..., 2005)

- I. Pirm j klaster sudaro savivaldyb s, kuri kaim gyventojams b dingas žemas apir pinimas gyvenamuoju b stu ir labai žemas apsir pinimas jo patogumais. Šiose savivaldyb se ypa žema b st , turin i centrin šildym , karšt vanden , voni , procentin dalis. Didesn dalis ši savivaldybi yra Vakar Lietuvoje.
- II. Antr j klaster sudaran i savivaldybi grup išsiskiria tuo, kad kaim gyventoj apsir pinimas gyvenamuoju b stu yra labai aukštas, o patogumai yra mažiau nei tre dalyje gyventoj b st . Šio klasterio savivaldyb s vyrauja Ryt ir Pietry i Lietuvoje, kurioms b dingas intensyvus gyventoj sen jimas, maži, nykstantys kaimai, gyvenamieji namai yra senos statybos ir pagrindiniai patogumai b stuose rengti

b na retai. Mažos pajamos, kuri strukturoje vyrauja pensija, nesudaro galimybi gerinti bsto kokybę.

III. Trečiojo klasterio savivaldybės mės bdingas aukšti kaimgyventojų apsirpinimo bstais rodikliai ir vidutinis apsirpinimas patogumais. Geografiškai šiuos bstpožymius turinios savivaldybės išsidėsčiusios daugiausiai vidurio, šiaurinėje ir pietinėje Lietuvos dalyje, kur tarybiniais metais buvo sukurta daugiau planinio tipo gyvenviečių, o gyvenamieji namai turi daugel bstpatogumų.

3.36. pav. Savivaldybių klasteriai pagal gyventojų apsirpinimą bstu ir jo patogumais kaimuose 2004 m. (Lietuvos..., 2005)

Fig. 3.36. The clusters of municipalities by residents' provision with housing and its conveniences in villages in 2004 (Lietuvos..., 2005)

IV. Ketvirtasis klasteris sudarantios savivaldybės išsidėsčiusios Vidurio – Vakar – Pietvakari Lietuvoje. Šioje Lietuvos dalyje kaimai didesni, bstai geriau aprūpinti patogumais negu Ryt ar Piet Lietuvos kaimuose. Demografiškai šiam klasteriui priklausanios savivaldybi

kaimai yra jaunesni, juose aukštesnis gimstamumas. Dėl to gyventojų apsirpinimas būstais savivaldybėse yra vidutinis, o būsto kokybė – aukšta.

V. Penktasis klasteris sudaro savivaldybes, kurios išsiskiria labai žemu kaimo gyventojų apsirpinimu gyvenamuoju plotu ir labai aukšta jo kokybe. Grečiausiai miestartumas lemia ne tik gerą komunalinę infrastruktūrą išvystymą, bet ir darbingo amžiaus kaimo gyventojų, dirbančių miestuose, aukštos pajamos, kurios leidžia gerinti būsto kokybę. Be to, daug miestų gyventojai keliasi gyventi aplinkines kaimo gyvenvietes, todėl atsiranda būsto trūkumo problema.

Skiriasi ir būsto kokybės (trūkumų, problemų) pobūdis tarp miestų ir kaimų. Kaimams kaimo gyvenamieji būstai nepakankami aprūpinti patogumais (vonia, dušu ir kt.), arba prastą būklę (kiauras stogas, drėgnos sienos, supuvę langai arba grindys) tuo tarpu miestuose santykinai daugiau namų kaimo būsto kokybę lemia išorinė aplinka (triukšmas, sklindantis iš gretimų butų, gatvių, pramonės zonų, oro užterštumas, nesaugi aplinka) (Lietuvos..., 2007).

Aptartus komunalinių patogumų pasiskirstymo duomenis lemia gyvenamųjų būstų, pastatytų daugiausiai iki Nepriklausomybės atkūrimo, veiksnys.

Tuo tarpu dabar statoma gyvenamųjų patalpų kokybė yra palyginti aukšta, o būstų su reikiamais pagrindiniais patogumais dalis dažnai siekia 100%. Visiškai patogumais aprūpinti butai 2007 m. pastatyti visose Klaipėdos, ir Marijampolės apskrityse savivaldybėse, daugumoje Kauno apskrities savivaldybių (išskyrus Raseininkus). Tačiau Vilniaus, Utenos, Alytaus apskrityse savivaldybėse pastatytuose butuose apsirpinimas pagrindiniais patogumais šiuo metu yra nepakankamas ir siekia 50 – 96%. Kai kuriose savivaldybėse naujų butų apsirpinimas patogumais labai mažas: 2007 m. Biržėse tik 18,2% pastatytų butų buvo tiekiamas karštas vanduo, 42,2% Anykščių r. butų turėjo vonią, dušą ar karštą vandenį, o Vilniaus r. tik 23,3% butų buvo rengta vonia ar dušas, centrinis šildymas, tiekiamas karštas vanduo.

Lietuvos gyventojų ir būstų 2001 m. surašymo duomenimis, 1991 – 2001 m. statyti pastatai sudarė 7,1% visų pastatų. Likusi dalis sudarė senesnius pastatus. Todėl galima teigti, kad įsiperpinimas komunaliniais patogumais yra nepakankamas, patiekti bus būsina renovacija, taigi ir jų kokybės bei sąlygos yra blogesnės, nei naujos statybos pastatuose.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje išlieka gyvenamojo plotų trūkumas tiek miestuose, tiek ir kaimuose, nors miestuose ši problema aštresnė, tuo tarpu kaimuose aktualesnė yra gyvenamojo būsto kokybės problema. Būsto trūkumas yra ne tik daugelio socialiai remtinų, bet ir vidutinės pajamas gaunančių žmonių problema. Pastaruoju metu bankams sugriežtinus paskolų išdavimo tvarką, daug žmonių gauti paskolos būstui nebegali dėl nepakankamų pajamų. Socialiai remtiniams žmonėms apsirūpinti būstu gali padėti tik valstybės ir savivaldybių institucijos, atsižvelgiant miestuose ir rajonuose esant gyvenamojo būsto fondams.

Viena iš būsto trūkumo mažinimo priemonių – mobiliųjų namų atsiradimas. Nusenusius, savimi ir savo varganu būstu negalintius pasirūpinti kaimo gyventojus, atsisakančius gyventi pensionuose, savivaldybių darbuotojai kurdina nameliuose su ratais. Taip kaimo žmonių būsto problemą yra išsprendę Šakių r. savivaldybės valdininkai.

Lietuvos gyvenamojo būsto statybos, jo dydžio ir patogumų teritorinis pasiskirstymas atskleidžia vieną iš gyvenimo lygio geografinį aspektą. Taigi šalyje galima žvelgti susiformavusius būsto ir jo kokybės skirtingus arealus, nulemtus tiek anksčiau buvusiu socialiniu, ekonominiu, demografiniu procesu, tiek ir dabar vykstančiu reiškiniais. Tačiau dabartiniai pokyčiai būsto rinkoje vyksta daug sparčiau nei prieš keliasdešimt metų, todėl galima prognozuoti, kad ateityje teritoriniai būsto ir jo kokybės skirtumai dar labiau ryškės, o būsto kainos dar labiau diferencijuosis.

3.4. Apsirūpinimas ilgalaikio naudojimo prekėmis

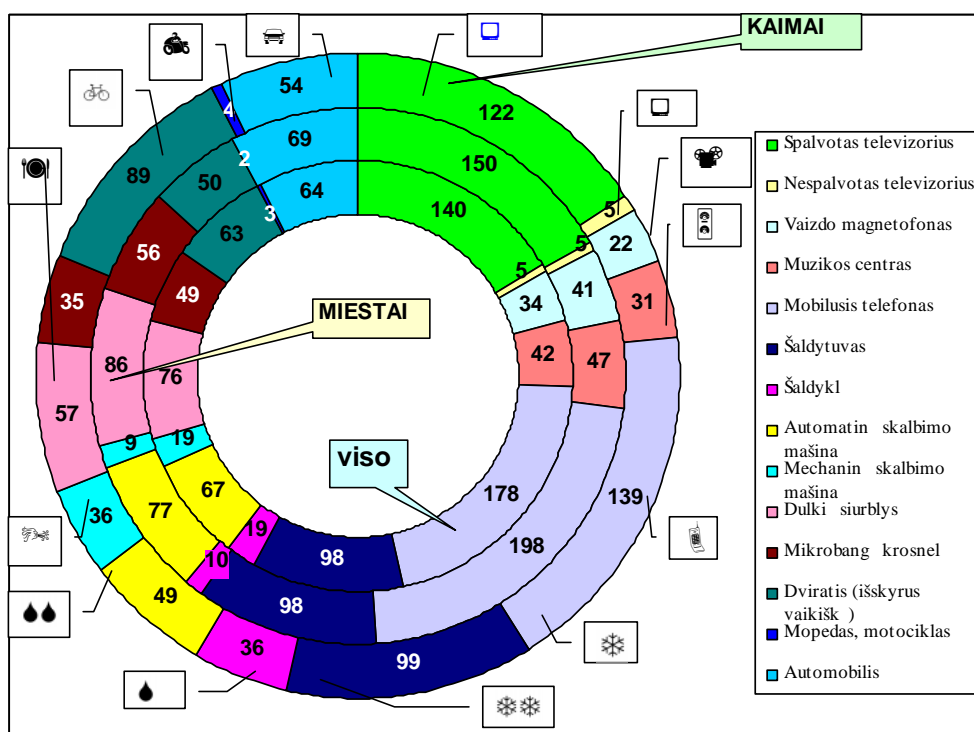
Dalį gautų pajamų gyventojai skiria ilgalaikio naudojimo prekių sigijimui. Tokiui sigijimui reikmenų struktūra, kaina, kokybė taip pat nusako

gyvenimo lyg . Kai kurie reikmenys, esantys nam ūkiams, yra tradiciniai (radijas, televizorius) ir gali būti sigyti anksčiau, kiti – prabangos - ir neprieinami mažas pajamas turintiems ūkiams. Todėl analizuojant nam ūkio apsirpinimo ilgalaikio naudojimo reikmenimis, jie yra grupuojami pagal nam ūki apsirpinimo dažnumą . Apsirpinimo ilgalaikio vartojimo reikmenimis, būsto lygis rodikliai mažiau priklauso nuo pajamų ir kainų pokyčių (Lietuva..., 2000, p. 75). Apsirpinimas ilgalaikio naudojimo reikmenimis priklauso ne tik nuo gyventojų pajamų . Šalyje didžiausią nam ūkių skaidymasis vieno asmens, vienos kartos ūkiams. Tai lemia ilgalaikio naudojimo reikmenų didesnį poreikį (ten pat, 2000, p. 23).

Ne mažiau yra svarbūs gyventojų poreikiai, kuriuos lemia amžius bei lytinis sudėtis, ekonominė veikla, gyvenimo būdas, gyvenamoji vieta. Vaizdo ir garso aparatai, kompiuter dažniau sigyja jaunos šeimos bei ūkiai, kuriose yra vaikai, paaugliai . Kaimuose užaugintos žemės ūkio produkcijos taikymui būtina šaldyklnė . Tuo tarpu žemos pajamos riboja naujausios aparatūros sigijimą , todėl kaimuose didesnę dalį nam ūkių palyginus su miestais, turi radijo imtuvą , mechaninį skalbimo mašiną , dviratą , motociklą (3.37. pav.). Tačiau ir kaimo ūkiams pamažu skverbiasi ilgalaikio naudojimo prekės, kurios seniau buvo vadinamos prabangos prekėmis (automatinės skalbimo mašinos, kompiuteriai ir kt.). Ypatingai paskutiniaisiais metais mažesnis skirtumas tarp miestų ir kaimų pagal nam ūkių apsirpinimą spalvotu televizoriumi ir magnetofonu (3.3. lentelė). Kai kurios ilgalaikio naudojimo prekės iš prabangos tampa tradicinėmis (automobilis, mobilusis telefonas), nes vis daugiau nam ūkių turi ne po vieną , o po keletą minėtų technikos priemonių .

Nors gyvenimo lygio tyrimuose gyventojų apsirpinimas automobiliais naudojamas kaip vienas iš rodiklių , tačiau aukštas gyvenimo lygis gali ir neatspindėti automobilių poreikio, ypač tada, kai susiduriama su aplinkos klausimais. Nustatyta silpna teigiama koreliacija tarp BVP bei apsirpinimo automobiliais (Study programme..., 2000).

3.37. pav. Namų ūkių apsirpinimas ilgalaikio naudojimo prietaisais šalyje, miestuose ir kaimuose 2007 m. (100 - ūkiams, vienetais), (Lietuvos..., 2008)

Fig. 3.37. The provision by durable goods possessed by households in country, cities and villages in 2007 (units per 100 households), (Lietuvos..., 2008)

Lietuvoje didėjant automobilių skaičiui, šis rodiklis vis mažiau atspindi gyvenimo lygį, nes dabar ši transporto priemonė tampa pirmo būtinumo ilgalaikio naudojimo preke, kuri turi daugumą namų ūkių (neretai ir po keletą vienetų). Šiuo metu geriau gyvenimo lygio skirtumus nusakytų namų ūkių apsirpinimo naujais automobiliais rodiklis. Bet ir tokios reikšmės neatspindėtų realios situacijos, nes didelė dalis gyventojų, norėdami sigyti naują automobilį, ryžtasi iš pasiskolinti iš banko, taigi naudoja paskolą.

3.3. lentel . Nam ki apsir pinimo ilgalaikio naudojimo prietaisais skirtum pob dis ir jo kitimas tarp miest ir kaim 1996 - 2004 m. (100 nam ki tenka vienet), (Lietuvos..., 1997, 2001, 2005)

Table 3.3. The character of differences of provision by durable goods possessed by households and its change among urban and rural areas in 1996 – 2004 (units per 100 households), (Lietuvos..., 1997, 2001, 2005)

Skirtum pob dis ir kaita	Skirtumas tarp miest ir kaim nam ki išaugo	Skirtumas tarp miest ir kaim nam ki sumaž jo
Aukštesnis apsir pinimas miestuose	Vaizdo magnetofonas, muzikos centras, kompaktini disk grotuvas, dulki siurblys, mikrobang krosnel , automobilis, mobilusis telefonas*, automatin skalbimo mašina*, asmeninis kompiuteris**	Spalvotas televizorius, magnetofonas
Aukštesnis apsir pinimas kaimuose	Radio imtuvas, šaldykl , mechanin skalbimo mašina	Nespalvotas televizorius, dviratis (išskyrus vaikišk), mopedas, motociklas

*- 2000 – 2004 m.; ** - 1999 – 2003 m.

Apibendrinant galima teigti, kad ilgalaiki naudojimo reikmen tr kumas neužtikrina gyventoj poreiki patenkinimo be to atitolina neturtingus kaim ir maž miest gyventoj , bedarbi , pensinink , mažas pajamas gaunan i darbuotoj nam kius nuo galimybi naudotis naujausiomis technologijomis ir gauti informacij . Tuo tarpu kompiuteri tr kumas rodo, kad gyventojai turi nepakankamai galimybi gyti g dži , reikaling prisitaikyti prie besikei ian i darbo rinkos ir aplinkos reikalavim .

3.5. Nam ki vartojimo išlaid strukt ros skirtumai tarp miest ir kaim

Vartojimo išlaidos yra ne mažiau svarbus rodiklis, nei disponuojamos pajamos, nes dar tiksliau atspindi nam ki gyvenimo lyg , kadangi skai iuojamos išlaidos iš t šaltini , kurie n ra tiesiogiai susij su to meto pajamomis (pvz. santaupos).

1996 - 2007 m. Lietuvoje nam ūki vartojimo išlaidos išaugo 2,15 karto. Tačiau šis augimas nebuvo pastovus – 1999 – 2000 m. sumažėjusios pajamos turėjo tokios ir bendram vartojimo išlaidoms mažėjimui. Vartojimo išlaidų kitimas miestuose ir kaimuose turėjo skirtingas tendencijas. Miestuose vartojimo išlaidų sumažėjimas buvo fiksuojamas tik 2000 m. (palyginus su 1999 m. sumažėjo 5,2%). Kitais metais miest gyventojų vartojimo išlaidos augo. Tuo tarpu kaimuose vartojimo išlaidos buvo sumažėjusios keletą kartų: 1999 – 2000 m. ir 2002 m.

Miest ir kaim nam ūki vartojimo išlaidų skirtumas kito labai netolygiai: jei 2000 m. kaim nam ūki visos vartojimo išlaidos sudarė 72,89% miest nam ūki išlaidų dydžio, tai 2004 m. ši reikšmė jau buvo 74,81%. Vartojimo išlaidų skirtumas tarp kaim ir miest gyventojų intensyviai didėjo. 2002 m. dėl spartesnio miest ekonomikos augimo, vartojimo išlaidos kaimuose jau sudarė tik apie 70% atitinkamo miest rodiklio. 2004 m. augant gyventojų pajamoms, vartojimo išlaidų skirtumai sumažėjo, tačiau jau 2005 m. statistiniai duomenys vėl rodo ryškų išlaidų skirtumo didėjimą tarp miest ir kaimo. 2008 m. vartojimo išlaidos kaimuose sudarė 68,1% miest nam ūki vartojimo išlaidų.

Gyventojų pajamų dydžio bei kainų kitimas nevienodai palietė vartojimo išlaidų dydį vairioms prekėms ir paslaugoms. Daugiausiai vartojimo išlaidos 1998 – 2007 m. išaugo ryšiams (4,56 karto, o kaimuose – net 5,9 karto). Daugiau negu du kartus vartojimo išlaidos išaugo sveikatos priežiūros paslaugoms, transportui, laisvalaikiui, poilsiui ir kultūrai, kitoms prekėms ir paslaugoms (Lietuvos..., 2008).

Vartojimo išlaidų dalis *maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams* tiek miestuose, tiek kaimuose mažėjo. Nuo 1996 m. per vienuolika metų iki 2007 m. išlaidų dalis šiai prekių grupei Lietuvoje sumažėjo nuo 65,3% iki 33,1%. Didėsnis išlaidų maistui mažėjimo tempas buvo miestuose, palyginus su kaimais. Tai vartojimo išlaidų sumažėjimas vienintelei prekių grupei. Kadangi vartojimo išlaidos *maistui* yra vienas iš svarbiausių gyvenimo lygio rodiklių, šios tendencijos akivaizdžiai

liudija apie ryškų gyvenimo lygio skirtumą tarp miest ir kaimų didįjį. 2008 m. kaimuose vartojimo išlaidos maisto produktams buvo 1,3% didesnės nei miestuose.

Vartojimo išlaidų *maistui* skirtumas tarp miest ir kaimų namų kieme 1996 – 2008 m. augo. Šiuo laikotarpiu galima išskirti du etapus:

- 1996 – 1999 m. vartojimo išlaidos kaimuose buvo žemesnės negu miestuose;
- 2000 – 2008 m. vartojimo išlaidos kaimuose aukštesnės negu miestuose.

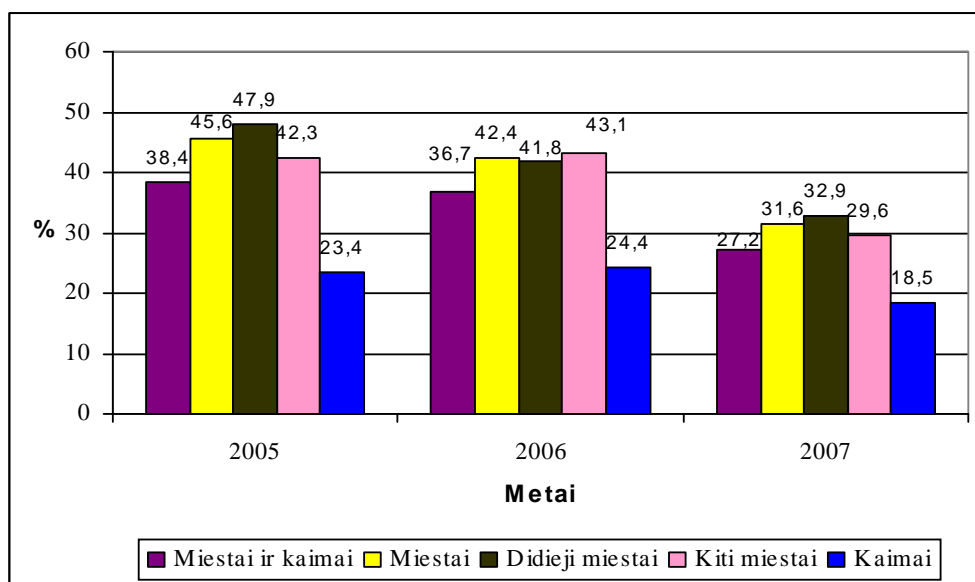
Vartojimo išlaidų *alkoholiniams gėrimams* skirtumas nuo 1996 m. didėjo. Tačiau šis vartojimo išlaidų skirtumas nerodo, kad kaimuose alkoholinių gėrimų suvartojama mažiau. Priešingai: iš vartojimo išlaidų struktūros statistinių duomenų matyti, kad 2007 m. alkoholiniams gėrimams tenkanti išlaidų dalis kaimuose didesnė, negu miestuose. Vartojimo išlaidos *alkoholiniams gėrimams* ne mažiau svarbus gyvenimo lygio rodiklis, nes viena iš svarbiausių alkoholio vartojimo priežasčių – nedarbas, skurdas ir psichologinis diskomfortas.

Tuo tarpu vartojimo išlaidų *tabako* gaminiams dalis kaimuose yra didesnė negu miestuose, o skirtumai tarp miest ir kaimų mažėja. Ši tendencija galima aiškinti pigesne produkcijos vartojimu kaimų namų kieme.

Vartojimo išlaidų *drabužiams ir avalynei* skirtumo kitimas tarp miest ir kaimų yra nežymus: jei 1996 m. vartojimo išlaidos drabužiams ir avalynei kaimų namų kieme sudarė 58,15 % miestų išlaidų dydžio, tai 2007 m. siekė 58,75%. Išlaidų drabužiams ir avalynei skirtumas atspindi nevienodus poreikius šiai prekių grupei. O juos lemia gyventojų amžiaus ir socialinio vairovo, ypatingai spartus demografinis senėjimas kaimuose.

Vartojimo išlaidų *buitiesiems* skirtumai kito netolygiai – 1996 m. vartojimo išlaidos kaimų namų kieme siekė 54,05% miestų išlaidų dydžio, 2002 m. vartojimo išlaidos sudarė tik 38,96% miestų išlaidų dydžio, o 2007 m. – jau 55,71%. Tai siejama su labai išaugusiomis vartojimo išlaidomis miestuose dėl padidėjusių kainų komunaliniams paslaugoms. Nors kaimuose pinigais

pajamos mažesnės negu miestuose, tačiau sunkum susimokėti už komunalines paslaugas ar buto nuomą kaimo namikiai patiria daug rečiau negu dideli miest gyventojai (Lietuva..., 2000, p. 82). Vadinasi pajamos ir gyvenamoji vieta yra priešinga kryptimi finansiniam kišpačiui lygojantys veiksniai.

3.38. pav. Namikiai miestuose ir kaimuose dalis, kuriems išlaidų būsto išlaikyti našta yra labai didelė 2005 – 2007 m. (%)

Fig. 3.38. The share of households in urban and rural areas with very high expenses' burden for housing maintenance in 2005 – 2007 (%), (Lietuvos..., 2008)

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, išlaidų būsto išlaikyti labai didelė našta 2005 – 2007 m. buvo 38,4 – 27,2% namikiai (3.38. pav.). Kadangi kaimuose išlaidos būsto išlaikyti yra mažesnės nei miestuose, todėl mažiau kaimo namikiai jaučia labai didelę našta būsto išlaikymui, palyginus su miestnamikiais. Labai didelė našta būsto išlaikymui tuo aukštesnė, kuo didesnis miestas. 2005 – 2007 m. tiek miestuose, tiek ir kaimuose namikiai dalis, kuriems būsto išlaikymo našta yra labai didelė – mažėja. Nuo 2005 m. iki 2007m. daugėja namikiai dalis, kuriems būsto išlaikymas nėra našta: minėtiais metais atitinkamai tokie namikiai dalis buvo 15,8% ir 20,1%. Kaimuose neįmanoma būsto išlaikymo naštos namikiai dalis 2007 m. buvo 26,2%, o miestuose – 17,0%. Tačiau nors miestnamikiai būsto išlaikymas yra geriau

apriinti patogumais, o gyventojų pajamos aukštesnės, tačiau didelė būsto išlaikymo kaina sukelia didelį būsto išlaikymo sunkumą. Reikėtų atsižvelgti dar ir tai, kad daugiau miestnamiki, palyginus su kaimu, yra gavę bankpaskolas būstu sigyti, todėl būsto išlaidas didina bankams mokamos nemažos palikanos. Nežirint nežymi vartojimo išlaid skirtum pasikeitim būsto apstatymui ir priežiurai atskirais metais, išlaidos nuo 1996 m. beveik stabilios. 2007 m. kaimuose vartojimo išlaidos siekė 55,3% miestnam išlaid dydžio. Būsto apstatymas ir priežiūra nėra pirmojo būtinumo poreikis (kaip maistas ar drabužiai), todėl vartojimo išlaid kitimas ne toks ryškus.

Vartojimo išlaidos *sveikatos priežiurai* labai priklauso nuo gyventojų amžiaus struktūros. Vartojimo išlaid reikšmės kaimuose 2007 m. sudarė 85,22% miestnam išlaid dydžio), o jų skirtumas tarp miest ir kaimnamiki labai ženkliai nekito. Išlaid *sveikatos priežiurai* skirtumas tarp miest ir kaim išlieka stabilus.

Vartojimo išlaid *poilsui ir kulturai* skirtumai tarp miest ir kaimvieni iš didžiausių ir jie vis auga: jeigu 1996 m. kaimnamiki vartojimo išlaidos poilsui ir kulturai sudarė 48,04% miest vartojimo išlaid, tai 2007 m. jau 38,49%. Tokius aukštus skirtumus lemia nevienodas gyvenimo būdas miestuose bei kaimuose ir su juo susiję poreikiai. Mažesnės disponuojamos pajamos, laiko išteklių trūkumas, nutolimas nuo didesni miestų, kultūros ir poilsio centrų, lemia mažesnes kaim gyventojų vartojimo išlaidas šiai paslaugų sferai. Didinant gyvenimo lygio skirtumus tarp miest ir kaim lemia ir augantis kultūros bei poilsio paslaugų vartojimo skirtumas.

Vartojimo išlaid *švietimui* skirtumas tarp miest ir kaimnamiki pastaraisiais metais tapo didžiausias iš vis išlaidų šalių: 2007 m. kaimuose išlaidos švietimui sudarė 27,63% miest išlaid, bet tais metais jis nebuvo pats didžiausias: 1999 m. kaimuose išlaidos švietimui siekė tik 16,22% miestnamiki dydžio. Tokius aukštus vartojimo išlaid skirtumus pirmiausia lemia paslaugų poreikis, kuris miestuose yra aukštesnis dėl didesnio moksleivių ir studentų skaičiaus. Dėl gyventojų senėjimo ir mažėjančio gimstamumo, vartojimo išlaid *švietimui* skirtumai tarp miest ir kaim didėja.

Vartojimo išlaid *transportui* skirtumai išaugo: 1996 - 2007 m. rodiklio reikšmės pakito nuo 58,65% iki 51,78%.

Vartojimo išlaid *ryšiams* skirtumai mažėjo. Tai siejama su intensyviai plintančiomis telekomunikacijomis (ypač mobiliojo ryšio) paslaugomis ne tik miestuose, bet ir kaimuose. Skirtumai išlieka labai dideli: kaimuose vartojimo išlaidos ryšiams sudaro 54% miestų išlaidų dydžio.

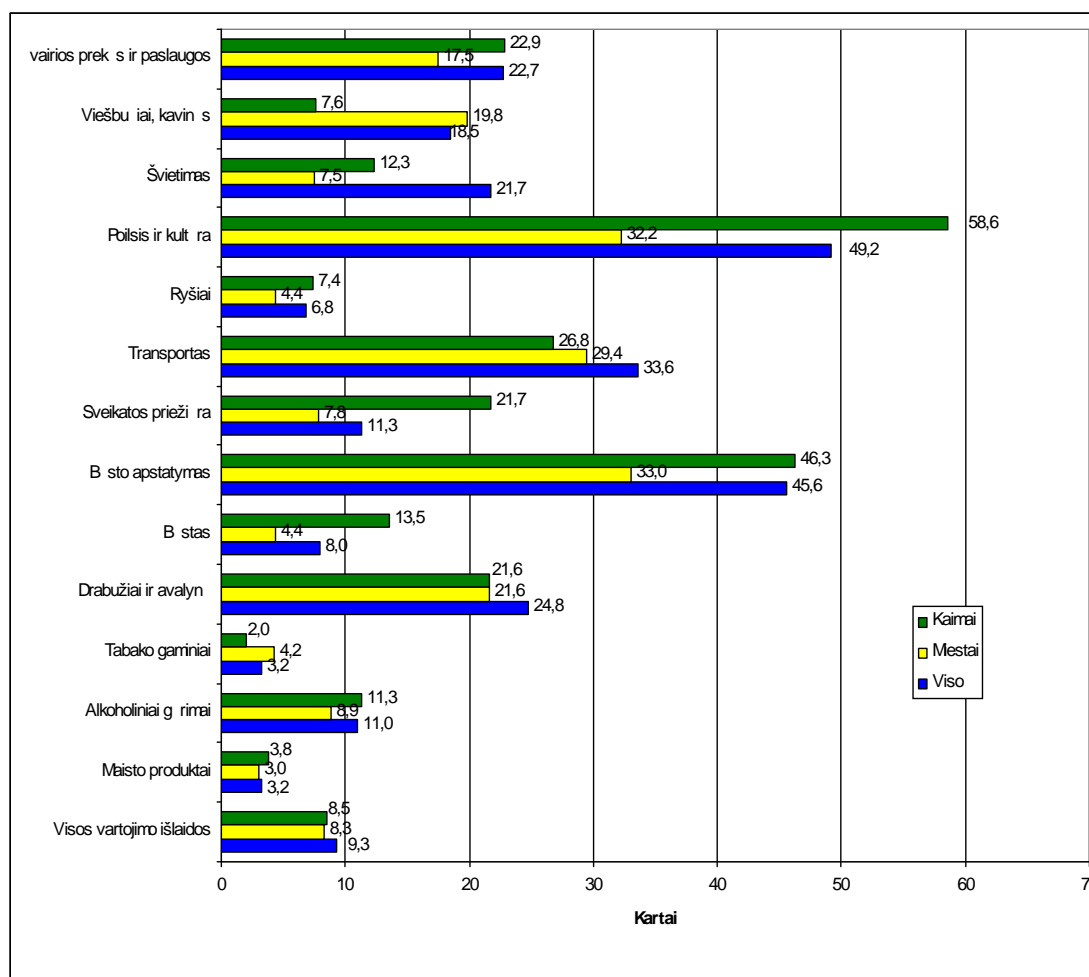
Vartojimo išlaid *viešbuočių, kavinų, restoranams* skirtumai tarp miestų ir kaimų kito gana ženkliai: kaimams teko 45,24 – 33,86% miestų vartojimo išlaidų dydžio (2005 m. šis dydis sudarė tik 28,04%). Tokius didelius skirtumus lemia mažesni kaimo gyventojų poreikiai šiai paslaugai, kadangi viešbutis ir restoranų paslaugos nėra pirmo būtinumo ir susijusios su laisvalaikiu bei verslu. Žemesnės pajamos kaimuose labiau riboja prekių ir paslaugų sigijimą, todėl vartojimo išlaidos *kitoms prekėms bei paslaugoms* grupei kaimuose sudarė 41 – 52% miestams teikiama išlaidų dydžio.

Apibendrinant galima teigti, kad vartojimo išlaidų skirtumas tarp miestų ir kaimų didėjo taikant vairių prekių ir paslaugų rėžius – nevienodai: 1996 - 2007 m. vartojimo išlaidų skirtumas didėjo alkoholiniams gėrimams, būstui, viešbuočių, restoranams ir kavinoms, laisvalaikiui ir kultūrai, švietimui, transportui. Išlaidos mažėjo tabako gaminiams, ryšiams, kitoms prekėms ir paslaugoms. Stabilus vartojimo išlaidų skirtumas išlieka drabužiams ir avalynei, sveikatos apsaugos, būsto priežiūros ir apstatymo, transporto paslaugoms ir prekėms. Vartojimo išlaidų skirtumai maistui ir nealkoholiniams gėrimams kaitavo priešingai: iki 1999 m. vartojimo išlaidos mažesnės buvo kaime, tačiau jau nuo 2000 m. kaimo gyventojai maistui išleido daugiau lėšų, negu miestų gyventojai.

Vartojimo išlaidų nelygybė tarp turtingiausių ir skurdžiausių namų ūkių nulemta pajamų dydžiu, prekių ir paslaugų naudojimo dažnumu, būstine situacija ir gyvenimo būdu. Tokios turi ir demografiniai rodikliai. Didelį labiausiai skiriasi vartojimo išlaidos tarp turtingiausių ir skurdžiausių gyvenančiųjų poilsui ir kultūrai, švietimui, transportui ir būsto apstatymui (virš 30 kartų). Būtiniausių prekių ir paslaugų vartojimo išlaidų skirtumai tarp

turtingiausi j ir skurdžiausi n ra tokie dideli: išlaidos maistui skiriasi 3,2 karto, b stui – 8 kartus. Tabako gaminiai n ra b tina prek , ta iau vartojimo išlaid skirtumai n ra aukšti d l to, kad j vartojimas nepriklauso nuo gyventoj socialinio sluoksniu; turtin priklausomyb lemia tik naudojam tabako gamini kokyb ir kain (3.39. pav.).

3.39. pav. Nam ūki vartojimo išlaid skirtumas tarp X ir I decili 2008 m. (kartais), (Lietuvos..., 2009)

Fig. 3.39. The difference of households' consumption expenditure between X and I deciles in 2008 (times), (Lietuvos..., 2009)

Vartojimo išlaid skirtumai b dingi miest ir kaim skirting gyventoj sluoksniuams. Nežymiai skiriasi miest ir kaim nam ūki vartojimo išlaid decilinis santykis poilsiui ir kult rai, ryšiams, b sto apstatymui, tabako gaminiam. Ta iau vartojimo išlaid deciliniai skirtumai

viešbu, kavinų, restoranų ir švietimo paslaugoms miestuose aukštesni virš 10 kart nei kaimuose. Didesnį vartojimo išlaidų nelygumą kaimams nei miestams (palyginus su miestais) yra poilsio ir kultūros, sveikatos apsaugos, švietimo, ryšių, būsto prekių ir paslaugoms.

Namiškio vartojimo išlaidų variacijos reikšmės yra tokios aukštos, kaip disponuojamą pajamą. Daugelio prekių ir paslaugų vartojimo išlaidų variacijos koeficientas yra vidutinis ir tik tų prekių ir paslaugų, kurios yra prabangos, arba skirtos tam tikram visuomenės sluoksniui (transportas, poilsis ir kultūra, švietimas, maitinimo paslaugos ir kt.), vartojimo išlaidų variacija yra aukšta. Tuo tarpu maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams skiriamas išlaidų dalis varijuoja nežymiai.

Santykinai aukštesnės pajamos, vairesnius poreikius skatinantis gyvenimo lygis, demografinė struktūra lemia tai, kad aukštesnės vartojimo išlaidos beveik visoms prekėms ir paslaugoms (išskyrus maisto produktus ir nealkoholinius gėrimus) tenka didžiąją miestų apskrityse. Išlaidų dalis maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams atvirkščiai proporcingas urbanizacijos lygiui.

3.6. skurdo riziką patenkančių gyventojų teritorinis pasiskirstymas

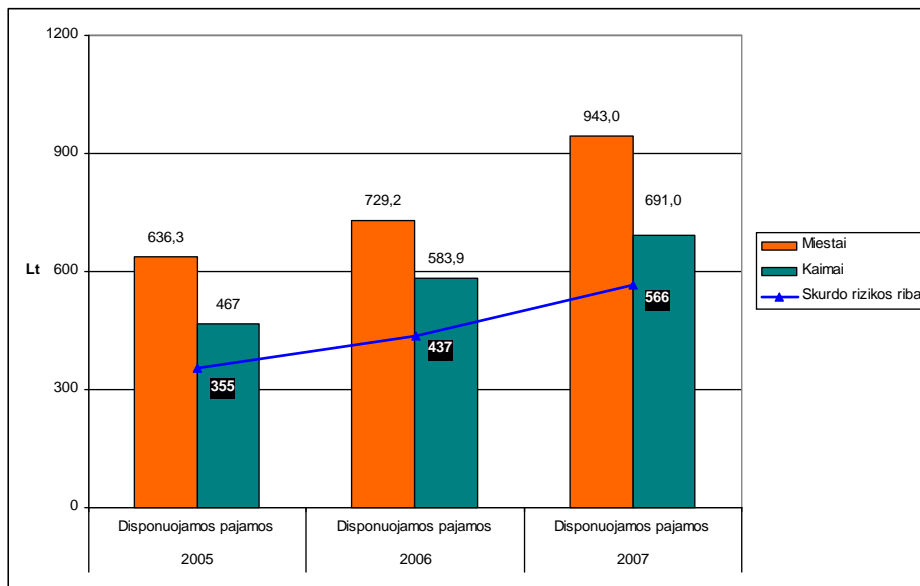
Ch. Sarlo (1998) nuomone, skurdo lygis yra bene geriausias rodiklis, nusakantis gyvenimo lygio kilmę. Kai gyvenimo lygis auga dėl ekonomikos augimo, vis daugiau namiškių pakyla virš skurdo slenksio (Sarlo, 1998, p.12). Skurdas ir nepriteklis yra socialinio statuso ir nepakankamo išteklių pasiekiamumo išraiška. Be to, skurdas Lietuvoje perduodamas iš kartos į kartą (Lietuvos..., 2005).

Skurdo mažinimo Lietuvoje strategijoje skurdas apibrėžiamas kaip pajamų ir kitų išteklių (materialinių, kultūrinių ir socialinių), užtikrinančių Lietuvos visuomenei priimtinius gyvenimo standartus, neturėjimas (Gyvenimo..., 2005). Skurstančiais vadinami žmonės, kurių pajamos ir kiti ištekliai tokie menki, kad neužtikrina Lietuvos visuomenei prastą gyvenimo

standart . Tokie gyventojai dėl nepakankam pajam negali dalyvauti varioje veikloje.

Oficialiai nustatyta, kad skurdo riba yra kriterijus, apibr žiantis t gyventoj grup , kuriai objektyviai b tina socialin parama (Vengrien , 1992, p. 20).

Santykin skurdo rizikos riba 2005 m. buvo 355 litai vienam ekvivalentiniam vartotojui per m nes ; per du metus ji išaugo 1,59 karto (3.40. pav.).

3.40. pav. Nam ki disponuojam pajam miestuose ir kaimuose bei skurdo rizikos ribos kitimas 2005 – 2007 m. (Lt), (Lietuvos..., 2006; Lietuvos..., 2007; Lietuvos..., 2008)

Fig. 3.40. The change of households 'disposable income and poverty – risk line in urban and rural areas in 2005 – 2007 (LTL), (Lietuvos..., 2006; Lietuvos..., 2007; Lietuvos..., 2008)

Skurstan i j dalies skirtumas tarp miest ir kaim 2000 – 2007 m. Lietuvoje svyravo 11 – 18 procentinio punkto ribose. Tok skurstan i j dalies skirtum l m nevienodas j pasiskirstymas atskirais metais miestuose ir kaimuose. Tais metais, kai išaugdavo skurstan i j dalis miestuose, sumaž davo j dalis kaimuose ir atvirkš iai.

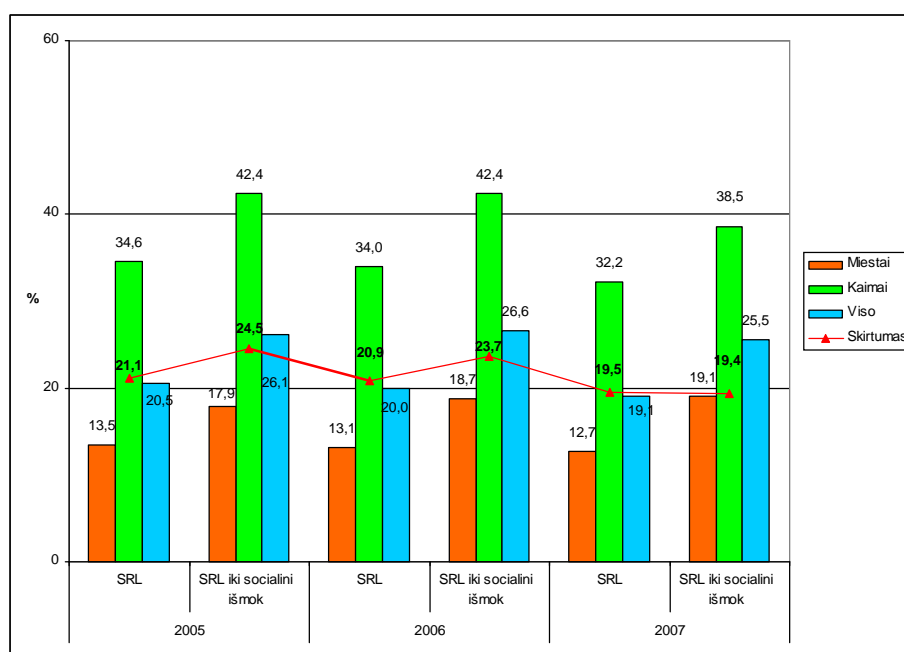
2005 m. žemiau santykinis skurdo ribos gyveno 29,5 % kaimų ir kas dešimtas miestas gyventojas (šalyje – 16,1%). Taigi kaimuose skurdo lygis beveik dvidešimta procentini punktu aukštesnis, negu miestuose. Atskirais metais pastebimi nežymūs skurdo lygio svyravimai, kurie kaimuose yra ryškesni, o 2004 m. skurdo lygio skirtumas tarp miestų ir kaimų buvo sumažėjęs iki 14,4 procentinio punkto. 2004 m. žemiau santykinis skurdo ribos gyvenanti kaimų gyventojų vidutinis vartojimo išlaidos, skaičiuojant ekvivalentiniam vartotojui, buvo 25,8%, miestų gyventojų – 23,3 % mažesnis už skurdo ribą (Gyvenimo..., 2005). Taigi skurdas neabejotinai labiau paplitęs kaimo gyvenamosiose vietovėse - tarp visų šalies skurstančiųjų kaimų gyventojai sudaro 53%.

Nors pagal skurstančiųjų dalį miestuose ir kaimuose Lietuva artimesnė ekonomiškai išsivysčiusioms valstybėms, tačiau skirtumas tarp miestų ir kaimų panašus kaip kuri besivystanti valstybė (Bangladeše, Jamaikoje, Laosu, LDR, Malavyje, Maroke, Pakistane), kaimuose skurstančiųjų dalis didesnė nei miestuose 13 – 18 procentinio punkto. Užkaukazų respublikose, Hondurase, Mongolijoje, Trinidade ir Tobage skurstančiųjų santykinė dalis didesnė miestuose, o ne kaimuose (World Bank, 2004).

Remiantis EUROSTAT metodika apskaičiuotais rodikliais, galima palyginti gyventojų skurdo rizikos lygį iki socialinio išmokio ir po jo. Jei iki socialinio išmokio skurdo rizikos lygio amplitudė 2000 – 2007 m. šalyje svyravo 22,5 – 26,6%, tai po socialinio išmokio atskirais metais skurdo rizikos lygis sumažėjo 5,6 – 7,9 procentinio punkto (3.41. pav.) (Gyvenimo..., 2006, p. 27).

Socialinis išmokos sumažina skurdo rizikos lygio skirtumus tarp miestų ir kaimų: jei iki išmokio skurdo rizikos lygio skirtumas 2005 m. buvo 24,5 procentinio punkto, tai po jo – 21,1 procentinio punkto. Vėlesniais metais socialinio išmokio taka skirtumams tarp miestų ir kaimų mažėjo.

Taigi socialinis išmokos gali sumažinti skurdo rizikos lygį, o kai kurioms socialinėms grupėms (bedarbiams ir kitiems neaktyviems asmenims – netgi žmonkiai).

3.41. pav. Skurdo rizikos lygis (SRL) iki ir po socialini išmok Lietuvoje 2005 – 2007 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

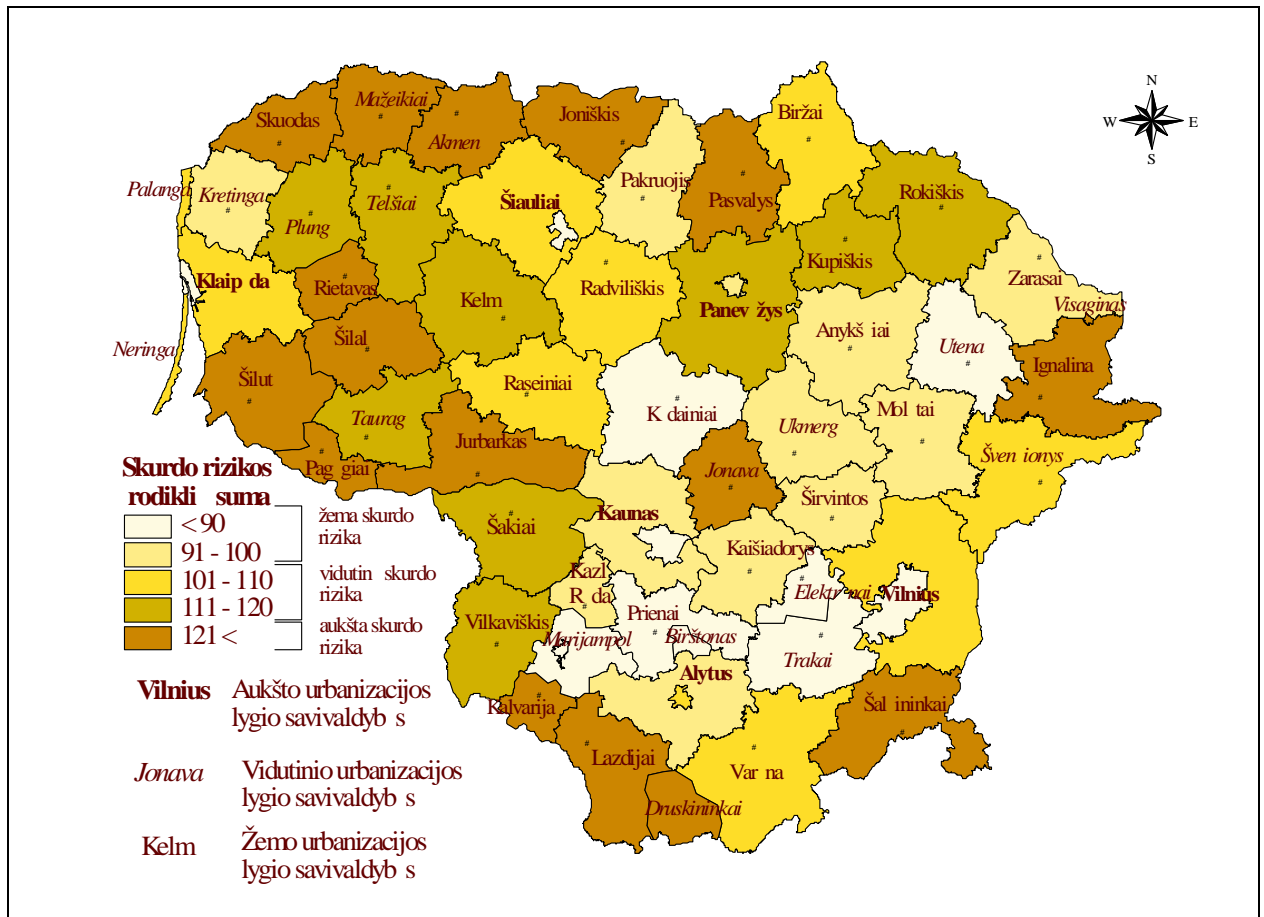
Fig. 3.41. The poverty - risk level (SRL) before and after the social assistance benefits in Lithuania in 2005 – 2007 (by %), (Lietuvos..., 2009)

R. Lazutka ir A. Misi nas (Lazutka ir kt., 2006) pasi 1 metod , kuriuo galima b t palyginti savivaldybes pagal j pastangas, vykstan ius procesus ir pasiektus rezultatus socialin s paramos srityje. Autoriai išskyr savivaldybi socialinio išvystymo lygio vertinimo kriterij grupes, o rodikliai agreguojami indeksus, taikant ekspertiniu b du nustatytus svorius.

Savivaldybi socialini pastang vertinimui naudojami du pagalbiniai rodikliai: priklausomumo rizikos indeksas ir skurdo rizikos indeksas. Skurdo rizikos indekso skai iavimui naudojami rodikliai, kurie atspindi gyventoj strukt r poreiki piniginei socialinei paramai poži riu, t.y. sudaroma skurdo rizikos grup (Lazutka ir kt., 2006, p.36).

Skurdo rizikos indeksas reikalingas savivaldybi pastang vertinimui administruojant socialin pašalp (Lazutka ir kt., 2006, p. 31). Ta iau žinant

skurdo rizikos rodikli dyd savivaldyb se, galima nustatyti ir skurdo rizikos pasireiškimu teritorinius skirtumus.

3.42. pav. Skurdo rizikos santykini rodikli reikšmi (1000 gyventoj arba 1000 šeim) suma (indeksas) savivaldyb se 2005 m.

Fig. 3.42. The sum (indices) of ratio risk – poverty values (per 1000 population or 1000 families) in municipalities in 2005

Susumavus skurdo rizikos grupi (šeimos su trimis ir daugiau vaik , tenkan ios 1000 šeim ; vieniš motin /t v šeimos, tenkan ios 1000 šeim ; bedarbi skai ius, tenkantis 1000 gyventoj) santykin dal , išryšk ja skurdo rizikos teritorin diferenciacija (3.42. pav.; 3.21. priedas). Šalyje galima išskirti tris pagrindines savivaldybi grupes, pagal sumin skurdo rizikos grupi dal . Tok pasiskirstym lemia trij rodikli skirtingas santykinis skai ius

savivaldybės, nulemtas demografini, ekonomini, socialini priežastis konkrečiame administraciniame vienetė.

Žemas skurdo rizikos rodiklio suminis dydis (iki 100) būdingas savivaldybėms, esančioms šalies teritorijoje tarp Vilniaus m., Kauno m., Klaipėdos r. ir Utenos r. savivaldybių. Daugelyje šių savivaldybių yra santykinai didesnis už šalies vidurkį daugiavaikių šeimų skaičius, tuo tarpu vienišų motinų/tėvų dalis ar bedarbių dalis nesiekia vidutinio. Žemo skurdo rizikos rodiklio suminio dydžio savivaldybių grupėje galima išskirti savivaldybes, kuriose rodiklio suminis dydis buvo mažesnis už 90. Tai didieji šalies miestai (išskyrus Panevėžį), Marijampolis, Prienų r., Birštono, Trakų r., Elektrėnų, Klaipėdos r. ir Utenos r. savivaldybės. Priešingai nei daugelyje kitų savivaldybių, didžiuosiuose miestuose yra didesnė, nei vidutinė, vienišų motinų/tėvų šeimų dalis ir mažesnė daugiavaikių šeimų dalis. Iš visų žemos skurdo rizikos savivaldybių grupės tik Utenos r. bedarbių dalis viršija šalies vidurkį. Žemiausius suminius santykinius dydžius turinčiose Marijampolis bei Elektrėnų savivaldybėse, visų skurdo rizikos rodiklių reikšmės nesiekia šalies vidurkio.

Daugelyje Vidurio – Vakarų Lietuvos savivaldybių skurdo rizikos rodiklio suminis dydis siekia 101 – 120 ir šlyginai jį galima vadinti *vidutiniu*. Šios grupės savivaldybės taip pat didesnė dalis už šalies vidurkį sudaro daugiavaikių šeimos, tuo tarpu vienišų motinų/tėvų šeimų dalis dažniausiai nesiekia vidurkio. Skurdo rizikos bendrą reikšmę padidina daugelyje savivaldybių esanti aukšta bedarbių dalis.

Aukšto skurdo rizikos savivaldybių (suminų reikšmė viršija 121) pasiskirstymui būdingas bruožas – jį išsiskaido šalies pasienyje, daugiausiai šiauriniame, pietvakariniame ir vakariniame šalies dalyje. Šioje savivaldybių grupėje santykinė skurdo rizikos rodiklio (bedarbių dalis ir šeimų su trimis ir daugiau vaikų dalis) reikšmė viršija šalies vidurkį. Vienišų motinų/tėvų šeimų dalis aukštesnė tik šios grupės vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybėse – Visagino, Akmenės r. Mažeikių r., Jonavos r., taip pat žemo urbanizacijos lygio Pagėgių ir Šilutės r., savivaldybėse, kuriose urbanizacijos lygis nesiekia

50%. Šias savivaldybes galima vadinti *aukščiau* skurdo rizikos teritorijomis. Nors daugelio jų administraciniuose centruose veikia stambios pramonės įmonės, tačiau mažai diferencijuota gamyba neužtikrina darbo viet visiems bedarbiams, o kaimuose daugiavaikių šeimų dalis, viršijanti 30%, lemia didelį socialinį išmokų poreikį.

Skurdo rizikos rodiklių analizė parodo, kad urbanizacijos lygis ne visais atvejais yra lemiantis veiksnys skurdo rizikos grupių skaičiui. Nors miestuose santykinai mažiau daugiavaikių šeimų, tačiau juose yra didesnė dalis vienišų motinų / tėvų šeimų, o didelė bedarbių dalis net ir vidutinio urbanizacijos lygio rajonų savivaldybėse gali būti nulemta nepakankamu sidarbinimo galimybių kaimuose.

Žymiai didesnis skurdo paplitimas tuose naminiuose, kuri nariai yra silpni rinkos ekonomikos dalyviai (senyvo amžiaus asmenys arba turintys tik pradinį ar pagrindinį išsilavinimą, kininkaujantys iki 3 ha žemės sklype ir kt.) arba turintys išlaikomą šeimos narių. Jų pajamos, ypač pinigines, per menkos bent minimaliai priimtinajam vartojimo lygiui pasiekti. Kita vertus, kaime gausia vargingiausiai gyvenančių ilgalaikių bedarbių, negaunančių socialinės pašalpos dėl neatitikimo jos skyrimo kriterijams. Daugelis dirbančių tik 2–3 ha kaimuose, nesugeba susikurti alternatyvaus savarankiško verslo, nes neturi pinigų verslui pradėti, neturi reikalingų žinių, bijo rizikuoti, neranda rinkos produkcijai realizuoti ir pan. (Vitunskienė 2003).

3.7. Gyvenimo lygio rodiklių pasireiškimo laipsnis ir veiksmų prioritetai savivaldybėse

Gyvenimo lygio rodiklių reikšmių sumos rodiklis leidžia nustatyti kiekvienos savivaldybės vietą tarp kitų savivaldybių. Visos savivaldybės pagal reikšmių sumos rodiklį suskirstytos į 4 grupes ir atspindi gyvenimo lygį pagal išskirtą rodiklių pasireiškimo laipsnį (3.43. pav.). Šis rodiklis nusako ne tik gyvenimo lygį kiekvienoje savivaldybėje, bet, žinant reikšminę priežastį, galima nustatyti prioritetus, kuriuos atsižvelgus, galima numatyti atitinkamą problemų sprendimą.

1. *Z reikšmi suminis rodiklis $< (-3,0)$.* Tok rodikl turin ios savivaldyb s susitelk Vakar Lietuvos pietin je dalyje, taip pat grupei priklauso kelios pasienio savivaldyb s, esan ios Šiaur s, Piet ir Ryt Lietuvoje. Daugelis j yra žemo urbanizacijos lygio, su silpniausiai išvystytu pramon s ir paslaug sektoriumi. Pagrindin s toki savivaldybi problemos – žemas gyventoj išsimokslinimo ir aukštas nedarbo lygis, kai kuriose – žemas darbo užmokestis. Tod l yra didelis socialini pašalp poreikis.

2. *Z reikšmi suminis rodiklis $(-2,9) - 0,0$.* Šios grup s savivaldyb s sudaro kelet susitelkim Vakar , Ryt , Pietvakari Lietuvoje bei areal Tarp Vilniaus ir Kauno. Šioje grup je yra ir vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybi : Mažeiki r., Jonavos r., Šven ioni r., Telši r., Plung s r., Kretingos r. Daugelyje išvardint vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybi , kuriose yra dideli pramon s objekt , gyventoj išsimokslinimo lygis bei darbo užmokestis rajon centruose yra aukštas, ta iau didelis nedarbo lygis ne rajono centre lemia aukšt socialini pašalp poreik . Kitose savivaldyb se daugelis gyvenimo lygio rodikli reikšmi yra artimos vidurkiui, arba žemesn s bei aukštesn s už j .

3. *Z reikšmi suminis rodiklis $0,1 - 3,0$.* Dauguma šios grup s savivaldybi susikoncentravusios Vidurio – Šiaur s Ryt Lietuvos areale. grup eina ir Druskinink bei Birštono kurort savivaldyb s. Diskutuotinas Pakruojo bei Zaras rajon savivaldybi buvimas šioje grup je. Pakruojo r. savivaldyb s reikšm padidina santykinai aukštas darbo užmokestis ir gyventoj užimtumas, o Zaras – labai aukštas gyventoj užimtumas ir apsir pinimas gyvenamuoju b stu. Kai kuri savivaldybi aukštas rodikli reikšmes lemia pramonin veikla arba didži j miest artumas.

4. *Z reikšmi suminis rodiklis $3,1 <$.* ši savivaldybi grup patenka didieji miestai, tai pat Palangos m., Utenos r., Visagino, Marijampol s ir Elektr n savivaldyb s. Daugeliui b dingas aukštas gyventoj išsimokslinimas, žemas arba vidutinis nedarbo lygis, aukštas ar labai aukštas užimtumas bei darbo užmokestis, žemas socialini pašalp dydis, ta iau šios savivaldybi grup s gyventojai susiduria su gyvenamojo b sto tr kumu.

Nustatius gyvenimo lygio rodikli pasireiškimo laipsn savivaldyb se (3.22. priedas; 3.4. lentel), išryšk ja veiks m prioritetai, kurie tur t b ti pagrindiniai, sprendžiant konkretaus administracinio vieneto socialines ekonomines problemas. Nuosekliai gerinant socialin ir ekonomin aplink , ger s ir bendras gyvenimo lygis savivaldyb se.

Didžiausio valstyb s d mesio turi sulaukti tos savivaldyb s, kuriose pagal gyvenimo lyg nusakan i rodikli reikšmes nustatyti aukš iausio lygio (pagal svarb) veiks m prioritetai. Daugiausiai toki prioritetai yra Šilut s r., Vilkaviškio r., Šilal s r., Telši r., Lazdij r., Ignalinos r., Šven ioni r., Kalvarijos ir Rietavo savivaldyb se. Daugeliui išvardint savivaldybi b dingas žemas gyventoj išsimokslinimas, darbo užmokestis (su keliomis išimtimis). Tai skatina gaus socialiai remtin žmoni skai iaus atsiradim . Kai kuriose iš ši savivaldybi (Šilut s r., Kalvarijos r., Rietavo, Vilkaviškio r., Telši r.) yra ir gyvenamojo b sto tr kumas.

Miestuose labai didel s svarbos prioritetai mažai ir jie daugiausiai susij su gyventoj apr pinimo gyvenamuoju b stu problemomis.

Galima išskirti savivaldybi kategorij , kuriose aukš iausio lygio (labai didel s ir didžiausios svarbos) prioritetai n ra: tai K daini r., Palangos m., Panev žio m., Rokiškio r., Šiauli m., Elektr n savivaldyb s. Tai nereiškia, kad šiose savivaldyb se n ra spr stin problem , ta iau jos ne tokios aštrios, kaip kitur.

Veiks m prioritetai (3.4. - 3.5. lentel s) išd styti pagal gyvenimo lygio reikšmi grupes, rodo, koku eiliškumu reik t spr sti problemas, susijusias su gyvenimo lygio gerinimu.

3.4. lentelė. Savivaldybių tipologija pagal gyvenimo lygio rodiklio pasireiškimo laipsnį ir veiksnių prioritetus 2007 – 2008 m. (Lietuvos..., 2008 – 2009)

Table 3.4. The typology of municipalities by occurrence rate of indicators of living standard and priorities for action in 2007 – 2008 (Lietuvos..., 2008 – 2009)

Savivaldybės	Aukštasis išsimokslinimas, %	Aukštesnysis išsimokslinimas, %	Nedarbo lygis, %	Užimtumo rodiklis, %	Vidutinis mėsio bruto darbo užmokestis, Lt	Socialiniai pašalp dydis, Lt/gyv.	But skaičius miestuose, 1000 gyventoj	But skaičius kaimuose, 1000 gyventoj	rašytieji socialiniai būsiai gauti, dalis, %
Alytaus m.	Labai aukštas	Labai aukštas	Aukštas	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Žemas	-	Vidutinis
Alytaus r.	Žemas	Žemas	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas	Žemas
Druskinink	Labai aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Aukštas	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Labai aukštas
Lazdij r.	Žemas	Žemas	Labai aukštas	Žemas	Vidutinis	Labai aukštas	Aukštas	Aukštas	Vidutinis
Varėnos r.	Aukštas	Aukštas	Vidutinis	Žemas	Vidutinis	Labai aukštas	Vidutinis	Labai aukštas	Labai aukštas
Birštono	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas	Aukštas	Aukštas
Jonavos r.	Labai aukštas	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Labai aukštas
Kaišiadorių r.	Labai aukštas	Žemas	Žemas	Žemas	Aukštas	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Vidutinis
Kauno m.	Labai aukštas	Žemas	Žemas	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Aukštas	-	Aukštas
Kauno r.	Labai aukštas	Žemas	Žemas	Vidutinis	Vidutinis	Žemas	Žemas	Žemas	Žemas
Kėdainių r.	Aukštas	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Aukštas	Aukštas	Žemas
Prienų r.	Vidutinis	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Žemas	Aukštas	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Raseinių r.	Vidutinis	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Žemas	Labai aukštas	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Klaipėdos m.	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Vidutinis	-	Aukštas
Klaipėdos r.	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Žemas	Žemas	Žemas
Kretingos r.	Labai aukštas	Vidutinis	Žemas	Aukštas	Vidutinis	Žemas	Žemas	Žemas	Vidutinis
Neringos	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Labai aukštas	Vidutinis	Žemas	Žemas	Vidutinis	Labai aukštas
Palangos m.	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Labai aukštas	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas	-	Vidutinis
Skuodo r.	Žemas	Žemas	Aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Labai aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Žemas
Šilutės r.	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Žemas	Žemas	Vidutinis
Kalvarijos	Žemas	Žemas	Vidutinis	Žemas	Žemas	Labai aukštas	Vidutinis	Žemas	Aukštas
Kazlė Rūdos	Vidutinis	Aukštas	Žemas	Žemas	Vidutinis	Žemas	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis
Marijampolės	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Labai aukštas	Aukštas	Žemas	Žemas	Žemas	Aukštas
Šakių r.	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Vilkaviškio r.	Žemas	Aukštas	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Aukštas	Vidutinis	Žemas	Vidutinis
Biržų r.	Vidutinis	Aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Žemas	Aukštas	Labai aukštas	Aukštas	Vidutinis
Kupiškio r.	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis

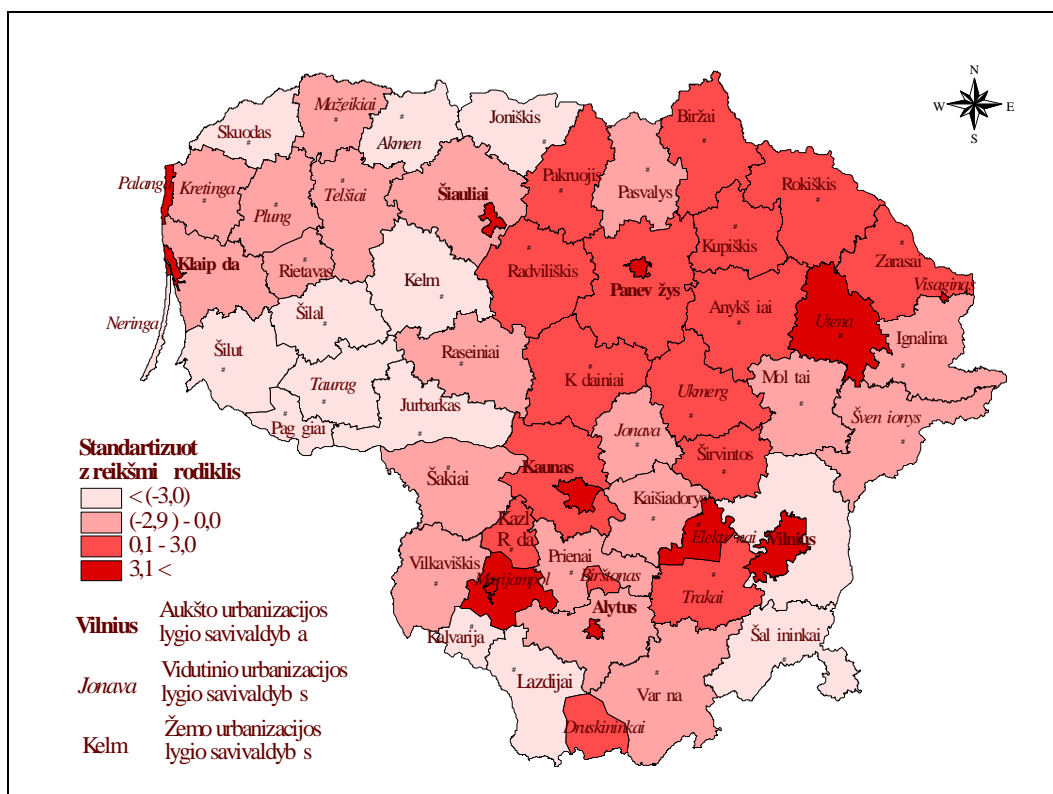
Nukelta kit puslap

Panev žio m.	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Aukštas	-	Vidutinis
Panev žio r.	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Vidutinis	Labai aukštas	Vidutinis	Žemas
Pasvalio r.	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Aukštas	Žemas	Aukštas	Labai aukštas	Aukštas	Žemas
Rokiškio r.	Aukštas	Aukštas	Labai aukštas	Aukštas	Vidutinis	Labai aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas
Akmen s r.	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Vidutinis
Joniškio r.	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Aukštas
Kelm s r.	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas	Aukštas	Žemas	Labai aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Žemas
Pakruojo r.	Žemas	Vidutinis	Žemas	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Radviliškio r.	Aukštas	Aukštas	Žemas	Vidutinis	Žemas	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Vidutinis
Šiauli m.	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Vidutinis	-	Vidutinis
Šiauli r.	Vidutinis	Vidutinis	Žemas	Žemas	Žemas	Vidutinis	Vidutinis	Žemas	Žemas
Jurbarko r.	Aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Labai aukštas	Vidutinis	Aukštas	Žemas
Pag gi	Žemas	Žemas	Vidutinis	Vidutinis	Labai aukštas	Labai aukštas	Aukštas	Žemas	Aukštas
Šilal s r.	Žemas	Žemas	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Labai aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas
Taurag s r.	Aukštas	Aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Žemas	Vidutinis	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas
Mažeiki r.	Labai aukštas	Aukštas	Aukštas	Vidutinis	Labai aukštas	Labai aukštas	Aukštas	Žemas	Aukštas
Plung s r.	Aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas	Aukštas	Žemas	Žemas	Žemas	Aukštas
Rietavo	Žemas	Žemas	Vidutinis	Žemas	Aukštas	Aukštas	Žemas	Vidutinis	Vidutinis
Telši r.	Aukštas	Žemas	Aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Aukštas	Žemas	Žemas	Vidutinis
Anykš i r.	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Aukštas	Žemas	Labai aukštas	Aukštas	Labai aukštas	Žemas
Ignalinos r.	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas	Aukštas	Žemas	Labai aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas	Labai aukštas
Mol t r.	Vidutinis	Žemas	Vidutinis	Vidutinis	Vidutinis	Žemas	Žemas	Labai aukštas	Aukštas
Utenos r.	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Žemas	Labai aukštas	Žemas
Visagino	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Vidutinis	-	Aukštas
Zaras r.	Aukštas	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas	Žemas	Vidutinis	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis
Elektr n	Labai aukštas	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Žemas
Šal inink r.	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas	Žemas	Žemas	Labai aukštas	Vidutinis	Aukštas	Žemas
Širvint r.	Vidutinis	Žemas	Žemas	Aukštas	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Aukštas	Aukštas
Švenioni r.	Aukštas	Žemas	Labai aukštas	Vidutinis	Žemas	Labai aukštas	Aukštas	Labai aukštas	Aukštas
Trak r.	Labai aukštas	Žemas	Žemas	Aukštas	Vidutinis	Žemas	Žemas	Aukštas	Žemas
Ukmerg s r.	Labai aukštas	Labai aukštas	Vidutinis	Vidutinis	Aukštas	Aukštas	Vidutinis	Labai aukštas	Vidutinis
Vilniaus m.	Labai aukštas	Aukštas	Žemas	Labai aukštas	Labai aukštas	Žemas	Aukštas	-	Aukštas
Vilniaus r.	Aukštas	Žemas	Aukštas	Vidutinis	Labai aukštas	Vidutinis	Žemas	Žemas	Žemas

3.5. lentel . Veiksm prioritetai gerinant gyvenimo lyg
 Table 3.5. Priorities for action in improving the standard of living

Prioritetai	
	Didžiausios svarbos
	Labai didel s svarbos
	Didel s svarbos
	Vidutin s svarbos
	Mažos svarbos

Šis grupavimas tik preliminariai parodo savivaldyb se esan ias socialines ir ekonomines problemas, nuo kuri priklauso žmoni gyvenimo lygis ir leidžia išskirti spr stin problem prioritetus.

3.43. pav. Gyvenimo lygio rodikli standartizuot z reikšmi suminis rodiklis savivaldyb se 2007 – 2008 m. (Lietuvos..., 2008 – 2009)

Fig. 3.43. Living standard' sum of z standardized values of municipalities in 2007 – 2008 (Lietuvos..., 2008 – 2009)

Būtina akcentuoti, kad reikia sigilinti kiekvieno administracinio vieneto socialin , demografin , ekonomin , geografin specifik ir kompleksiskai sprsti išskirtas visuomenines problemas. Tai užtikrint visapusišk ir nuosekl gyvenimo lygio gerjim jose. Prioritetinis gyvenimo lygio didinimo kryptys pirmiausia turi bti nukreiptos darbo rinkos stiprinim , ypač gerinant žemo urbanizacijos lygio, pasienio savivaldybi gyventoj sidarbinimo galimybes. Didjanios pajamos skatins perkamosios galios didjim ir vartojim . Lygiagrečiai užimtumo didinimui turi bti gerinamos ir gyventoj išsilavinimo/išsimokslinimo pasiekiamumo galimybės.

Apibendrinus išanalizuotus duomenis, galima teigti, kad gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai – daugelio socialini , demografini , ekonomini , politini veiksniai , kurie glaudžiai susij tarpusavio ryšiais, rezultatas. Vieno reiškinio kitimas (arba pakeitimas) lemia kit reiškiniai vairo masto ir intensyvumo pokyčius. Tačiau rinkos sąlygos savaime neišsprs gyvenimo lygio problem – tam būtina valstybės ir savivaldybi vykdoma ir konkrečiam administraciniam vienetai, atsižvelgiant socialin ir ekonomin vietovs specifik , pritaikyta priemoni visuma.

Daugelio gyvenimo lygio rodikli skirtumai šalyje didja, taigi auga atotrakis ne tik tarp miest ir kaim , bet ir tarp administracini teritorini vienetai . Šie skirtumai išliks ir ateityje, nes suvienodinti socialini ekonomini s lygiai Lietuvoje negalima dėl labai nevienodos demografin s struktūros ir ekonomin s bazės. Tačiau ateityje norint išvengti socialin s tampos ar net konflikt atskiruose teritoriniuose vietuose, būtina valstybės vairo lygi parama/politika, kuri bti nukreipta ypa aukšto problemiškumo (aukšto nedarbo lygio, žemo darbo užmokesio) savivaldybi socialin s ir ekonomin s raidos gerinimui ir tuo pačiu kiekvieno žmogaus gyvenimo lygio kylimui.

IŠVADOS

Darbe taikyti tradiciniai tyrim metodai, kurie patvirtino jų tinkamumą gyvenimo lygio teritoriniams tyrimams ir leido padaryti tokias išvadas:

1. Nuo 2000 m. auganti Lietuvos ekonomika nesumažino socialinių ekonominių skirtum tarp savivaldybių: išaugo socialinės pašalpos dydžio, nedarbo lygio, savivaldybių biudžet išlaid socialinei sferai dalies, gyventojų apsirpinimo gyvenamuoju plotu variacija. Tai rodo auganį teritorinį gyvenimo lygio diferenciaciją, kuri lemia ne tik skirtingą ekonominę raidą bet ir žmogišką išteklių išvystymą bei urbanizacijos lygio netolygumą.

2. Disponuojamų pajamų dydžio skirtumas nuo 2000 m. tarp miest ir kaimų namų ūkiams turėjo mažėjimo tendenciją (2000 m. kaimų namų ūkių visos disponuojamos pajamos sudarė 66,9% miestų pajamų dydžio, o 2008 m. - 75,5%). Tuo tarpu vartojimo išlaidų skirtumas tarp miest ir kaimų namų ūkių atskirais metais buvo labai nepastovus: jei 2005 m. kaimų namų ūkių visos vartojimo išlaidos sudarė 74,8% miestų išlaidų dydžio, tai jau 2007 m. ši reikšmė jau buvo 68,1%. Vartojimo išlaidų skirtumas tarp turtingiausių ir skurdžiausių gyventojų sluoksnių Lietuvoje jau viršija 8 kartus.

3. Daugumos socialinių ekonominių reiškinių, nusakantių gyvenimo lygį, teritorinis pasiskirstymas priklauso nuo urbanizacijos lygio. Pagal urbanizacijos lygį išskirtos trys savivaldybių grupės: *didžieji miestai* (kuriose užtikrinamos palankiausios gyventojų poreikių patenkinimo sąlygos), *vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybės* (su būdinga didžiausia socialinių ir ekonominių reiškinių sklaida) ir *žemo urbanizacijos lygio savivaldybės* (kuriose išryškėja žemiausios gyvenimo lygį nusakanti rodiklio - gyventojų užimtumo, darbo užmokesčio bei aukštesios socialinės paramos poreikio reikšmės).

4. Naudojant grupavimo ir klasterinės analizės metodus nustatyta, kad Lietuvoje ryškėja teritoriškai gretimų savivaldybių grupės (klasteriai) su jais

b danga gyvenimo lyg nusakan i socialini ekonomini rodikli pasireiškimo specifika: Vilniaus – Kauno takos zonos, Vidurio ir Vakar Lietuvos, Šiaur s Ryt ir Piet Lietuvos bei pasienio savivaldybi .

5. Atlikta savivaldybi tipologija pagal gyvenimo lygio rodikli pasireiškimo laipsn , leidžia išskirti spr stin problem prioritetus. Savivaldyb se, kuri gyvenimo lyg nusakan i rodikli reikšm s yra žemiausios (Šilut s r., Vilkaviškio r., Šilal s r., Telši r., Lazdij r., Ignalinos r., Šven ioni r., Kalvarijos ir Rietavo), prioritetin s gyvenimo lygio gerinimo kryptys pirmiausia turi b ti nukreiptos gyventoj užimtumo galimybi didinim , ypatingai gerinant žemo urbanizacijos lygio, pasienio savivaldybi gyventoj sidarbinimo galimybes. Lygiagre iai užimtumo didinimui turi b ti gerinamos ir gyventoj išsilavinimo /išsimokslinimo pasiekiamumo galimyb s. Kitose Lietuvos savivaldyb se gyvenimo lygio rodikli reikšm s santykinai yra palankesn s, ta iau problem sprendimai taip pat tur t remtis joms pritaikytais prioritetiniais gyvenimo lygio gerinimo veiksmais.

NAUDOTA LITERATŲ RAŠTAI

Andriušaitienė D., Šileika A. (2003). *Užimtumo didinimas depresiniuose šalies regionuose – prioritetas regioninės politikos tikslas*, Kaimo plėtra 2003, Globalizacijos ir integracijos iššūkiai Rytų ir Vidurio Europos kaimui, Pranešimų rinkinys, Lietuvos žemės ūkio universitetas, Lietuvos agrarinių ekonomikos institutas, Kaunas: Akademija: 11 – 12.

Antonides G., Raaij W. F. (1998). *Consumer Behaviour: A European Perspective*, Chichester.

Aristotelis (1990). *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis

Bagdonienė L. (1999). *Namų kiui teikiamų paslaugų plėtros tyrimo metodologinės problemos*, Kaunas: Technologija.

Barro R. J., Sala-i-Martin X. (1995). *Economic Growth*. New York: McGraw-Hill.

Baubinas R. (2000). Regioniniai socialiniai – ekonominiai kontrastai Lietuvoje, *Geografijos metraštis* 33: 331 – 335

Böhnke P. (2005-12-16). *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*, European Foundation for the improvement of Living and Working Conditions.

<http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0591.htm>

http://www.wlu.ca/viessmann/Onlinepapers/2002/no24_02BootsHecht.pdf

Breinlich H. (2006). The Spatial Wage Structure in the European Union – What Role for Economic Geography? *Journal of Economic Geography* 6(5):593-617.

Burneika D. (2004). Regioniniai bendrosios ūkio būklės skirtumai ir jų kaita Lietuvoje, *Geografija* 40 (1): 43 – 47.

Chambers R. (1997). *Whose Reality Counts? Putting the First Last*. Intermediate Technology Publications. London.

Cheung Chung, M., Killingworth A., Nolan P. (2008-08-23). A Critique of the Concept of Quality of Life, *International Journal of Health Care Quality Assurance* 10(2): 81 – 84.

<http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do;jsessionid=FCF8DC518FCEEE1BE9B81AB8F1B7E2F6?contentType=Article&contentId=840970>

Cotter D. A. (2002). Poor People in Poor Places: Local Opportunity Structures and Household Poverty, *Rural Sociology* 67 (4): 534 – 555.

Czapiewski K. (2005-12-12). Living conditions of rural population in relation to functional structure of parishes in Poland.

<http://www.igipz.pan.pl/wydarzenia/abstracts/czapiewski.pdf>

ėkanavi ius V., Murauskas G. (2000). *Statistika ir jos taikymas I*, Vilnius: TEV.

ėkanavi ius V., Murauskas G. (2002). *Statistika ir jos taikymas II*, Vilnius: TEV.

Dabartinis lietuvi kalbos ųodynas (2007-10-15). Internetin versija. <http://www.autoinfo.lt/webdic>

Demografiniai, socialiniai ir teritoriniai sveikatos netolygumai (2007-08-09). Visuomen s sveikatos vartai.

<http://www.vsv.lt/statistika/netolygumai/dokumentas3.pdf>

Dobravolskas A. (2006-02-19). *Skurdas ir socialin atskirtis Lietuvoje*. <http://www.lrinka.lt/Pranesim/Dobrovolskas.ppt>

Dromantien L. (2008). *Socialin s Europos k rimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

El Sherbini A. (1986). Alleviating Rural Poverty in Sub-Saharan Africa. *Food Policy*, 11 (1): 7-11.

Esping – Andersen G. (2000). Social Indicators and Welfare Monitoring, *Social Policy and Development Programme Paper No 2*, UN Research Institute for Social Development, Geneva.

EU Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC) (2007-03-05). D.

Garvey (gen. dir.), First Results 2003, 13,

Dublin. www.cso.ie/releasespublications/documents/eu_silc/2005/eusilc_2005.pdf

EURES. *Europos darbo mobilumo portalas* (2006-07-15). Profesinis mobilumas.

<http://ec.europa.eu/eures/main.jsp?acro=faq&lang=lt&catId=2557&parentCategory=2557>

Fahey T. ir kt. (2005). *First European Quality of Life Survey: Income qualities and deprivation*.

Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. (2006-03-11). <http://www.eurofound.eu.int/publications/htmlfiles/ef0593.htm>

Gamboa L. F., González J. I., Cortés D. (2001-10-30). An Approximation To The Standard of Living Index: The Colombian Case. *Economía, No 18*.

<http://economia.urosario.edu.co/investigacion/bi/bi18.pdf>

The Geography of Poverty (1997-08-23). United Nations Department of Public Information. DPI/1782/POV. March 1996.

<http://www.un.org/esa/socdev/poverty/subpages/dpi1782e.htm>

Grosh M.E., Glewwe P. (1995). A Guide to Living Standards Measurement Study Surveys and Their Data Sets. *LSMS Working Paper No 120*, The World Bank, Washington, D.C.

Gylfason T., Zoega G. (2003). *Education, Social Equality and Economic Growth: A View of the Landscape*, CESifo Economic Studies, 49 (4): 557–579.

Gyvenimo kokybė Europoje (2008-08-23). *Europos darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimo fondas*. <http://www.eurofund.eu.int/publications/files/EF0495LT.pdf>

Gyventojų pajamų garantijų statymas. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, 1990 09 27, Nr. I – 618, Žin., 1990, 30 – 711.

Gruževskis B. (2002). *Žmogaus socialinė raida*. Užimtumas. Vilnius: Justitia.

Gruževskis B, Zabarauskaitė R., Martinaitis Ž., Pocius A, Biveinytis S. (2007). *Sėkmingos karjeros darbo rinkoje veiksniai*. Aktualūs socialinės politikos klausimai 2007/8. Vilnius.

Guogis A. (2000). *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eurigmas.

Henninger N. (1998-11-05). *Mapping and Geographical Analysis of Human Welfare and Poverty – Review and Assessment*.

http://www.povertymap.net/publications/doc/pov_fin.pdf

Human Development Report (1994). United Nations Development Programme, Washington, D.C.

Human Development Report (1997). United Nations Development Programme, Washington, D.C.

Human Development Report (2000). United Nations Development Programme, Washington, D.C.

The Inequality Predicament. (2006-02-21). Report on the World Social Situation 2005. United Nations, New York.

www.ilo.org/public/english/region/ampro/cinterfor/news/inf_05.htm

Jalan, J., Ravallion, M. (1997). *Spatial Poverty Traps*. Workshop on Emerging Issues in Development Economics, The World Bank, Washington, D.C. July 1997.

Johnston R. J. (ed.) (2004). *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell.

Kabaila A. (1999). *Region socialinio ekonominio lygio skirtumai*, Lietuvos ekonomikos apžvalga. 11: 91 – 95

Kabaila A. (2002). Vietini užimtumo iniciatyvų plėtra Lietuvoje, *Lietuvos ekonomikos apžvalga* 1: 116 – 119.

Kay J. (2001). Geography is still important. *Financial Times*. 10 January. <http://www.johnkay.com/trends/174>

Kavaliauskas P., Bražukienė I. (2002). Socialinių tampų tyrimo problema ekonominiame bei teisiniame lauke, *Geografija* 38 (1): 46 – 49.

Krüger A. (2004). *Private household income in the regions of the European Union, 2001*, Statistics in Focus, General statistics 4, Luxembourg.

Lazutka R. (2004). *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, VLE 6: 722 – 723.

Lazutka R., Misiūnas A. (2006). *Mokslinio tyrimo Lietuvos savivaldybių socialinio išsivystymo palyginimo apibendrinančių vertinimo kriterijų sukūrimas*. Ataskaita. Vilnius. Socialinių paslaugų priežiūros departamentas.

Leyshon A. (1995). Missing Words: Whatever Happened to the Geography of Poverty. *Environment and Planning*, 27 (7): 1021-1028.

Lietuva 1999. *Gyvenimo sąlygos* (2000). Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Norvegijos taikomoji socialinių mokslų institutas, Vilnius.

Lietuvos darbo birža (2006-11-15). 2005 m. VUI projektų gyvendinimo teritorijos.

http://www.ldb.lt/Informacija/PaslaugosDarbdaviams/Puslapiai/vui_rezultatai_2005.aspx

Lietuvos darbo biržos strateginis ir veiklos planas 2003 – 2005 m. (2007-28-16). Vilnius.

http://www.ldb.lt/Informacija/Apie/Documents/Strateginis_planas.pdf

Lietuvos Respublikos 2004 – 2006 m. nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planas. (2004-12-28).

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/nap_incl_2004_lt.pdf

Lietuvos Respublikos regioninių planų statymas. Nauja statymo redakcija Nr. IX-1285, 2002 12 10. Žin., 2002, Nr. 123-5558.

Lietuvos Respublikos Seimas. (2007-05-17). *Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1999 metų ataskaita. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997-2000 metų veiklos programa*. Socialinė apsauga ir darbas.

http://www.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=4287&p_int_tv_id=1915

Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo statymas. Žin., 2006, Nr. 73 – 2762.

Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo planų statymas. Nr. IX-987, 2002 06 25. Žin., 2008, Nr. 81-3174.

Lietuvos statistikos departamentas (1995). *Namiškos pajamos ir išlaidos 1994*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (1997). *Namiškos pajamos ir išlaidos 1996*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (1998). *Nam ki pajamos ir išlaidos 1997*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (1999). *Nam ki pajamos ir išlaidos, 1998*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2000). *Nam ki pajamos ir išlaidos, 1999*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2001). *Nam ki pajamos ir išlaidos, 2000*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2002). *Lietuvos apskritys 2001*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2002). *Gyventojai pagal išsilavinimą ir amžiaus grupes (10 metų ir vyresni)*, Lietuvos Respublikos gyventojų ir b st 2001 m. visuotinio surašymo rezultatai, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2002). *Gyventojai pagal išsilavinimą, gimtąją kalbą ir kalbą mokėjimą*: Lietuvos Respublikos gyventojų ir b st 2001 m. visuotinio surašymo rezultatai, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2002). *Nam ki pajamos ir išlaidos 2001*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2003). *Lietuvos apskritys 2002*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2003). *Demografijos metraštis 2004*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2003). *Nam kiai*, Lietuvos Respublikos gyventojų ir b st 2001 m. visuotinio surašymo rezultatai, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2003). *Nam ki pajamos ir išlaidos 2002*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2004). *Nam ki pajamos ir išlaidos 2003*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Nam ki pajamos ir išlaidos 2004*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Darbo statistikos metraštis 2003*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Gyvenamasis fondas ir pastat statyba 2004*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Gyvenimo lygio ir santykinio skurdo rodikliai (Nam ki biudžet tyrimo duomenys)*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Lietuvos ekonomin ir socialin raida 2005 lapkri io m n.*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Nam ki pajamos ir išlaidos 2004*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Statistikos metraštis 2004*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Švietimas 2004*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2005). *Transportas ir ryšiai 2004*, Vilnius

Lietuvos statistikos departamentas (2005-10-24). *Gyventoj užimtumo tyrimo aprašymas ir apibr žimai*. <http://www.std.lt>.

Lietuvos statistikos departamentas (2006). *Nam ki pajamos ir išlaidos 2005*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2006). *Gyvenamasis fondas ir pastat statyba 2005*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2006). *Gyvenimo lygis ir skurdas 2005*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2006). *Socialin apsauga Lietuvoje 2004*, Vilnius

Lietuvos statistikos departamentas (2007). *Darbo statistikos metraštis 2006*, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2007). *Nam ki biudžetai 2006*. Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2008). *Darbo j ga, užimtumas ir nedarbas*, Gyventoj užimtumo tyrimo duomenys, Vilnius.

Lietuvos statistikos departamentas (2008-12-15). *Rodikli duomen baz . Išlaid b stui išlaikyti našta nam kiams*.
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>

Lietuvos statistikos departamentas (2006). *Alkoholio vartojimas ir jo padariniai 2005 m.*, Vilnius.

- Lietuvos statistikos departamentas (2005-02-11). Regionini duomen baz .
http://db.std.lt/RDB_LT/Dialog/statfile1.asp
- Lietuvos statistikos departamentas. (2005-12-18). Darbo užmokesio struktūros tyrimo informacija.
http://www.std.lt/uploads/1102326572_D_uzmok.zip
- Lithuanian Human Development Report. (1998). *State and Human development 1998*, United Nations Development Programme, Social Policy Unit, Vilnius.
- Liutikas D. (2004). Skurdo mažinimo galimybės Lietuvos kaime narystės Europos Sąjungos pradžioje, A. Vosyliūtė (red.). *Socialinės grupės: nepritekliaus žymės*. Straipsnių rinkinys: 63 – 76.
- Mašys G. (2005). *Regionai, ekonomika, politika ir valdymas Lietuvoje*, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
- Mäkinen T. (1999). Structural pressures, social policy and poverty. *International Social Security Review*. 4: 8 – 14.
<http://www3.interscience.wiley.com/journal/119067133/abstract?CRETRY=1&SRETRY=0>
- Mansvelt, J. (2008). *Geographies of Consumption*. SAGE Publications, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore.
- Marczyńska – Witczak E. (1998-08-24). Changes in Living Conditions in Poland Under Economic Transition. *International Advances in Economic Research* 4 (4). Springer Netherlands: 318 – 323.
<http://www.springerlink.com/content/y5262r52437j7715/>
- McKay A. (2002-12-15). *Defining and Measuring Inequality*, Briefing Paper 1.
<http://rmportal.net/training/poverty-reduction-seminar/seminar-reading-list-1/01.pdf>
- Milanovic B. (2008-12-16). *Income, inequality, and poverty during the transition from planned to market economy*, World Bank Regional and Sectoral Studies, The WorldBank, Washington, D. C.
<http://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=cQ19xbuhvNkC&oi=fnd&pg=>

PR11&dq=Milanovic+1998+poverty+Poland+Hungary&ots=wWQhE7_5NM
&sig=5Y6Hxhi0kPVGr73_X006kC60Uo4

Misi nas A., Svetikas Ž. (2003). Lietuvos region ekonomikos netolygum vertinimai, *Ekonomika* 64: 84 – 91.

Mitrikas A. (2004). B stas., kn.: V. Stank nien (red.). *Lietuvos gyventoj politikos strategijos metmenys*, Socialini tyrim institutas, Vilnius.

Molien O., Žemgulien J. (2002). Sveikatos prieži ros b kl s teritorini skirtum vertinimas, *Ekonomika* 58: 121 – 131.

O' Regan, K., Wiseman M. (1990). Using Birth Weights to Chart the Spatial Distribution of Urban Poverty, *Urban Geography* 11 (3): 217-233.

Petrauskien J., Kal dien R. (2000). *Teritoriniai Lietuvos gyventoj vidutin s b simojo gyvenimo trukm s skirtumai*. Kaunas: Karminas

Płaziak M. (2004). *The spatial distribution of living standards in the Małopolskie Voivodship*. Effectiveness – geographical space – quality of life, (ed. by Paszkowski, M.). Cracow: Institute of Geography and Spatial Management Jagiellonian University: 107 – 115.

Pocius A. (1998). *Maž jan io gyventoj užimtumo poveikis nedarbui Lietuvoje*, Lietuvos statistikos departamento darbai 2: 14 – 23.

Pocius A. (1999). *Neoficialios darbo rinkos metodin s tyrimo problemas bei dinamikos tendencijos*, Filosofija. Sociologija 1: 49 – 58

Pocius A. (2005). Strukt rinis nedarbas Lietuvoje, *Lietuvos ekonomikos apžvalga* 2, Lietuvos statistikos departamentas, kio ministerija, Vilnius: 17 – 23.

Poverty Measurement. Adjusting for Geographic Cost-of-Living Difference (1995). United States General Accounting Office. Report to Congressional Requesters. March 1995. Washington.

Rasmussen D.M. (1994). Spatial Economic Development, Education, and the New Poverty, *International Regional Science Review* 16 (1 – 2): 107-117.

Rimkut J., Vološ iuk I., Tamutien I., Kanopien , V., Motiekaitien V., Lazutka, Petkevi i t N. (2001). *Žmogaus socialin raida*, Vilnius: Homo Liber.

Rovan J., Sambt J. (2003-10-02). Socio – economic Differences Among Slovenian Municipalities: A Cluster Analysis Approach, *Developments in Applied Statistics*: A. Ferligoj., Rupas V., Vaitek nas S. (1980). *Lietuvos kaimo gyventojai ir gyvenviet s*, Vilnius: Mintis.

Sachs J. D., Mellinger A. D., Gallup J. L. (2000). The Geography of Poverty and Wealth. Center for International Development at Harvard University.

http://www.cid.harvard.edu/cidinthenews/articles/Sciam_0301_article.html

Sarlo Ch., A. (1998). *Canadian Living Standards. Critical bulletin*, Vancouver: Fraser institute.

Sen A. (1994). *The Standrad of Living*, Cambridge University press.

Sobala – Gvosdz A. (2004). *The Change in the Rural Standard of Living During the Transformation Period in the Podkarpackie Province, Poland, Effectiveness – geographical space – quality of life*, (ed. by M. Paszkowski). Cracow: Institute of Geography and Spatial Management Jagiellonian University: 93 – 106.

The Social Situation in the European Union. (2004). European Comission.

http://www.eds-destatis.de/downloads/publ/en3_soziale_lage_04.pdf

Socialin s apsaugos ir darbo ministerija (2007-01-03). *Socialin s apsaugos termin*

žodynas.http://www.socmin.lt/popup.php?ru=bS9tX2RpcmVjdG9yeS9maWxlcy9hX3JlZGlyZWNOLnBocA==&no_preload=1&m_directory_link_id=8&clear_buffer=1

Socialin s apsaugos ir darbo ministerija (2009). *Socialin parama mokiniams*. <http://www.socmin.lt/index.php?2017755153>

Socialin s apsaugos ir darbo ministerija. (2009-02-06). *Mažas pajamas gaunan ioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) skiriama pinig in socialin parama*. <http://www.socmin.lt/index.php?1650609693>

Socialinio b sto fondo pl tros 2005 – 2007 m. programa (2007-05-20).

Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausy b s 2004 m. birželio 9 d. nutarimu Nr. 708 (Lietuvos Respublikos vyriausy b s 2005 m. balandžio 18 d. nutarimo Nr. 422 redakcija). <http://www.am.lt/VI/index.php#a/7837>

Socialinis pranešimas 1998 (1999). Socialinis apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius.

Socialinis pranešimas 2003 (2004). Socialinis apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius.

Socialinis pranešimas 2004 (2005). Socialinis apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius.

Socialinis pranešimas 2007 - 2008 (2009-01-26). Socialinis apsaugos ir darbo ministerija.

<http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479>

Spiezia V. (2003-10-23). *Measuring regional economies*, Statistic Brief OECD, 6. <http://www.oecd.org/dataoecd/2/15/15918996.pdf>

Stankevičius P. (2004). Gyvenimo lygio vertinimas. A. Vosyliūtė (red.) *Socialinis grupis: nepritekliausias žymėjimas*, Straipsnių rinkinys: 34 – 44.

Stankienė V., (ats. red.), Mitrikas A. (1997). *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*, Vilnius, Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

Stankienė V. (sud.) (2004). *Lietuvos gyventojų strategijos politikos metmenys*, Socialiniai tyrimai institutas, Vilnius.

Stankienė V., Eidukienė V., Gruževskis B. ir kt. (2001). *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas*, Kolektyvinė monografija, Vilnius.

Stepukonis F. (1998). *Vidutinė gyvenimo trukmė: pasaulis ir Lietuva*, Vilnius.

Study Programme on European Spatial Planning (2000-12-12). A. Weber, Strade, K. P. Scholn (aut.), *Synthetic Analysis of Selected Indicators for Spatial Differentiation of the EU Territory, Final Report*. <http://nordregio.se.spenspn/Files/chapter3%20-%20part%203.pdf>

Šileika A., Blažienė I. (2000). Gyventojų pajamų diferenciacija ir skurdas Lietuvoje, *Pinigų studijos 3, Ekonomikos teorija ir praktika, Vilnius: Lietuvos Bankas: 32 - 44*

Švietimas savivaldybėse (2003). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Mokyklų tobulinimo programos B komponentas, Vilnius: Švietimo aprašymo centras.

- Tamošaitien A., Rutkauskait J. (2002). Kaimo žmoni gyvenimo kokybė, *Lietuvos žemės ūkis 2001*. Vilnius.
- Territorial Indicators of Socio – Economic Patterns and Dynamics. (2002-11-18). H. Meyer, C. Hochet (sud.), 23.
<http://www.oecd.org/dataoecd/42/16/15181756.doc>
- Vaitekunas S. (2006). *Lietuvos gyventojai: Perduotą kstantmeius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Valentinavičius S. (2001). Užimtum ir nedarb lemiantys ekonominiai veiksniai, *Ekonomika* 55 – 56: 156 – 171.
- Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003 (2004). *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba*, Vilnius.
- Vanagas J. (1997). Gyvenimo kokybės parametrų studija rengiant Lietuvos Respublikos teritorijos bendrąjį planą, *Urbanistika ir architektūra* 2 (24): 5 – 14.
- Vanagas J. (1999). Gyvenimo kokybės parametrų gerinimo programa Lietuvos Respublikos teritorijos bendrajame plane, *Urbanistika ir architektūra* XXIII (2): 71 – 78.
- Vengrien B. (1998). *Paslaugų ekonomika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vengrien B. (1992). *Pajamos ir gyvenimo lygis*, Vilnius.
- Verkulevičiūtė D. (2005a). *Gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai Lietuvoje*, Vadyba. Vakarų Lietuvos verslo kolegija. Mokslo tiriamieji darbai 1 (16), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla: 221 – 224.
- Verkulevičiūtė D. (2009-02-16). *Gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai Lietuvoje*.
http://www.elibrary.lt/resursai/Konferencijos/VLVK_051028/4%20sekcija/Verkuleviciute%20D%20-%20Gyvenimo%20lygio%20teritoriniai%20skirtumai%20Lietuvoje.pdf
- Vitunskienė V. (2003). *Smulkiųjų žemdirbių skurdo ir socialinės atskirties veikla ekonominės gerovės požiūriu*, Kaimo plėtra 2003, Lietuvos žemės ūkio universitetas, Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, Akademija: 155 – 156.

Vosyli t A. (red.) (2004). *Socialin s grup s: nepritekliaus žym s*. Straipsni rinkinys. Vilnius.

Weingarten P., Baum S. (2003-10-25). *Current situation and future prospects of rural areas in the Central and East European Candidate Countries*, Paper presented at the Conference „EU-Enlargement – Chances and Risks for the Rural Area“ organised by the Slovenian Society of Agricultural Economists and the Austrian Society of Agricultural Economists September 18–19, 2003, Ljubljana. <http://www.igipz.pan.pl/zpz/banski/Tom2/ERDN-t2-part02.pdf>

Wi cław – Michniewska J. (2004). *Life Quality and Standard of Cracow Suburbs Inhabitants*, Effectiveness – geographical space – quality of life, (ed. by M. Paszkowski). Cracow: Institute of Geography and Spatial Management Jagiellonian University: 117 – 127.

Workshop on Measurement of Food Deprivation (aut. Mernies J., Sibrian R.) (2004-09-17). Food and Agriculture Organization of the United Nations, Mexico.
http://www.fao.org/ES/ess/meetings/download/mofd_2004/food_deprivation_01.ppt

World Bank Poverty Monitor (2005-12-06).
<http://www.worldbank.org/research/povmonitor>

World Bank. (2006-11-06). World Development indicators.
<http://www.worldbank.org/data>

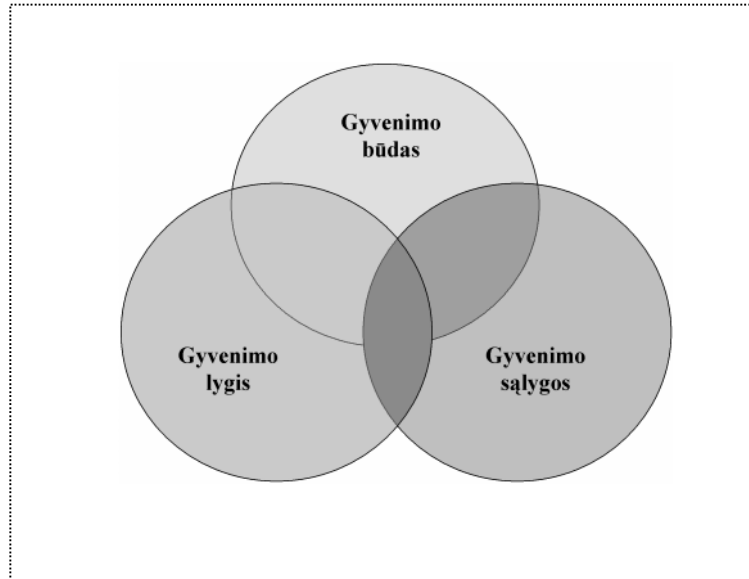
Žalimien L. (2001). Socialin s pramos sistema Lietuvoje, *Lietuvos ekonomikos apžvalga* 1: 15 – 19.

Žalimien L. (2004). Skurdo kult ūros ypatumai (socialinio darbo aspektas), A. Vosyli t (red.). *Socialin s grup s: nepritekliaus žym s*. Straipsni rinkinys: 45 – 50.

„...“ (2002-11-02).
 (...), 10.
http://www.vcug.ru/doc/j_uzhnrr/2002-10.zip

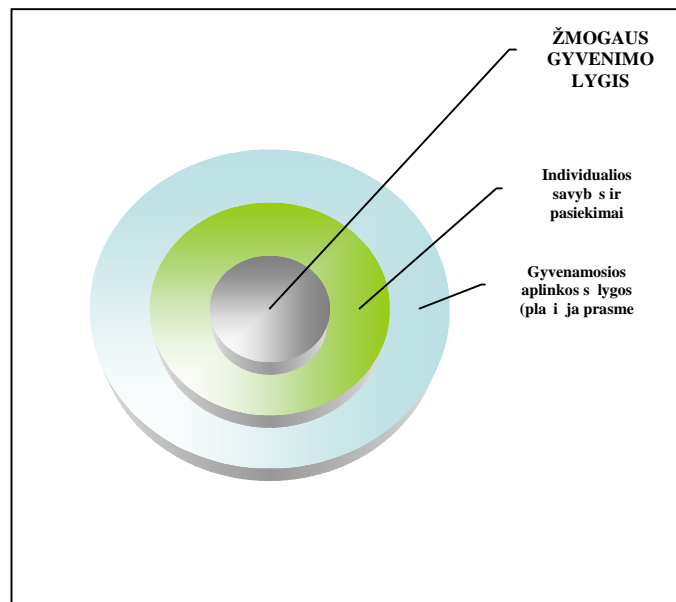
. . . (2003).
 : , :
 2005 (2005-10-10).
 , A 60/117.
http://www.un.org/russian/esa/docs/social_sit05.pdf
 . . . (2002). , :
 .
 . (2003-11-23).
 . , .
<http://www.ram.ru/activity/comp/bp2003/files/std09.pdf>
 , . (2002-12-12).
 . 13.
<http://www.irex.ru/press/pub/polemika/13/las/>
 . . . (1984). :
 . ,
 . (2005-11-15).
 .
<http://www.socpol.ru/atlas/typology/>
 . (2006-02-21).
 , 2005 , A 60/117.
http://www.un.org/russian/esa/docs/social_sit05.pdf
 . . . (2004).
 , . 5,
 5: 35 – 41.
 (2000-
 12-15)
<http://www.forecast.ru/ARCHIVE/PROJECTS/URG/URG.pdf>

PRIEDAI
ANNEXES

1.1. priedas. S veika tarp gyvenimo būdo, gyvenimo sąlyg ir gyvenimo lygio

Annex 1.1. Interaction among mode of life, conditions of life and living standard

1.2. priedas. Žmogaus gyvenimo lyg formuojantys veiksniai

Annex 1.2. Factors shaping the living standard of person

2 priedas. Savivaldybi grup s pagal vidutin urbanizacijos lyg 2001 – 2003 m. pr. (%) (Lietuvos..., 2006)

Annex 2. Groups of municipalities by average urbanization level at the beginning of 2001 – 2003 (%) (Lietuvos..., 2006)

Didieji miestai		Vidutinio urbanizacijos Lygio savivaldyb s		Žemo urbanizacijos lygio savivaldyb s	
Savivaldyb s	Miest gyventoj dalis, %	Savivaldyb s	Miest gyventoj dalis, %	Savivaldyb s	Miest gyventoj dalis, %
Panev žio m.	100	Taurag s r.	60,6	Alytaus r.	11,2
Klaip dos m.	100	Ukmerg s r.	59,5	Šilut s r.	39,0
Šiauli m.	100	Šven ioni r.	58,0	Šaki r.	28,4
Alytaus m.	100	Plung s r.	53,7	Var nos r.	34,9
Kauno m.	100	Utenos r.	67,8	Šiauli r.	28,0
Vilniaus m.	100	Telši r.	58,0	Birž r.	46,5
		Neringos	100	Pasvalio r.	29,3
		Palangos m.	100	Anykš i r.	38,5
		Kretingos r.	51,4	Ignalinos r.	33,1
		Jonavos r.	66,7	Širvint r.	36,2
		Visagino	100	Skudo r.	31,3
		Trak r.	55,1	Radviliškio r.	45,7
		Marijampol s	69,3	Rokiškio r.	50,4
		Akmen s r.	63,6	Kupiškio r.	39,8
		Mažeiki r.	69,5	Mol t r.	28,5
		Elektr n	67,8	Lazdij r.	26,3
		Druskinink	72,5	Kaišiadori r.	37,9
		Birštono	60,5	Klaip dos r.	36,9
				Vilniaus r.	6,6
				Kazl R dos	50,2
				Kauno r.	24,3
				Šilal s r.	19,9
				Jurbarko r.	39,0
				Kelm s r.	36,4
				K daini r.	49,2
				Pakruojo r.	29,6
				Šal inink r.	29,1
				Rietavo	38,0
				Panev žio r.	4,1
				Zaras r.	40,5
				Vilkaviškio r.	42,4
				Joniškio r.	42,5
				Raseini r.	37,2
				Prien r.	36,7
				Kalvarijos	37,4
				Pag gi	23,3

3.1. priedas. Nedarbo lygio kitimas vairo urbanizacijos lygio savivaldybėse
2000 (2001*) – 2003 m. (procentinio punkto) (Lietuvos..., 2007)

*Annex 3.1. The change of unemployment rate in municipalities of various
urbanization rate in 2000 (2001 - 2003) (by percent point) (Lietuvos..., 2007)*

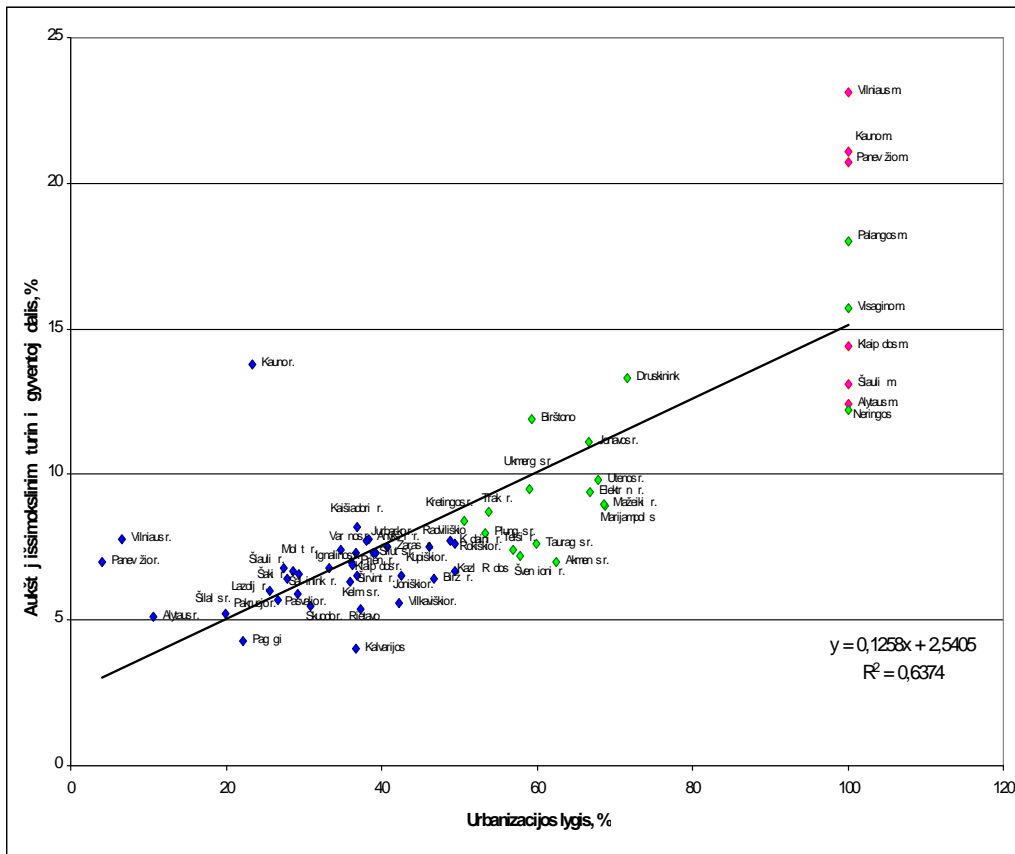
Didieji miestai		Vidutinio urbanizacijos lygio		Žemo urbanizacijos lygio	
Savivaldybės	Kitimas, proc. punkto	Savivaldybės	Kitimas, proc. punkto	Savivaldybės	Kitimas, proc. punkto
Šiauli m.	-7,7	Marijampolės*	-4,7	Vilniaus r.*	-7,2
Panevėžio m.	-3,7	Birštono*	-4,3	Radviliškio r.	-6,3
Vilniaus m.	-2,5	Ukmergės r.	-3,1	Panevėžio r.*	-6,1
Alytaus m.	-1,9	Trakų r.	-2,9	Kalvarijos*	-5,3
Kauno m.	-0,7	Elektronė*	-2,8	Šiaulių r.*	-4,8
Klaipėdos m.	0,0	Plungės r.	-2,6	Raseinių r.	-2,9
		Tauragės r.	-2,5	Kupiškio r.	-2,6
		Švenčionių r.	-2,3	Pagėgių*	-2,6
		Palangos m.	-1,8	Širvintų r.	-2,4
		Kretingos r.	-1,5	Pakruojo r.	-1,8
		Akmenės r.	-1,5	Alytaus r.*	-1,6
		Jonavos r.	-1,4	Zaras r.	-1,6
		Telšių r.	-0,7	Šalčininkų r.	-1,5
		Utenos r.	-0,5	Molėtų r.	-1,5
		Visagino*	0,3	Biržų r.	-1,5
		Neringos*	1,0	Kaišiadorių r.	-1,4
		Druskininkų	2,4	Skuodo r.	-1,4
		Mažeikių r.	5,2	Kazlų Rūdos*	-1,4
					-1,3
				Prienų r.	-1,1
				Klaipėdos r.*	-1,0
				Kauno r.*	-1,0
				Joniškio r.	-0,9
				Kėdainių r.	-0,7
				Jurbarko r.	-0,7
				Anykščių r.	-0,6
				Lazdijų r.	-0,1
				Kelmės r.	0,0
				Pasvalio r.	0,1
				Šilutės r.	0,1
				Vilkaviškio r.	0,5
				Rietavo*	0,7
				Šilalės r.	1,6
				Varėnos r.	1,8
				Rokiškio r.	2,6
				Šakių r.	3,1
				Ignalinos r.	
Respublikos vidurkis	-1,2				

* 2000 metų duomenis nėra. Apskaičiuota pagal 2001 m. duomenis.

3.2. priedas. Nedarbo lygio kitimas 2004 – 2008 m. savivaldybėse
(procentiniais punktais), (Lietuvos ..., 2009)

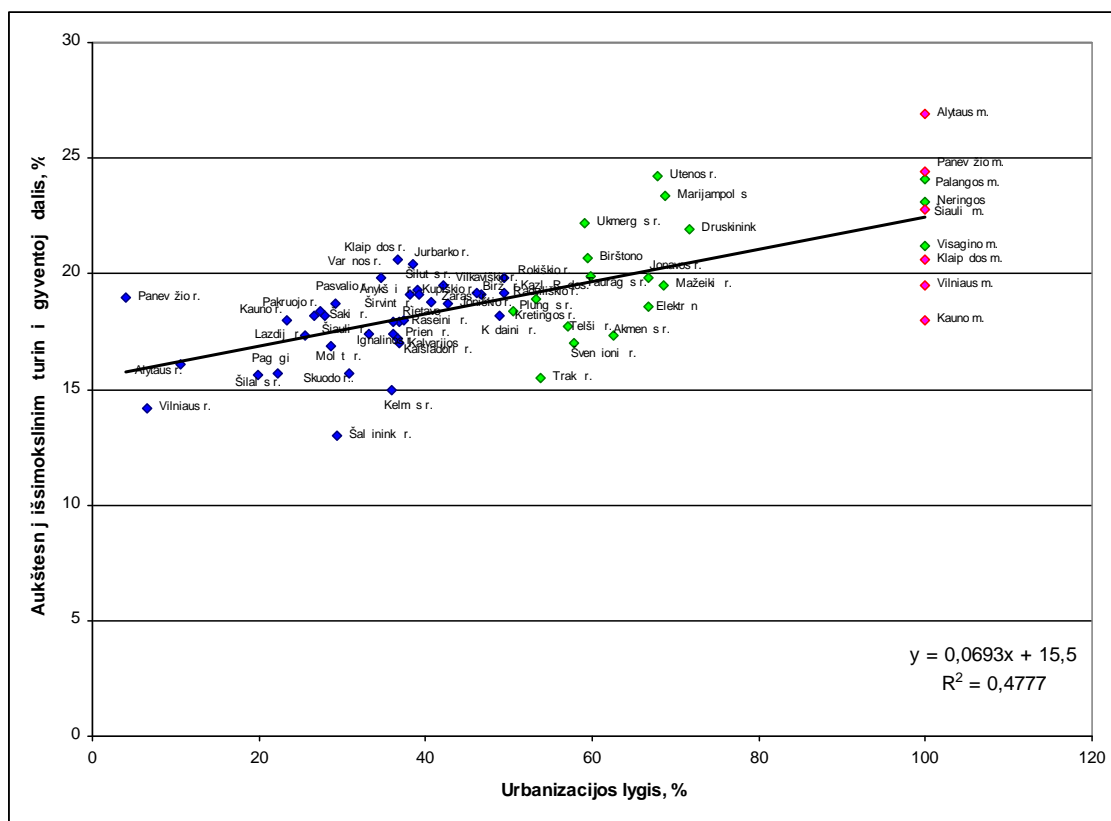
*Annex 3.2. The change of unemployment rate in municipalities in 2004 – 2008
(by percent point), (Lietuvos ..., 2009)*

Savivaldybė	< 2,0	Savivaldybė	2,1 – 4,0	Savivaldybė	4,1 – 6,0	Savivaldybė	6,1 <
Kupiškio r.	0,1	Šiauli m.	2,1	Šilutės r.	4,1	Tauragės r.	6,1
Zaras r.	0,1	Kauno r.	2,3	Šiauli r.	4,2	Kelmės r.	6,2
Prienės r.	0,3	Visagino	2,4	Palangos m.	4,4	Alytaus r.	6,4
Vilniaus m.	0,7	Kauno r.	2,5	Kazlė Rūdos	4,4	Utenos r.	6,4
Trakės r.	1,0	Alytaus m.	2,7	Šilalės r.	4,4	Švenčionių r.	6,9
Anykščių r.	1,3	Neringos	2,7	Klaipėdos r.	4,5	Panevėžio r.	7,1
Birštono	1,4	Pakruojo r.	2,7	Marijampolės	4,6	Rokiškio r.	7,1
Molėtų r.	1,4	Klaipėdos m.	3,0	Biržės r.	4,8	Vilkaviškio r.	7,2
Kaišiadorių r.	1,5	Širvintų r.	3,0	Ukmergės r.	4,8	Jurbarko r.	7,3
Kauno m.	1,5	Panevėžio m.	3,1	Vilniaus r.	5,2	Druskininkai	7,4
Kretingos r.	1,6	Rietavo	3,1	Jonavos r.	5,4	Skuodo r.	7,5
Plungės r.	1,7	Raseinių r.	3,3	Ignalinos r.	5,9	Joniškio r.	7,7
Elektrėnų	1,7	Telšių r.	3,3			Šalčininkų r.	7,7
		Varėnos r.	3,6			Šakių r.	7,8
		Radviliškio r.	3,7			Lazdijų r.	8,1
						Kalvarijos	8,4
						Pasvalio r.	8,9
						Pagėgių	9,0
						Akmenės r.	9,5
						Mažeikių r.	10,7

3.3. priedas. Gyventoj , turin i aukšt j išsimokslinim , dalis ir urbanizacijos lygis savivaldyb se 2001 m. (%), (Lietuvos..., 2002).

Annex 3.3. The share of population with higher education and the urbanization rate in municipalities in 2001 (%), (Lietuvos..., 2002).

3.4. priedas. Gyventojų, turinčių aukštesnį išsimokslinimą, dalis ir urbanizacijos lygis savivaldybėse 2001 m. (%), (Lietuvos..., 2002).

Annex 3.4. The share of population with college level education and the urbanization rate in municipalities in 2001 (%), (Lietuvos..., 2002).

3.5. priedas. Savivaldybių klasteriai pagal gyventojų išsilavinimo lygį 2001 m. (Lietuvos..., 2002)

Annex 3.5. The clusters of municipalities by education rate of population in 2001 (Lietuvos..., 2002)

Klasteris	Išsilavinimas	Vidutinė reikšmė, %	Savivaldybės
DIDIEJI MIESTAI			
	Aukštasis	17,5	Vilniaus m., Kauno m., Klaipėdos m., Panevėžio m., Šiaulių m., Alytaus m.
	Aukštesnysis	22,0	
	Vidurinis	29,1	
	Pagrindinis	13,1	
	Pradinis	16,3	
	Neturi pradinio	3,1	

Nukelta kit puslap

VIDUTINIO	URBANIZACIJOS	LYGIO	SAVIVALDYB S
1 KLAŠTERIS (Aukštias išsimokslinimas)	Aukštias	12,7	Druskinink , Jonavos r., Palangos, Marijampol s, Neringos, Visagino m., Utenos r.
	Aukštesnysis	22,5	
	Vidurinis	26,5	
	Pagrindinis	14,3	
	Pradinis	19,7	
	Neturi pradinio	3,9	
2 KLAŠTERIS (Vidutinis išsimokslinimas)	Aukštias	8,5	Mažeiki r., Taurag s r., Telši r., Plung s r., Elektr n , Akmen s r., Šven ioni r., Kretingos r., Ukmerg s r., Trak r., Birštono
	Aukštesnysis	18,7	
	Vidurinis	25,3	
	Pagrindinis	16,8	
	Pradinis	24,2	
	Neturi pradinio	6,0	
ŽEMO	URBANIZACIJOS	LYGIO	SAVIVALDYB S
1 KLAŠTERIS (Aukš iausias išsilavinimas)	Aukštias	9,4	Vilniaus r., Šal inink r., Kauno r.
	Aukštesnysis	15,1	
	Vidurinis	31,4	
	Pagrindinis	15,3	
	Pradinis	22,2	
	Neturi pradinio	6,3	
2 KLAŠTERIS (Vidutinis išsilavinimas)	Aukštias	7,0	Var nos r., Rokiškio r., Pakruojo r., Šiauli r., Zaras r., Jurbarko r., Radviliškio r., Anykš i r., Kaišiadori r., K daini r., Raseini r., Šilut s r., Vilkaviškio r., Kupiškio r., Panev žio r., Joniškio r., Klaip dos r., Kazl R dos, Birž r., Pasvalio r.
	Aukštesnysis	19,0	
	Vidurinis	23,3	
	Pagrindinis	18,2	
	Pradinis	26,2	
	Neturi pradinio	6,1	
3 KLAŠTERIS (Žemiausias išsilavinimas)	Aukštias	5,8	Prien r., Šaki r., Lazdij r., Kalvarijos, Skuodo r., Alytaus r., Pag gi , Rietavo, Mol t r., Kelm s r., Šilal s r., Ignalinos r., Širvint r.
	Aukštesnysis	16,8	
	Vidurinis	24,1	
	Pagrindinis	17,6	
	Pradinis	28,0	
	Neturi pradinio	7,3	

3.6. priedas. Savivaldybi klasteriai pagal gyventoj pagrindin pajam šaltin
2001 m. (1000 gyventoj), (Lietuvos..., 2003)

*Annex 3.6. Clusters of municipalities by population' main living source in
2001 (per 1000 population), (Lietuvos..., 2003)*

Klasteriai	Pajam šaltiniai	Vidutin s reikšm s	Savivaldyb s
DIDIEJI MIESTAI			
I KLASTERIS	Darbo užmokestis	346,2741	Alytaus m., Kauno m., Klaip dos m., Panev žio m., Šiauli m., Vilniaus m.
	Pajamos iš nuosavo verslo	17,3036	
	Pajamos iš žem s kio veiklos	1,0729	
	Pajamos iš nuosavyb s	0,6899	
	Pensija	181,5901	
	Pašalpa	31,9251	
	Stipendija	11,9008	
	Valstyb s išlaikomas	9,0651	
	Šeimos ir/ ar kit asmen išlaikomas	327,8885	
	Kitas pragyvenimo šaltinis	20,7386	
	Nenurod	51,5513	
VIDUTINIO URBANIZACIJOS LYGIO SAVIVALDYB S			
II KLASTERIS	Darbo užmokestis	353,6927	Neringos, Palangos m., Elektr n , Visagino
	Pajamos iš nuosavo verslo	22,8995	
	Pajamos iš žem s kio veiklos	4,4279	
	Pajamos iš nuosavyb s	1,0051	
	Pensija	166,8468	
	Pašalpa	35,5251	
	Stipendija	8,4656	
	Valstyb s išlaikomas	6,8524	
	Šeimos ir/ ar kit asmen išlaikomas	337,0677	
	Kitas pragyvenimo šaltinis	23,8245	
	Nenurod	39,3927	
III KLASTERIS	Darbo užmokestis	273,6963	Birštono, Trak r., Utenos r., Ukmerg s r., Druskinink , Šven ioni r.
	Pajamos iš nuosavo verslo	13,4039	
	Pajamos iš žem s kio veiklos	24,8616	
	Pajamos iš nuosavyb s	0,5002	
	Pensija	257,2196	
	Pašalpa	47,6359	
	Stipendija	9,1890	
	Valstyb s išlaikomas	12,4926	
	Šeimos ir/ ar kit asmen išlaikomas	320,2639	
	Kitas pragyvenimo šaltinis	23,5997	
	Nenurod	17,1373	
IV KLASTERIS	Darbo užmokestis	252,0127	Plung s r., Kretingos r., Telši r., Akmen s r., Marijampol s, Mažeiki r., Jonavos r., Taurag s r.
	Pajamos iš nuosavo verslo	15,0680	
	Pajamos iš žem s kio veiklos	38,2111	
	Pajamos iš nuosavyb s	0,4643	
	Pensija	209,6861	
	Pašalpa	55,7265	
	Stipendija	8,5738	

nukelta kit puslap

	Valstybės išlaikomas	12,1515	
	Šeimos ir/ ar kit asmen	350,0871	
	išlaikomas	32,5211	
	Kitas pragyvenimo šaltinis	25,4979	
	Nenurod		
ŽEMO URBANIZACIJOS LYGIO SAVIVALDYBĖS			
V KLASTERIS	Darbo užmokestis	263,6996	Klaipėdos r., Kėdainių r., Kauno r., Vilniaus r., Kazl Rėdos, Kaišiadorių r.
	Pajamos iš nuosavo verslo	12,3201	
	Pajamos iš žemės ūkio veiklos	36,7469	
	Pajamos iš nuosavybės	0,5402	
	Pensija	223,3908	
	Pašalpa	41,8680	
	Stipendija	11,0757	
	Valstybės išlaikomas	16,3352	
	Šeimos ir/ ar kit asmen	348,4935	
	išlaikomas	31,7054	
Kitas pragyvenimo šaltinis	13,8245		
Nenurod			
VI KLASTERIS	Darbo užmokestis	216,5432	Anykščių r., Prienų r., Rokiškio r., Zarasų r., Birž ų r., Širvintų r., Molėtų r., Kupiškio r., Varėnos r., Lazdijų r., Ignalinos r., Alytaus r.
	Pajamos iš nuosavo verslo	10,1840	
	Pajamos iš žemės ūkio veiklos	57,2826	
	Pajamos iš nuosavybės	0,6038	
	Pensija	297,0897	
	Pašalpa	51,2909	
	Stipendija	7,5637	
	Valstybės išlaikomas	12,5752	
	Šeimos ir/ ar kit asmen	314,1202	
	išlaikomas	24,6993	
Kitas pragyvenimo šaltinis	8,0476		
Nenurod			
VII KLASTERIS	Darbo užmokestis	197,7160	Raseinių r., Rietavo, Pasvalio r., Jurbarko r., Vilkaviškio r., Šalčininkų r., Joniškio r., Šakių r., Panevėžio r., Kalvarijos, Kelmės r., Pakruojo r., Radviliškio r., Šiaulių r., Šilutės r., Skuodo r., Šilalės r., Pagėgių
	Pajamos iš nuosavo verslo	10,8255	
	Pajamos iš žemės ūkio veiklos	69,2342	
	Pajamos iš nuosavybės	0,5662	
	Pensija	246,4350	
	Pašalpa	66,4556	
	Stipendija	7,5743	
	Valstybės išlaikomas	11,1298	
	Šeimos ir/ ar kit asmen	353,4214	
	išlaikomas	27,7421	
Kitas pragyvenimo šaltinis	8,8998		
Nenurod			

3.7. priedas. Gyventojų pasiskirstymo pagal pagrindinį pajamų šaltinį variacijos koeficientas (CVP) 2001 m. (1000 gyventojų) (Lietuvos..., 2003)

Annex 3.7. The coefficient of variation (CVP) of population's distribution by main income source in 2001 (per 1000 population), (Lietuvos..., 2003)

Savivaldybės grupės	Darbo užmokestis	Pajamos iš nuosavo verslo	Pajamos iš žemės ūkio veiklos	Pajamos iš nuosavybės ar investicijų	Pensija	Pašalpa	Stipendija	Valstybės išlaidos	Šeimos ir /ar kitas asmenų išlaidos	Kitas pragyvenimo šaltinis	Nenurod.
	7,10	11,53	22,56	29,34	8,38	21,89	24,91	53,61	4,03	17,58	22,54
	17,54	55,36	70,61	80,20	20,14	22,07	38,61	54,46	5,72	31,10	61,81
	15,25	21,51	34,58	42,36	12,68	29,49	39,39	68,69	7,31	26,34	63,06

7,10 – nedidelė variacija; 11,53 - vidutinė variacija; 22,56 – didelė variacija

3.8. priedas Darbo užmokesio variacijos koeficientas pagrindinėse ekonominėse veiklose, savivaldybių grupėse 2001 – 2003 m. (%), (Lietuvos..., 2005)

Annex 3.8. The variation coefficient of salary in the main economic activities by groups of municipalities in 2001 – 2003 (%), (Lietuvos..., 2005)

Savivaldybių grupės	Viso	Žemės ūkis	Apdirbamoji gamyba	Statyba	Prekyba	Viešbučiai ir restoranai	Transportas, sandėliavimas, ryšiai	Nekilnojamojiis turtas, nuoma	Valdymas, gynyba	Švietimas	Sveikatos priežiūra	Kita veikla
Miestai	12,44	27,31	13,23	7,63	24,04	21,84	35,4	21,01	15,18	2,10	4,35	11,73
Vidutinės urbanizacijos	22,27	20,17	45,43	19,42	21,76	20,06	24,88	23,27	7,76	5,43	5,43	15,54
Žemos urbanizacijos	7,88	21,83	22,79	20,58	15,51	38,99	20,6	17,84	6,01	3,42	13,09	14,62

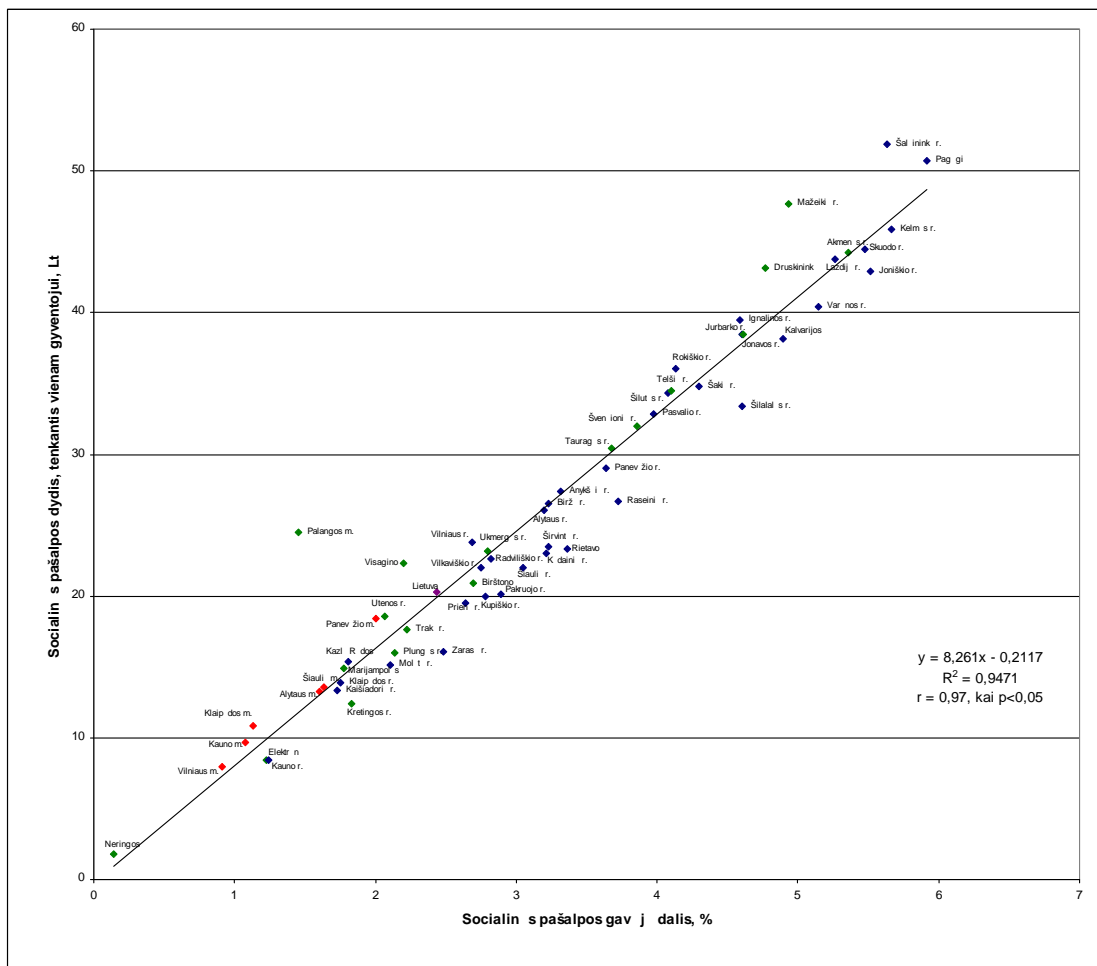
3.9. priedas. Darbo užmokesio kitimas savivaldybėse 2001 – 2003 m. (%), (Lietuvos..., 2005)

Annex 3.9. The change of salary in municipalities in 2001 - 2003 (%), (Lietuvos..., 2005)

Darbo užmokesio kitimas, %	Darbo užmokestis didėjo	Darbo užmokestis mažėjo	Darbo užmokestis kito netolygiai
Iki 5,0	Kauno m., Kauno r., Pasvalio r., Pakruojo r., Vilniaus m.	Alytaus m., Druskininkai, Vilkaviškio r., Šalčininkai r.	Jonavos r., Kaišiadorių r., Prienų r., Šilutės r., Kalvarijos, Marijampolės, Šakių r., Kupiškio r., Panevėžio m., Panevėžio r., Rokiškio r., Joniškio r., Kelmės r., Šiaulių r., Pagėgiai, Plungės r., Rietavo, Anykščių r., Utenos r.,
5,1 – 10,0	Alytaus r., Lazdijų r., Varėnos r., Birštono, Kėdainių r., Raseinių r., Klaipėdos m., Klaipėdos r., Kretingos r., Kazlėnų r., Biržų r., Akmenės r.,	-	

Nukelta kit puslap

	Radviliškio r., Šiauli m., Jurbarko r., Taurag s r., Mol t r., Trak r.		Elektr n , Širvint r., Šven ioni r., Ukmerg s r.
10,1 ir daugiau	Neringos, Palangos m., Skuodo r., Šilal s r., Mažeiki r., Telši r., Visagino, Zaras r., Vilniaus r.	Ignalinos r.	

3.10. priedas. Socialin s pašalpos gav j dalis (%) ir vidutinis socialin s pašalpos dydis, tenkantis vienam gyventojui (Lt) savivaldyb se 2004 m. (Lietuvos..., 2005)

Annex 3.10. The share of recipients of Social assistance benefit (%) and the average benefit per capita (LTL) in municipalities in 2004 (Lietuvos..., 2005)

3.11. priedas. Socialin s pašalpos gav j dalies kitimas savivaldyb se 2004 – 2008 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

Annex 3.11. The change of share of Social assistance benefit recipients‘ in municipalities in 2004 – 2008 (%), (Lietuvos..., 2009)

Savivaldyb s	%	Savivaldyb s	%
Neringos	0,07	Birž r.	-1,57
Anykš i r.	-0,53	Rietavo	-1,59
Kauno m.	-0,65	K daini r.	-1,63
Vilniaus m.	-0,69	Utenos r.	-1,67
Klaip dos m.	-0,74	Birštono	-1,68
Elektr n	-0,77	Šiauli r.	-1,73
Alytaus m.	-0,80	Vilniaus r.	-1,76
Kauno r.	-0,84	Šven ioni r.	-1,77
Zaras r.	-0,91	Alytaus r.	-1,80
Palangos m.	-0,94	Širvint r.	-1,93
Kaišiadori r.	-0,95	Joniškio r.	-1,94
Plung s r.	-0,98	Rokiškio r.	-1,95
Klaip dos r.	-1,03	Jonavos r.	-1,96
Kupiškio r.	-1,05	Jurbarko r.	-2,03
Prien r.	-1,08	Ignalinos r.	-2,18
Vilkaviškio r.	-1,09	Taurag s r.	-2,18
Akmen s r.	-1,10	Panev žio r.	-2,21
Šiauli m.	-1,14	Šaki r.	-2,22
Visagino	-1,14	Kelm s r.	-2,25
Panev žio m.	-1,15	Telši r.	-2,37
Radviliškio r.	-1,21	Pasvalio r.	-2,38
Raseini r.	-1,23	Šilut s r.	-2,48
Mol t r.	-1,23	Lazdij r.	-2,50
Kazl R dos	-1,23	Kalvarijos	-2,76
Ukmerg s r.	-1,25	Mažeiki r.	-2,78
Kretingos r.	-1,27	Var nos r.	-2,84
Marijampol s	-1,28	Druskinink	-2,94
Šilal s r.	-1,32	Šal inink r.	-3,35
Trak r.	-1,35	Skuodo r.	-3,36
Pakruojo r.	-1,36	Pag gi	-3,36

3.12. priedas. Socialin s pašalpos gav j dalis savivaldybi grup se 2004 ir 2008 m. (statistin analiz), (Lietuvos..., 2005; Lietuvos..., 2009)

Annex 3.12. The share of recipients of Social assistance benefit in the groups of municipalities in 2004 and 2008 (statistical analysis), (Lietuvos..., 2005; Lietuvos..., 2009))

Savivaldybi grup	Vidutin gav j dalis, %		Standartinis nuokrypis		Variacijos koeficientas, %		Skirtumas tarp didžiausios ir mažiausios reikšm s grup je (proc. punkto)	
	2004	2008	2004	2008	2004	2008	2004	2008
Aukšto urbanizacijos lygio savivaldyb s	1,39	0,53	0,42	0,24	29,89	46,13	1,09	0,62
Vidutinio urbanizacijos lygio savivaldyb s	2,88	1,39	1,47	1,03	51,04	74,46	5,21	4,05
Žemo urbanizacijos lygio savivaldyb s	3,65	1,82	1,27	0,78	34,73	43,01	4,67	3,18
Šalies vidurkis	2,44	1,57	1,44	0,91	59,18	57,99	5,77	4,05

3.13. priedas. Vidutinio socialin s pašalpos dydžio kitimas savivaldyb se (2000-2004) - 2008 m. (Lt vienam gyventojui), (Lietuvos..., 2009)

Annex 3.13. The change of average social assistance benefit in municipalities in (2000 – 2004) - 2008 (per capita, LTL), (Lietuvos..., 2009)

Savivaldyb	< -5,0	Savivaldyb	-4,9-0,0	Savivaldyb	0,1-10,0	Savivaldyb	10,1 <
Šiauli m.	-17,5	Šal inink r.	-4,5	Pag gi	0,82	Vilkaviškio r.	10,7
Šilut s r.	-11,9	Panev žio m.	-4,1	Pakruojo r.	1,7	Mažeiki r	11,1
Kretingos r.	-11,3	Elektr n	-3,4	Alytaus m.	2,8	Šilal s r.	13,1
Kazl R dos	-11,2	Telši r.	-3,3	Birž r.	3,8	Rokiškio r.	14,1
Utenos r.	-10,2	Klaip dos m.	-3,1	Kupiškio r.	4,6	Jonavos r.	15,7
Palangos m	-9,7	Kaišiadori r.	-2,9	Rietavo	5,5	Ignalinos r.	15,9
Panev žio r.	-9,6	Druskinink	-2,4	Visagino	6,0	Raseini r.	18,8
Birštono	-9,4	K daini r.	-2,2	Prien r.	6,3	Anykš i r.	19,5
Šiauli r.	-9,2	Kalvarijos	-1,8	Skuodo r.	6,7	Jurbarko r.	22,5
Marijampol s	-8,6	Neringos	-1,7	Pasvalio r.	7,5	Kelm s r.	26,0
Taurag s r.	-8,3	Mol t r.	-1,7	Var nos r.	7,8	Joniškio r.	40,7
Vilniaus m.	-8,1	Plung s r.	-1,5	Šven ioni r.	8,3	Akmen s r.	44,1
Klaip dos r.	-7,4	Trak r.	-1,2	Zaras r.	9,9		
Širvint r.	-7,2	Kauno m.	-1,1	Lazdij r.	9,9		
Kauno r.	-5,9	Alytaus r.	-1,1				
Vilniaus r.	-5,2	Šaki r.	-1,0				
		Radviliškio r.	-0,8				
		Ukmerg s r.	-0,6				

3.14. priedas. Socialinės paramos rodiklių variacijos koeficientas (CVP) reikšmės 2008 m. (%), (Lietuvos..., 2009)

Annex 3.14. The values of variation coefficients' indicators (CVP) of social support in 2008 (%), (Lietuvos..., 2009)

Socialinės paramos rodikliai	Lietuvoje	Aukšto urbanizacijos lygio savivaldybės	Vidutinio urbanizacijos lygio savivaldybės	Žemo urbanizacijos lygio savivaldybės
Socialinės pašalpos gavėjų dalis	58,0	46,1	74,5	43,0
Savivaldybių išlaid socialinei apsaugai dalis	29,6	19,4	42,8	22,7
Socialinės pašalpos dydis	59,9	35,7	75,2	44,7

3.15. priedas. Savivaldybių klasteriai pagal socialinės paramos rodiklius 2000 – 2003(4) m. (Lietuvos..., 2005)

Annex 3.15. Clusters of municipalities by indicators of social assistance in 2000 – 2003(4) (Lietuvos..., 2005)

Klasteriai	Rodikliai	Vidutinės klasterio reikšmės	Savivaldybės
I klasteris (I. maža soc. parama)	Socialinės pašalpos gavėjų dalis, % Išlaid socialinei paramai dalis, % Socialinės pašalpos dydis, Lt/gyv.	1,51 10,94 12,17	<i>Druskininkai</i> , Kauno m. , Kauno r., Klaipėdos m. , <i>Neringos, Elektrėnai</i> , Vilniaus m. , Alytaus m.
II klasteris (maža soc. parama)	Socialinės pašalpos gavėjų dalis, % Išlaid socialinei paramai dalis, % Socialinės pašalpos dydis, Lt/gyv.	1,98 12,38 20,03	Molėtai r., Kaišiadoriai r., Klaipėdos r., <i>Kretingos r., Palangos m., Marijampolės</i> , Panevėžio m. , <i>Plungės r., Utenos r., Visagino, Zaras r., Trakai</i> .
III klasteris (vidutinė soc. parama)	Socialinės pašalpos gavėjų dalis, % Išlaid socialinei paramai dalis, % Socialinės pašalpos dydis, Lt/gyv.	2,37 12,70 25,90	<i>Birštono, Prienų r., Kazlė Rūdos, Vilkaviškio r.</i> , Šiaulių m. , Vilniaus r.
IV	Socialinės pašalpos gavėjų	3,41	Kėdainių r., Alytaus r., Raseinių r., Biržai

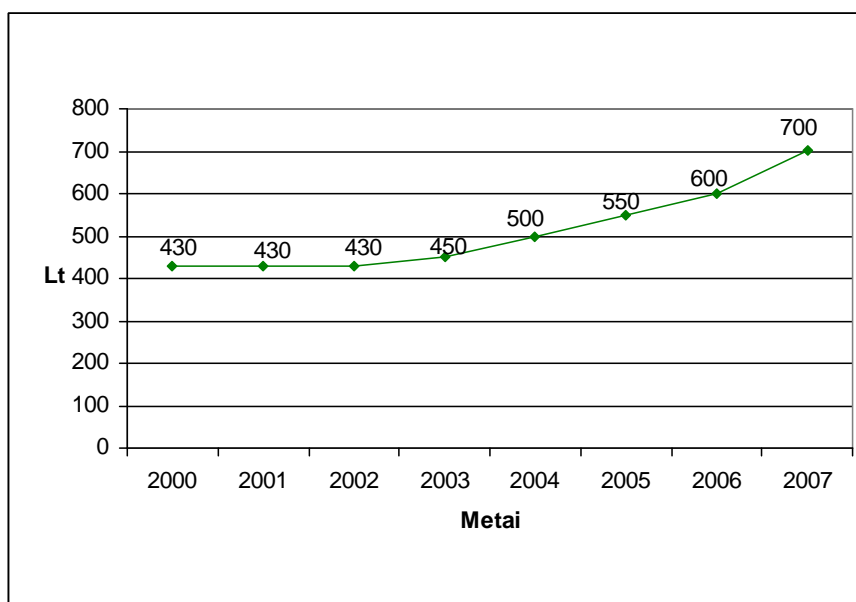
Nukelta kit puslapį

klasteris (didel soc. parama)	dalis, % Išlaid socialinei paramai dalis, % Socialin s pašalpos dydis, Lt/gyv.	16,20 32,77	r., Kupiškio r., Pasvalio r., Panev žio r., Rokiškio r., Pakruojo r., Radviliškio r., Šiauli r., Rietavo, Anykš i r., Ignalinos r., <i>Taurag s r.</i> , Širvint r., <i>Šven ioni r.</i> , <i>Ukmerg s r.</i>
V klasteris (l. didel soc. parama)	Socialin s pašalpos gav j dalis, % Išlaid socialinei paramai dalis, % Socialin s pašalpos dydis, Lt/gyv.	5,00 18,10 44,91	Lazdij r., Var nos r., <i>Jonavos r.</i> , Skuodo r., Šilut s r., Kalvarijos, Šaki r., <i>Akmen s r.</i> , Joniškio r., Kelm s r., Jurbarko r., Pag gi , Šilal s r., Šal inink r., <i>Mažeiki r.</i> , <i>Telši r.</i>

3.16. priedas. Savivaldybi klasteriai pagal socialin s paramos rodiklius 2008 m. (Lietuvos..., 2009)

Annex 3.16. Clusters of municipalities by indicators of social assistance in 2008 (Lietuvos..., 2009)

Klasteriai	Rodikliai	Vidutin s klasterio reikšm s	Savivaldyb s
I klasteris Labai maža socialin parama	Socialin s pašalpos gav j dalis, % Vidutinis socialin s pašalpos dydis, Lt/gyv. Savivaldyb s išlaidos socialinei paramai, %	0,45 9,32 7,48	<i>Kretingos r.</i> , <i>Marijampol s</i> , Kauno m. , Klaip dos m. , Vilniaus m. , Šiauli m. , Kazl R dos, <i>Utenos r.</i> , Kauno r., <i>Palangos m.</i> , Klaip dos r., <i>Elektr n</i> , <i>Neringos</i>
II klasteris Maža socialin parama	Socialin s pašalpos gav j dalis, % Vidutinis socialin s pašalpos dydis, Lt/gyv. Savivaldyb s išlaidos socialinei paramai, %	0,96 19,93 7,57	<i>Plung s r.</i> , Vilniaus r., Mol t r., <i>Trak r.</i> , Kaišiadori r., Panev žio m. , <i>Birštono</i> , Alytaus m. , <i>Visagino</i> , Šiauli r.
III klasteris Vidutin socialin parama	Socialin s pašalpos gav j dalis, % Vidutinis socialin s pašalpos dydis, Lt/gyv. Savivaldyb s išlaidos socialinei paramai, %	1,64 33,20 9,90	Vilkaviškio r., Šilut s r., Birž r., <i>Druskinink</i> , <i>Ukmerg s r.</i> , Panev žio r., Prien r., Zaras r., Radviliškio r., Kupiškio r., Rietavo, Pakruojo r., K daini r., <i>Taurag s r.</i> , <i>Telši r.</i> , Širvint r., Alytaus r., Pasvalio r., Šaki r., <i>Šven ioni r.</i>
IV klasteris Didel socialin parama	Socialin s pašalpos gav j dalis, % Vidutinis socialin s pašalpos dydis, Lt/gyv. Savivaldyb s išlaidos socialinei paramai, %	2,48 52,80 11,65	Anykš i r., Raseini r., Lazdij r., Var nos r., Ignalinos r., <i>Mažeiki r.</i> , Šal inink r., Pag gi , <i>Jonavos r.</i> , Kalvarijos, Šilal s r., Rokiškio r., Skuodo r., Jurbarko r.
V klasteris Labai didel socialin parama	Socialin s pašalpos gav j dalis, % Vidutinis socialin s pašalpos dydis, Lt/gyv. Savivaldyb s išlaidos socialinei paramai, %	3,75 82,52 14,40	Joniškio r., <i>Akmen s r.</i> , Kelm s r.

3.17. priedas. Minimaliosios mėnesinės algos kitimas Lietuvoje 2000 – 2007 m. pabaigoje, Lt (Vyriausybės nustatyti dydžiai), (Lietuvos..., 2007)

Annex 3.17. Changes of minimum monthly earnings in Lithuania at the end of 2000 – 2007 in Litas (the size stated of Government), (Lietuvos..., 2007)

3.18. priedas. Maisto ir nemaisto prekių kainų variacijos koeficientas 2008 m., % (Lietuvos..., 2009)

Annex 3.18. The coefficient of variation of food and non-food commodity prices in 2008 (%), (Lietuvos..., 2009)

Metai	miltai	duona	jautiena	kiauliena	viščiukai	varškė
2000	3,7	15,9	13,6	10,5	4,6	7,9
2008	8,5	12,9	8,2	5,5	2,8	4,8
Metai	bulvės	cukrus	degtinai	alus	cigaretės	karštas vanduo
2000	12,5	2,3	8,7	4,9	8,0	11,9
2008	10,0	2,1	1,3	1,0	1,7	11,9
Metai	pienas	grietinai	kiaušiniai	sviestas	obuoliai	dešros
2000	13,7	13,8	3,0	5,4	10,0	5,4
2008	4,4	4,1	4,1	3,4	22,0	7,9
Metai	dujos	šiluma	benzinas	dyzeliniai degalai	šaltas vanduo	
2000	4,3	14,0	2,1	2,2	30,1	
2008	5,4	16,0	0,8	0,8	18,0	

3.19. priedas. Kain skirtum reikšm s 2008 m. (Lietuvos..., 2009)

Annex 3.19. The difference of prices' values in 2008 (Lietuvos..., 2009)

Prek	Aukš iausios r šies kvietiniai miltai	Duona rugini milt pagrindu	Jautiena su kaulu	Kiauliena su kaulu	Viš iukai broileriai
CVP	8,50	12,9	8,22	5,49	2,83
Max kaina	2,65	5,71	22,66	14,16	8,99
Min kaina	1,92	3,74	16,37	11,51	8,04
Max/Min	1,38	1,53	1,38	1,23	1,11
Prek	Aukštesn s r šies virtos dešros	Pienas 2,5% riebumo	Smulkus cukrus	Varšk 5 – 9% riebumo	Grietin 20 – 25% riebumo
CVP	7,90	4,41	2,11	4,80	4,11
Max kaina	19,43	2,44	3,29	12,64	6,20
Min kaina	14,34	2,09	3,03	10,65	5,34
Max/Min	1,35	1,17	1,089	1,19	1,16
Prek	Kiaušiniai 10 vienet	Sviestas	Bulv s	prastos kokyb s obuoliai	Lietuvoje gaminama degtin
CVP	4,07	3,42	10,03	22,00	1,33
Max kaina	4,66	19,09	1,44	3,17	18,87
Min kaina	4,05	17,05	0,96	1,68	17,78
Max/Min	1,15	1,12	1,5	1,89	1,06
Prek	Lietuvoje gaminamas alus	Brangesn s cigaret s su filtru	Šaltas vanduo	Suskystintos dujos	Karštas vanduo
CVP	0,98	1,74	18,01	5,36	11,92
Max kaina	2,57	5,24	3,04	78	20,77
Min kaina	2,47	4,91	1,62	67	12,07
Max/Min	1,04	1,07	1,88	1,16	1,720
Prek	Centralizuotai tiekiamas šiluma	Benzinas A-95	Dyze - liniai degalai		
CVP	16,03	0,83	0,75		
Max kaina	0,30	2,68	3,00		
Min kaina	0,14	2,59	2,90		
Max/Min	2,14	1,03	1,03		

3.20. priedas. 2004 ir 2008 m. b sto naudingojo ploto, tenkan io vidutiniškai vienam gyventojui, skirtumas, palyginus su 2020 m. perspektyviniu naudingojo ploto dydžiu savivaldybi miestuose ir kaimuose (m²), (Lietuvos..., 2005)

Annex 3.20. The housing useful area per capita in 2004 and 2008 as compared with prospective useful housing area in accordance with 2020 in urban and rural areas of municipalities (by m²), (Lietuvos..., 2005)

Miestai			Kaimai		
Savivaldyb s	2004 m.	2008 m.	Savivaldyb s	2004 m.	2008 m.
Vilniaus r.	-6,7	-5,3	Mažeiki r.	-12,1	-11,4
Klaip dos r.	-6,3	-6,3	Klaip dos r.	-11,8	-13,1
Var nos r.	-6,0	-4,3	Pag gi	-11,5	-9,8
Šilut s r.	-6,0	-5,4	Šilut s r.	-11,1	-9,2
Klaip dos m.	-5,8	-3,8	Vilniaus r.	-11,1	-9,5
Marijampol s	-5,8	-4,8	Jonavos r.	-11,0	-11,4
Šiauli m.	-5,5	-4,2	Taurag s r.	-10,3	-9,5
Utenos r.	-5,4	-4,6	Vilkaviškio r.	-10,2	-9,2
Panev žio m.	-5,3	-4,0	Šiauli r.	-10,1	-8,0
Elektr n	-5,2	-3,8	Telši r.	-9,9	-8,6
Kretingos r.	-5,1	-4,3	Kretingos r.	-9,8	-8,5
Alytaus m.	-4,9	-4,2	Marijampol s	-9,8	-9,6
Taurag s r.	-4,8	-1,8	Šilal s r.	-9,7	-9,3
Kazl R dos	-4,6	-3,2	Kauno r.	-9,2	-8,4
Visagino	-4,6	-4,6	Kalvarijos	-9,0	-8,4
Kauno m.	-4,5	-2,6	Kelm s r.	-8,9	-7,2
Jonavos r..	-4,3	-3,9	Druskinink	-8,8	-6,4
Pag gi	-4,2	-1,4	Rietavo	-8,1	-6,4
Trak r.	-4,2	-2,8	Raseini r.	-8,0	-6,8
Mol t r.	-4,1	-2,4	Joniškio r.	-7,8	-6,2
Plung s r.	-3,9	-4,4	Akmen s r.	-7,7	-5,8
Šilal s r.	-3,8	-2,8	Plung s r.	-6,9	-5,7
Mažeiki r.	-3,8	-2,7	K daini r.	-6,5	-5,5
Telši r.	-3,8	-3,3	Šaki r.	-6,2	-4,6
Jurbarko r.	-3,7	-1,6	Pakruojo r.	-6,1	-4,3
Šal inink r.	-3,4	-2,2	Radviliškio r.	-6,1	-4,3

nukelta kit puslap

K daini r.	-3,3	-2,9	Kaišiadori r.	-5,8	-4,4
Vilkaviškio r.	-3,1	-1,9	Šal inink r.	-5,8	-4,8
Širvint r.	-3,0	-1,2	Jurbarko r.	-5,7	-4,8
Kaišiadori r.	-2,9	-2,0	Elektr n	-5,7	-3,9
Šiauli r.	-2,7	-2,1	Trak r.	-5,7	1,2
Vilniaus m.	-2,7	-0,8	Skuodo r.	-4,9	-2,7
Radviliškio r.	-2,4	-3,0	Kazl R dos	-4,8	-4,0
Kalvarijos	-2,3	-1,8	Panev žio r.	-4,7	-4,2
Rokiškio r.	-2,3	-0,8	Prien r.	-4,1	-2,3
Kauno r.	-2,2	-1,7	Alytaus r.	-3,1	-0,8
Skuodo r.	-2,1	-0,7	Birž r.	-2,9	-0,7
Akmen s r.	-1,9	-0,6	Širvint r.	-2,8	-1,3
Šven ioni r.	-1,9	-0,4	Pasvalio r.	-1,8	0,1
Ukmerg s r.	-1,9	-0,9	Lazdij r.	-1,5	0,9
Raseini r.	-1,8	-0,3	Var nos r.	-0,2	2,6
Šaki r.	-1,8	-0,7	Ukmerg s r.	0,2	2,6
Pasvalio r.	-1,8	-0,1	Birštono	0,3	2,1
Prien r.	-1,7	0,0	Zaras r.	1,3	4,9
Kelm s r.	-1,3	-0,1	Mol t r.	1,5	3,6
Pakruojo r.	-1,2	-0,3	Kupiškio r.	1,6	3,6
Rietavo	-1,2	-2,0	Anykš i r.	2,8	6,8
Lazdij r.	-0,8	1,1	Rokiškio r.	3,8	6,4
Joniškio r.	-0,4	0,4	Šven ioni r.	3,9	7,1
Zaras r.	-0,3	2,4	Utenos r.	5,6	8,1
Birž r.	-0,2	1,5	Ignalinos r.	6,0	10,2
Anykš i r.	-0,2	1,3			
Neringos	-0,1	-3,9			
Kupiškio r.	0,0	1,4			
Alytaus r.	0,4	1,9			
Birštono	0,5	1,4			
Panev žio r.	0,5	2,2			
Ignalinos r.	0,6	2,4			
Druskinink	2,4	5,2			
Palangos m.	3,7	9,2			

Pastaba: Neigiamas ženklas (-) rodo, kad b sto naudingasis plotas nesiekia 2020 m. numatomo dydžio. **Paryškintu šriftu** pažym tos savivaldybes, kuriose jau pasiektas 2020 m. perspektyvinis b sto naudingą plotą dydis.

3.21. priedas. Skurdo rizikos grupi asmen (šeim) skai ius savivaldyb se 2005m. (1000 gyventoj arba 1000 šeim) (Lazutka ir kt., 2006)

Annex 3.21. The number of risk - poverty groups' persons (families) in municipalities in 2005 (per 1000 population or 1000 families), (Lazutka ir kt., 2006)

Savivaldyb s	Šeimos su trimis ir daugiau vaik tenkan ios 1000 šeim	Vieniš motin /t v šeimos tenkan ios 1000 šeim	1000 gyventoj tenka bedarbi	Skurdo rizikos grupi santykini dydži suma (p _{sr})
Šalyje	27	48	24	99
Alytaus m. s	20	59	29	108
Kauno m.	12	52	16	80
Klaip dos m.	12	55	22	89
Palangos m.	17	59	25	101
Panev žio m.	17	59	19	95
Šiauli m.	15	59	13	87
Vilniaus m.	11	50	15	76
Visagino	14	91	44	149
Akmen s r.	44	61	62	167
Alytaus r.	41	23	29	93
Anykš i r.	34	38	23	95
Birštono sav.	32	37	16	85
Birž r.	38	43	21	102
Druskinink	27	48	56	131
Elektr n	23	41	7	71
Ignalinos r.	30	37	61	128
Jonavos r.	31	66	41	138
Joniškio r.	50	46	51	147
Jurbarko r.	40	39	47	126
Kaišiadori r.	38	39	14	91
Kalvarijos	57	38	30	125
Kauno r.	32	41	18	91
Kazl R dos	37	42	15	94
K daini r.	31	48	10	89
Kelm s r.	47	34	37	118
Klaip dos r.	44	45	19	108
Kretingos r.	45	42	11	98
Kupiškio r.	40	50	21	111
Lazdij r.	81	31	48	160
Marijampol s	10	15	21	46
Mažeiki r.	38	66	50	154
Mol t r.	37	30	24	91
Neringos	30	53	19	102
Pag gi	59	50	28	137
Pakruojo r.	46	40	14	100

nukelta kit puslap

Panev žio r.	47	35	30	112
Pasvalio r.	54	40	52	146
Plung s r.	50	52	14	116
Prien r.	39	33	17	89
Radviliškio r.	40	45	21	106
Raseini r.	42	39	25	106
Rietavo	71	35	16	122
Rokiškio r.	31	41	47	119
Skuodo r.	65	34	36	135
Šaki r.	49	35	31	115
Šal inink r.	35	43	46	124
Šiauli r.	44	43	20	107
Šilal s r.	75	34	33	142
Šilut s r.	57	53	29	139
Širvint r.	36	41	18	95
Šven ioni r.	26	36	42	104
Taurag s r.	48	44	23	115
Telši r.	43	53	21	117
Trak r.	27	42	6	75
Ukmerg s r.	27	44	29	100
Utenos r.	22	40	27	89
Var nos r.	35	37	32	104
Vilkaviškio r.	49	40	26	115
Vilniaus r.	29	36	36	101
Zaras r.	35	38	23	96

49 – didesn s už šalies vidurk reikšm s; **36** – mažesn s už šalies vidurk reikšm s; **27** – šalies vidurk atitinkan ios reikšm s

3.22. priedas Gyvenimo lygio rodikli reikšmi grup s (Lietuvos..., 2008 – 2009)

Annex 3.22. The values group of living standard indicators (Lietuvos..., 2008 – 2009)

Rodiklis	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas
Aukštasis išsimokslinimas, %	<6,0	6,1 – 7,0	7,1 – 8,0	8,1<
Aukštesnysis išsimokslinimas, %	<18,0	18,1 – 19,0	19,1 – 20,0	20,1<
Nedarbo lygis, %	<3,0	3,1 – 4,0	4,1 – 6,0	6,1 <
Užimtumo rodiklis, %	<60,0	60,1 – 65,0	65,1 – 70,0	70,1 <
Vidutinis m nesio bruto darbo užmokestis, Lt	<1350	1351 - 1450	1451 - 1550	1551<
Socialini pašalp dydis, Lt/gyv.	<20,0	20,1 – 30,0	30,1 – 40,0	40,1<
But skai ius miestuose, 1000 gyventoj	<360	361 - 390	391 - 420	421 <
But skai ius kaimuose, 1000 gyventoj	<350	351 - 400	401 - 450	451<
rašyt eil socialiniam b stui gauti, dalis, %	<5,0	5,1 – 7,0	7,1 – 8,0	8,1<

3.23. priedas. Koreliacijos koeficiento (r) reikšmės 2007 – 2008 m.

Annex 3.23. Values of correlation coefficient (r) 2007 – 2008 m.

Rodikliai	Nedarbo lygis, %	Užimtumo rodiklis, %	Vidutinis bruto darbo užmokestis, Lt	Socialinis pašalpos dydis, Lt/gyv.	rašyt eil socialiniam b stui gauti, dalis, %	Pastatyta but 10000 gyventoj	But skai ius miestuose, 1000 gyventoj	Naudingasis plotas miestuose, m ² /gyv.	But skai ius kaimuose, 1000 gyventoj	Naudingasis plotas kaimuose, m ² /gyv.	Turin i aukšt j išsimokslinim gyventoj dalis, %	Turin i aukštesn j išsimokslinim gyventoj dalis, %
Nedarbo lygis, %	1,00	-0,10	-0,14	0,69	-0,12	-0,06	0,47	0,42	0,31	0,29	-0,20	-0,17
Užimtumo rodiklis, %	-0,10	1,00	0,26	-0,36	-0,17	0,37	0,10	0,04	-0,21	-0,23	0,45	0,37
Vidutinis bruto darbo užmokestis, Lt	-0,14	0,26	1,00	-0,29	0,17	0,31	-0,11	-0,42	-0,58	-0,58	0,60	0,26
Socialin s pašalpos dydis, Lt/gyv.	0,69	-0,36	-0,29	1,00	-0,13	-0,41	0,36	0,28	0,43	0,40	-0,51	-0,42
rašyt eil socialiniam b stui gauti, dalis, %	-0,12	-0,17	0,17	-0,13	1,00	0,00	0,02	-0,11	-0,32	-0,34	0,26	0,28
Pastatyta but 10000 gyventoj	-0,06	0,37	0,31	-0,41	0,00	1,00	0,00	0,09	-0,32	-0,33	0,53	0,06
But skai ius miestuose, 1000 gyventoj	0,47	0,10	-0,11	0,36	0,02	0,00	1,00	0,76	0,18	0,16	0,09	0,07
Naudingasis plotas miestuose, m ² /gyv.	0,42	0,04	-0,42	0,28	-0,11	0,09	0,76	1,00	0,30	0,30	-0,07	-0,08
But skai ius kaimuose, 1000 gyventoj	0,31	-0,21	-0,58	0,43	-0,32	-0,32	0,18	0,30	1,00	0,99	-0,73	-0,47
Naudingasis plotas kaimuose, m ² /gyv.	0,29	-0,23	-0,58	0,40	-0,34	-0,33	0,16	0,30	0,99	1,00	-0,73	-0,44
Turin i aukšt j	-0,20	0,45	0,60	-0,51	0,26	0,53	0,09	-0,07	-0,73	-0,73	1,00	0,53

išsimokslinim gyventoj dalis, %												
Turin i aukštesn j išsimokslinim gyventoj dalis, %	-0,17	0,37	0,26	-0,42	0,28	0,06	0,07	-0,08	-0,47	-0,44	0,53	1,00

Juodžiau pažym tas koreliacijos koeficientas reikšmingas, kai $p < 0,05$, $N=60$